

Secolul 20

Prezentarea artistică
GETA BRĂTESCU

COPERTA

fragment din gravura
de epocă reprodusă la
pagina 118

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRĂ,
ALEXANDRU BACIU, SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

3

146
1973

SUMAR

GEORGE STEINER: FILOSOF ȘI INTERPRET AL CULTURII

Animalul vorbitor, Sfera versului și Sfera prozei ; Poezie și traductibilitate,
eseuri, în românește de Rodica Tiniș și Anca Nemoianu ● 3

VERA CĂLIN: Steiner și spațiul culturii ● 21

ALAIN: UN SOCRATIC CONTEMPORAN

Păreri despre fericire, în românește de N. Steinhardt și Alexandru
Baciu ● 23

ALEXANDRU BACIU: Actualitatea lui Alain ● 40

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Cîntec de ademenire, April, Camera obscură, Tărîmul umbrelor, Casă retrasă, Purgatoriu, Memorandum, Greieri, Găsit în zăpadă, Către un om din tramvai, Desen alb-negru, Rondou, Anunț de naștere, Moartea unui poet, versuri, în românește de Ileana Mălăncioiu și Aurelian State ● 43

AURELIAN STATE: Hans Magnus Enzensberger ● 54

LITERATURA ȘI EVENIMENTUL DIETER FORTE

Martin Luther și Thomas Münzer sau introducerea contabilității — piesă, fragmente — în românește de Ion Roman ● 61

ILEANA BERLOGEA: Evenimentul social-politic și teatrul ● 119

VIETNAM

MADELEINE RIFFAUD; *Nord-Vietnam — Scris sub bombe*, în românește de Madeleine Fortunescu ● 143

HÉLÈNE TOURNAIRE și ROBERT BOUTEAUD; *Cartea galbenă a Vietnamului*, în românește de Andrei Ionescu ● 143

HÉLÈNE TOURNAIRE; *Piper roșu* — reportaj, fragmente — în românește de Lida Igiroșianu ● 146

PREMIUL VIAREGGIO — 1972 PENTRU PROZĂ

ROMANO BILENCHI: *Nasturele de la Stalingrad*, roman, fragmente — în românește cu o prezentare de Constantin Ioncică ● 152

SCRIITORI DESPRE SCRITORI

ROMANO BILENCHI: *Cu Vittorini la Florența*, amintiri, în românește de Nadia Lovinescu ● 175

ARTE

HÉLÈNE PARMELIN. Prezentare de Dan Hăulică; *Arta și anarțiștii, Arta și trandafirul*, în românește de Alina Ledeanu ● 183

GEORGE STEINER

**filosof și interpret
al
culturii**

Animalul vorbitor

Albinele dansează transmițându-și, în felul acesta, mesaje exacte despre locul unde se găsește miere, despre cantitatea și calitatea substanței găsite. Șuieratul delfinilor comunică semnale de prevenire sau de chemare. S-ar putea ca trilurile și cîri-pitul păsărilor să transmită sensuri rudimentare. Sensul este, de fapt, esența, structura de adîncime a formelor naturale. Culoarele, ordinea, mirosurile, regularitățile sau anomaliiile frapante de formă sau de reacție, toate acestea *informează*. Aproape orice fenomen poate fi « citit » și clasat drept o relatare a unui fapt. El semnaleză pericolul sau solicitarea, lipsa hranei sau, dimpotrivă, prezența ei; îndreaptă către alte structuri semnificative sau îndepărtează de la ele. Ființele vii, deasupra unităților elementare, dispun de posibilități de articulare multiple: poziție, gesturi, colorație, tonalitate, secreție, expresie facială. Separat sau în corelație, acestea comunică un mesaj, o unitate sau un grup de unități de informație concentrată. Viața își face drum printr-o continuă rețea de semnale. Ca să supraviețuiești, trebuie să primești un număr suficient de astfel de semnale, să sortezi din fluxul întîmplător pe cele literal vitale, ție sau speciei tale, și să decodezi semnalele necesare cu suficientă viteză și corectitudine. Un organism care nu reușește să facă aceasta, fie pentru că receptorii săi sînt tociți, fie pentru că « citește greșit », va pieri. ☉ marmotă moare dacă interpretează

greșit — adică, dacă nu reușește să decodeze corect — mesajul de culoare, miros sau textură care diferențiază declarația asupra identității unei ciuperci otrăvitoare de cea a unei varietăți comestibile. Un pieton care traversează strada într-un oraș nu ar supraviețui dacă ar traduce greșit mesajul codat în roșu și verde — fie din cauza unui defect organic (astigmatism), fie pentru că nu a învățat relevantul idiom arbitrar, roșu-oprește, verde-pornește, fie pentru că l-a uitat.

Orice identitate este o declarație activă. Ea comunică existența sa lumii înconjurătoare prin intermediul unor semnale mai mult sau mai puțin clare, impresionante și complicate. *Sîntem* acolo unde noi înșine declarăm că sîntem și sîntem asigurați de existența noastră declarată numai atunci cînd și alți indivizi înregistrează și răspund semnalelor noastre de existență. Semnale ale unei individualizări elementare: «Sînt, acum și aici.» Semnale ale unei nevoi primordiale: «Aceasta este hrana mea aceasta este prada pe care o caut ca să trăiesc.» Semnale de apărare: «Armele mele sînt mirosul, aceste ghiare, această țeață, aceste mijloace de camuflaj. Aproiați-vă, asumați-vă acest risc.» Ceea ce nu poate fi comunicat, ceea ce nu-și declară existența ontologică și cerințele minimale, nu trăiește. «Sinele trăiește și silabisește». În chiar natura reciprocă a declarației de identitate, în nevoia pentru ecou, fie el și opus, care să confirme identitatea cuiva, se află esența paradoxului hegelian: nevoia pe care o simte o ființă pentru prezența altelei, frica și ura generate de această nevoie.

Să repetăm: modalitățile naturale de obținere a informațiilor sînt foarte diverse și deschise posibilității de a fi mult perfecționate. În zborul-mesaj al albinei, contează unghiul exact; fiecare gest, fiecare arcuire în menuetul de dragoste al unei găinușe de baltă este expresia codată a unui sens; foarte probabil că un cîine de vînătoare poate «citi» cu exactitate sute de nuanțe de miros.

*Comme les longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme la nuit et comme la clarté...*

Știm fosile de structuri organice vechi de trei mii de milioane de ani. Dezvoltarea codurilor de informare precisă, a sistemelor de semnale, prin care emițătorul și receptorul puteau formula și schimba mesaje de identitate, de nevoie, de corelare sexuală, nu pot fi cu mult mai tinere. Acolo unde există viață multicelulară, acolo unde diverse *phyla* coexistă și sînt în rivalitate, acolo există — trebuie să existe — exprimare de sensuri. Numai inertul este mut. Numai moartea definitivă nu are de comunicat nimic.

Pînă acum nu am folosit cuvîntul *limbă*. În orice moment, în procesul vieții, se formulează, se transmite, se primește și se înțelege o imensă cantitate de informații extrem de subtile și diferențiate. Codurile non-lingvistice au o istorie mai veche decît omul. Gestul, ținuta corporală, expunerea anumitor culori nu numai că preced limba, dar continuă să o înconjoare și, de altfel, să pătrundă la orice nivel al ei (un surdo-mut în haine de doliu manifestă implicit și puternic o foarte complexă transmitere de informație). O lume fără cuvinte poate fi — și acolo unde există forme organice — trebuie să fie, o lume plină de mesaje. Limba este numai unul, probabil cel mai recent, dintr-un număr mare de coduri expresive. Nu numai că celelalte coduri continuă să existe, dar ele pot foarte bine să supraviețuiască limbii. O planetă post-umană, atîta vreme cît continuă să existe fenomene zoologice, va cunoaște multe modalități de comunicare convențională, semnificativă, ca în Paleozoic. După om, nu va fi tăcere.

Dar unicitatea limbii, faptul că există — după criterii geologice și biologice — de puțină vreme, faptul că este numai un mecanism specializat de înmagazinare și trans-

mitere de informații printre mulțimea celorlalte, toate acestea sînt elemente esențiale. Ele ne conduc spre recunoașterea faptului că *limba* și *omul* sînt două noțiuni direct corelate, că se implică una pe cealaltă, că sînt necesare una celeilalte.

Alte coduri, folosite de animale mai mari, pot fi foarte complicate; din unele puncte de vedere, cum ar fi memorizarea și descifrarea exactă a mirosului sau sunetului, ele pot fi mai rapide și mai economice decît vorbirea. Dar ele nu se aseamănă cu limba. Limba, cu geniul și limitele ei, este unică. Nici un alt sistem de semnale nu poate fi comparat cu ea sau, cum spune Noam Chomsky, «limba poate să fie un fenomen unic, fără corespondență semnificativă în lumea animală.» Nu putem exagera această idee fundamentală, determinantă. Nu acum, cînd este modern să descriem omul ca pe o «maimuță goală» sau ca pe o specie biologică ale cărei principale motive de comportare sînt teritoriale, ca și la animale. Darwinismul acestor argumente este mai naiv ca cel al lui T. H. Huxley care, spre sfîrșitul vieții, a observat că nimic din teoria selecției naturale nu explicase cauza vorbirii umane. Noi sîntem, așa cum au spus, printre primii, Hesiod și Xenophon, «animale, forme de viață, care vorbesc.» Sau, cum a spus Herder, *ein Geschöpf der Sprache* — «o creatură vorbitoare» și, în același timp, o creație a limbii. Condiția de om, identitatea umană, așa cum omul și-o poate declara sieși și altora, este o funcție a vorbirii. Aceasta este condiția care-l separă — printr-o prăpastie foarte adîncă — de celelalte ființe animate. Limba este esența lui și îi determină superioritatea. Alte specii construiesc și se războiesc, altele creează formule de înrudire și au inventat misterul jocului. Altele, dacă dovezile nu ne induc în eroare, produc forme rudimentare de artă nefuncțională. În chimia singelui și în ciclul vieții, primatele sînt cea mai apropiată umbră a omului. Dar numai omul posedă limba sau, cum ar spune Chomsky, numai omul nu selectează «un semnal dintr-un repertoriu behaviorist limitat, înăscut sau învățat.» O imagine a naturii umane care nu înregistrează această distincție esențială, care nu pornește de la starea noastră — internă sau externă — lingvistică, nu corespunde faptelor.

Implicațiile sînt atît de numeroase și de cuprinzătoare, încît ne dăm cu greu seama de prezența lor. Este necesar un efort stăruitor de extrapolare pentru a ne da seama de dimensiuna noastră lingvistică primară, pentru a ieși pentru un moment din pielea noastră esențială.

Capacitatea exprimării timpului viitor omului — ea însăși un lucru revoltător din punct de vedere metafizic și logic — capacitatea și nevoia de «a visa înainte», de a spera, îl fac unic. Această capacitate e strîns legată de gramatică, de puterea convențională a limbii de a preexista realității pe care o oglindește. Simțul trecutului privit nu ca o sumă de reflexe imediate, interioare, ci ca o selecție bine definită de amintiri, este, de asemenea, fundamental lingvistic. Istoria, în sensul uman, este un năvod al limbii aruncat în urmă. Nici un animal nu își amintește istoric; temporalitatea lui constă în eternul prezent al nevorbitoarelor. Sexualitatea noastră este realizată cu ajutorul stimulului și al «realității competitive» a limbii. Este foarte posibil ca noi să ne deosebim foarte mult de marile maimuțe în privința manifestării dragostei. Dar aceasta nu înseamnă prea mult. Contactul sexual uman, prin imaginile verbalizate, prin bogatul context de schimb erotic pre-fizic și para-fizic, în care se desfășoară, are un caracter profund lingvistic. De aici, orice schimbare a convențiilor verbale, desființarea sau alterarea tabuurilor verbale în declarația erotică, ne afectează comportamentul sexual cel mai intim, cel mai imediat fiziologic. Dacă ne referim numai la relația dintre onanism și vorbirea interioară sau monolog, ne dăm seama că erosul, la bărbat, este un idiom complex, un act semantic care antrenează individul în totalitatea sa.

Dacă antropologia structurală foarte recentă are dreptate (și ipotezele pe care le oferă reprezintă, de fapt, elaborarea ipotezelor lui Leibniz și Herder), acele modele de rudenie, acele convenții de identificare reciprocă, care stau la baza societății umane, depind în mod vital de existența și dezvoltarea limbii. Trecerea omului de la un stadiu natural la un stadiu cultural — singurul act major din istoria sa — este, în orice moment al ei, înțreșută cu facultățile sale verbale. Tabuurile în legătură cu incestul și, ca o consecință a acestora, sistemele de rudenie, care fac posibilă definirea și supraviețuirea bio-socială a unei comunități, nu precedă limba. Foarte probabil că ele se dezvoltă în rînd cu ea și prin ea. Nu putem interzice un lucru pe care nu-l putem numi. Legile căsătoriei exogame sau endogame pot fi formulate și, ceea ce este la fel de important, transmise, numai atunci cînd există o sintaxă adecvată și o taxonomie verbală. Literal, formele lingvistice stau la baza condiției umane și o perpetuează. Prevalența legăturilor promiscue și a incestului la animale, lucru care ne pune în imposibilitatea de a vorbi despre « cultură la animale » altfel decît într-un sens vag metaforic, este, aproape cu siguranță, o funcție care decurge din absența limbilor la animale.

Aș merge mai departe. Mecanismele noastre de identitate — sistemele extrem de complicate de recunoaștere și delimitare care îmi permit să afirm *eu sînt eu*, să-mi dau seama de trăirile proprii mele persoane și care, în același timp, mă împiedică să-mi dau seama de *trăirile tale* direct, ci numai printr-o proiecție imaginară, printr-o deducere pe bază de similitudine — sînt puternic cimentate în faptul lingvistic. E de presupus că aceste mecanisme s-au dezvoltat încet și chinuitor, poate de-a lungul mileniilor. Legendele numirilor reciproce, pe care le întîlnim peste tot (Iacob și Îngerul, Oedip și Sfinxul, Roland și Oliver), motivul luptei pe viață și pe moarte care ia sfîrșit numai atunci cînd cei doi luptători își dezvăluie propriile lor nume sau se strigă pe nume într-un schimb de identități sigure, ar putea conține sugestia unei îndoieli vechi: cine sînt eu, cine ești tu, cum putem ști că identitățile noastre sînt stabile, că nu vom deveni « altceva » precum vîntul, lumina sau apa? Chiar și acum, identitatea rămîne un bun amenințat: la copilul arierat (caz fundamental pentru oricine este interesat de interdependența dintre limbă și umanitate) și la schizoid, certitudinea identității nu s-a maturizat sau a dispărut. Într-o permanentă afirmare a ego-ului, noi proiectăm pe alte persoane silueta prezenței noastre. Într-un proces, declarația identității și reacția non-identității, este dialectic ca structură și de natură lingvistic. Vorbirea este sistola și diastola care susțin ființa; ea oferă o dovadă interioară și exterioară. Eu îmi stabilesc trăirea propriei mele persoane și mi-o păstrez printr-un flux de declarații interioare. Realizez inconștientul atît cît îmi permit visurile sau momentele subite de delir, ascultînd atent și amplificînd fragmentele « înalte » de discurs, de static verbal, din centrul întunecos al spiritului. Mai curînd *ne vorbim* decît *vorbim cu noi*. Ne asigurăm conștiința cu singura garanție, reînnoită permanent, a supraviețuirii proprii, prin aruncarea unui șuvoi de cuvinte spre interior. Chiar și atunci cînd vorbim spre exterior, vorbirea este activă în interior și craniul nostru este asemănător unei camere cu ecou. Tot așa, stabilim existența altuia și propria noastră existență pentru un altul, printr-un schimb lingvistic. Orice dialog este o propunere de cunoaștere reciprocă și o redefinire strategică a sinelui. Îngerul îl numește pe Iacob la sfîrșitul luptei, Sfinxul îl obligă pe Oedip să se numească, să își spună numele de *om*. Nimic nu ne distruge mai sigur ca tăcerea unei alte ființe umane. De aici și furia nesăbuită a lui Lear împotriva Cordeliei sau înțelegerea de către Kafka a faptului că mulți au supraviețuit cîntecului Sirenelor, dar nimeni nu a supraviețuit tăcerii lor.

Într-un sens mai profund decît cel semantic, identitatea noastră este un pronume de persoană I-a. Monoteismul, acea magnificare transcendentă a imaginii

sinelui uman, recunoaște acest adevăr atunci când îl definește pe Dumnezeu printr-o tautologie gramaticală: «Sînt ce sînt». Neo-platonismul și gnosticismul duc procesul relației lingvistico-ontologice cu un pas mai departe: «Sînt Cuvîntul, Logosul care se numește și numește pe ceilalți. Creez lumea numind-o.» Adam este cel mai aproape de natura divină, este aproape în întregime imaginea lui Dumnezeu, atunci când reface acest *poiesis* lexical: «așa cum a numit Adam fiecare creatură, așa i-a rămas numele»...

Pe scurt, cea mai potrivită definiție pe care o putem da genului *homo*, definiția care-l deosebește total de celelalte forme de viață, este următoarea: omul este un *zoon phonanta*, un animal vorbitor. Și nu există altul ca el.

Critica literară și istoria literaturii sînt arte minore. În prezent, sîntem martorii unei false infatuări a criticii care vizează un rol autonom. Interesul pe care-l acordăm personalității criticilor și certurilor dintre ei, cantitatea mare de critică despre operele literare pe care puțini reprezentanți ai publicului educat se gîndesc să le citească (T. S. Eliot despre Dante este un caz reprezentativ) — toate acestea sînt fenomene jurnalistice și ar putea constitui indici ai unei moleșiri generale. Criticii și istoricii literari scriu despre scrieri, oferă cărți despre cărți. Este o prostie să trecem cu vederea această derivație ontologică, ca să nu mai vorbim de ridicarea actului de comentariu deasupra celui de invenție. Astăzi există un adevărat *métier* universitar care critică critica. Nu se ridică prea multe statui în cinstea scriitorilor, ci contrar pronosticului pesimist al lui Sainte Breuve, nu peste mult timp, s-ar putea ridica statui criticilor.

O simplă imagine a naturii dependente, secundare, a comentariului istoric și literar este o corectitudine mai mult decît necesară. Ea ar putea, de fapt, deschide drumul către un viitor legitim al criticii și ar putea salva critica de grandomania și lipsa de semnificație care o caracterizează acum.

Propozițiile criticului, nefiind altceva decît «cuvinte despre cuvinte deja existente» un discurs despre modalități de discurs deja stabilite, formează o meta-limbă. Faptul că există critici care au mînat în opera lor tehnica expresivă a textului pe care l-au analizat, faptul că critica literară importantă trece, uneori, în categoria «formelor active», nu schimbă cu nimic esența: critica, analiza, *l'explication de texte*, comemorarea (amintirea împreună cu cititorul) sînt construcții lingvistice eșafodate despre o construcție lingvistică anterioară. Oricît de elocventă sau sugestivă poetic ar fi declarația criticului, munca lui este mai înrudită cu cea a logicianului, a gramaticianului sau a lingvistului, decît cu cea a romancierului, a dramaturgului sau a poetului. Chiar în acest fapt putem găsi calea spre viitor a criticii.

Orice operă literară, de la simplele incantații cunoscute etnografiei, la ficțiunea «de răzlețire» a domnului William Burroughs, este un act lingvistic specializat (ceea ce cea mai recentă școală de critică din Franța numește *écriture*). Este un fragment de limbă care cunoaște o tot mai pronunțată ordine, eliziune, referință, ornament sau expresivitate fonetică. «Literatura», întocmai ca orice act de comunicare, este o selecție din totalitatea sau potențialul de resurse semantice existente într-o limbă dată (sau, în cazuri rare, în mai multe limbi). Diferența constind în faptul — foarte aproximativ exprimat — că literatura selectează în funcție de alte scopuri și criterii decît colocvialismul necritic. Literatura există numai pentru că se poate realiza — din nou, foarte aproximativ — o membrană care să o diferențieze de scurgerea obișnuită a discursului. Un anumit material lexical și sintactic nu trece prin filtru potrivit altor principii decît cele ale comunicării obișnuite. Membrana poate fi extrem de subțire și permeabilă: *verismo*, folosit excesiv, vrea să cunoască un idiom aproape complet deschis invaziei limbii ordinare, «neselectate». O separare, o trecere volun-

tară prin sită, potrivit cu niște criterii speciale, trebuie să existe pentru ca romanul, poemul sau piesa să capete o viață autentică.

Odată operată această separare — (un dramaturg modern care pune cap la cap benzile pe care le-a înregistrat într-o sală de așteptare la gară) — rezultă o structură lingvistică, o *écriture* de o însemnă complexitate. Numărul de variabile formale, gama și complexitatea convențiilor posibile, determinările individuale, de loc sau de timp, într-un text literar, sînt fantastice ca număr și specificitate. În comparație cu ele, pînă și cele mai chinuitoare probleme din logica formală sînt unidimensionale. Odată devenită literatură, limba se comportă exponențial. În fiecare clipă este mai mult decît ea însăși. Nici un inventar nu poate epuiza interacțiunile posibile dintre unitățile semantice chiar și în cea mai « simplă » poezie lirică. Limba, după cum am văzut, se află într-o relație activă, esențial creatoare, cu realitatea. În literatură, această relație este activizată și complicată în cel mai înalt grad posibil. Un poem major descoperă forme de viață pînă la el netrăite și declanșează, la modul literal, forțe de percepție pînă la el inerte. Întocmai cum Cézanne a descoperit greutatea implicită dar, pînă la el, « nevăzută » și rotunjimea, ca o umbră albastră, a merelor; sau esența liniei liniștite a unui picior de scaun.

Complexitatea și gingășia materialului literar sînt de asemenea natură, încît nici logica formală, nici lingvistica n-au dezvoltat înțelegerii noastre mai mult decît evidentul. S-au făcut eforturi în direcția analizării structurii poemelor sau a paragrafelor din proza narativă, cu ajutorul logicii simbolice, pentru demonstrarea mașinării și localizarea sursei de impresionare. Aproape invariabil, rezultatul este o diagramă elegantă și o concluzie infatuată. Anatomiiile fonologice sau gramaticale ale pasajelor literare nu sînt cu nimic mai bune. Aparatul lor, în special cel statistic, este adesea înfricoșător, dar rezultatele obținute sînt nesemnificative și ating varianta critică cea mai evidentă. Nici lingvistul și nici foneticianul nu posedă conștiința istorică, familiaritatea cu contextul formal și biografic, exersarea sensibilității tactile, elemente care îl caracterizează pe criticul competent. Le lipsește ceea ce Coleridge a numit « instrumentele speculative » necesare. Deoarece tehnica lor vrea să acopere totul pînă la epuizare, trebuie explicate toate elementele cu o anumită doză de rigurozitate. Cum s-ar spune, ei trebuie să fie explicați pînă în cele mai mici amănunte. De fapt, logicii formale și lingvisticii tehnice le lipsește exactitatea temporară a criticii de calitate. Aceasta din urmă este precisă într-un mod cu totul diferit de primele. Precizia ei ar putea consta, de pildă, în ceea ce se lasă neexplicat în cercul de rezervă pe care-l descrie în jurul autonomiei speciale și a « caracterului inexplicabil » al actului creator. Analiza lui Coleridge asupra naturii și efectelor metrului, în capitolele XVIII și XXII din *Biographia Literaria*, este, în mod indirect imediată, ea înaintează tangențial către centru. Și realizează aceasta prin *mimesis*, prin reliefaarea paralelă a sensului. Întinderea referințelor cinetice și nervoase pe care se bazează este subtil proporțională cu forma și dificultatea întrebării, cu faptul (deseori neglijat de logician) că cea mai polisemantică dintre construcțiile umane — poemul — este obiect de examinare.

Să fim clari. Logica formală și lingvistica modernă nu-l pot înlocui pe critic. Dar și criticul, la rîndul lui,¹ nu-și poate permite să ignoreze ceea ce în special, lingviștii, îi oferă. Aș merge mai departe. Critica, în momentul de față, este atît de facilă și de naivă, în special o bună parte din critica literară din Anglia și America, constînd din pretențioase recenzii de cărți sau din predici neîndemînatice mascate, încît o colaborare responsabilă cu lingvistica s-ar putea dovedi plină de speranțe.

O astfel de colaborare nu ar fi, în nici un caz, nouă. Quintilian și Renașterea nu au diferențiat prea mult studiul gramaticii de cel al gramaticii însușite de poetică și retorică. Negociată prin intermediul filologiei, alianța dintre lingvistică și critica

literară este explicită în opera lui Eric Auerbach, Ernst Robert Curtius și Leo Spitzer. Încă din 1919, Roman Jakobson și discuțiile despre *epitheta ornantia*, purtate de Cercul de lingvistică de la Moscova, au scos în evidență importanța acestei alianțe. Ea stă la baza unei mari părți din practica critică a lui I.A. Richards și William Empson. A fost scopul lui Walter Benjamin, ale cărui interpretări «hermeneutice» asupra tragediei baroce, asupra lui Goethe și a versului simbolist francez, leagă revoluția lingvistică a secolului XX de obiceiurile mult mai vechi ale exegezei talmudice. Nu trebuie să acceptăm recomandarea lui Jakobson, potrivit căreia lingvisticii ar trebui să i se permită «investigarea directă a artei verbale în toată cuprinderea și pe toată întinderea ei» (*direct* este termenul folosit exagerat). Dar trebuie să recunoaștem întreaga forță a observației sale potrivit căreia

«versurile poetice conținute în structura morfologică și sintactică a limbii, pe scurt, poezia gramaticii și produsul ei literar, gramatica poeziei, au fost rareori cunoscute de critici,»

Care sînt cîteva dintre direcțiile unei critici literare educate lingvistic? Evident, mai trebuie să se lucreze mult la studiul structurii poeziei, la examinarea, atît tehnică cît și filozofică, a caracterului «deosebit», a convențiilor sintactice în același timp strict limitate și privilegiate, a relației tonale, care disting poemul de celelalte tipuri de semnale. Avem nevoie de identificări mai numeroase și mai subtile despre fonetica poeziei, despre muzicalitatea care declară, implică sau dizolvă sensul unui poem. Astfel, în ce măsură «adevărul» poetic trebuie să pară adevărat; în ce fel este muzica o verificare a declarației poetice? Avem nevoie de o concordanță între conștiința istorică, morfologică și literară, pentru a afla mai mult decît știm deja despre interacțiunile dintre sintaxă și gen în diferite perioade ale literaturii. Astfel, energiile fundamentale ale cupletului eroic par a fi o intensificare a formelor de vorbire contemporane un fel de supra-gramatică, în vreme ce, în multe școli de vers modern, găsim o anti-gramatică, o altă ordine a discursului, mai întîmplătoare decît cea din situațiile normale. Care sînt relațiile dintre sistemele metrice, elementele de accent, recurența, rima, într-o prozodie dată, pe de o parte, și structura limbii în general, pe de altă parte? Cuvintele polysilabice din rusă admit un singur accent și, de aceea, intră în metrii binari numai în urma dispariției unui accent metric. Oare un astfel de fenomen lingvistic are vreo legătură cu natura poeziei produse și, apoi, cu tiparele de sensibilitate pe care le generează poezia în societatea și cultura respectivă? Am putea să considerăm metrul un «substitut de logică», un cod de șiruri semantice organizate care ar putea, dar nu trebuie, să se amestece cu «regulile» cauzale, temporale și spațiale din discursul obișnuit? Ce ne poate spune lingvistica lexicală despre densitatea, despre focarul regional sau centralizat, despre atitudinea conservatoare sau despre receptivitatea la inovații și la împrumuturi din alte limbi, în diferite etape ale istoriei unei limbi? Sigur că faimoasele cuvinte ale lui Eliot «ceva s-a întîmplat în mintea Angliei», între vremea lui Donne și vremea lui Browning, și-au pierdut autoritatea, ca să nu mai vorbim de faptul că ele nu pot fi verificate. Dacă această declarație are sens, istoria limbii este cea răspunzătoare. Adevărata dovadă în sprijinul teoriei lui Eliot este propria sa realizare ca poet; propriul său vers despre care se vorbește aici într-o formă mascată. Într-adevăr, critica literară a lui Eliot poate că influențează cel mai puțin și, totuși, este o cauză a apariției interesului față de lingvistică și filosofie.

Dincolo de aceste întrebări despre relațiile dintre gramatică, fonetică, logică, istorie lingvistică și poezie, se află probleme de o dificultate extremă.

Oare genurile literare — poemul epic, oda, tragedia în versuri, romanul — cunosc cicluri în existența lor, oare corespund ele nevoilor limbii și își pierd actualitatea după ce trec ocaziile sau după ce nevoile sînt satisfăcute? Ce este actul traducerii?

Ce funcții lingvistice, filosofice și poetice sînt antrenate atunci cînd un vers dintr-un poem trece granița dintr-o limbă într-alta și cum este sprijinită posibilitatea traducerii de către recente modele ale gramaticii transformăionale? Faptul că anumite civilizații produc o literatură « mai mare », mai consecvent fundamentală, poate fi oare explicat, măcar în parte, din punct de vedere lingvistic? Cu alte cuvinte, există oare limbi mai potrivite — într-un mod pe care nu-l putem numi cu precizie — expresiei literare decît altele? Oare sintaxa și vocabularul lor conțin un potențial mai mare pentru mutații expresive, pentru « economie de limbă »? Și în ce fel literatura poate genera literatură? Reciproca acestei întrebări ar fi: oare existența unui Dante, unui Shakespeare sau a unui Goethe, într-o limbă dată, împiedică în vreun fel repetarea unei realizări comparabile? În limbă, există oare entropii și resurse expresive asemănătoare cu cele din materie?

În 1941, John Crowe Ransom lansa următorul anunț: *Se caută critic ontologic*, un cititor capabil să dezvăluie, în poezie, « secretul existenței ei — ciudată și totuși încăpățînată — de discurs deosebit de toate celelalte. » O ontologie completă a forme și a efectului poetic este, foarte probabil, peste posibilitățile noastre de realizare. Mai mult decît oricare act lingvistic, poemul te îndreaptă către însăși rădăcinile limbii, către dialectica unică a comunicării și a recepției identității umane. Dar se vot face progrese și interesul lor va fi, în cuvintele lui Ransom, « mai profund și mai esențial » decît cel pe care-l oferă critica și istoria literară de astăzi. Nici critica și nici istoria literaturii nu au consemnat încă banalitatea fundamentală potrivit căreia literatura — toată literatura — este o formă și o funcție a limbii. Numai poeții au știut aceasta dintotdeauna.

(Din *Extraterritorial*, 1972)

În românește de ANCA NEMOIANU

Sfera versului și Sfera prozei

Timp de peste două mii de ani, noțiunea de vers a fost aproape inseparabil legată de cea de teatru tragic. Ideea de « tragedie în proză » e ciudat de modernă, și pentru mulți poeți și critici ea rămîne paradoxală. Există aici rațiuni istorice și rațiuni legate de tehnica literară. Dar există și cauze adînc înrădăcinate în modul nostru comun de a înțelege callitatea limbajului. Am spus « vers » și nu « poezie », pentru că poezia poate fi o virtute a prozei, a matematicii sau a oricărei activități spirituale creatoare. Poeticul e un atribut; versul este o formă tehnică.

În literatură, versul a precedat proza. Literatura înseamnă izolarea limbii de cerințele utilității și comunicării imediate. Ea ridică discursul deasupra vorbirii obișnuite pentru a-l folosi în invocații, pentru a-l transforma într-un ornament sau pentru a-l face memorabil. Mijloacele firești de realizare a acestei elevații sînt ritmul și prozodia explicită. Prin faptul că nu e proză, că folosește metrul sau rima sau un motiv formal

care se repetă, limba impune spiritului sentimentul că se află în fața unui fapt neobișnuit, iar forma ei rămîne înlipărită în memorie. Ea devine vers. Noțiunea de proză literară este foarte sofisticată. Mă întreb dacă ea avea vreo semnificație, înainte de apariția discursurilor consemnate sau inventate de Tucidide în relatarea războiului peloponezic, și înainte de dialogurile lui Platon. Acestea sînt operele în care întâlnim pentru prima dată sentimentul că proza poate aspira la demnitatea și la «distincția» literaturii. Dar Tucidide și Platon își fac apariția tîrziu în evoluția literaturii eline și din ei nici unul nu s-a ocupat de teatru.

Este sigur că tragedia greacă a fost scrisă, de la bun început, în versuri. Ea s-a născut din ritualuri arhaice cu caracter festiv sau de lamentație și era inseparabilă de folosirea limbii într-un stil înalt, liric. Tragedia atică reprezintă o îmbinare de vorbire, muzică și dans. În toate acestea, centrul vital este ritmul, și atunci cînd limba are un caracter ritmic (cuvintele cunoscînd o mișcare ordonată), ea devine vers. În *Orestia* nu mai puțin decît în *Bacantele*, poate ultima dintre marile creații ale imaginației tragice grecești, acțiunea dramei și experiența morală a personajelor sînt perfect contopite cu forma metrică. Tragedia greacă e cîntată, dansată și declamată. În ea nu rămîne loc pentru proză.

Încă de foarte timpuriu, mintea a sesizat o legătură între formele poetice și acele categorii ale adevărului care nu pot fi verificate direct. Noi continuăm să vorbim despre «adevăr poetic», atunci cînd vrem să spunem că o afirmație poate fi falsă sau absurdă conform verdictului probelor empirice, conținînd totuși un adevăr important și incontestabil într-un domeniu moral, psihologic sau formal. Adevărurile mitologiei și ale experienței religioase sînt, în mare parte, de acest ordin. Proza își supune afirmațiile unor criterii de verificare în ultimă instanță străine de realitățile mitului sau inaplicabile la acestea. Dar tragedia greacă se bazează tocmai pe asemenea realități. Subiectul legendei tragice, indiferent dacă ne vorbește de Agamemnon, de Oedip sau de Alceste cea smulsă din Infern, nu poate fi supus examenului prozaic. După cum spune Robert Graves, imaginația are «drepturi extrateritoriale», și acestea sînt apărute de poezie.

Poezia își are propriile ei criterii ale adevărului. De fapt, ele sînt mai severe decît cele ale prozei, dar au o natură diferită. Criteriul adevărului poetic ține de logica interioară și de convingerea psihologică. Cînd tensiunea imaginației e suficient susținută, acordăm poeziei cele mai mari libertăți. În acest sens, putem spune că poezia e matematica pură a limbii. Ea e mai exactă decît proza, mai autonomă și mai capabilă de a construi forme teoretice independente de baza materială. Ea poate «mînji» în mod creator. Lumile mitului poetic, ca și cele ale geometriei neeuclidiene, ne conving de adevărul lor atîta timp cît aderă la propriile lor premise imaginare. Proza, dimpotrivă, este matematică aplicată. Aserțiunile pe care le face trebuie să corespundă, undeva, percepțiilor noastre senzoriale. Casele descrise în proză trebuie să stea pe temelii solide. Proza măsoară, înregistrează și anticipează realitățile vieții practice. Ea este haina pe care o poartă spiritul cînd își face munca de toate zilele.

Totuși, astăzi lucrurile nu mai stau chiar așa. Literatura modernă a elaborat conceptul de «proză poetică», o proză eliberată de cerința de a fi verificabilă și de jurisdicția logicii întrupate în sintaxa comună. Ideea acestei proze o găsim prefigurată la Rabelais și la Sterne. Dar ea nu capătă cu adevărat importanță decît o dată ca cu Rimbaud, Lautréamont și Joyce. Pînă în epoca lor, distincția dintre rolul poeziei și cel al prozei era categorică.

Versul nu este numai apărătorul special al adevărului poetic împotriva criticii empirismului. El constituie elementul esențial care separă lumea tragediei înalte de cea a existenței obișnuite. Regii, profeții și eroii vorbesc în versuri, arătînd astfel că personajele exemplare dintr-o societate comunică într-un stil mai nobil și mai vechi

decît cel rezervat oamenilor de rînd. În viziunea tragediei nu există nimic democratic. Personajele regale și eroice pe care zeii le onorează cu răzbunarea lor sînt situate, în lanțul existenței, mai sus decît noi, iar stilul în care se exprimă trebuie să reflecte această elevație. Oamenii simpli sînt prozaici, iar revoluționarii își scriu manifestele în proză. Regii răspund în versuri. Shakespeare a știut bine acest lucru. *Richard II* este drama unor limbaje care nu reușesc să comunice unul cu altul. Richard are un sfîrșit tragic pentru că vrea să împună cu forța criteriile adevărului poetic în fața pretențiilor brutale și rebele ale realității politice. El e un rege-poet înfrînt de o rebeliune a prozei.

Versul, întocmai ca și muzica, ridică o barieră între acțiunea tragică și public. Chiar și acolo unde nu mai există un cor, el creează acel necesar sentiment al distanței și al înstrăinării, la care s-a referit Schiller. Deosebirea dintre limbajul scenei și cel al publicului din sală modifică perspectiva și conferă personajelor și faptelor lor o măreție specială. Obligînd mintea să depășească o barieră formală momentană, versul ne impresionează și ne maturizează emoțiile. Ne putem identifica cu Agamemnon, Macbeth sau Fedra, dar numai parțial și după un efort preliminar. Faptul că ei folosesc un limbaj mai nobil și mai complicat decît al nostru ne obligă să rămînem la o distanță respectuoasă. Nu putem să intrăm în pielea lor, așa cum ne invită s-o facem drama naturalistă. Astfel, versul împiedică transformarea simpatiei noastre în familiaritate. La curțile marilor monarhi, oamenii din mica nobilime și din starea a treia nu aveau voie să stea prea aproape de persoana regelui. Proza este însă un nivelator: ea se apropie foarte mult de obiectul ei.

Versul simplifică și, în același timp, complică prezentarea conduitei umane. Acesta este aspectul crucial. El simplifică, deoarece eliberează viața de povara contingențelor materiale. Cînd oamenii vorbesc în versuri, nu fac gripe și nu suferă de indigestie. El nu se întreabă ce vor minca la masa următoare și nu sînt preocupați de mersul trenurilor. Am citat, într-un capitol precedent, versul cu care începe *Cromwell* al lui Victor Hugo. El i-a înfuriat pe criticii contemporani pentru că folosea un alexandrin, adevărat semn distinctiv al vieții nobile și eterne, pentru o enunțare precisă, temporală. Versul tragic a fost astfel coborît la nivelul lumii vulgare a ceasornicelor și calendarelor. Precum bogăția în poeticile lui Henry James și Proust, versul eliberează personajele teatrului tragic de complicațiile nevoilor materiale și fizice. Tocmai pentru că dispun de o avere care le satisface toate necesitățile materiale, personajele jamesiene și proustiene sînt libere să trăiască din plin viața sentimentelor și inteligenței. Același lucru se întîmplă și în tragedie. Într-un sens foarte real, eroul tragic își lasă servitorii să trăiască în locul lui. Ei sînt cei care iau asupra lor poverile corupătoare ale foamei, somnului și bolilor. Aceasta este una dintre deosebirile hotărîtoare dintre lumea romanului, care e cea a prozel, și lumea teatrului tragic, care e cea a versului. În roman, după cum a remarcat D.H. Lawrence, «știi că în locuință există și un closet». Cînd ne aflăm însă la Micena sau la Elsinore, nu ni se pretinde să avem în vedere asemenea dependențe. Dacă în casele tragediei apare o baie, aceasta e prezentă doar pentru ca Agamemnon să fie ucis în ea.

Tocmai această distincție stă la baza convingerii neoclasicilor că versul nu trebuie făcut să exprime fapte mărunte. De la Wordsworth și alți romantici încoace, noi nu mai acceptăm această convenție. Din epoca *Baladelor lirice* pînă în cea a lui *Prufrock*, poezia a luat în stăpînire toate domeniile vieții, oricît de sordide sau de familiare ar fi. Ideea de la care se pleacă este că oricărui aspect al realității i se poate da o formă poetică adecvată. Mă întreb însă dacă lucrurile stau într-adevăr așa. Dryden a admis că într-un vers s-ar putea spune «îchide ușa», dar se îndoia că faptul ar fi recomandabil. Căci îndeplinind asemenea sarcini, versul se coboară în haosul obiectelor materiale și funcțiilor corporale, unde domnește proza. Anumite stiluri de acțiune sînt mai

potrivite decât altele pentru o încarnare poetică. Deoarece noi am negat acest lucru, o foarte mare parte din ceea ce trece drept poezie modernă este, de fapt, doar proză umflată și dezorientată. În drama contemporană în versuri constatăm frecvent incapacitatea autorilor de a face o distincție între folosirea adecvată și folosirea improprie a formei poetice. Piese recente ale lui T. S. Eliot demonstrează clar ce se întâmplă când versului alb i se cere să îndeplinească funcții domestice. El se răzvrătește.

Dacă versul simplifică redarea realității, eliminând subsolul și dependențele, el complică, în schimb, imens, gama și valoarea manifestărilor spiritului. Prin eliziune, concentrare, exprimare indirectă, precum și prin capacitatea ei de a transmite o pluritate de sensuri, poezia oferă o imagine a vieții mult mai densă și mai complexă decât cea oferită de proză. Dezvoltarea firească a prozei este liniară; ea înaintează prin afirmații logice. Ceea ce s-a spus anterior e coroborat sau contrazis de ceea ce urmează. Poezia poate exprima, simultan, convingeri discordante. Metaforele, imagistica și tropii retoricii poetice pot purta încărcătura unor semnificații simultane și totuși diferite, exact așa cum muzica poate transmite, în aceeași clipă, energii ritmice contrastante. Sintaxa prozei reflectă rolul principal pe care-l joacă relațiile cauzale și logica temporală în procesele gândirii obișnuite. Sintaxa versului este, în parte, eliberată de cauzalitate și de timp. Ea poate așeza cauza înaintea efectului, poate permite argumentației să se desfășoare liber, nu în ordinea de marș a logicii tradiționale. Iată de ce poezia bună nu poate fi tradusă în proză. [...]. Pe măsură ce poezia se îndepărtează de prozaic, pe măsură ce câștigă în subtilitate și concentrație, ea devine ireductibilă la orice alt mijloc de exprimare. Versurile proaste, versurile care nu sînt strict necesare pentru atingerea scopului comunicării, au de profitat de pe urma unor parafrazări bune sau chiar de pe urma traducerii într-o altă limbă. Poe, de exemplu, sună mult mai frumos în franceză decât în original. Dar versul de calitate, adică poezia, se pierde aproape complet.

Astfel, în măsura în care teatrul tragic înseamnă înălțarea unei acțiuni deasupra fluxului dezordinii și compromisului predominant în viața de toate zilele, el trebuie să îmbrace forma versului. Stilizarea și simplificarea impuse de această formă aspectelor exterioare ale conduitei umane fac posibile complicațiile morale, intelectuale și emoționale prezente în drama superioară. Convențiile poetice lasă liber terenul pentru jocul nestingherit al forțelor morale. Actorii tragici din teatrul grec purtau coturni și vorbeau prin măști mari, avînd astfel o statură mai înaltă și o voce mai sonoră decât oamenii obișnuți. Versul oferă o elevație și o rezonanță similară.

Prin aceasta nu vreau să spun că proza nu și-ar avea propriul ei registru tragic. N-ar fi fost de dorit ca Tacit să fi scris în versuri; iar scrisorile lui Keats ating adîncimi de sentiment chiar mai mari decât cele ale poeziei sale. Dar avem de-a face cu două sfere diferite, și hotărîrea anumitor dramaturgi de a transfera tragedia din domeniul versului în cel al prozei este unul dintre evenimentele decisive din istoria teatrului occidental.

Din (*The Death of Tragedy*)

În românește de RODICA TINIȘ

Poezie și traductibilitate

Una dintre posibilele definiții ale poeziei ar fi aceea că este intraductibilă. Poezia originală este ceea ce rămîne intact și incomunicabil după încercarea de a o traduce. Așa a spus du Bellay, poetul și retoricul francez de la începutul secolului al 16-lea, așa a spus, mai recent, Robert Frost. Poezia este limba cu o integritate expresivă extrem de puternică, limba sub o asemenea presiune a nevoii personale, a energiei unei singure persoane, încît nici o altă exprimare nu o poate echivala și nici o altă poezie, chiar dacă se schimbă numai o singură expresie sau un singur cuvînt, nu poate crea același efect. O poezie există pentru că nimic identic cu ea nu a mai existat vreodată, pentru că însăși compunerea ei este un act unic, actul de a exprima în cuvinte o experiență care pînă atunci fusese necunoscută, așa cum Adam a dat nume creaturilor vieții. O pictură împarte spațiul în spațiul propriu-zis și un alt întreg; tot așa o poezie împarte experiența în experiența însăși și «altceva». Cum altfel ar putea fi tradusă identitatea decît în ea însăși? Aceasta este morala pe care ne-o oferă fabula caustică a lui Borges despre un om care traduce «Don Quijote», foarte fidel, în chiar limba în care a fost scrisă inițial.

Să adăugăm la aceasta natura limbii poetice. Ritmul distinctiv al fiecărei limbi în parte, acel curent subteran de inflexiuni, legăturile dintre tonuri, modalitatea de accentuare, toate acestea dau o anumită mișcare prozel și se concentrează în poezie într-o asemenea măsură încît devin o forță caracteristică explicită. Poezia nu e cu nimic mai traductibilă decît muzica. Forma versurilor, a strofei, direcțiile convenționale sau novatoare ale rimei, discriminările istorice sau stilistice pe care le face limba între idiomul poetic și cel prozaic, distincția pe care o stabilește între stilul colocvial și cel oficial, toate acestea sfidează traducerea. Tot așa codul imediat vizibil pe care-l reprezintă cuvintele lungi și scurte, cuvintele cu majusculă și semnul pentru accent în germană sau, să spunem, în spaniolă. Cum ar putea o traducere să transpună în alfabetul latin sugestiile picturale, relațiile de spațiu și sugerare grafică ce reprezintă o parte vitală a expresiei în limba chineză sau persană?

Pe scurt: deoarece o poezie cuprinde un număr maxim de mijloace lingvistice, pentru că ea dă putere maximă codului oricărei limbi — toate celelalte poeme din acea limbă făcînd parte din acest context informațional — poezia poate fi parafrazată, poate fi imitată stîngaci, dar «în nici un caz nu poate fi tradusă». La care Dr. Johnson ar adăuga «și de aceea poetul este păstrătorul limbii».

Dar să ne oprim mai atent asupra acestei afirmații. Ea este valabilă nu numai pentru poezie. Implică orice act, oricît de rudimentar, al comunicării lingvistice, orice încercare de a traduce un singur cuvînt sau o singură propoziție dintr-o limbă în alta. O limbă nu este o simplă reprezentare pasivă a realității, nu este o simplă oglindă. Ea este o imagine activă a lumii care selectează anumite posibilități de analiză și comportare umană, anumite modalități de creare, structurare și înregistrare a experienței din totalul potențialului de reprezentare. Fiecare limbă selectează un anumit segment din realitate. Trăim viața așa cum ne-o reprezentăm în cuvinte (pentru noi și pentru alții), așa cum ne parvine printr-un anume cod lingvistic mai apropiat culturii noastre și educației noastre personale. Aruncăm năvodul limbii noastre peste multiplicitatea formelor de viață. Dacă are ochiuri largi, năvodul va lua la întîm-

plare din experiență bucăți informe; peisajul ființei devine incoerent și monoton când vorbirea e lipsită de educație. Lucrat strâns, năvodul limbii ne pune la dispoziție cea mai largă gamă — pe măsura condiției noastre istorice și psihologice — de elemente diferențiate, stăpînite și virtual legate între ele.

Un vocabular bogat semnifică o bogăție literală și o concretețe de viață trăită. O sintaxă dezvoltată dă naștere acelei percepții a interrelațiilor, acelei regrupări creatoare de gînduri și acțiuni numită metaforă. Fără metaforă o societate rămîne statcă, repetitivă, ca în cîntecele copiilor. Lumea noastră, modul în care ne mișcăm printre nenumăratele ei posibilități, izvorăște din gramatică, din structura pe baza căreia legăm identitățile, verbul și complementul. Fiecare gramatică diferă într-o oarecare măsură de alta. Astfel *j'ai mal à la tête* sau *mi duole il capo* nu ne dau aceeași imagine de viață. Nici una nu este perfect echivalentă cu expresia *I have a headache*, deși una din ele se apropie mai mult de expresia din engleză. Nu există două limbi care să se potrivească una cu cealaltă perfect, nu există nici măcar două limbi — și probabil că există vreo trei mii de limbi vorbite de om — care să fi organizat lumea în aceeași ordine.

Chiar cele mai simple cuvinte, și în special acestea, poartă o încărcătură specifică de energie, de asociații istorice, de uzaj social și de tradiție sintactică. Ele ies la suprafața vorbirii din marile adîncimi ale sensibilității naționale și regionale, pline de amintiri nedecarate. Cuvîntul *pain* nu este perfect redat de *bread*. El are, pentru urechea franceză, rezonanța nevoii, a cererii radicale, care nu sînt implicate în cuvîntul englez. Nici în franceză și nici în engleză nu există un sinonim pentru cuvîntul *heimat* din germană (deși *terroir* are ceva din nuanțele lui mai importante). Împietirea patrimoniului material cu cel spiritual, împietirea obligației cu mîndria, concentrate în termenul german, nu are echivalent exact în vocabularul englez și nici nu există o corespondență necesară (necesară pentru că este esențială) între cuvînt și o imagine a realității din istoria și practica politică engleză. Am putea defini optativul din greacă drept un mod verbal care exprimă o dorință, o speranță nesigură; dar nici o altă gramatică și, am putea spune, nici o altă meta-fizică, care ignoră această nuanță specifică a viitorului, nu ar putea avea un astfel de optativ. Sau să cităm un exemplu cunoscut din traducerea Bibliei: deoarece într-un număr de limbi africane nu există noțiunea de zăpadă și, deci, nici un cuvînt corespunzător, echivalentul convențional pentru *alb ca zăpada* este *alb ca penele de egretă*. Acest «echivalent» este total lipsit de încărcătura tactică și emotivă a metaforelor frigului, ale acțiunii de învăluire, chiar ale culorilor spectrale ascunse în cuvîntul din engleza medie, și, în ultimă instanță, în cuvîntul sanscrit.

Nu există traduceri totale, pentru că limbile diferă între ele, pentru că fiecare limbă reprezintă un agregat de valori complex, istoric și determinat de colectiv, modalități de comportament social, ipoteze de viață. Nu se poate realiza un transfer exhaustiv din limba A în limba B, ochiurile celor două năvoade nu pot corespunde perfect astfel încît să se ajungă la o identitate a conținutului conceptual, la unison, la o simetrie absolută a asociațiilor auditive și vizuale. O afirmație care atinge atît proza cea mai simplă cît și poezia.

Această idee merită să fie accentuată. Atunci cînd traducerea implică, așa cum este necesar, adevărul fundamental al autonomiei lingvistice, faptul că diferitele gramatici reflectă diferite realități, argumentele împotriva traducerii de versuri devin argumente împotriva tuturor traducerilor. Între ele există o diferență de intensitate, de dificultate tehnică, de neliniște psihologică. Pentru că o poezie izvorăște din suflul limbii, sărbătorind și reînnoind, la cel mai profund nivel, imaginea pe care o are acea limbă asupra lumii, riscurile pe care și le asumă o traducere sînt mai mari,

pierderea și stricăciunile produse mai vizibile. Destul de des, chiar și un limbaj colocvial curajos va oferi o rezistență la fel de puternică și de încăpățînată.

Oricare act de traducere este un act de aproximare, un act în care *aproape* ajungi la țintă sau nu ajungi niciodată. El vorbește despre moștenirea noastră fragmentată, despre minunata bogăție a acestei moșteniri — cît de sărăcăcios trebuie să fi fost pămîntul înainte de Babel, cînd toți toamenii vorbeau la fel și comunicau fără nici o dificultate. Argumentul împotriva traducerii rămîne irefutabil numai dacă avem — folosind cuvintele lui Ibsen — «pretențiile idealului». În practică nu se poate vorbi de aceste pretenții care, oricum, nu pot fi satisfăcute.

Evident, ele au fost înlăturate în împrejurări economice, politice sau personale. Ceea ce omul întreprinde se desfășoară, printr-un schimb în natură lingvistic, într-o zonă a definiției aproximative, utilitare. Abecedarele, ghidurile turistice, manualele comerciale și tehnice, limbajul nostru comun, toate acestea stabilesc un teren neutru al concordanței indispensabile, dar forțate. Mulțimea descoperirilor științifice, faptul că știința operează la nivel internațional și pentru propria ei dezvoltare a impus necesitatea și dezvoltarea pe scară largă a traducerilor din lucrările științifice. Unele din dificultățile întîmpinate aici se aseamănă cu cele pe care le ridică traducerea poeziei, principala deosebire constînd în faptul că matematica este un adevărat esperanto, un cod complet convențional și în același timp dinamic, așa cum nici o limbă artificială sau inter-limbă nu poate fi.

Traducerea este la fel de esențială umanismului, continuării vieții spirituale. Traducem fără încetare — lucrul acesta este, deseori, trecut cu vederea — atunci cînd citim un clasic care a scris în propria noastră limbă sau o poezie din secolul al 16-lea sau un roman publicat în 1780. Căutăm să înțelegem din nou, să revitalizăm în propria noastră conștiință, sensul cuvintelor folosite așa cum noi am încetat să le mai folosim, sensul imaginilor care au în spatele lor conturul unei istorii, unor obiceiuri, unor concepții religioase sau filosofice radical diferite de ale noastre. Oricine îi citește acum pe Dcenne sau pe Jane Austen, sau aproape orice poezie sau proză compusă înainte de 1915 (data aproximativă începînd cu care vechea ordine încetează să mai intre în zonă imediată a înțelegerii noastre) încearcă să re-creeze printr-un exercițiu de reacție istorică și lingvistică; el traduce în cel mai propriu înțeles al cuvîntului. Așa cum face și actorul care joacă în Shakespeare sau Congreve, interpretînd ceea ce a fost conceput într-o societate, într-o spiritualitate, într-o convenție expresivă radical diferite de cele moderne, reale, care ne stimulează mintea și nervii.

Mai mult decît atît, nici o limbă, oricît de cuprinzătoare, de plină de resurse și de totală i-ar fi sintaxa, nu acoperă mai mult decît o fracțiune din înțelegerea umană. În orice clipă și peste tot există lumi dincolo de cuvintele noastre. De aici și impulsul de a depăși granițele limbii naționale, efortul de a ne pune la dispoziție alte modalități de pătrundere, alte instrumente de conștientizare. Cine posedă bogăția lingvistică necesară pentru a citi în original Biblia, pe Homer, Shakespeare, Pascal, *Frații Karamazov*, poemele lui Li Tai Pe și altele asemenea lor? Și totuși de care dintre ele te-ai putea lipsi sau pe care ai putea-o înlătura din aventura educației literare? Traducerea este, în mod inevitabil, un element major, poate chiar predominant, în cultura noastră, în țesătura conștiinței noastre. «Traducerea rămîne, indiferent de ce spun unii, una dintre cele mai importante și mai interesante preocupări în totalitatea activităților umane», îi scria Goethe lui Carlyle. Fără ea am trăi în mici parohii înfurmurate, înconjurate de tăcere.

Cam atîta recunoaște, probabil, oricine. Dar ce-am putea spune în legătură cu obiectla mai specială potrivit căreia poezia nu ar trebui să fie tradusă tot în poezie — că singura traducere decentă a unei poezii este cea literală sau parafraza în proză? Acest lucru este lăsat să se întrevadă în cuvintele lui Dante: «nimic din ceea ce a fost

armonizat prin contactul cu Muzele nu poate fi trecut într-o altă limbă fără ca întreaga dulceață să-i fie distrusă.» Aceasta este și concluzia la care a ajuns Sir Richard Burton când a analizat traducerea versurilor arabe. Astăzi, această opinie este întretinută cel mai drastic de către Nabokov: « Cea mai neîndeminatică traducere literală este de o mie de ori mai folositoare decât cea mai frumoasă parafrază.» Nu am minți dacă am spune că Dante și Nabokov au dat, ei înșiși, strălucite traduceri de versuri sau că traducerea de poezie este aproape la fel de veche ca poezia însăși, sau că ea continuă să trăiască intens. Dar asta nu înseamnă că îi combatem. Argumentul pentru parafraza în proză este, de fapt, puternic.

El ar putea fi combătut numai dacă exercițiul traducerii de versuri ar pune la dispoziție avantaje, mijloace de înțelegere critică, ciștiguri lingvistice care nu pot fi egale de o versiune în proză. Trebuie să se dovedească că în inevitabilul compromis al traducerii în versuri, chiar în înfrîngerile ei necesare — poate, caracteristic în acestea din urmă — există o amprentă creatoare, o anumită înțelegere care, chiar dacă nu este integral comunicată, este, cel puțin, trăită și pe care nici o redare în proză nu o poate oferi. Chiar acest lucru cred eu că poate fi demonstrat. O traducere literală neîndeminatică a unui poem viu nu înseamnă nimic; o parafrază în proză este un auxiliar important, dar nimic mai mult. Pentru a trezi un ecou viu, o poezie trebuie să genereze o poezie.

O poezie cedează foarte puțin din geniul ei prozei, tocmai pentru că reprezintă, în]propria ei limbă, ceva unic. Deși există stiluri (de pildă cel neoclasic) care își însușesc forța și exprimarea directă a prozei, cele două medii sînt, în esență, diferite. Poezia nu acceptă banalul și notarea fugară a experienței subțiate de limbajul de fiecare zi; prin definiție, poezia luptă împotriva atingerii cu obișnuitul. Această revoluție creatoare stă chiar la baza unei poezii; poetul caută să șocheze prejudecățile noastre, să le înnoiască, să le revoluționeze. Astfel, chiar și cea mai încărcată parafrază în proză înseamnă, în comparație cu o poezie, mult mai puțin decît o transcripție pentru pian în comparație cu bucată pentru orchestră.

Să analizăm un fragment din cartea a VI-a a *Iliadei* în versiunea engleză a lui Pope care este, fără îndoială, cea mai satisfăcătoare pentru ordinea și ritmul ei alert; versul patru a ne arată cum energia etimologiei precise — minuțioasă sigură a cuvîntului latinesc *successive* — alertează întreaga noastră forță imaginativă în așa fel încît aproape ajungem să trăim acțiunea expresivă. Dar ea este cea mai bună versiune în primul rînd pentru că idiomul lui Pope este în întregime conștient de faptul că *Iliada* este un poem, că atît compoziția cît și efectul ei sînt poetice. Cu toată scrupulozitatea formulării, textul traducerii în proză a lui Richard Lattimore este, din acest punct de vedere, mult mai puțin convingător; și aceasta în măsura în care sintaxa și vocabularul, mai inexacte, se apropie de clarificările și prescurtările diferite pe care le folosește proza. Traducerea lui E. V. Rieu este de departe cea mai slabă versiune. Inspirată din dorința — la vremea aceea un motiv aproape social, manifestat didactic — de a-l populariza pe Homer în cele mai largi cercuri, de a prezenta *Iliada* ca o poveste nedată, Rieu a sacrificat forma poetică în favoarea unei proze vioaie, colocviale. Dar nu tocmai așa; lipsa de naturalețe a lui Rieu duce, în pasajul citat, la cîteva rime interioare și « rămășițe » de cadențe ale versului alb, amîndouă la fel de dăunătoare.

Ideea este pur și simplu aceasta: deși întotdeauna imperfectă, o traducere în versuri, în măsura în care re-prezintă, re-face selecția de limbă, acea stilizare și inovare a sintaxei proprii naturii compoziției poetice, este mai receptivă, față de intenția, de mișcarea spirituală a originalului, decît ar putea fi orice transpunere în proză.

Acest exemplu scoate la iveală o a doua idee. De fiecare dată cînd se traduce o poezie, creîndu-se o nouă poezie, originalul găsește o viață nouă și activă în conștiința prezentului. Traducerea conferă metaforei supraviețuirii clasicului, a permanențului rol progresist al literaturii, o realitate solidă. Epopeea homerică, prin seria neîntreruptă de traduceri de la Chapman și Hobbes la Robert Fitzgerald și Christopher Logue, este activ prezentă în literatura engleză, este intrată în țesătura limbii engleze în tradiția poetică engleză și americană. Re-prezentările lui Horațiu sau Catul în versuri sînt puternic implicate în dezvoltarea satirei engleze, a liricii domestice sau a poeziei de dragoste engleze. Traducerea lui Shakespeare este în primul rînd o parte a dezvoltării tîrzii și a încrederii în puterile proprii ale versului clasic și romantic german. Clasicul se vestejește, trecînd în academic, sau cade în tăcere, dacă nu este reluat în traducere, dacă un poet în viață nu examinează și nu dă la iveală relevanța lui pentru idiomul respectiv (din cauza lipsei unei traduceri vii, Lucrețiu este, în prezent, inert).

Dar traducerea de poezie nu este numai o știință de viață, un curent de energie care face legătura dintre trecut și prezent și între culturi (imersiunea, în măsura în care o putem realiza, într-o altă limbă fiind foarte asemănătoare — așa cum ne-am identifica cu altcineva — cu eliberarea din pielea noastră de toate zilele, din carapacea conștiinței noastre); traducerea de poezie joacă un rol unic în interiorul limbii traducătorului. Conduce spre interior. Oricine traduce sau încearcă să traducă o poezie este pus în față — cum nici un alt exercițiu nu o poate face — cu genul, cu structura fundamentală și limitele proprii lui limbii. Pentru că această limbă este peisajul pe care-l vedem în fiecare zi, ajungem să-i uităm linia orizontului, o luăm drept singurul sau cel mai potrivit loc unde putem trăi. Traducerea pune taxe și, astfel, face un inventar al propriilor noastre resurse. Ne obligă să ne dăm seama că ducem lipsa unor materii prime, depozite de sentimente, instrumente de exprimare, porțițe de intrare în conștiință pe care propriul nostru teritoriu lingvistic nu le are sau nu a reușit să le exploateze încă. Acest moment al recunoașterii poate fi un stimul puternic: să ne gîndim la hotărîrea lui Mallarmé sau Baudelaire de a împrumuta de la Poe un anume fel de irațional și de strălucire întunecoasă pe care, simțeau ei, franceza nu le avea; sau la eforturile lui Goethe de a modela o limbă europeană în așa fel încît să poată avea la dispoziție mai multe posibilități de a exprima nuanțe erotice de concordanță între dragoste și filozofie, pe care el le-a observat în poezia orientală. Traducerea de versuri îmbogățește prin dezvăluirea propriei noastre sărăcii.

Insuccesele ei necesare, faptul că originalul nu poate fi perfect redat, că nu putem reface fazele prin care a trecut poetul, așa cum am putea-o face dacă poezia ar fi fost scrisă în propria noastră limbă, sînt, de cele mai multe ori, pozitive. Defectele unei traduceri importante duc la o înțelegere mai bună, dezvăluind în mod critic idei, așa cum nici o interpretare a poeziilor nu o poate face. Pentru poetul care traduce și pentru cititorul care are acces la ambele limbi acesta este paradoxul justificator. Ceea ce rămîne necomunicat după traducere nu este *poezia* sau chiar elementele ei esențiale. De la caz la caz, nu pot fi comunicate structuri spirituale proprii limbii respective, rețeaua de asociații istorice sau fonetice, rețeaua de simboluri sau notații idiomatiche neidentificabile pentru că sînt atât de puternic localizate într-un anume mediu cultural, într-o societate sau epocă istorică departe de ale noastre. Nici o traducere a unui poet mai recent (dacă nu există, poate, vreunul care să lucreze într-un context african sau autohton) nu poate să stimuleze rezonanțele colective, produse oral, ale formulelor homerice. Dificultățile pe care le prezintă Dante și întîmplarea fericită de a compune, literal, o nouă Vulgata nu pot fi oglindite în totalitatea lor de nici o traducere care folosește o limbă deja formată și încărcată de precedent poetic. Relativa imposibilitate de a schimba cuvintele, într-o propoziție din limba germană

— pe care Rilke o folosește ca un mijloc de a exprima o mișcare suspendată sau o definiție contrară — nu va putea fi Impusă sintaxei franceze.

Dar fiecare din aceste înfrîngerî e creatoare. Ea pătrunde și identifică geniul originalului; ne comunică acel genlu prin ceea ce nu reușește să reproducă. O mare traducere poetică — Sofocle tradus de Hölderlin, traducerea *Eglogelor* lui Virgiliu de către Valéry, Interpretarea dată de Robert Lowell lui Heine — este critică literară în cel mai înalt grad. Ea înconjoară originalul cu o zonă de sens necunoscut, o zonă în care originalul își desfășoară viața sa unică. Este datoria oricărei critici literare autentice să urmărească, să facă explicit geniul asupra căruia s-a consacrat, prin tocmai nepotrivirea ei. Lucrarea de critică acumulează toate elementele lingvistice, istorice, de referință, pe care le poate scoate la iveală și le poate cuprinde; dar în acest proces, critica trebuie să arate că această acumulare reprezintă mai puțin decît suma elementelor poemului. Ceea ce spune poemul nu poate fi în întregime redat în critică; critica este cu atît mai adevărată cu cît subliniază această diferență și înconjoară opera poetului cu un contur de lumină.

Traducătorul de poezie face același lucru; dar el merge mai departe pentru că își asumă riscuri mai mari. Conturul pe care-l desenează în jurul originalului luminează nu numai textul pe care-l traduce, dar și propria sa artă și persoană. În traduceriile lui Roy Campbell din Baudelaire observăm un proces întreit și o decență fundamentală; o re-prezentare a poeziilor lui Baudelaire, o percepere critică a geniului acelor poezii prin ceea ce este incomplet în traducere și o dezvăluire necesară a elementelor facile sau grosolane din idiomul lui Campbell. Procesul de angajare perceptivă este strict comparabil numai cu ceea ce se întîmplă cînd un compozitor pune pe note un poem important, cînd Britten, de exemplu, « îl traduce » pe Blake sau pe Rimbaud.

În cel mai bun caz, sinteza specifică dintre conflictul și complicitatea care se produce între un poem și traducerea sa într-un alt poem crează impresia « celei de-a treia limbi », a unui medium de energie comunicativă care cumva împacă cele două limbi într-o limbă mai adîncă și mai cuprinzătoare decît oricare din ele. Pe acest pămînt al nimănui dintre *Heureux qui comme Ulysse* a lui Du Bellay și sonetul englez al lui Chesterton aproape epuizînd originalul, pare că se aude « *encore l'immortelle parole* », expresia lui Mallarmé pentru o limbă universală, imediată, din care s-au desprins franceza și engleza. Această experiență a ceea ce criticul german Walter Benjamin a numit « o totalitate pierdută », un unison ce se află la baza vorbirii umane, este idealul către care tinde traducerea. El nu poate fi atins. Traducerea este cuprinsă între spațiul dintre cel ce tîlmăcesc și cel ce transfigurează. Transfigurarea, versiunea care depășește originalul, așa cum Baudelaire îl depășește pe Poe, este probabil traducerea cea mai de durată. Dar trebuie să încercăm să traducem, să ne asumăm riscurile, chiar dacă acel turn din Babel va fi mai mult decît o ruină. Ceea ce s-a și încercat, cu deosebită bogăție și vigoare, în perioada care a început în 1870 și continuă și astăzi.

(Din introducerea la *Penguin Book of Modern Verse Translation*)

În românește de ANCA NEMOIANU

STEINER ȘI SPAȚIUL CULTURII

Fragmentele din grupajul de față impun din nou greutatea de a-l caracteriza pe George Steiner prin referire la o categorie disciplinară. Critic literar? Anvergura unor opere ca *Tolstoi sau Dostoievski* (1959) și *Moartea tragediei* (1961), uimitoarea erudiție literară, organic încorporată în substanța comentariului, numărul impresionant de opere literare empatic abordate, opere care acoperă o arie ce se întinde de la Homer la Paul Celan, bogăția mereu înnoită a sistemului referențial ne-ar înclina spre afilierea lui la breasla criticilor. Dar Steiner se lansează cu competență și îndrăzneală în domenii guvernate de fenomenul lingvistic. Problemele de antropologie și istorie a culturii decid orientarea ultimelor lui cărți. Este un cunoscător al muzicii și urmărește cu interes filozofic revoluția limbajului ca și a științei, în ultimele decenii. O asemenea varietate de preocupări — fie ea și unificată de câteva idei directoare — e de natură să-i irite pe specialiști. Cărțile lui Steiner sînt discutate, controversate și uneori combătute cu o violență puțin academică, care venind din partea unor personalități de prestigiu al lui Michel Foucault, miră. Ceea ce descumpănește pe adepții «sistemelor» este poziția de franc-tiror a acestui emițător de idei aventuroase, disprețul lui total față de obișnuințele mentale ale criticii universitare, față de stereile jocuri și exerciții academice, sprijinite de abundente note de subsol. Cînd și-a intitulat unul dintre ultimele volume *Extraterritorial* și a socotit extrateritorialitatea un dat distinctiv pentru dezvoltarea unor creatori de artă și cultură, într-o civilizație care a transformat atîtea spirite de elită în rătăcitori printre limbaje (*Wanderers across language*), Steiner nu a caracterizat doar condiția unor scriitori de tipul lui Beckett sau Borges, ci și propria sa condiție. Extrateritorialitatea lui Steiner nu ține doar de împrejurările care l-au transplantat pe evreu născut în Europa centrală, în Franța, unde și-a făcut studiile liceale, apoi în America unde și-a încheiat studiile universitare, pentru a deveni profesor la Cambridge, ci de un destin pe care și l-a asumat, de un spirit deopotrivă profund și vivace, patetic angajat în drama timpului său, un spirit hotărît să ignore granițele factice și nestatornice între domenii pe care el le vede, în momentul actual, unificate într-o largă configurație numită «post-cultură».

O întreprindere ambițioasă și multilaterală este salvată de primejdia dezintegrării prin eterogenitate de câteva leit-motivuri, adevărate nuclee ideatice și emoționale din care se dezvoltă o operă beneficiind de o convingătoare coerență de profunzime. Unul dintre ele este acela al unei culturi umane bazate pe scris (humane literacy). Încă din volumul *Langaj și tăcere* (1967), Steiner socotea stigmatul violenței fatal pentru cultura care a urmat celor două războaie ale secolului nostru și ororilor genocidului. Se impune o «redefinire a culturii», cum sună în chip de parafrază la notele lui T. S. Eliot din 1948 (*Note despre definirea unei culturi*), subtitlul mult controversatului eseu al lui Steiner *În castelul lui Barbă Albastră* (1971). Ori de cîte ori abordează această temă cu rezonanțe adînci în personalitatea sa, Steiner — inteligență acută și hipercritică — permite glasului său inflexiuni patetice: «Trebuie să păstrăm viu simțul unui scandal atît de copleșitor încît afectează oricare dintre aspectele

semnificative ale poziției noastre în istorie și societate». Sau: « Anestezia puternică produsă de familiaritatea noastră cu oroarea reprezintă o înfrângere radicală a omului».

Deși se recunoaște permanent și sentimental implicit în orice discuție despre o cultură ce receptează încă ecourile violențe, Steiner socotește că analiza fenomenologică a ideilor puse în circulație de o asemenea cultură a devenit o necesitate obiectivă a conștiinței contemporane. De aceea reproșează lui T. S. Eliot, pe care îl admira ca gânditor și poet, faptul că numai trei ani după ce bilanțul ororii a fost încheiat și dat în vileag, a putut scrie despre cultură fără a pomeni de fapte care « au modificat înțelegerea noastră despre limitele comportamentului uman ».

Un alt pivot al gândirii lui Steiner este reprezentat de definirea omului în raport cu actul vorbirii, cu Logosul. Omul este « animalul care vorbește » cum afirmă titlul unuia dintre eseurile cele mai concludente pentru poziția autorului. Fenomenul limbajului fiind o chestiune de filozofie generală, trebuie să stea în centrul oricărei antropologii filozofice sau filozofii a culturii. Dar problema limbajului ca fapt primar și decisiv, cu rădăcini adânc înfipte în ontologie și istorie, i se pare nesatisfăcător tratată de noile teorii lingvistice și gramaticale. O « Filozofie a traducerii » la care lucrează în prezent, crede Steiner, ar putea proiecta lumini noi nu numai asupra actului creației poetice, ci și asupra relației dintre conștiința umană și univers, de vreme ce noi « aruncăm mereu rețeaua limbajului nostru peste multiplicitatea formelor vii ».

Gândirea lui Steiner tinde, în ultima vreme, tot mai accentuat spre o teorie a culturii (a culturii epocii electronice). Dă satisfacție acestui interes în modalitatea lui specifică, stimulată fiind de niște idei motrice de felul celor mai sus amintite. Acceptă, ca și alții, ideea unei crize a culturii literare într-o societate hipertehnizată. Crede ca și McLuhan în a sa *Galaxia Gutenberg* că epoca tiparului se apropie de sfârșit. Dar corectează nuanțat afirmațiile — cuceritoare prin îndrăzneală — ale eseistului canadian cu privire la analogia dintre oralitatea culturii de mass-media și vechile culturi orale. Oralitatea tribală, spune Steiner, era în mod explicit conservatoare. Dimpotrivă, mijloacele audiovizuale folosite de mass-media sînt calculate în vederea unui efect maxim, dar și a unei depășiri imediate.

Acționat în construcția lui de un demon al analogiei de forță spengleriană, dar dominat, în viziunea pe care o conturează, de o dramatică pasiune etică, decisivă de altfel pentru tot scrisul său, Steiner socotește cultura bazată pe litera scrisă pornită pe fagașul unui declin (post-cultură), a cărui desfășurare și durată i se par imprevizibile, conceptul însuși de cultură fiind, în civilizația electronică, guvernat de « utopia imediatului ». Devotat însă « umanităților », Steiner imaginează o reconstrucție posibilă, o cultură bazată pe alte coduri decît acela al literei — poate muzica, poate matematica — langajuri cu privire la care putem face doar supoziții indistincte și în figurarea cărora modelele culturii de pînă acum, nu ne sînt de folos. Sînt ipoteze, fiindcă Steiner ca filozof al culturii este, prin excelență, un emițător de ipoteze tulburătoare, riscate, uneori deconcertante.

Stilistic, această nestăpînită curiozitate intelectuală, care-l împinge pe deținătorul ei să deschidă ultima ușa a *Castelului lui Barbă Albastră*, se exteriorizează într-o proză cu efecte de șoc, adesea punctată de propoziții interrogative: « în ce mod a acționat *accelerando*-ul comunicației moderne [...] împotriva acelor obișnuințe de elaborare, acelei bogății adjectivale, acelei ceremonii verbale care stătea la baza dramei în versuri? Sau « Avem oare de a face cu o situație [...] în care fiecare dintre cele, poate, patru mii de limbi curențe astăzi pe glob, articulează o segmentare specifică, în ultimă instanță ireductibilă, a realității? » Ne întîmpină justificări ale interogației: Întrebarea este astăzi atît de mult mai incisivă, atît de mult mai măgulitoare pentru inteligența noastră decît un răspuns nedeșluit ». Și, uneori, declarația de umilitate și neputință a unei conștiințe cuprinse în limitele unei singure vieți omenești: « Nu vom ști niciodată ».

ALAIN

Un socratic contemporan

ALAIN

PĂRERI DESPRE FERICIRE

I Bucefal

Cînd copilașul strigă și nu se lăsă alintat, doica adeseori face cele mai iscusite presupuneri cu privire la firea tînărului vlăstar, la ceea ce îi este și nu-i este pe plac, chemînd pînă și înrudirea în ajutor, îl și recunoaște pe tată în fiu; încercările acestea de psihologie se prelungesc cită vreme doica n-a găsit « acul », adevărata pricină a încurcăturii.

Cînd Bucefal, cal de mare faimă, i-a fost înfățișat tînărului Alexandru, nici un scutier nu putea să se țină în șa pe acest temut animal. Drept care un om de rînd ar fi spus « Ce mai cal năvălaș! ». Alexandru însă tot căuta « acul », și-n curînd l-a și găsit, luînd aminte că lui Bucefal îi era teamă grozav de propria-i umbră; iar cum frica săltă și umbra, treaba nu se mai sfîrșea. El îi întoarse lui Bucefal botul înspre soare, și, ținîndu-l într-acolo, l-a putut liniști și osteni. De unde reiese că elevul lui Aristot știa încă de pe atunci că nu ne putem stăpîni de fel patimile atîta vreme cît nu le știm adevăratele cauze.

Numeroși oameni au tăgăduit frica, și nu fără temei; acela căruia îi e teamă nu sta să asculte îndreptățirile: el își ascultă bătăile inimii și năvala singelui. Belferul judecă pornind de la primejdie la frică; omul pătimaș judecă pornind de la frică la primejdie;

* PROPOS SUR LE BONHEUR — ed. Gallimard 1928. — În curs de apariție la ed. Minerva

amindoi țin să pară a fi cu judecată, și amindoi se înșeală; dar belferul se înșeală de două ori; nu cunoaște adevărata cauză și nu pricepe greșeala celui alt. Omul căruia îi e teamă, născocеște niscaiva pericol pentru a îndreptăți o frică reală și din belșug dovedită. De fapt cea mai neînsemnată surprindere înspăimîntă, fără să fie măcar umbră de primejdie, spre pildă un foc de armă în apropiere, și la care nu te așteptai, sau numai ivirea cuiva pe negîndite. Lui Masséna i s-a făcut frică de o statuie pe o scară întunecoasă și a rupt-o la fugă.

Neastîmpărul omului și arțagul izvorăsc uneori din faptul că a stat prea mult timp în picioare; nu vă apucați să-i dovediti că n-are de ce fi îmbufnat, și dați-i un scaun. Talleyrand, cînd a spus că buna purtare e totul, a spus mai mult decît credea că zice. Din grija de a nu stingheri, căuta «acul» și pînă la urmă îl afla. Toți diplomații aceștia de astăzi au cîte un ac rătăcit în rufa de corp, și de aici vin încurcăturile europene; și fiecare știe că dacă strigă un copil încep să strige și ceilalți; ba mai rău, țipă pentru că au țipat. Doicile, care-s de meserie, iau copilul și-l așează pe burtă; de îndată apar alte mișcări și altă dispoziție; iată o artă de a convinge care nu țineste prea sus. Nenorocirile anului 1914, își au, îmi vine a crede, obîrșia în faptul că oamenii de vază au fost luați toți prin surprindere; de aceea s-au temut. Cînd unui om îi e frică, minia nu-l departe; zgîndărirea e urmată de furie. Împrejurările nu sînt prielnice cînd un om e rechemat pe nepusă masă din vacanță și din tihnă sa; se primenește des și se primenește prea mult. Întocmai ca omul trezit prin surprindere; prea se deșteaptă. Să nu spuneți însă niciodată că oamenii sînt răi; să nu spuneți niciodată că așa le e firea. Căutați «acul».

8 decembrie 1922

III

Mohorîta Marie

Ne prinde bine să ne gîndim la nebuniile clclce și mal cu seamă la acea « Marie mohorîtă și Marie voioasă » pe care unul din profesorii noștri de psihologie a avut norocul s-o afle în clinica lui. Povestea, dată prea curînd uitării, e vrednică să fie păstrată. Fata aceasta era o săptămînă veselă și o săptămînă tristă, ca ceasul. Cînd era cu voie bună, toate mergeau ca pe roate: ploaia îi plăcea întocmai ca și soarele; cele mal neînsemnate dovezi de prietenie o răpeau în al șaptelea cer; dacă o urmărea amintirea unei dragoste zicea: « Am fost întotdeauna norocoasă ! » Nu se plictisea nicicînd; gîndurile-i cele mal mărunte străluceau de voioșie, ca acele gingașe flori proaspete, care toate plac. Era în starea sufletească pe care v-o doresc tuturor, dragi prieteni. Tot ulciorul avînd, cum zice înțeleptul, două toarte, la fel și orice întîmplare e cu două înfățișări, mereu apăsătoare, dacă vrem, mereu dătătoare de tărie și de mîngiere, dacă vrem; iar strădania depusă pentru a fi fericit nu-i niciodată irosită.

Dar după ce trecea o săptămînă, altul era tonul în toate. O cuprindea o lîncezeală deznădăjduită; nimic nu-i mai trezea interesul; privirea-i ofilea tot ce-i ieșea în cale. Nu mai credea în fericire; nu mai credea în prietenie. Nimeni n-o îndrăgise vreodată; și pe bună dreptate; se socotea neroadă și plictisitoare; își înrăutățea boala tot gîndindu-se la ea; da, știa; se omora bucățică cu bucățică, cu o mîlgăloasă și groaznică răbdare. Spunea: « Vreți să-mi băgați în cap că-mi purtați interes; dar nu mă

duceți pe mine cu viclemurile voastre». O vorbă bună o lua drept o batjocură; o faptă bună, drept înjosire.

Orice secret era haină uneltire. Suferințele acestea ale închipuirii nu au leac, dat fiind că întâmplările cele mai fericite surid în zadar omului nenorocit. Iar în alcătuirea fericirii intră mai multă voință decât s-ar zice.

Profesorului de psihologie avea să i se descopere însă o învățătură și mai aspră, o și mai cumplită încercare pentru sufletul lui viteaz. Printre numeroasele observații și măsurători făcute în jurul acestor scurte anotimpuri omenești, le-a venit și globulelor de sînge rîndul să fie numărate pe centimetru cub. Și legea se vădi. Către sfîrșitul unui interval de bucurie, globulele se răreau; către sfîrșitul unui interval de amărăciune, reîncepeau să mișune. Sărăcie și belșug de sînge, iată care era pricina întregii năluciri a închipuirii. Medicul era de aceea în măsură să răspundă vorbirilor ei chlnuite : « Fii pe pace; mine vei fi fericită ». Ea nu-i da însă nici o crezare.

Un prieten, care ține să creadă că de fapt e trist, îmi spunea despre cele de mai sus: « E cum nu se poate mai limpede. N-avem ce-i face. Nu pot să-mi dau globule stînd și cugetînd. Oricare filozofie e zadarnică. Universul acesta nemărginit ne va aduce bucuria sau mîhnirea, potrivit cu întocmirile lui, așa cum aduce iarna și vara, sau ploaia și soarele. Dorința mea de a fi fericit nu cîntărește mai mult decât dorința mea de a ieși la plimbare; nu eu aduc ploaia în valea aceasta; nu stîrnesc aleanul în sinea mea; îl îndur, și știu să-l îndur; frumoasă mîngîiere!»

Nu-i atît de simplu. Nu încape nici o îndoială că tot rumegînd judecăți necruțătoare, prevestiri funebre, amintiri posomorîte, îți dai în spectacol propria-ți jale; s-ar spune că o sorbi picătură cu picătură. Dar dacă știm precis că la temelia întregii povești stau niște globule, îmi bat joc de toate cugetările mele; alung amărăciunea în trup, unde nu mai e decât oboseală sau boală, fără de nici o găteală. Mai ușor rabzi o durere de stomac decît o trădare. Și nu-i oare mai plăcut să spui că-ți lipsesc globulele decît că duci lipsă de prieteni încercați? Pătimașul respinge și argumentele și bromura. Și nu-l oare vrednic de luat în seamă că metoda pe care o proslăvesc deschide dintr-o dată poarta ambelor leacuri?

18 august 1913

VII

Asfințitul oracolelor

Îmi aduc aminte de un tunar care citea în palmă. Era de felul lui tăietor de lemne în pădure și pregătit de viața aceasta sălbatecă tălmăcirii nemijlocite a semnelor; bănuiesc că luîndu-se după vreun alt vrăjitor își așintise privirile și asupra căușului mîinii; și acolo citea gîndurile, după cum toți le deslușim în căutătura ochilor sau în cutele feței. În pădurea de la Poiana Stejarilor, la lumina unei lumînări, își regăsea templul și măreția rostind despre însușirile oamenilor lucruri adeseori drepte și-n-totdeauna cumpănite, vestind viitorul apropiat și viitorul îndepărtat al fiecăruia, ceea ce nu-i de ris. Și mi-a fost dat mai apoi să constat că una din prezicerile lui s-a împlinit; de bună seamă că mai puneam ceva de la mine celor de care îmi reaminteam, fiindcă-mi era pe plac să deslușesc prezicerea în întâmplare. Zbengulala aceasta a închipuirii m-a prevenit o dată mai mult și m-a întărit în prudența din care-mi fac

lege; pentru că nu mi-am arătat niciodată liniile palmei nici lui, nici altcuiva. Toată tăria necredinței stă în a nu voi să consulți oracolul; de îndată ce-l consulți, trebuie să-i dai cât de cât crezare. Iată de ce asfințitul oracolelor, piatră de hotar a revoluției creștine, nu-i o faptă oarecare.

Thales, Bias, Democrit și ceilalți vestiți moșnegi ai vremurilor de demult aveau desigur o tensiune arterială nemulțumitoare pe când începuse să le cadă părul; habar n-aveau însă; folosul pe care-l trăgeau dintr-aceasta nu era mic. Sihaștrii Tebaidei se aflau într-o situație și mai bună; deoarece nădăjduiau moartea în loc de a se teme de ea, trăiau ani îndelungați. Dacă am cerceta fiziologic și îndeaproape neliniștea și frica, am vedea că sînt niște boli care se alipesc de celealte și le grăbesc cursul, astfel încît cel ce se știe bolnav, și o știe dinainte datorită medicului prooroc, se trezește de două ori bolnav. Nu pierd desigur din vedere că teama ne îndeamnă să luptăm împotriva bolii ținînd regim și luînd leacuri; dar care-i regimul și care-s leacurile în stare să ne vindece de frică?

Amețeala care ne vine pe înălțimi e boală curată, stîrnită de faptul că schimonosim căderea și mișcările desnădăjduite ale unui om care se prăbușește. Răul acesta e pe de-a întregul închipuit. Colica intestinală a candidatului este și ea de același fel; teama de a răspunde greșit lucrează tot atît de virtos ca și uleiul de ricin. Vă puteți acum da seama de rezultatele unei temeri neîncetate. Dar pentru ca să fii precaut față de precauție trebuie să ții seama de adevărul că zbuciumul fricei înrăutățește în chip firesc suferința. Cel care se teme că nu va dormi nu-i bun de somn, iar căruia îi e frică de stomacul lui nu-i bun de digestie. S-ar cuveni deci să imităm mal degrabă sănătatea decît boala. Gimnastica aceasta nu-i cunoscută în amănunțime, dar putem pune rămășag că gesturile buneicuvințe și ale buneivoințe sînt de-ale sănătății, potrivit unui soi de teoremă după care semnele sănătății nu sînt decît mișcările corespunzătoare sănătății. Medicii nepricepuți ar fi din cei pe care-i iubim îndeajuns ca să le stîrnim interesul pentru relele de care suferim; iar medicii destoinici sînt dimpotrivă cei care ne întreabă după obicei: « Ce mai faceți? » și nu ne ascultă răspunsul.

5 martie 1922

IX

Frămîntările minții

Închipuirea e mai rea decît un gîde crud; drămuiește frica; ne-o dă bucătică cu bucătică, s-o gustăm pe-ndelete. O catastrofă reală nu izbutește de două ori în același loc; lovitura strivește victima; cu o clipă mai înainte era cum sîntem noi cînd nu ne gîndim la nenorocire. Un trecător e lovit de o mașină, aruncat la douăzeci de metri și omorît pe loc. Dramas-a isprăvit: n-a început; n-a durat; din cugetare se naște durerea.

Așa încît eu, care mă gîndesc la accident, îl judec cum nu se poate mai greșit. Îl judec ca un om care, aflîndu-se mereu în preajmă de a fi călcat, n-ar ajunge niciodată în această stare. Îmi închipui automobilul care se apropie; de fapt, m-aș feri dacă aș vedea una ca asta; dar nu mă feresc, deoarece mă pun în locul celui care a fost călcat. Îmi depăn filmul propriei mele striviri, dar un film încetinit, ba și oprit din cînd în cînd; și o iau de la început; mor de o mie de ori teafăr și nevătămat. Pascal

zicea că boala e de nesuferit pentru cel sănătos tocmai pentru că se bucură de sănătate. O boală rea ne covârșește desigur îndeajuns pentru ca să nu-i mai simțim pînă la urmă decît povara prezentă. Faptul, oricît de rău ar fi, tot are o parte bună, anume că pune capăt jocului puțințelor, că nu mai urmează să vie de acum înainte și că ne înfățișează un viitor nou în culori noi. Un om suferind jinduește drept nemaiauzită fericire o stare searbădă care în ajun poate că l-ar fi nenorocit. Sîntem mai înțelepți decît credem.

Bolile adevărate lucrează iute, aidoma unui gîde cînd are de lucru. El taie părul, răscoarșe cămașa, leagă brațele, împinge omul. Mie mi se pare că durează mult pentru că gîndesc gesturile, pentru că le refac în gînd, pentru că încerc să aud zgomotul foarfecelor, să simt mîna ajutoarelor pe brațul meu. În fapt o impresie alungă pe alta iar gîndurile adevărate ale osînditului sînt cu siguranță înfiorări ca frînturile unui vierme; socotim că viermele suferă cînd e tăiat în bucăți; dar în care bucată se aciuiază suferința viermelui?

Ne doare cînd vedem un moșneag căzut în mintea copiilor sau un bețiv buimac care ne arată « mormîntul unui prieten ». Ne doare pentru că dorim să fle totodată ceea ce sînt și ceea ce nu mai sînt. Firea însă și-a urmat calea; cale întoarsă din fericire nu poate face; fiecare nouă stare dă următoarei puțință să fie; toată jalea aceasta de care vă poticniți la o răscruce e înșirată bob cu bob pe calea bătătorită de timp; nenorocirea clipei acesteia duce în cîrcă clipa următoare. Un om bătrîn nu-i tot una cu un om tînăr care suferă de bătrînețe; unul pe moarte nu-i tot una cu unul viu care moare.

Iată de ce numai pe cei ce sînt în viață îi doboară moartea, numai pe cei fericiți îi bîntuie știma nenorocirii; la drept vorbind, poți simți mai aprig necazurile altuia decît pe ale tale, și asta fără fățarnicie. Din această cauză ne putem alege cu o judecată greșită asupra vieții, care ne otrăvește viața dacă nu luăm aminte. Realitatea cea de față se cere gîndită din răspuseri, de dragul adevărului știut, și nu tragedia, maimușărită.

12 decembrie 1910

x

Argan¹

Pricini din cale afară de mărunte pot strlca o zi frumoasă, de pildă o gheată care te strînge. Nimic nu-ți place atunci, iar mîntea ți-e buimacă. Leacul e la îndemînă; toată supărarea aceasta se scoate ca un veșmînt. O știm prea bine; iar necazurile acestea sînt ușurate, chiar cîtă vreme le înduri, de cunoașterea cauzelor. Sugarul care simte vîrfu acului urlă ca din gură de șarpe; deoarece habar n-are nici de cauză, nici de leac. Ba uneori se îmbolnăvește țipînd și se pornește să țipe și mal virtos. Iată ce se cade a fi numit o durere închipuită; pentru că durerile închipuite sînt tot atît de reale ca și celelalte; închipuite sînt numai întrucît le durăm cu ale noastre frămîntări, dînd totodată vina pe lucrurile din afară. Nu numai sugarii se întărită țipînd.

Se spune adesea că proasta dispoziție e o boală și că n-are leac de fel. Amintesc de aceea mai întîl cîteva pilde de suferință și de supărare cărora o foarte simplă miș-

¹ « Bolnavul închipuit » al lui Molière

care le poate de îndată pune capăt. Se știe că un cârnel în pulpa piciorului îi poate zmulge un strigăt omului celui mai dîrz; apăsai însă laba bine întinsă cu putere de pămînt și vă veți vindeca într-o clipită. De vă intră o musculiță sau un cărbune în ochi și vă frecați, nu scăpați de belea două sau trei ceasuri; dar ia țineți-vă amîndouă mîinile nemișcate și uitați-vă la vîrfurile nasului; curgerea lacrimilor vă izbăvește de necaz; de cînd am aflat de leacul acesta atît de simplu, l-am folosit de mai bine de douăzeci de ori. Dovadă că-i mai cuminte să nu învinuiești mai întîi ființele și lucrurile din juru-ți, ci să iei mai degrabă aminte la tine însuși. Ni se pare uneori că deslușim la ceilalți o oarecare îndrăgire a nefericirii, pornire sporită la un anumit soi de nebuni. S-ar putea născoci de aci cine știe ce simțămînt mistic care să fie și drăcesc. Dar ar însemna să te lași pradă închipuirii; omul care se scarpină nu e înzestrat cu mai știu eu ce adîncimi și nu e desigur ahtiat după durere; deosebim la el mai curînd o neliniște și o ațîțare care-și poartă singure de grijă, necunoscînd pricinile. Teama de a cădea de pe cal e rezultatul mișcărilor stîngace și furtunoase cu ajutorul cărora credem că vom scăpa de cădere; iar partea cea mai rea e că mișcările acestea sperie calul. De unde voi trage, precum știți, concluzia că atunci cînd un om știe să călărească e cu desăvîrșire înțelept, sau aproape. Există și o artă a căderii, uimitoare la bețivi, pentru că nu-i trece prin gînd să cadă bine, vrednică de laudă la pompieri pentru că au învățat cu ajutorul gimnasticii să cadă fără teamă.

Un suris ni se pare lucru de nimic și fără putință de înrîurire asupra toanelor; de aceea nici nu-l încercăm. Adesea buna cuviință, silindu-ne însă să zîmbim și să salutăm cu o oarecare bunăvoie, schimbă totul. Fiziologul știe bine de ce; pentru că surisul coboară tot atît de adînc ca și căscatul și, pas cu pas, dezleagă gîtlejii, plămînii și inima. Medicul n-ar da, în toată traista lui cu leacuri, de vreunul care să lucreze cu atîta lățeală, cu atîta potrivire. Închipuirea ne scapă de durere în acest caz printr-o ușurare care nu e mai puțin reală decît suferințele pe care le pricinuieste. De altfel cel ce vrea să facă pe nepăsătorul nu uită să dea din umeri dacă-i vorba așa, aerisește plămînii și potolește înima, în toate înțelesurile cuvîntului. Deoarece cuvîntul are mai multe înțelesuri, dar inima e numai una.

11 septembrie 1923

XV

Despre moarte

Moartea unui bărbat de Stat e prilej de cugetare; și se ivesc în tot locul teologi de-o clipă. Fiecare coboară în sine și cugetă la soarta omului; dar chibzuința aceasta e zadarnică; pe noi înșine nu ne putem închipui decît vii. De aici provine neliniștea. În fața acestei amenințări abstracte și cu totul nelămurite nu știm ce să facem. Descartes zicea că nehotărîrea e cea mai mare dintre nenorociri. Ei bine, iată-ne sorțiți ei, și fără de leac. Cei ce se duc să se spînzure stau mai bine; își aleg cuiul și frînghia; de ei atîrnă totul pînă la ultimul salt. Și după cum gutosul se îngrijește să-și așeze cît mai bine piciorul, fiecare stare, oricît de rea, presupune un dichis anume și o strădanie. Dar starea omului sănătos care se gîndește la moarte e oarecum

caraghioasă, din pricină că pericolul e nedeslușit. Nelinıştea aceasta scurtă, care înoată în neorînduială și care poate oricînd ajunge nemăsurată, e pacimă curată. Jocul de cărți, în lipsă de altceva, pune din fericire la îndemîna gînditorului harnic probleme bine precizate, luări de hotărîri și soroace apropiate.

Omul e curajos; nu întîmplător, ci din fire. Să făptuiești înseamnă să îndrăznești; să gîndești înseamnă să îndrăznești. Riscul e pretutindeni; nu-l sperie pe om. Îl vedeți că aleargă după moarte și că o sfidează; dar nu se pricepe s-o aștepte. Iată-i pe toți cei ce n-au de lucru: sînt destul de războinici din nerăbdare. Nu pentru că doresc să moară, ci mai curînd pentru că vor să trăiască. Și adevărata cauză a războiului este desigur plictiseala cîtorva, care caută pericole clare, ba și urmărite și bine stabilite, ca la jocurile de cărți. Și nu e o întîmplare că cei care muncesc cu mîinile sînt pașnici; mai e și faptul că biruiesc clipă de clipă. Pentru ei timpul se scurge rodnic și făuritor. Învîing moartea fără de încetare, și așa se și cade să ne fie purtarea față de ea. Ceea ce îl îngrijorează pe ostaș nu este împrejurarea abstractă că e supus morții, ci cutare pericol anume și apoi cutare altul. Poate că războiul este cu adevărat singurul leac al teologiei dialectice. Toți mîncătorii acestia de umbre sfîrșesc întotdeauna prin a ne duce la război, deoarece în lumea aceasta numai primejdia adevărată vindecă de frică.

Bolnavul, bunăoară, privești-l cum se lecuște deîndată, datorită bolii, de teamă de a se îmbolnăvi. Închipuirile sînt neîmpăcatele noastre dușmance, pentru că n-avem ce le face. Cum te poți împotrivi unor presupuneri? Se întîmplă ca un ins să-și piardă avutul tot; vede deîndată că are o mulțime de lucruri de făcut, care nu suferă amîinare; își regăsește astfel viața, neatînsă. Dar omul care se teme să nu sărăcească și să ajungă de plîns numai și numai pentru că își închipuie revoluția, neașteptatul schimbărilor, deprecierea monetei, oare ce-ar putea să facă? Ce-ar putea voi? Oricе gînd ar îngheba e neîntîrziat negat de gîndul protivnic, deoarece posibilitățile sînt nemărginite; și așa chinurile minții renasc mereu, bătînd pasul pe loc. Faptele pe care le întreprinde sînt începuturi care se întretaie și se înlănțuie. Cred că frica nu-i decît un neastîmpăr nerodnic și că cel ce stă și chibzuiește își înrăutățește mereu temerile. Oamenilor le e frică de moarte de îndată ce se gîndesc la ea; de bună seamă, de ce nu le este oare frică dacă stau pe gînduri fără a trece la fapte? De ce nu le este oare frică de îndată ce cugetul lor rătăcește prin desișul posibilităților zadarnice? Te apucă uneori durerea de burtă numai gîndindu-te la examen. Nu s-ar zice, vîzînd cum se frămîntă măruntăile, că le amenință ascuțișul săbiei? Aida de. Nehotărîrea, din lipsă de țel, le răscolește viscerele.

10 august 1923

XXVI

Hercule

Omului nu-i este de ajutor decît voința sa; idee tot atît de veche ca și religiile, isprăvile și nenorocirile; dar idee de la început sortită să fie învinsă o dată cu voința însăși; deoarece tăria sufletească se vădește prin lucrări. Hercule își dădea sie-și astfel de mărturii pînă în ziua în care se socoti rob; alese atunci o moarte răsunătoare în

locul unei vieți mirșave. Mitul acesta e cel mai frumos dintre toate; m-aș bucura să învețe toți copiii muncile lui Hercule pe de rost, pentru ca să se deprindă a înfringe forțele din afară căci asta e viața, și cealaltă cale, calea lașității, nu-i decît calea unei lungi agonii.

Prețuiesc băiatul care cugetă cînd sare peste obstacol și a cărui dinții vorbă cînd nu și-a luat bine avîntul e: «vina-i a mea», recunoscînd greșeala; și își arde fără supărare cîțiva pumni în cap. Dar la ce te poți aștepta din partea automatului cu chip de om care mereu dă vina pe lucrurile și oamenii din jur? Bucurii dintr-acolo nu vin; căci e limpede ca lumina zilei că lucrurile și oamenii din jur nuse omoară cu flrea de dragul nenorocitului; iată de ce gîndurile lui călătoresc pe aripile vîntului, întocmai ca frunzele acestui anotimp înepător. Mă izbește faptul că cei care dau vina pe alții nu sînt niciodată mulțumiți, în vreme ce înșii care merg drept la greșeala lor și grăiesc: «da prost am mai fost», se aleg de pe urma experienței acesteia bine digerate cu mai multă putere și voioșie.

Sînt două soiuri de experiențe: unul care împovărează și altul care ușurează. După cum există vînătorul vesel și vînătorul trist. Vînătorul trist nu nimerește iepurele și zice: «Ăsta mi-e norocul»; iar mai apoi: «Numai eu am parte de așa ceva». Vînătorul vesel laudă istețimea iepurelui; pentru că știe doar că menirea iepurelui nu-i să se arunce în cratiță. Zicalele sînt pline de înțelepciunea aceasta bărbătească și nu-s deloc lipsite de adîncime cuvintele bunicii mele care spunea despre puii de găină că nu umblă gata fripți. Cum îți vei așterne așa vei dormi. «Tare aș vrea să-mi placă muzica», zice netotul; dar trebuie s-o faci; muzică de-a gata nu găsești.

Toate ne stau împotrivă; sau mai bine zicînd, toate nu se sinchiesc de noi și nu ne cruță; fața pămîntului nu-i decît mărăciniș și putregai fără de fapta omului; nu ne e vrăjmașă dar nici prielnică. Numai fapta omului e menită omului. Nădejdea însă zămislește teama; iată de ce e rău să începi cu o izbîndă datorită împlinirii și cel care binecuvîntează zeii, în curînd îi va blestema. Întocmai ca mirii care-l îndrăgesc pe prîmarul sectorului și pe ȋrcovnicul bisericii; n-au văzut mutra pe care-o face paracliserul cînd stinge lumînările. Mi-am ațintit o dată privirea asupra surîsului unei negustorese de parfumuri; și l-a închis dintr-odată cum își închidea ușa prăvăliei; face să te uiți și la neguțătorul care trage oblonul. De îndată ce lucrul străin, care poate fi și om, ne desvăluie adevărata lui lege, în temeiul căreia se află în mișcare, începe și munca noastră de om; dar de îndată ce o ființă ne făgăduiește bunăvoința ei, nu mai sîntem în măsură să cunoaștem, și nu ne mai rămîne decît să nădăjduim. Ființele sînt mult mai frumoase și mai îmbietoare înapoia obloanelor lor și-n plinătatea viețuirii lor decît în aceste presimțiri și închipuiri. Am băgat de seamă că oamenilor dîrji le plac nepotrivirile și felurimile. Pacea stă cuibărită printre tării.

7 noiembrie 1922

XXVIII

Cuvîntare către ambițioși

Tot omul are parte de ceea ce vrea. Tinerețea se înșeală în privința aceasta pentru că nu se pricepe decît să dorească și să aștepte să-i pice mana din cer. Dar iată că mana nu pică; și toate lucrurile rîvnite sînt asemenea muntelui care așteaptă, de care pînă la

urmă tot dai. Numai că trebuie să te și cațeri. Pe toți ambițioșii pe care i-am văzut pornind cu pas voinicesc i-am văzut că ajung, ba și mai repede decât aș fi crezut. E drept că nu i-am pomenit să amine vreodată un demers util, nici să nu se ducă să-i vadă pe cei socotiți că le-ar putea fi de folos și nici să-i dea uitării pe toți cei care nu pot fi întrebuințați la nimic dar sînt oameni plăcuți. Pe scurt, au măgulit la timp. Nu-i osîndesc; fiecare cu meteahna lui. Atîta doar că dacă te apuci a-i spune adevărul pe șleau și verde în față omului care-ți poate deschide calea, nu mai ai dreptul să spui că voiai să treci, visai că treceai, cum ni se întîmplă să visăm uneori că sîntem pasăre. Întocmai ca și cum ai visa să ajungi ministru fără să fii plictisit cu audiențele și fără să ții seama și de părerea altora. Am cunoscut un mare număr de leneși de felul acesta care spuneau: « Las 'c-or să vină ei după mine; eu nu fac nici o mișcare ». Adevărul e că în adîncul inimii își doresc să fie lăsați în pace, și sînt lăsați. De aceea nici nu sînt atît de nefericiți pe cît ar voi s-o creadă. Neghiobi sînt cei care pe nepusă masă se pornesc să alerge în zece locuri într-o singură zi, urmărind dintr-odată o pradă bogată, cum face gaia. De pe urma expedițiilor acestora lipsite de pregătire temeinică n-ai la ce te aștepta. Am văzut eu oameni dintr-aceștia înzestrați, care se năpusteau asupra casselor de fier cu mîna goală. Unii spun de aceea că lumea e tare nedreaptă; tare nedrept sînt cei ce-o spun. Lumea nu dă nimic celui care nu cere nimic, vreau să spun care nu cere stăruitor și neobosit; și nu e rău, deoarece învățătura și darurile firii nu sînt totul. Așa ar înțelege unii politica, dovedind însă prin faptul că stau de lemn-tănase, că jegul meseriei, — căci toate meseriile și-l au pe al lor, — nu le prea este pe plac. La ce bun atunci, mai sînt tobă de carte și cu scaun la cap dacă nu iubesc meseria? Barrès primea lume multă, citea cu atenție toate cererile, încapea amintea de toate cele. Nu știi dacă avea ștofă de mare om politic, dar nu începea îndoială că îndrăgea meseria.

Spun din nou că toți cei care vor să se îmbogățească izbutesc s-o facă. Asta-i supără grozav pe cei care s-au legănat cu visul că vor avea bani și nu au. S-au uitat la munte; dar muntele îi aștepta. Banul, ca orice lucru de folos, cere mai presus de orice « credință în el ». Mulți își închipuie că sînt hotărîți să cîștige numai pentru că au nevoie să cîștige. Dar banul se depărtează de cei care-l caută numai de nevoie. Cei care s-au îmbogățit și-au îndreptat în orice împrejurare gîndul către cîștig. Dar cel care-și caută un negoț plăcut, unde să-ți fie mai mare dragul să-ți petreci timpul, ca între prieteni, unde să poți lucra după plac și cum îți vine, unde s-ar putea să dai dovadă de bunăvoință ba și de mărinimie, acela se evaporă ca ploaia de pe caldarîmul cald. De asprime e nevoie, de curaj; pe scurt, să arăți ce știi să faci la ananghie, precum cavalerii de altădată. Nu se unește mai iute mercurul de aur decît se lipește cîștigul de cel care-și face socoteala în fiecare zi și la tot pasul. Dar îndrăgostitul ușuratic e osîndit. Cine vrea să cheltuiască nu va agonisi. Dreptu-i, pentru că vrea, de fapt, să cheltuiască, nu să cîștige. Am cunoscut un agricultor amator, care semăna din plăcere și, cum s-ar zice, fiindcă-i bine pentru sănătate. Nu dorea decît să nu piardă; dar cumpănirea aceasta nu-i de găsît. Își pierdu în curînd toți banii. Există o zgîrcenie a moșnegilor și a cerșetorilor, care e curată manie; dar zgîrcenia negustorilor face parte din meseria însăși. Dacă ești pus pe cîștig, trebuie să te împaci și cu mijloacele, adică să tragi din fiecare lucru un ce profit și să-ți faci suma din cîștiguri mărunte. De nu, înseamnă că urci fără să iei seama la fiecare pas pe care-l faci, căci nu orice piatră e bună, iar de gravitate nu scapi nicicînd. Ruina, adică pierderea averii, e un cuvînt frumos; dar ruina e tot una cu prăbușirea, cuvînt nimerit; căci pierderea stă agățată de negustor și-l tot trage în jos. Cine nu simte și puterea aceasta de atracție se trudește în zadar.

21 septembrie 1924

Privește în depărtări

Omului melancolic îi spun doar atât: «Privește în depărtări». Mai întotdeauna melancolicul e un ins care citește din cale afară de mult. Ochiul omenesc nu-i făcut pentru distanța aceasta; își află odihna pe marile întinsuri. Când te uiți la stele sau la geana mării, ochiul îți este cu totul destins; și dacă ochiu-i destins, capul e slobod, mersul e mai apăsător; toate se liniștesc și se mlădiează, pînă și măruntaiele. Zadarnic însă încerci să te mlădiezi din porunca voinței; voința ta din tine, învîrtoșată-n tine, trage totul în răspăr și pînă la urmă te înăbuși; nu te gîndi la tine; privește în depărtări.

E foarte adevărat că melancolia e boală curată; iar medicul îi poate uneori da de urmă și statornici leacul; leacul însă îndreaptă gîndul către lăuntru trupului, iar grija de a ține întocmai regimul prescris nu face decît să-i nimicească efectul; din care pricină medicul, dacă-i cu scaun la cap, te trimite la filozof. Dar cînd te pomenești în fața filozofului, ce afli? Un ins care se omoară cu cititul, care nu vede mai departe decît înngul nasului, care-i și mai mohorit decît tine.

Statul ar trebui să deschidă o școală de înțelepciune, întocmai ca aceea de medicină. Cum oare? Predînd adevărata știință, care-i contemplație a lucrurilor, și poezie mare citu-i lumea. Deoarece mecanica ochilor noștri, care-și află odihna pe întinsele zări, ne învață un adevăr de seamă. Cugetul trebuie să izbăvească trupul și să-l redea Universului, care-i adevărata noastră patrie. Adîncă e înrudirea dintre ursita noastră de om și sarcinile trupului nostru. Dobitocul, de îndată ce lucrurile învecinate îi dau pace, se culcă și doarme; omul gîndește; dacă-i gîndire dobitocească, vai lui! lată-l că-și înzecește necazurile și nevoile; iată-l zbuciumat de temeri și de nădejdi; drept urmare trupu-i se tot chircește, răzvrătește, năpustește, înțepenește, după vîlvățile închipuirii; mereu bănuitor, pîndind mereu lucrurile și oamenii dimprejur. Iar dacă vrea să iasă din strînsoare, se vîră cu nasu-n cărți, într-altă lume îngădită, prea apropiată de ochii și de patimile lui. Cugetul se zăvorăște și trupul suferă; căci ori spui că se strîmtează gîndul, ori spui că trupul lucrează împotriva lui însuși, tot una e. Ambițiosul își ia de o mie de ori cuvîntările de la capăt, iar îndrăgostitul de o mie de ori rugămințile. Cugetul se cade să călătorească și să contemple, dacă dorim să-i meargă trupului bine.

Aci ne și duce știința, dacă nu-i nici ahtiată de slavă, nici guralivă, nici nerăbdătoare; dacă ne întoarce privirile de pe buchii și ni le plimbă peste mări și țări. Avem trebuință de percepție și de călătorie. Un obiect, desvîluindu-ți legături adevărate, te duce la un altul și apoi la o mie altele, și acest virtej al apei curgătoare îți duce gîndul ca vîntul pînă la norii plutitori și pînă la aștri. Adevărata cunoaștere nu se mai întoarce la cine știe ce mărunțiș din prea apropierea ochilor; pentru a cunoaște înseamnă a pricepe cum se leagă cel mai mic lucru de tot; nimic nu-și are temeiul în sine, așa încît pornirea cea mai nimerită ne îndepărtează de noi înșine; ceea ce-i sănătos pentru minte și totodată și pentru ochi. Mergînd pe această cale își va afla cugetul tău sălaș de odihnă în acest univers unde-i la el acasă și va trăi împăcat cu viața trupului tău care este și ea legată de toate cîte sînt. Cînd creștinul spunea: «Cerul mi-e patria», nici nu bănuia că e atât de aproape de adevăr. Privește în depărtări.

15 mai 1911

Hora pumnalelor

Cunoaştem cu toţii tăria sufletească a stoicilor. Chibzuiau asupra patimilor, urei, pizmei, fricii, deznădejdei şi ajungeau astfel să le țină în friu, întocmai ca un vizitiu destoinic care-şi struneşte caii.

Una din cugetările lor care m-a desfătat întotdeauna şi care mi-a fost nu o dată de folos e aceea cu privire la trecut şi viitor: « N-avem, zic ei, de îndurat decât timpul de faţă. Nici trecutul nici viitorul nu ne pot copleşi, de vreme ce unul nu mai fiinţează iar celălalt încă nu a luat fiinţă ».

Că bine zic. Trecutul şi viitorul iau fiinţă numai când le gândim; sînt păreri, nu fapte. Ne căznim din greu să ne făurim căinţele şi temerile. Am văzut un echilibrist care potrivea o grămadă de pumnale unele peste altele; se alcătuia un fel de copac înfiorător care-i stătea în cumpănă pe frunte. Tot aşa ne potrivim şi ne ducem căinţele şi temerile, nesocotiţi artişti ce sîntem. În loc de a le purta un ceas, le purtăm o zi, zece zile, luni de zile, ani de zile. Unul pe care-l supără piciorul, se gîndeşte că l-a durut ieri, că l-a mai durut şi altădată, că o să-l doară şi mîine; îşi boceşte întreaga viaţă. Desigur că înţelepciunea nu-i de mare ajutor în acest caz: fiindcă nu putem întotdeauna desfiinţa durerea clipei pe care o trăim. Dar dacă-i vorba de o durere sufletească, ce se alege din ea dacă ne tîmăduim de căinţă şi de preziceri?

Îndrăgostitul acesta respins, care se răsucesc în pat în loc să doarmă, şi care-şi închipuie tot felul de răzbunări pînă la a şaptea spiţă, ce-ar mai rămîne din amarul lui dacă nu s-ar mai gîndi nici la trecut nici la viitor? Ambiţiosul acesta, cu inima înşingerată din pricina unei înfrîngerii, unde-şi caută durerea de nu într-un trecut pe care îl reînviază şi într-un viitor pe care-l născocoşte? Nu sîntem departe de miticul Sisif care-şi ridică stîncă şi-şi înnoieşte astfel cazna.

Tuturor celor care se chinuiesc în felul acesta le-aş spune: gîndeşte la prezent; gîndeşte-te la viaţa care ţi se scurge clipă de clipă; fiecare clipă urmează alteia; ţi-e deci cu putinţă să-ţi duci viaţa mai departe de vreme ce trăieşti. Dar viitorul mă-nspăimîntă, zici tu. Vorbeşti de ce nu ştii. Nu se întîmplă niciodată ceea ce ne aşteptăm să fie; cît despre durerea pe care o încerci acum, tocmai pentru că-i cumplită poţi fi încredinţat că o să scadă. Totul se schimbă, totul trece. Cugetarea aceasta prea ade-seori ne-a întristat; iată că-i dăm prilej să ne fie şi spre mîngiere.

17 aprilie 1908

Patimile sînt bune de gură

Patimile, bune de gură, ne înşală mai întotdeauna; mă gîndesc la plăsmuirea aceia de vorbe mohorîte sau voioase, strălucite sau întunecate, pe care închipuirea noastră o făureşte după cum trupul ne este odihnit sau obosit, aprins sau vlăguit. Firea ne îndeamnă atunci să învinuim lucrurile şi pe semenii noştri, în loc de-a desco-peri şi îndrepta pricina adevărată, adeseori mărunţă şi izvorită din te miri ce.

În anotimpul acesta în care examenele se ivesc din depărtări, numeroşi candidaţi lucrează la lumina lămpii, îşi ostenesc ochii şi se plîng de dureri în tot capul; suferinţe

neînsemnate pe care le vindecă degrabă odihna și somnul. Dar bietul candidat gîndește altfel. Vede mai întii că nu învață repede, că în minte i-a pătruns o ceață și că tîlcul autorilor rămîne pe hîrtie în loc să-i iasă înainte; atunci se întristează cumpănind greutățile examenului cu puterea lui de pricepere; îndreptîndu-și apoi privirile asupra trecutului, și trezindu-și amintirile învăluite în aceeași mohorîtă negură, își dă sau crede că-și dă seama că n-a făcut mare lucru, că totul trebuie reluat de la început, că-i cufundat în beznă și că nimic nu i se leagă; uitîndu-se acum spre viitor, își spune că timpul trece repede și că munca merge încet; în cele din urmă ia din nou cartea în mînă, deși s-ar cădea să se culce și să doarmă; suferința îi ascunde leacul; și din pricină tocmai că e obosit se pune pe toceală. Bună i-ar fi în clipele acestea adîncă înțelepciune a stoicilor, și mai iscusit limpezită de Spinoza și Descartes. Plin întotdeauna de bănuială în fața dovezilor închipuirii, ar trebui să cugete că patimile sînt bune de gură dar nu sînt vrednice de crezare, ceea ce i-ar nimici dintr-o dată cea mai bună parte a suferinței; deoarece o bună durere de cap și de oboseală a ochilor nu-i greu de îndurat și trece repede, dar deznădejdea e înfiorătoare și-și otrăvește singură izvorul.

Iată capcana pe care ne-o întind patimile. Un om miniat de-a binelea își joacă sieși o tragedie zguduitoare, puternic luminată, în care vin pe scenă toate greșelile greșelilor săi, toate vicleniile, uneltirile, disprețuirile și proiectele lor de viitor; mînia e aceea care tălmăcește și care sporește pe măsură ce tălmăcește; s-ar zice că-i un pictor care pictează Furiile și care s-ar înspăimînta pe sine însuși. Iată mijlocul prin care mînia adeseori deslănțuie o furtună, datorită numai unor pricini mărunte, îngroșate de zbuciumul inimii și de al mușchilor. Și e totuși limpede că mijlocul potrivit de a domoli tot acest neastîmpăr nu-i de loc să lucrezi ca istoric și să treci în revistă jignirile, pagubele și nemulțumirile; pentru că acestea toate se scaldă într-o lumină tulbură, ca într-o aiureală. Și aci e nevoie să-și dea cugetul seama că patimile sînt bune numai de gură și nu vrednice de crezare. În loc de a spune: « Acest așa zis prieten m-a disprețuit întotdeauna », spune: « Zăpăcit cum mă aflu, nu vād bine, nu judec bine; nu sînt decît un actor de tragedie care-și declamă sieși ». Atunci veți constata că teatrul își stinge luminile din lipsă de public, iar strălucitoarele decoruri nu vor mai fi decît biete pînze vopsite. Înțelepciune aieva, armă aieva împotriva poeziei nedreptății. Vai nouă! Sîntem sfătuiți și călăuziți de moraliști amatori care nu știu decît să aiureze și să-i molipsească pe alții cu boala lor.

14 mai 1913

LIX

Necazurile altuia

Moralistul, La Rochefoucauld cred că e, care a scris: « Avem întotdeauna destulă tărie ca să îndurăm necazurile altuia », a rostit desigur un adevăr. Dar nu-i decît pe jumătate adevărat. Lucru mai vrednic de luat în seamă e că avem întotdeauna destulă tărie pentru a ne îndura necazurile noastre. N-avem încotro. Cînd nevoia ne apucă de braț, ne ține vîrtos. Poate că s-ar cădea să murim; de nu, trăim și noi cum putem; cei mai mulți oameni calea aceasta o aleg. Puterea vieții e uimitoare.

Potopii, bunăoară, se dau pe brazdă. Pe podețele de scînduri nu se vîicăresc; pun piciorul cu nădejde. Cei îngrămădiți în școli și alte localuri publice se rostuiesc

cum pot mai bine și mănîncă și dorm în lege. Cei care au făcut războiul povestesc așisderea; marile necazuri nu vin atunci din faptul că ești pe front, ci din acela că ți-s picioarele înghețate; gîndul ți-e îndreptat cu înverșunare spre aprinderea unui foc și ești în al șaptelea cer cînd ajungi să te încălzești.

Am putea încă spune că pe măsură ce e traiul mai greu răbdăm mai bine necazurile și ne bucurăm mai puternic de plăceri; deoarece prevestirea n-are vreme să meargă pînă la necazurile doar cu puțință; o ține nevoița în friu. Lui Robinson nu începe să-i fie dor de patrie decît după ce și-a clădit casa. De bună seamă că aceasta-i pricina pentru care bogătaşului îi place la vînătoare; are atunci parte de suferințe apropiate, precum durerea de picior, sau de plăceri apropiate, precum mîncarea și băutura, din belșug; iar mișcarea le duce pe toate cu sine, le contopește pe toate. Cel care-și îndreaptă toată gîndirea asupra unei fapte anevoioase, acela e pe deplin fericit.

Cel care cugetă la trecutul sau la viitorul lui nu poate fi fericit pe de-a-ntregul. Cît timp ducem în spinare povara lucrurilor, trebuie să fim fericiți sau să pierim; deîndată însă ce purtăm, cuprinși de neliniște, povara sinei noastre, orice cale e aspră. Trecutul și viitorul se lovesc la tot pasul de pietrele drumului.

Pe scurt, ar trebui să nu mă gîndesc la mine. De toată nostimada este că ceilalți mă silesc să mă trag înapoi în sinea mea, tot vorbindu-mi de ei înșiși. Să făptuiești laolaltă e lucru bun întotdeauna; să sporovăiești laolaltă de dragul sporovăielii, de dragul văicăreliei și cîrtelii e una din marile urgii ale lumii în care trăim. Fără să mai pui la socoteală că fața omului e al naibii de grăitoare și cu ușurință trezește amărăciuni pe care lucrurile și faptele mi le daseră uitării. Nu sîntem egoști decît în lume, datorită ciocnirii dintre euri, datorită răspunsului de la unul la altul, răspuns al gurii, răspuns al ochilor, răspuns al inimii frățești. O tînguire dezlănțuie mii de tînguiuri; o frică dezlănțuie mii de frici. Turma toată tremură în fiecare oaie.

Iată pentru care pricină o inimă simțitoare este mereu nițel sihastră. La unele ca acestea trebuie prietenia să cugete neîncetat. Să nu ne grăbim a numi egoist pe omul simțitor care-și caută singurătatea pentru a se feri de chemările omenești; nu înseamnă că ai inima rece dacă ți-e greu să rabzi neliniștea, tristețea, suferința zugrăvite pe chipul unui prieten. Și rămîne de văzut dacă cei care se împacă atît de bine cu nenorocirea sînt mai grijulii față de necazurile lor ori mai curajoși ori mai nepăsători. Moralistul de care pomenirăm a fost doar răutăcios. Necazurile altuia sînt greu de purtat.

23 mai 1910

LXIV

Digene

Omul nu știe ce-i fericirea decît dacă voiește și născocеște. Dovadă jocul de cărți; se vede, după mutre, că fiecare e fermecat de propria-i putere de a chibzui și hotărî; oricine e Cezar la stas și trece Rubiconul în fiecă clipă. Pînă și în jocurile de noroc, atîrnă numai de vrerea jucătorului să riște sau nu: uneori cutează, cu orice preț; alteori se înfrînează, oricît de minunată ar fi speranța; se cîrmuеște de unul singur; domnește. Dorința și teama, sfetnici nesuferiți în viața de toate zilele, n-au ce căuta aici, deoarece nu-i cu puțință să prevezi ceva. Iată de ce e jocul patima firilor semețe.

Cei ce se învoiesc să câștige ascultînd de altul nici nu bănuiesc măcar ce poate fi plăcerea de a juca bacara; dar dacă încearcă, vor cunoaște și ei pentru o clipă măcar beția puterii.

Toate meseriile sînt pe plac atîta vreme cît le facem cum ne taie capul și rele cită vreme jucăm după cum ni se cîntă. Vatmanul are parte de mai puțină fericire decît șoferul de pe autobuz. Vinatul de unul singur și neîngrădit e aducător de mari bucurii pentru că vinătorul își croiește singur planul, îl urmează sau îl schimbă, fără ca să fie silit să dea seama cuiva de ce și cum. Plăcerea de a ucide în urma unor hăitași e o nimica toată față de aceasta; de altfel un bun trăgaci se bucură și de puterea de a stăpîni tulburarea și neașteptatul. Cei care spun că omul aleargă după plăceri și fuge de strădanii prezintă lucrurile greșit. Pe om îl sătisește plăcerea căzută plească și-l bucură nespus mai mult aceea pe care o cucerește; mai presus de orice îi place să făptuiască și să biruie; nu-i place nici să rabde nici să îndure; drept urmare mai degrabă alege osteneala pe care o însoțește fapta decît plăcerea puturoasă. Paradoxalului Diogene îi plăcea să spună că truda este cea bună; se gîdea la truda aleasă și voită; deoarece în privința celei silită, n-o place nimeni.

Alpinistul își sporește puterea și și-o dovedește; o simte și o gîndește totodată; bucuria aceasta înaltă luminează întinderile acoperite cu nămeți. Dar cel pe care l-a dus un tren electric pînă sus pe vîrfurile vestit nu dă de același soare. Iată de ce este adevărat că închipuirea plăcerilor viitoare ne amăgește; ne amăgește însă în două chipuri; pentru că plăcerea primită nu-și ține niciodată făgăduiala, în vreme ce plăcerea de a făptui, dimpotrivă, dă întotdeauna mai mult decît a făgăduit. Atletul se pregătește în vederea cuceririi cununii; apoi însă, datorită antrenamentului și a greutăților învinse, cucerește o altă cunună, care-i înlăuntrul lui și din care face ce vrea. Adevărul este că leneșului îi lipsește cu totul puterea de a închipui; deoarece vede numai truda și cununa; le cumpănește și nu se poate hotări; în vreme ce atletul s-a și repezit și s-a pus pe treabă, îmboldit de exercițiul din ajun și alegîndu-se numai decît cu bucuria de a-și simți voința și puterea. Astfel încît doar munca-i plăcută; iar leneșul n-o știe și n-o poate ști; sau dacă o știe, din auzite sau din amintire, n-o poate crede; iată de ce socoteala de-acasă a plăcerilor nu se potrivește niciodată cu ceea ce urmează și plictiseala e nelipsită ca martie-n post. Cînd dobitocul cugetător se plictisește, minia nu-i departe. Plictiseala de a fi rob mi se pare totuși mai puțin acrită decît aceea de a fi stăpîn; deoarece, cît de searbădă să fie munca, tot îți mai îngăduie nițeluș să cîrmuești și să născociești; pe cînd celui căruia plăcerile îi vin de-a gata pe tavă îi este firește mai rău. Așa încît bogatul stăpînește posomorît și îmbufnat; slăbiciunea lucrătorului vine dintr-aceea că e mai mulțumit decît ar vrea. Se face că e rău.

30 noiembrie 1922

LXVI

Stoicism

Poate că nu i-am înțeles pe vestiții stoici cum trebuie, de parcă nu ne-ar învăța decît să ne împotrivim despotului și să înfruntăm chinurile. Eu unul deosebesc mai multe întrebări ale bărbăteștii lor înțelepciuni, care-i și leac pentru secetă și ploaie. Părerea lor era, după cum se știe, că se cade să ne despărțim de simțămîntul durerii

și să-l privim ca pe un obiect spunându-i: «Tu ții de lumea lucrurilor; tu nu ții de lumea mea». Cei care, dimpotrivă, nu se pricep de fel să trăiască regește pe o laviță îngăduie furtunii să le pătrundă-n suflet și zic cu năduf: «Simt vijelia de departe; sînt totodată copleșit și fără de răbdare. Tună și trăznește, Doamne!» Asta-i viață de dobitoc, unde cugetul e de prisos. Pentru că, după cît pare, vita e pe de-a-ntregul schimbată de furtuna care se apropie, întocmai ca și planta care se încovoie în bătaia soarelui și apoi se înalță la umbră; dar animalul nu prea-și dă seama, după cum și noi cînd apucăm să picotim nu știm dacă sîntem voioși sau mohorîți. Starea aceasta de to-ropeală e bună și pentru om și mereu aducătoare de odihnă, pînă și-n cele mai crunte necazuri, numai dacă nefericitul se domolește cu totul; dau cuvintelor înțelesul lor cel mai adevărat; toate mădulele trebuie să fie nestingherite, și toți mușchii destinși; cunosc unii meșteșugul de a-i pune frumusețea la odihnă, cu ajutorul unui soi de masaj, lăuntric, pe deplin potrivit încordării pricină de nimic, de nesomn, de îngrijorare. Celui ce nu poate să adoarmă mă grăbesc să-i spun: «Fă-te mort în păpușoi».

Iar dacă nu poți coborî pînă la starea aceasta dobitocească, miezul virtuții epicuriene, nu-ți rămîne decît să te deștepți voinicește și dintr-o săritură să ajungi pînă la virtutea stoică; pentru că-s bune și una și alta, numai întregul nu face doi bani. Dacă nu te poți contopi cu ploaia și cu furtuna, trebuie să te îndepărtezi de ele și să spui: «Nu-s eu, sînt ele, nu-s de mine». Mai anevoios, desigur, este cînd vine vorba de o învinuire nedreaptă ori de o dezamăgire ori de o gelozie; lighioanele astea se țin scai de tine. Trebuie totuși să hotărăști a spune în cele din urmă: «Nu-i de mirare că sînt trist după această dezamăgire; lucru firesc, ca ploaia și ca vîntul». Sfatul aceasta îi zgîndără pe frămîntați, care se îndatorează, se leagă de bună voie, își îmbrățișează suferința. Îi asemuiesc cu pruncul care zbiară ca un măgar și într-atîta se necăjește de cît e de prost că zbiară și mai și. S-ar putea lecu singur zicîndu-și: «Mare scofală! Un copil care strigă!» Dar nu știe încă să trăiască. Lumea de altfel nu prea știe să trăiască. Eu unul spun sus și tare că una din tainele fericirii este să nu-ți pese de propriile tale toane; privity astfel cu dispreț, toanele recad în dobitocească viețuire, întocmai cum se întoarce cîinele la cușca sa. Aceasta-i cred, unul din cele mai însemnate capitole ale moralei autentice: să te desparți de greșelile tale, de părerile tale de rău, de amărăciunile cugetării în zadar. Să-ți spui: «Furia aceasta va trece după ce-și va fi făcut mendelex». Întocmai ca pruncul căruia nu i se aude gura, va trece pe loc. George Sand, femeie cu cap, a înfățișat un astfel de suflet mare în *Consuelo*, lucrare viguroasă, prea puțin citită.

31 august 1913

LXIX

Nodul desnodat

Cineva mă judeca ieri din scurt: «Optimism fără leac». Desigur că n-o spunea a bine, înțelegînd că așa sînt din fire și că nu mă plîng dar că amăgirea de sine măcar că nu-i dăunătoare numai adevărul nu poate fi. De fapt ia ceea ce este drept ceea ce ar voi să spună că e. Dacă privim numai cele ce sînt de la fire și fără ca omul să-și fi pus mîna, pesimismul e adevărul; pentru că treburile omenești, deîndată ce le lași să se scurgă în voie, degrabă se prăvălesc din rău în mai rău; spre pildă, cine se lasă pradă

toanelor, pe loc se pomenește nefericit și rău. Într-acolo ne duce neapărat însăși alcătuirea trupului nostru, care pe toate le întoarce în rău de îndată ce nu e supravegheat îndeaproape, de îndată ce nu mai e cîrmuit. O ceată de copii, în lipsa unui joc rînduit, ajunge repede la vîlmășag și păruială, vîdindu-se astfel legea biologică a neîntîrzierii prefaceri a zgîndăririi în mînie. Încercați jocul de-a bătutul în palme cu un copilăș; se va deda fără zăbavă jocului cu un soi de furie stîrnită de mișcarea făcută. Altă încercare: dați unui flăcăiș prilejul de a vorbi în voie; arătați-i că-l luați în seamă; o să înceapă să toarne vrute și nevrute, de îndată ce își va fi învins sfiala. Învățătură de minte care va vă aprinde obraji de rușine, fiindcă-i bună pentru toți, după cum e și amară pentru toți; oricîine se pune pe vorbit fără a se ține în șapte frîie, iute începe să turuie la verzi și uscate, îndeajuns ca să-și blesteme apoi firea și să nu mai aibe nici o încredere în sine. Dacă-i așa, ușor înțelegeți ce poate fi o gloată în fierbere. Și nu veți fi departe de adevăr.

Dar cel care cunoaște răul de la obîrșie se învață să nu blesteme și să nu deznădăduiască. Stîngăcia e legea oricărei încercări, oriunde. Trupul, nestrunit de gimnastică, se aprinde de îndată și, fie că are de a face cu desenul ori scrima ori călăritul ori convorbirea, numaidecît țintește prost și e firesc să nimerească alături. E de mirare și s-ar zice că-i dă dreptate pesimistului; dar trebuie să ne oprim la cauze și lucrul cel mai de seamă aci e acea legătură dintre toți mușchii a cărei urmare este că fiecare dintre ei, de cum mișcă, îi stîrnește pe toți ceilalți, iar nu numai pe cei chemați să conlucreze. Neîndemînatecul apasă cu tot trupul asupra fiecărei mișcări și oricare dintre noi e mai întii neîndemînatec, fie și pentru ca să bată un cui. Dar nu are margine priceperea pe care pornim s-o însușim prin deprindere; toate meșteșgurile și meseriile o dovedesc. Desenul, unde mișcarea mîinii își întipărește dîra, e poate dovada cea mai grăitoare, cînd e frumos; fiindcă mîna greoaie, nerăbdătoare, frămîntată, purtînd povara întregului trup, este totuși în stare să sclipească o trăsătură ușoară, stăpînită și s-ar zice neprihănită, supusă totodată minții și materiei. Iar omul care răcnește și răgușește e tot acela care va cînta; căci fiecare moștenește ghemul acesta, fremătător și înodat, de mușchi... Ni se cuvine să desnodăm; și nu-i lucru de nimic. Iar fiecare știe că mînia și desnădejdea sînt cei dintii vrășmași pe care trebuie să-i răpunem. Ni se cuvine să credem, să nădăjduim și să zîmbim; și, pe deasupra să lucrăm. Așa-i făcut omul, că dacă nu-și dă drept lege a legilor un optimism atotbiruitor, pesimismul cel mai întunecat înseamnă adevărul.

27 decembrie 1921

În românește de N. STEINHARDT și ALEXANDRU BACIU

ACTUALITATEA LUI ALAIN

Alain este numele sub care este cunoscut Emile Chartrier, strălucit dascăl, prodigios eseist și contestat filosof.

Profesorul școlilor din Lorient și Rouen, dascălul timp de zeci de ani a numeroase serii de elevi la liceul Henri IV din Paris, — ulterior scriitorii iluștrii, — cel care a refuzat cu obstinație laurii Academiei Franceze și alte demnități meritate cu prisosință — a fost prin excelență un spirit socratic, exercitînd o viață întreagă, cu pasiune modestie și dignitate, oficiile magistrului în accepția cea mai nobilă a cuvîntului.

Eseist subtil în cele cinci serii ale «Propos»-urilor (*101 Propos* — 1908-1928 și *Libres Propos* — 1921-1936), din care *Propos sur le bonheur* și *Propos sur l'éducation* își păstrează o acută prospețime; analist penetrant al pasiunilor omenești în *Les idées et les âges* sau *Entretiens sur le bord de la mer* și temeinic comentator — totdeauna foarte personal — al unor filosofi clasici: Spinoza (1901), Platon (*Onze chapitres sur Platon*, 1928) Descartes (mari ediții comentate ale *Discursului asupra metodei* și *Tratatului despre pasiuni*) apoi studii despre Hegel, Auguste Comte și Kant, care au dominat gîndirea acestui eclectic inteligent și robust; exeget pertinent bîntuit de fervoriile esteticii în *Système des beaux arts*, *Vingt leçons sur les beaux arts*, *Entretiens chez le sculpteur*, sau *La visite au musicien*; critic literar preocupat asiduu de geneza poemelor lui Paul Valéry sau de operele lui Balzac, Stendhal sau Dickens; pacifist vehement în *Mars ou la guerre jugée*; în sfîrșit, memorialist niciodată tentat să alunece într-un strîmt egotism în *Histoire de mes pensées*, *Souvenirs concernant Jules Lagneau* sau *Souvenirs de guerre*.

O operă prodigioasă marcată de convingerile sale avansate care l-au situat totdeauna pe Alain de aripa de stînga a intelectualității franceze.

Pentru Alain perceperea este un nod gordian. A percepe înseamnă exigența adevărului, înseamnă o punere în încercare în fiecare clipă a solidarității noastre cu lucrurile. Spiritul și lumea n-au existență decît unul prin altul. Ideea n-are realitate decît în aplicarea ei la un obiect concret. Dar a percepe înseamnă și a aprecia și a schimba: deci condiția primară a oricărei acțiuni. Percepția cheamă în mod necesar ordinea și dreptatea. « Muncii ca să înțelegeți lumea, ca să fiți drepți », sfătuia Alain. A percepe înseamnă a judeca, a afirma, a asuma răspunderi, deci de a fi stăpînit de convingere, curaj și îndrăzneală. Teoria percepției are drept prelungire firească pe aceea a acțiunii, a înfăptuirii, a rolului preponderent acordat voinței.

« Gîndește-ți opera, da, desigur; dar nu ne putem gîndi decît la ce există, deci înfăptuiește-ți opera » — afirmă undeva Alain. Artist autentic, gînditorul francez a înțeles că arta piere cînd devine automatism, după cum e sortită dispariției dacă pierde contactul cu lumea. Efortul creației aduce în aceeași matcă munca, reflexia, născocirea și libertatea, solidare indelebil. Opera de artă se naște astfel mai mult din execuție decît din intenție. Nu-ți gîndești opera decît înfăptuind-o, făcîndu-o să se făurească sub degetele tale, fără să aibă niciodată alt model decît pea însăși.

O luptă permanentă — necesară, utilă — cu o materie determinată, cu o magmă totdeauna prezentă, luptă în care — dacă izbîndești — se dezvăluie stilul care «marchează» opera umană și este semnul victoriei.

«La Folle du Logis» — imaginația creatoare — constituie o putere înșelătoare ce trebuie depășită și supusă; ea e «stăpîna erorii», pentru că e condiționată de mișcările corpului, de pasiuni ca frica și mînia și de judecăți greșite; «zănatecă și dezordonată» ea trebuie învinsă pentru a se ivi opera de artă.

Așadar spiritul nu se poate închista asupra lui însuși decît sub pedeapsa de a găsi un vid al disperării; trebuie deci să-și dăruiască un obiect, care-i lumea reală, opunînd rezistență și prin aceasta salutară; căci nu gindești bine decît ceea ce înfăptuiești; de aici ideea unei voințe libere, absolute, inalienabile, de neînlocuit, în care trebuie să crezi și s-o pui la treabă.

Creația artistică răspunde astfel unor majore exigențe ale conștiinței: ea ne scapă de vijeliile nocive ale pasiunilor; ea ne face să ne cunoaștem pe noi înșine, pe noi cei adevărați, — și implicit lucrurile, lumea reală, căci nu le înțelegem decît în măsura în care acționăm asupra lor; ea smulge operele timpului proiectîndu-le în eternitate, dîndu-le aura adevărului și frumuseții.

Clasic prin structură, influența lui Platon, a stoicilor, a lui Hegel și Kant, și mai ales a lui Descartes făcîndu-se simțită adeseori, Alain rămîne un emul al marilor moralisti de cea mai autentică tradiție franceză ca Montaigne, Pascal, La Bruyère.

Format la școala clasicilor, Alain e uneori surprinzător de modern și actual. Solidaritatea permanentă cu «lucrurile» — această «reificare» — «constructivismul» pe care își fundamentează Artele Frumoase, sînt idei scumpe romanului modern, picturii abstracte, muzicii noi — credința în construcția lucidă care asimilează datele vagi ale imaginației, ale reveriei. Deseori o anumită viziune «existențialistă» care îl apropie de Sartre. După cum la fel de actual e cînd consideră Artele Frumoase drept «limbaje», operele de artă fiind «semne viguroase pe rare umanitatea și le face ei înseși», interferînd aici uneori cu adepții «noului val» al criticii structuraliste.

I s-a reproșat filosofului Alain că n-a înțeles psihanaliza și pe Nietzsche sau n-a avut destulă îngăduință pentru Gide; dar nu trebuie să uităm că Alain era în primul rînd un dascăl în sensul cel mai socratic al cuvîntului și nu preda decît ceea ce pînă atunci rezistase timpului; reflexele lui de bun profesor îndemnîndu-l să combată orice părea excesiv, care nu se încetățenise ca idee-forță, perenă. Ilustra strălucit o anumită idee a învățămîntului care astăzi poate e amenințată.

Actual Alain e puternic ancorat în contemporaneitate mai ales prin viguroasa sa lecție de voință și optimist clarvăzător. O pleiadă de discipoli străluciți — de cele mai variate valențe sufletești — cărora Alain a știut să le desțelenească fiecăruia drumul spre descoperirea propriei personalități — l-au prețuit și admirat. Proust — care nu l-a avut profesor — François Mauriac, André Maurois, Henri Mondor, Jean Prevost, Pierre Bost, Henri Massis, Simone Weil și atîția alții sînt mărturii ale aleselor sale daruri de dascăl.

Eseistul și gînditorul ne este de asemenea mereu prezent prin umanismul său robust, contrafăcut, fără adaptări de circumstanță sau iluzii vane, prin spiritul său nesistematic, atît de fecund și insinuant, plantat trainic și perseverent în tumultoasa realitate.

Pe bună dreptate — după cum afirma Pierre Bost, unul din cei mai în vîrstă dintre elevii lui, el însuși gînditor de seamă — un filosof nu este în mod necesar un om care construiește doctrine și teorii; este și un om ce vrea să facă și pe alții să gîndească, să înțeleagă lumea. O filosofie este un mod de gîndire și o artă de a trăi. Și din toate scrierile lui Alain, se degajă cu prisosință, fără ostentație, aceste țeluri nobile.

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Poeme

înțelepciunea mea e o papură
crestează-ți degetul cu ea
să caligrafiezi o ideogramă roșie
pe umărul meu
ki wit ki wit

umărul meu e o corabie iute
așază-te pe puntea însorită
să te port către o insulă
din sticlă din fum
ki wit

glasul meu e o temniță blindă
nu te lăsa dus
înțelepciunea mea e un pumnal mătăsos
nu asculta
ki wit ki wit ki wit

draga mea lumină răătăcitoare, cavatul meu îndepărtat,
tînărul meu cal bălan
între posomoritele silozuri
între pulberării și cartiere generale
în triest și cadiz
sub elevatoarele portului în göteborg
oriunde ne jucăm noi
e o pădure de măslini
un banc bogat de pește
un golf cu nămol argintiu
un luminiș plin cu mușchi
o colină cu ciresi sălbatici

nu un ciocan pneumatic : o plecăciune duioasă
nu un crucisător : o pavotă usoară

și gingaș ca un fruct pufos
este april în gura noastră
în rue vavin la gâta alv

sub elevatoarele portului în rotterdam
oriunde ne jucăm noi e un april
draga mea lumină rătăcitoare
dulcele meu caval
caval april
caval

CAMERA OBSCURĂ

între cei patru pereți ai mei de-acum
din lemn de molift
patru pe cinci pe doi și jumătate metri,
în cămăruța mea
sînt singur

singur cu mărul copt, întunericul,
becul de șaizeci de wați,
cu bundeswehrul, cu bufnița
singur

cu pres-papirul din sticlă albastră
cibernetica, moartea,
cu rozeta de stucatură
singur

cu dumnezeu-cu-noi
cu drumul spre eleșteu în kaufbeuren
(den. reg. schwaben)
cu splina mea singur

cu cumătrul meu rabmüller
gazat acum douăzeci de ani,
singur cu telefonul roșu
și cu multe, pe care vreau să le țin minte

singur cu toată liota,
cu toată suflarea,
cu cățel și cu purcel
cu pont și cu pilat.

*În camera mea nesfîrșită
patru pe cinci pe doi și jumătate metri
sînt singur cu ceața mea elicoidală
de imagini*

*de imagini de imagini
de imagini de imagini de imagini
enciclopedice și goale
și fără îndoială*

*singur cu creierul meu de-acum
în care eu regăsesc mărul copt,
întunericul, pe cumătrul rabmüller,
și tot ceea ce vreau să uit.*

TĂRÎMUL UMBRELOR

I

*aici văd încă un loc,
un loc liber,
aici în umbră.*

II

*această umbră
nu este de vînzare.*

III

*și marea
aruncă poate o umbră
și timpul.*

IV

*războaiele umbrelor
sînt jocuri :
nici o umbră
nu stă în lumina alteia.*

V

*cine șade în umbră
e greu să fie ucis.*

VI

pentru o clipă
ies din umbra mea,
pentru o clipă.

VII

cine vrea să vadă lumina
așa cum este
trebuie să se retragă
în umbră.

VIII

umbre
mai luminoase decît acest soare
umbră mai răcoroasă a libertății.

IX

total în umbră
umbra mea piere.

X

în umbră
este încă mereu loc.

CASĂ RETRASĂ

pentru gînter eich

cînd mă trezesc
casa tace
doar păsările se-aud
mă uit pe fereastră
nimeni, pe-aici

nu trece nici o stradă.
nu e nici o sîrmă pe cer
și nici o sîrmă în pămînt.
în tăcere zace vieteata
sub topor.

pun apa.
îmi tai pîinea.
neliniștit apăs
pe butonul roșu
al micului tranzistor.

« criza din caraibi... spală mai alb
și mai alb și mai alb... treapta a treia...
that's the way i love you...
acțiunile montanei se redresează...»

nu iau toporul
nu fac țândări aparatul.
glasul spaimei
mă liniștește, el spune:
sîntem încă în viață.

casa tace.
eu nu știu cum se întinde o cursă
și cum se face un topor de cremene,
cînd ultimul tăiș
e ruginit.

PURGATORIU

vai pămîntul este mic de tot în broșuri
către snackbar se clatină belferii
înfășurați în cecuri de călătorie
steagul carantinei a fost înălțat

domnul albert schweitzer
e invitat la informații-tranzit

contabili scofilciți vislesc
prin coridoare de sticlă
spre judecata de apoi
ultimul apel la nagasaki

domnul adolf eichmann
e invitat la informații-tranzit

lumea e-nchisă din cauza ceții
pe trotinete trec logodnicii
în fluturîndeale cămăși ale morții
mașina e gata de zbor

monsieur godot
e invitat la informații-tranzit

ieșirea b poziția treizeci și doi
vocea de nylon răsună vai peste noi
valuri de cadavre trec peste pistă
în întuneric strălucesc sirene

MEMORANDUM

aruncați de furtună ca plutele odihnim
în două încăperi întunecate ale lumii,
ca fotografiile noastre rupte albind
în sideful ramei, ca morții
în cutiile lor poleite, fiecare
uitându-l pe celălalt cu ochii deschiși,
cu piele și păr : artere,
și tîmple, și omoplați,
încet, ascultînd cum ascultă morții,
și neconținut, la fiecare șase minute,
vuieste trenul aerian pe lîngă fereastra deschisă,
neconținut, și ca odinioară,
și fără somn, și vînzătoare de jurnale
deplînge strident doagele
plesnite ale cerului :

neconținut
ascultînd
ne-nserie ploaia
lacrimi sub ochii uscați.

GREIERI

greieri prea puțini ? greieri prea mulți ?
cine numără vocile
sub bazalt
în prundiș în smîrcuri
în savane vocile

de unde cîntecele
val și creștere
replică și răspuns
pentru cine ?

cu ce miini îngrijit
sub aripile lăcomiei
sub zăpada cămătarului

cîntă spre batjocura zeilor și-a piezei rele
greieri prea puțini
greieri prea mulți

GĂSIT ÎN ZĂPADĂ

o pană pierdută de fratele meu
corbul
trei picături de singe vărsate de tatăl meu
tîlharul
o foaie căzută în zăpadă
de la ienupăr
un condur delicat de la logodnica mea
o scrisoare de la domnul cutare
o piatră un inel o grămadă de paie
unde a-ngropat-o războiul
e mult de-atunci

rupe scrisoarea
sfîșie condurul
scrie cu pana pe foaie :
albă piatră
negru pai
roșie urmă
ah ce bine că nu știu
cum se numește logodnica mea țara mea casa mea
fratele-meu
cum mă numesc eu.

CĂTRE UN OM DIN TRAMVAI

de ce ? nu vreau să știu de tine, om
cu ochi apoși, cu țeasta
din unsoare și paie, cu geanta plină de brînză.
nu. tu-mi ești egal. tu nu miroși frumos.
ca tine sînt mulți. căutătura ta e peste tot
sub scări, după ghișee în fața cinematografelor,

o oglindă, minjită cu săpun avid.
și tu (ah nici măcar ură!) te-ndrești
către scrinul de nuc, către sofia loren,
te-ndrești către casă plin de sudoare, plin de violete
alpine și de fașe.

știi tu oare,
cum miroase lumea, cum urcă somonul
în laponia, parfumul de scala,
praful dulce pe bătrînul meu lucrețiu
cu marginalii de mînă ale lui diderot,
dragostea într-o luntre din trestii :
degeaba este pentru tine lumea :
sălbăticiunea și filigranul, tot ce e curat, totul
e inutil și mînia și bucuria și osteneala!

și totuși eu văd în ascensoare , în vitri-
ne fața ta, încă este roză
însă curînd vin pungile sub ochi, vine
varul în ochi și dorul de răzbunare, ficatul
înnegrit de băutură și de certitudinea
partidelor pierdute. și eu văd cicatrici,
pe care tu nu le vezi, erupții, spermă
și sînge. și văd crima în ochii
tăi. în tramvai, în fata mea.
Tu te cuibărești în versurile mele,
te legi în visul meu, și anume
puți a varză și lașitate și bani,
căsnicie-rebut, lături, supunere lascivă :
însă eu văd prea mult, cum să fac să te-alung
de la masa mea? să-mpart cu tine
piatra și iarba, tu stai atîrnat
deasupra mea în vagonul de dormit, locuiești
ziua mea lucidă, săptămîna mea
voioasă.

eu știu prea mult. știu :
vei fi în curînd ucis de un alt
om asemenea ție. dar înainte ca moartea
să te-mproaște cu baliga ei, vei ucide tu
un om în lift, pe unul ca tine
în tramvai orbește, sau chiar pe mine,
care nu te înghit, care știu,
care văd pe mîna ta gata pătată,
la rădăcina nasului tău, crima.

asa că înainte de-a adormi mă gîndesc la tine
din camera de hotel din fața cinematografului, și
te văd pentru prima oară încătărămîndu-ți
centironul și pentru prima oară salutînd
milităros și văd, cum apoi, ceva mai tîrziu,
iei pistolul-mitralieră și cu patul lui

izbești în ușa mea, și din această cauză,
și pentru că nu te înghit, și pentru că
abia de-ai să-mi supraviețuiești o zi,
mă gîndesc la tine, frate-mpuiț.

DESEN ALB — NEGRU

Creta albă din mîna mea,
domnii mei, e alcătuită,
după cum dumneavoastră știți, din molecule.
Moleculele sînt alcătuite din particule,
încărcătură, masă, strangeness și spin :
urme, care se pierd
în camera de dezintegrare
și-n mîna mea
în aceste formule fără sfîrșit
pe care dumneavoastră le știți sau nu le știți,
domnii mei, și pe care eu aici
le însemn pe tabla neagră
cu cretă, cu cretă, cu cretă.

RONDOU

să vorbești e ușor.

Însă vorbele nu se pot minca.
Deci coace pîine.
Să coci pîine e greu.
Deci fă-te brutar.

Însă în pîine nu se poate sta.
Deci clădește case.
Să clădești case e greu.
Deci fă-te zidar.

Însă pe un munte nu poți zidi case.
Deci mută muntele.
Să muți munții e greu.
Deci fă-te profet.

Însă gîndurile nu se pot auzi.
Deci vorbește.
Să vorbești e greu.
Deci fă-te ceea ce ești

și murmură mai departe pentru tine,
făptură nefolositoare.

ANUNȚ DE NAȘTERE

cînd acest ghemotoc este svirlit în lume
și scutecele lui sînt încă necroite
preotul își ia darul înainte de a-l boteza
visurile lui sînt deja visate
este trădat și vindut

cînd țeasta lui se află încă în forceps
doctorul înfulecă deja ploconul
negustorul își scoate polița și picură
de cerneală și de sînge ștampila a laudă
este închis în hîrtii și ipotecat

cînd încă scîncește-n putoarea dulceagă a clinicii
strategii programează ziua
recrutării lui pentru moarte șarlatanul
pune deștiul în josul contractului
este asigurat și isprăvit

cînd vînat și plăpînd cîntărește încă puțin
e stabilit cît rentează netto la ce paragraf intră
ce să-l înveți și ce să-i ascunzi
viitorul îi este pus în chingi
este respins și repudiat

cînd cu mîna strîmbă bijbie aerul încă străin
e stabilit ce plătește pentru lapte și pentru telefon
ce tarif are gazul care-l sufocă în patul murdar
plata femeii care-l scaldă-apoi
este înregistrat, incolonat, prins în laț

cînd mototolul care miorlăie și scîncește aici
n-ajunge-n groapa plină cu vîrf alungînd urgia
și-nlăturînd lucid ceea ce noi i-am pregătit
ci timpul său crunt îl înfierează c-o scriere nemaivăzută
este trădat și vindut

MOARTEA UNUI POET

pentru rainer m. gerhardt

fiecare zi o curgere de hîrtii șterse
un păienjeniș de insinuări,
urechi pline de murdărie lîngă gura ta,
un abur de hîrtii de amanetare și spitale,
de trepte, pătate ca
patul unei scurgeri lubrice,
o zăpadă cenușie de paragrafe pe lespezile
lumii, și încălțări însingurate și streptococi.

în fiecare noapte îmbrățișarea celor nouă surori sălbatice,
a vampirilor, frumos grăitori,
o împreunare cu nouă focuri, o
risipă de moarte.
un fenix prefăcut în cenușă!
zămislire neatestată! poezie carbonizată!
zbor frînt! nimic, ce să rămînă,

nimic decît o scrisoare, acoperită de lacrimile
de cerneală albastră ale unei furtuni,
ca o minie surdă peste acoperișuri,
ca o jale oarbă, neputincioasă,
și numele tău, pe lespedeă netedă
limpezindu-se-ncet
în oxid de uitare,

uitat de cele nouă frumoase iubite ale tale,
care sătule de sîngele tău
se-nalță jubilînd în locașul lor nemuritor.

În românește de ILEANA MĂLĂNCIOIU
și AURELIAN STATE

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Hans Magnus Enzensberger s-a născut la 11 noiembrie 1929 în Kaufbeuren (Bavaria), aparținând împreună cu Paul Celan, Ingelwy Bachmann, Günther Grass, Martin Walsen, Uwe Johnson, Peter Weiss celei de a doua generații a acelei literaturi vest-germane, care începuse declarat în anul 0, refuzînd să continue firul tradiției literare. Thomas Mann închidea așadar un orizont stilistic. Generația lui Enzensberger nu va mai transpune experiențe germane, cum făcuse prima, ci va reflecta stări de lucruri germane, cum spune Dietrich Weber, cu mai mult scepticism decît înaintașii, se va îndoi mai mult de puterea de expresie a limbii și chiar de forța angajării, care pentru ea se va schimba într-un fel de joc. Poezia va fi considerată politică, independent de temă sau teză, iar realismul, cel puțin, la Hans Magnus Enzensberger, își va păstra vigoarea. Neobișnuit de productiv, de o temeinică formație umanistă — studiasse la Erlangen, Freiburg și Sorbona filologia, istoria filozofiei, — Hans Magnus Enzensberger e o minte ascuțită cu simț acut pentru problemele politice și de literatură. Este și un neobosit călător în lungul și în latul lumii. A trăit nu de mult și într-un exil voluntar la Tjømø, pe o insulă din Norvegia, după popasul din Italia unde «înjurase sub măslini». Explicația exilării lui e relația față de Germania, în care chinuit de viziunile apocaliptice ale viitorului umanității, nu se poate odihni. E greu de închipuit cum și-ar putea găsi liniștea, mai ales cînd și-a găsit vocația în a fi conștiința sensibilă a Germaniei prin care venise răul în lume. Hans Magnus Enzensberger nu aparține niciunui for sau grupări. E doar literar legat de grupul 47, de a cărui existență s-a îndoit îndelung: «nu tu insignă, nu tu cont la bancă, statut, sediu».

Cîteva reacții ale sale la apriga dispută pe care au provocat-o scrierile lui în Est și Vest le pot sugera următoarele rînduri: «*Îmi ascult atent dușmanii/cine sînt dușmanii mei/negrii mă numesc alb, albi mă numesc negru/îmi place să aud așa ceva ar putea să însemne/că sînt pe drumul bun/există oare un drum bun?*» (I.11) Ce critică ar putea combate această afirmație: «cine vorbește cu satisfacție de nedreptatea celuilalt, se face nedrept. Cine se fălește cu superioritatea lui, se înjosește.» Miezul de moralist al personalității sale, ce răzbate prin opera sa eseuistică și poetică, îl apropie de marii moralști francezi, dintre germani înrîndindu-se în această privință cu Schiller.

Ca poet se face cunoscut prin *Apărarea legilor*, 1957, *Limba țării*, 1960, *Scris pentru Abi*, 1963, volume de esuri, prețioase traduceri din lirica modernă, editarea de clasici și moderni, renumita antologie de lirică universală *Das Museum der modernen Poesie*, studii monografice (ca cel închinat lui Brentano), iar din 1965 editează revista literară *Kursbuch* deschisă autorilor germani și străini.

Rareori însă au stat la îndemîna unui moralist atîtea universuri de limbă și un atît de mare rafinament. În întinsa activitate eseistică, el întreprinde studii demoscopice, adevărate radiografii sociale pentru a arăta existența acelor forțe obscene în acțiune, care primejduiesc ființa umană, apoi că « Industria conștiinței » face posibil ca majoritatea omenirii să o accepte voluntar și numai bunul plac al cîtorva să dispună de ea. S-au constituit astfel instituții jalonînd toate atuurile științelor moderne, pentru a-l înstrăina pe om de sine și pentru a-l insensibiliza față de drepturile libertății și umanității sale. Rapida dezvoltare a Industriei conștiinței, devenind o instanță decisivă, schimbă însuși rolul intelectualului. Voluntar sau involuntar, conștient sau inconștient, el devine complicele unei industrii, a cărei soartă depinde de el, așa cum el depinde de soarta ei. El pune în joc și ceea ce nu-i aparține numai lui. Toate încercările moderne sînt puse în mișcare nu numai pentru a paraliza împotrivirea omului, ci pentru a-l însuma, a-l face parte din sistem, ca în romanul lui Walter Jens fără însă să-i vină în minte « nu »-ul eroului acestuia. Ramuri ale Industriei conștiinței, ca jurnalismul, moda, turismul, fabricarea unui bun de consum, cultura ca bun de consum, analiza producerii unei cărți de buzunar, limba revistei *Spiegel*, catalogul unei case de export, record de tiraj, bestseller fără autor, în milioane de exemplare cu 400 de pagini luxos ilustrate, și care costă două mărci, totul e supus unei analize necruțătoare, desfășurată cu vervă și strînsă argumentație. Procedul concret al manipulării de conștiință e descompus anatomic în studiul unui jurnal cinematografic, acest unicat, care nu oferă nicio posibilitate de a-l confrunța, dar care e un act politic căruia îi sînt livrate săptămînal 215 milioane de oameni în cele aproximativ 100000 de cinematografe ale lumii. Desfășurarea rapidă a imaginilor înlătură orice reflecție și omul înghite necontrolat un chip al lumii ale cărui elemente par lipite numai cu pap. Aceste *stories* pe care Hans Magnus Enzensberger le reduce la cîteva tipuri, arată cum se desfășoară dresajul care preschimbă pe inofensivul gură-cască în criminalul altora și al său. Orice simț critic e paralizat în acest proces, în așa măsură, încît catastrofa îi apare familiară și de neînlăturat, ca singurul *movens* al istoriei, ca un eveniment natural de care nimeni nu e vinovat și care nu poate fi împiedicat sau influențat. Se cultivă o conștiință sinucigașă, bomba devine ideal. Legătura dintre idilă și destrucție, viziunea unei planete care explodează, e lipsită de orice valoare informativă. Ți se bagă în ochi un chip al lumii, cu teza că civilizația tehnică stă sub semnul exploziei. Despiritualizarea existenței, *hybrisul* nostru sau alte explicații dibace duc numai la singura rețetă salvatoare: respect față de autoritate, pe scurt : dresaj.

Poezia politică e pentru Hans Magnus Enzensberger un pleonasm. Unde poezia se exprimă ca atare, tematic, se primejduiește singură. Limba poetică, opusă limbii sociale, devine — prin hermetismul ei — protest și rezistență. Hans Magnus Enzensberger e însă conștient de primejdia ce paște poezia.

Raportul conținut-formă e pentru el o problemă; e cîmpul sufletului dialectic unde, pentru a nu apărea contradicție, trebuie uniți polii. Limba interioară, poetică, căreia îi revine rolul demiurgic, nu aleargă însă în gol, în refuzul sau nimicirea realității, pentru a se înscăuna acolo « ca unic garant » al libertății și demnității poetice, ci umblă în jurul realității « roz înspumată », și asta nu din silă ci din dragoste și din

mînia sfîntă a profetului care și-a asociat și rafinamentul. În ciuda incompatibilității tematice, pînă și obiectul celor două domenii principale e comun: eseistica și poezia. Atacul împotriva forțelor agresive, demascarea racilelor, critica culturii, ruperea de patrie, exploatarea spirituală prin Industria conștiinței precum și componenta morală a naturii sale, îl fac să postuleze dezideratul unității artă-viață; și Hans Magnus Enzensberger, moralistul, ajunge să prețuiască intelectul nu prin ce gîndește, ci prin ce înfăptuiește.

Hans Magnus Enzensberger e el însuși în poezia sa, precum e Peer Gynt amenințat de turnătorul de nasturi în inima lui Solweig. Se afirmă că Hans Magnus Enzensberger se ridică între Brecht și Benn, unindu-i într-unul. Trebuie însă înțeles că a învățat numai la cei doi meșteri recunoscîndu-le doar influența. De Benn îl leagă rafinamentul de atelier, care la acesta stă în slujba intenției metafizice. Spre deosebire însă de Benn și Rilke, pentru care poezia e trecere a văzutului în nevăzut, Hans Magnus Enzensberger crede că eroii sînt destinați istoriei. De Brecht îl leagă ideea valorii de întrebuintare, a poeziei, și gestul de a arăta. Hans Magnus Enzensberger e un artist al ochiului, «care ar vrea ca versurile sale să fie înțelese ca scrisuri... dar nu în spațiul auditiv, ci stînd în fața ochilor și acționînd ca anunțul din ziar, ca placatul de pe afișierul coloană, ca scrisul pe cer» (Knörich). Alîndoi, și Brecht și Hans Magnus Enzensberger, sînt interesați de efectul produs, fiecare mișcîndu-se însă altfel: Brecht oferind materialul din care obligatoriu se desprind concluziile sale, sau ceea ce Umberto Eco denumea «pedagogia operei deschise», iar Enzensberger sfătuiind cititorul spre adeziunea sau respingerea tezelor propuse. În firea și opera sa (dezacordul ontologic viață-operă nu e, prin statornicia nuvelistilor, prea mare) stăpînește oxymoronul, — ca să umblăm în arsenalul exegezei, interpretat de mulți ca semn al excentricității sale. El își desfășoară însă pe o culme îngustă și înaltă opera minată de două forțe opuse și dialectic legate. Oricum, viața are de împletit opoziții între care însă adesea se așează atît moloz — devenind ca în Faust «flache Unbedeutenheit», încît sensul curgerii e sugerat doar de linia leagăn-mormînt. Nu-l vom urma pe Hans Magnus Enzensberger în explicitarea detaliilor nașterii unei poezii (1963) în care își explică de fapt propria creație. Popasul poetic e pentru el loc de refugiu într-o simplitate de ciobani macedoneni unde pămîntul miroase ca o stea nelocuită și bucațele sărmane fac un praznic, unde realitatea există prin artă atît de deplin încît dispare tensiunea între obiect și reprezentare. Primitivul, jocul, dragostea scrise peisagistic odihnesc duminical, ca în copilăria noastră. Hans Magnus Enzensberger nu clădește însă pe verticală. Seta de înalt a goticului și căutarea transcendențială îi sînt străine. El clădește pe orizontală, asiatic, însă fără abundența decorativ florală, și după o ordine nemțească, clasic și exact, planificat. Pentru spiritul său muzical pledează inclinarea pentru diversele variațiuni pe o temă. Lectura operei lui poetice sugerează o *aqua forte* de proporții a epocii, în care ciclurile cresc ca niște mape de studiu, lucrute febril cu mîini arse de acid, dar lucid controlate.

Protestul fiindu-i singurul resort al poeziei, Hans Magnus Enzensberger desfășoară în ea toată scala, de la mînia turbată, care nu știe de reținere, pînă la îndoială și surdina notelor elegiace: *ciorcîrlia ... luminița nu mai sînt pe-aici, nu mai există nici orașe nici pești* (I.10), *ce caut pe-aici ? ce trebuie să spun ? în ce limbă și cui ?* (I.11)

Toate componentele eului său liric și ale imaginii sale artistice care acționează destructiv asupra acestui statut, sînt reversul iubirii lui pentru Germania. Țării sale îi închină poezie adevărată. Simțim că mîinile care poartă în lumina asta muritoare țara, tremură. Arsenalul de două milenii al elogiei și veșniciei a ruginit de mult. Ceea ce în poezie era cunoscut patetic cu nemurirea apare acum în vecinătatea firească a morții.

După această schiță a registrului poetic, însemnăm despre tematica și motivarea protestului său numai ceea ce ar întregi imaginea operei. Temă și motiv se suprapun ca de obicei în poezia modernă. E mutația de la situația concretă la formularea abstractă. Motivul vinei proprii, al trecerii vieții, al singurătății, uciderii, motivul lui nimeni, al umbrei și al confruntării, al îndoielii, vor fi dezmințite. E evocat anorganicul (discuție despre substanțe, inima Grönlandei, răzbunare pentru o inimă de sticlă) sau forme simple ale organicului, pentru a arăta că superioritatea nu-i de partea omului: «pe ea se poate clădi... țelina e mai umană decît omul, nu-și mîncă semenul». Și mai ales motivul dublurilor, al ipostazelor propriului eu, e cel mai bogat în învelișuri semantice. Organicitatea totului și dialectica imaginii poetice pot fi luminate și din perspectiva unor contradicții polare a căror variație și depășire se preschimbă într-un floral de care poezia nu se poate lipsi. O înaltă conștiință artistică l-a făcut apt să convertească organic tradiția în inovație. Teoreticianul poeziei moderne învață: poezia e un proces, nu un muzeu, și nici un muzeu imaginar nu-l poate opri. E în același timp distrugere și reluare, distrugere care se preschimbă în construire. Reversul oricărei poetici e înălțarea unei noi poetici. Poetica lui Hans Magnus Enzensberger încorporează marea tradiție a poeziei germane, fără încordarea și renunțarea dure-roasă de care vorbește Thomas Stearns Eliot în *Selected Essays*. Resorbția se întinde pînă la cîntecul popular și tradiția basmului. Exegezei poetice lui Brentano îi datorează Hans Magnus Enzensberger deprinderea tehnicii dislocării imaginii expresiei, sintaxei, ca și a tehnicilor sunetului pe care le-a valorificat prin meșteșug și familiaritate.

Ce poate face ironia și tonul de provocare cu elementele de limbă se vede în multe locuri: *cumpărați-vă sicrie cu instalație de aer condiționat și tout a l'égout (1.41)*. Versul adesea tactil poartă imaginea între metaforă și simbol. Permanentă căutare și încercuire către vorbitorii la telefon e caracteristică și altor poezii (*știința despre lich-ni, scrisul orbilor*) cu deosebirea că în ele intenția nu mai este de cunoaștere, ci de căutare, de pretexte pentru o configurare metafizică. Semnificațiile asociate cresc din metaforă peste simbol în cifru. În timpul implicațiilor (*semantia*) curgerea dintre metaforă, simbol și cifru e continuă. Ioachim Müller, în cunoscutul triptic închinat lui Paul Celan, Ingeborg Bachmann și Hans Magnus Enzensberger, subliniază că la toți trei domină metafora folosită să vrăjească și să trezească din vrajă. Hans Magnus Enzensberger repetă cu măsură simbolurile și cifrul. Se constată o obiectivare a acestora atît în conținut cît și în expresie. Cuvintele din *apărarea lupilor* fără arome lemnoase «greu de schimbat în spusa de aur a cantilenei», impuse de natura poeziei protestat-tare și mustind de furie, scapă ațîțate de toată scala stilistică. Protestul e fără țipăt, geniile se apropie de poezia lucrurilor. Compactitatea și concentrarea capătă miros de esențe, descifrarea se îngreuiază, deși sugestia se îmbină poetic. E greu de admis că un asemenea dar și meșteșug poetic să rămînă neproductiv. Pe de altă parte însă, registrul protestului a fost cîntat cu asemenea amplitudine, încît e greu de închipuit

și o operă care să-l ducă mai departe. Pînă și atitudinea pesimistă față de efectul poeziei sale a fost valorificată poetic, schimbînd-o în izvor. Confruntarea cu nonexistența — în care oamenii își împing orbește viața — a apărut chiar cînd vehemența a scăzut, ca resursă poetică. În viața pasională însă, principialitatea nu înregistrează nici o cedare. O dovadă a acestei atitudini a apărut la 31 ianuarie 1968 în *The New York Review of Books* în scrisoarea adresată președintelui Universității Wesleyan din U.S.A. prin care Hans Magnus Enzensberger renunță, după trei luni, la bursa acordată pentru frecventarea Centrului for Advances Studies.

« Nota șocantă, provocatoare, are destinația să-l smulgă pe om din cadrul dușman și să-l îndrepte spre sine », spune Hans Magnus Enzensberger ostentîndu-se, ca și Tudor Arghezi, să facă cuvintele frumoase. Nu toate cuvintele sînt însă nemuritoare: « *unele cuvinte/ca semințele de plop/rodesc în pămînt/ poate mai tîrziu/unele cuvinte ajung departe* ».

LITERATURA ȘI EVENIMENTUL

LITERATURA
și
EVENIMENTUL

DIETER FORTE

MARTIN LUTHER
&
THOMAS MÜNZER

sau

INTRODUCEREA CONTABILITĂȚII

teatru

MARTIN LUTHER & THOMAS MÜNZER sau

INTRODUCEREA CONTABILITĂȚII

Fragmente

PERSONAJE

LUTHER (34)¹ ● MELANCHTHON (20) ● KARLSTADT (37) ● MÜNZER (27) ● FRIEDRICH DE SAXONIA (54) ● NEBUNUL SĂU (un liliputan) ● SPALATIN (33), secretarul său particular ● CAROL AL V-LEA (19) ● MARGARETA (39), mătușa lui ● GATTINARA (54), cancelarul său ● PAPA (46) ● CAJETAN (48), cardinal-legat ● FUGGER (58) ● SCHWARZ (20), contabilul său ● ALBRECHT DE BRANDENBURG ● ÎMPĂRATUL MAXIMILIAN (60) ● BIBBIENA (51), cardinal ● MILTITZ (51), diplomat ● FEILITZSCH (30), consilier ● HUTTEN (31) ● BERLEPSCH (57), căpitan ● PFEIFFER (25) ● ERASMUS (58) ● PARACELTUS (32) ● HOLBEIN (26) ● FROBEN (65) ● Consilieri, cardinali, principii, nobili, slujitori, studenți, popor. Rolurile secundare pot fi dublate, rolul papii poate fi jucat și de o femeie tânără.

În mijlocul scenei, la dreapta și la stînga, cîte un podium de lemn, de fiecare parte, cîte o scară.

La rampă, în dreapta și în stînga, cîte o masă cu scaune. În timpul spectacolului, actorii rămîn pe scenă. « Pleacă », « ies » înseamnă că actorii părăsesc locul ocupat cît timp au jucat.

¹ Cifra din paranteze indică vîrsta personajului (n. tr.).

În cea mai mare parte, textele sînt originale. Cifrele și faptele respectă adevărul istoric. Toate evaluările sînt recalculat în mărci federale.

COR VORBIT (repetînd de mai multe ori):

Cînd Adam săpa și Eva torcea
omul bogat unde era.

(Cortina se deschide. Münzer manifestează cu studenții. Parcurg scena de la stînga spre dreapta.)

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

La masă stau trei tîrgoveți cu câni de bere în față.

TÎRGOVEȚ I: Uite-l iarăși pe Münzer.

TÎRGOVEȚ II: Unde se arată ăsta, nu-i decît dezordine.

TÎRGOVEȚ III: Acuma s-a-nhăitat cu studenții.

TÎRGOVEȚ I: După cum umblă vorba, consiliul orășenesc e corupt.

TÎRGOVEȚ III: Consiliul orășenesc a fost corupt totdeauna. Asta nu-nseamnă nimic.

COR VORBIT: Cînd Adam săpa și Eva torcea
omul bogat unde era.

TÎRGOVEȚ II (strigă): Iar acum Universitatea rămîne, firește, închisă pentru totdeauna, nu?

TÎRGOVEȚ III: Bine mai stăm.

TÎRGOVEȚ IV (intră): Consiliul orășenesc și-a dat demisia.

TÎRGOVEȚ I: Numai din pricina lui Münzer?

TÎRGOVEȚ II (strigă): Asta costă parale. Ne scutură de toți banii. Și-așa, mai aveți bani?

TÎRGOVEȚ III: Numai cine are bani, poate să aibă și o părere, fiindcă atunci părerea lui e din capul locului bună.

TÎRGOVEȚ I: În general nimic nu se află mai presus de bani. Ce nevoie e să mai ai și o părere.

COR VORBIT: Cînd Adam săpa și Eva torcea
omul bogat unde era.

(Studenții ies. Tîrgoveții îi urmează.)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Fugger stă îngenunchat pe un scaun de rugăciune, ținînd un rozariu în mîinile împreunate. Schwarz, în picioare la un pupitru, pe care se află un tom gros. Registrul de contabilitate al Casei Fugger.

FUGGER: Începutul.

SCHWARZ: Capital total al firmei Jakob Fugger 19.679.100.

FUGGER (își face cruce): Lăudat fie Isus Christos.

SCHWARZ: în veci, amin — Dacă în calitatea mea de contabil al dumneavoastră, îmi pot îngădui să fac o remarcă, sînteți cel mai bogat om din Europa.

FUGGER: Afacerile.

SCHWARZ: Albrecht de Brandenburg.

(Albrecht urcă pe podium și așteaptă)

FUGGER (adîncit în rugăciune): De ce Mainzul?

ALBRECHT: Aș vrea să-l am, și tocmai e liber.

FUGGER: Episcopatul cel mai mare și cel mai bogat din Germania.

ALBRECHT: Aș ține seama de asta.

FUGGER: Biserica interzice cumulul de funcții.

ALBRECHT: Biserica interzice multe.
FUGGER: Sînteți prea tînăr pentru funcția de episcop.
ALBRECHT: Sînt arhiepiscop de Magdeburg și curator al orașului Halberstadt.
FUGGER: Pe deasupra să mai fiți și arhiepiscop de Mainz?
ALBRECHT: Mă gîndesc că e o chestiune de bani.
FUGGER: Aveți bani?
ALBRECHT: Altminteri m-aș mai afla aici?
FUGGER: Schwarz.
SCHWARZ: Arhiepiscopia Mainz costă ca taxă propriu-zisă 1.400.000. Se mai adaugă un bacșiș pentru sfîntul părinte.

ALBRECHT: Bacșiș? Vă rog.

FUGGER (*către Schwarz*): O unsoare pentru mâini.

SCHWARZ: Sfântul părinte se gîndește la o unsoare pentru mâini de 1.200.000.

ALBRECHT: Asta nu e dragoste de aproapele.

SCHWARZ: Sfântul părinte s-a gîndit la cei doisprezece apostoli. Cite 100.000 de cap.

ALBRECHT: Au fost într-adevăr doisprezece? Papa nu se înșeală în privința aceasta?

FUGGER: În treburile bănești, papa este infailibil.

ALBRECHT: Să zicem 700.000, după cele șapte păcate capitale.

FUGGER: Să zicem un milion, după cele zece porunci, și vă servim cu plăcere.

ALBRECHT: Ar fi 2.400.000.

FUGGER: Trei milioane.

ALBRECHT: Zece și cu paisprezece fac douăzeci și patru.

FUGGER: Împăratul Maximilian vrea să se aleagă și el cu ceva. Așa se obișnuiește.

Iar Casa Fugger nu poate lucra, din păcate, pe gratis.

ALBRECHT: Trei milioane?

FUGGER: Saxonia se arată și ea foarte interesată.

ALBRECHT: Două milioane opt sute de mii.

FUGGER: Două milioane nouă sute de mii.

ALBRECHT: În numele lui Dumnezeu.

FUGGER: Cum vă gîndiți să rambursați banii? (*Albrecht ridică din umeri*)

SCHWARZ: Mainzul este un oraș bogat.

ALBRECHT: Căruia i-au decedat pe rînd trei arhiepiscopi.

FUGGER: Așadar sărăcit.

SCHWARZ: Domnul arhiepiscop preia la Mainz un bordel excelent.

ALBRECHT: Vă rog, cine se mai duce la bordel, cînd găsește pretutindeni fără parale ceea ce caută. Afacerea se duce de ripă rapid.

FUGGER: Întrucît, în înțelepciunea sa a prevăzut asta, sfântul părinte îngăduie în preamarea-i bunătate să lansăm un nou împrumut, indulgențele domului Sfîntul Petru, și să vă investim comisar al indulgențelor.

ALBRECHT: Asta mai merge.

FUGGER: În orice caz, cele 50% destinate sfîntului părinte nu trec în contul taxelor pentru Mainz.

ALBRECHT: Nu?

FUGGER: Iar cealaltă jumătate îmi îngădui s-o încasez eu, pînă cînd vă veți achita datoria la mine. În acest scop, oamenii mei îl vor însoți pe reprezentantul dumneavoastră. Vor avea o cheie la fiecare casetă de bani și vor prelua toți banii de-puși acolo.

ALBRECHT: Iar eu ce am?

FUGGER: Dumneavoastră aveți Mainzul. (*Se ridică de pe scaunul de rugăciune*) Dacă vă pot da un sfat, luați-l pe Tetzl. Un om de mîna-ntii. Foarte multă experiență. Și încă ceva. Situația pieței e deocamdată proastă. Prețuri în scădere. Dați așadar lucrurilor o înfățișare atractivă. În oferte trebuie să procedați dinamic. Cu obișnuita mîntuire a sufletelor nu se mai poate cîștiga nimic. Vindeți indulgențe și pentru morți.

ALBRECHT: Merge?

FUGGER: Nu merge, dar se poate. Și vindeți și celor ce nu se pocăiesc.

ALBRECHT: Se poate?

FUGGER: Nu se poate, dar merge. În primul rînd sporește deverul.

ALBRECHT: Sînt un ignorant în problemele teologice.

FUGGER: Relațiile bune cu o bancă sînt suficiente.

SCHWARZ: Dispunem de o mare secție specializată în hîrțile de valoare, care urmărește minuțios orice mișcare pe piața indulgențelor și-i informează cu precădere pe clienții noștri.

ALBRECHT: Unde pot să vînd?

FUGGER: Nu în Saxonia. Friedrich are propriile lui indulgențe, iar povestea asta cu Mainzul nu-i convine oricum.

ALBRECHT: Ar trebui să fii proprietar de mine.

FUGGER: Doar adunați episcopate.

(Toți trei părăsesc podiumul)

PODIUMUL DIN STÎNGA

Friedrich șade într-un jilț și mestecă dintr-un pui. În spatele său, la o masă, Feilitzsch și un secretar cu niște liste. Pe un suport, o hartă.

FEILITZSCH *(citește dintr-un catalog de relicve)*: O bucată din orașul în care s-a născut Fecioara Maria. O bucată din firul tors de ea. Două bucăți din odaia în care Maria a fost salutată de înger. O bucată din copacul sub care Maria l-a crescut pe Mîntuitor în grădina înmiresmată.

FRIEDRICH: Una, sau două bucăți?

FEILITZSCH: O bucată.

FRIEDRICH: Cumpără încă una.

FEILITZSCH *(citește mai departe)*: Patru bucăți din cămașa Mariei. Două bucăți din vălul Mariei, care a fost stropit cu sînge sub cruce. O bucată din ceara pe care Maria a dat-o unei femei evlavioase. *(Spalatin vine pe podium. Feilitzsch continuă să citească încet.)*

FRIEDRICH: Spalatin, sînt supărat.

SPALATIN: Ce să facem, înălțimea voastră? Tetzel s-a instalat la doi pași de hotar, și poporul dă năvală la el ca apucat. Nu-i putem reține pe oameni.

FRIEDRICH: I-am spus lui Fugger, nici un ban pentru Albrecht. Doar n-o să-i plătesc eu bădăranului ăsta de popă episcopatele. Banii supușilor mei trebuie să intre în buzunarele mele. Sînt dator cu asta poporului meu.

SPALATIN: Formal, totul e-n ordine. Tetzel n-a călcat pămîntul Saxoniei.

FRIEDRICH: Doar că s-a instalat la graniță.

SPALATIN: Să găsim mijloace mai atractive. Mai multe relicve, mai multe indulgențe pentru ele.

FRIEDRICH: Cumpăr fără întrerupere. Cîte avem?

FEILITZSCH: 17.443 relicve.

SPALATIN: Înainte de toate ne trebuie mai multe indulgențe. Acum avem 127.799 ani și 116 zile. E prea puțin. E nevoie de mai mult.

FRIEDRICH: Papa continuă să distribuie indulgențe, și se pare că preferă să le dea altora.

SPALATIN: Unsoare pentru miini.

FRIEDRICH: Încerc de ani de zile. Nu vrea.

SPALATIN: Mai multă unsoare.

FRIEDRICH: Eu vreau să cîștig bani, nu să dau. Trebuie să lămurim poporul. În Danemarca, un călugăr a predicat împotriva acestor financiari neserioși — cu succes.

SPALATIN: Există și în Germania specialiști, care s-au exprimat în acest sens. Johann von Wesel. Wesel Ganzfort.

FRIEDRICH: Pe unde se ascund?

SPALATIN: Din păcate, morți.

FRIEDRICH: Mulțumesc.

SPALATIN: Erasmus de Rotterdam. Înălțimea voastră nu găsește ceva mai bun. Cea mai vestită până a Europei. Fală a științei.

FRIEDRICH: N-am nici o încredere în oamenii care sînt fala științei. Pe unul ca ăsta îl poți face conte, și tot mai stă să chibzuiască de trei ori.

SPALATIN: E independent.

FRIEDRICH: Dar aici? Aici nu găsim nimic? De ce am întemeiat o Universitate? Sînt jefuit, iar ea nu suflă o vorbă. Ce fac acești domni profesori, bat cărțile?

SPALATIN: Johann vonWesel a predat la Erfurt, iar noi avem profesori care au învățat la Erfurt.

FRIEDRICH: Atunci vă rog. De ce-i plătesc pe acești domni? Ca să discute despre imaculata concepțiune? Să pună ceva la cale. Dar repede. Treaba e urgentă. (*Spalatin iese. Friedrich se așează iar în jilț și își roade oasele de pui*)

FEILITZSCH (*citește mai departe*): Opt spini întregi din coroana Domnului nostru Iisus.

FRIEDRICH: Să-mi scuipe mie în ciorbă! Cu banii mei! Am să-i arăt eu mucusului ăstuia. Am să-i înfig un os de pui în fund, ca să-l atîrne de el toate pălăriile episcopale. (*Nebunul său de curte, un liliputan, a venit pe podium. Ia din mîna lui Friedrich oasele de pui și strigă*): O bucă a sfîntului Friedrich! (*Friedrich rîde în hohote*)

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

SPALATIN: Doctor Luther! Ce coincidență. Tocmai mă gîndeam, ce-o mai fi făcînd de fapt doctor Luther al nostru. Nu se mai aude nimic despre el.

LUTHER: Ce să se audă despre mine. Țin prelegeri. Sînt rector al institutului de învățămînt, vicar al ordinului, egumen a unsprezece mînăstiri, administrator al iazurilor noastre de pește, avocat la Torgau și scriu toată ziua scrisori, scrisori. Aș putea da de lucru la doi secretari.

SPALATIN: Așadar n-ai de loc timp pentru teze și discuții?

LUTHER: La ce bun?

SPALATIN: Profesorii trebuie să se certe. Cînd nu se mai aude nimic de ei, lumea ajunge pînă la urmă să-i socotească de prisos.

LUTHER: Am publicat o scriere polemică împotriva teologiei scolastice. Am difuzat-o. Voiam să discut. N-a răspuns nimeni. Nici o mișcare. Și erau teze tăioase.

SPALATIN: Universitatea e încă tînără. Nu e cine știe ce de capul ei, dar asta se poate schimba. Ai studiat la Erfurt, nu?

LUTHER: Da.

SPALATIN: Atunci cunoști cu siguranță scrierile lui Johann vonWesel.

LUTHER: Firește.

SPALATIN: Și pe cele despre indulgențe?

LUTHER: Și pe acelea.

SPALATIN: Scrie lucruri interesante?

LUTHER: E împotriva papii, împotriva venerării sfinților, a spovedaniei, a împărtășaniei, a ultimului mir, a postului; papa și conciliile se pot înșela. Cam în sensul acesta.

SPALATIN: Și împotriva indulgențelor?

LUTHER: De ce întrebați?

SPALATIN: Cineva se interesează de asta.

LUTHER: Curtea?

SPALATIN: Ai auzit despre aceste noi indulgențe?

LUTHER: E ceva cu totul și cu totul dezgustător. Tetzel predică lucruri nemaiauzite.

Poporul e înșelat în privința mântuirii sale veșnice.

SPALATIN: Da, e rău de tot. Și ce spune specialistul?

LUTHER: Am redactat câteva teze.

SPALATIN: Teze? Ceva împotriva indulgențelor?

LUTHER: Împotriva abuzului ce se face cu ele. Împotriva indulgențelor în sine nu e nimic de obiectat.

SPALATIN: Dar de ce nu se aude nimic despre tezele dumitale. E ceva extrem de interesant.

LUTHER: Wesel a murit în mîinile inchiziției.

SPALATIN: Ei. E mult de-atunci. Vremurile acelea au apus.

LUTHER: Tezele sînt incomplete, așternute în grabă.

SPALATIN: Completează-le. Poate încă vreo câteva fraze despre bunii bani germani, care curg în felul acesta nedrept spre Roma, ca să umple buzunarele papii.

LUTHER: De ce aveți nevoie de asta?

SPALATIN: Ah, știi, principele elector ar vrea să vadă ceva scris de profesorii săi.

Cum se obișnuiește. Ai cumva vreo dorință?

LUTHER: Poate mi-ar trebui o sutană nouă.

SPALATIN: O sutană nouă. Se va face.

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

Un slujbaș cu scrisori. Vine Albrecht cu o tîrfă la braț.

ALBRECHT: Ei, ce zici? O adevărată copilă a Mainzului.

SLUJBAȘUL: Excelența voastră a știut ca întotdeauna să facă o bună alegere.

ALBRECHT: Ceva important?

SLUJBAȘUL: O scrisoare datorată unui călugăr augustin. Protestează împotriva modului cum Tetzel își vinde indulgențele.

ALBRECHT: Fără importanță.

SLUJBAȘUL: Scrierea e redactată într-un stil violent.

ALBRECHT: Nu mă deranjează. Avem alte griji, nu-i așa, copila mea?

SLUJBAȘUL: Insul e profesor la Universitatea din Wittenberg.

ALBRECHT: Friedrich. Porcul ăsta.

TÎRFA: Dar, scumpule, e-ngăduit unui arhiepiscop să vorbească așa?

ALBRECHT: Numai unui arhiepiscop, copila mea. Numai unui arhiepiscop.

SLUJBAȘUL: Cum binevoiți să decideți, excelență?

ALBRECHT: Nu-i dau nici o atenție, nici o atenție, e o chestiune prea arzătoare.

Și informează numaidecît Roma. Papa are să se bucure.

SLUJBAȘUL: Foarte bine, excelență.

ALBRECHT: Și-acum, copila mea, să-ți arăt domul.

(les rîzînd. Slujbașul iese.)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Cardinalul Cajetan citește o carte. Pe podium vin cardinalul Bibbiena și un al doilea cardinal, care are în mînă cărți și hîrtii.

BIBBIENA: Moisele stă în fața unei biserici. Tată, ce casă e dija asta, cu un turn așa de înalt? Moisele, asta e o biserică. Ce e aia o biserică? Eh, goii spun că acolo locuiește bunul Dumnezeu. Dar, tată, bunul Dumnezeu locuiește în cer. Ți fi

avînd dreptate, de locuit locuiește în cer, da' acolo 'nuntru își are ghișeul.
(*Amîndoi rid*) Sfîntul părinte.

(*Papa vine pe podium. Poartă cizme, iar în jurul gîtului un lanț lung*)

PAPA: Mi-am scurtat veșmîntul. Cum vă place noua lungime?

BIBBIENA: Preasfinția voastră devine din zi în zi mai liber. (*Privește lanțul papii*) Un lanț nou?

PAPA: Cellini. (*către Cajetan*) Ai văzut picturile lui Raffael?

CAJETAN: Mie Leonardo da Vinci îmi place mai mult.

BIBBIENA: A fost la mine Tizian. Voia un avans.

PAPA: Îți place Tizian?

CAJETAN: Omul meu e Michelangelo.

PAPA: Ei da, Michelangelo.

CAJETAN: Geniul cel mai mare. Am fost în atelierul lui.

PAPA: Sint de acord, aceste fresce de pe plafonul Capelei Sixtine. Te dau gata. Totuși pe mine mă încîntă Raffael. Planurile pentru basilica Sfîntul Petru. Va fi o construcție extraordinară. Dar va costa milioane. De aceea tocmai am emis noi indulgențe.

CARDINAL II: Indulgențe. În privința aceasta s-au iscat în Germania unele necazuri. Un profesor german protestează împotriva indulgențelor pentru domnul Sfîntul Petru.

PAPA: Trimite-i proiectele lui Raffael.

CARDINAL II: Cu siguranță că la mijloc e Friedrich de Saxonia.

PAPA: Ah, așa. Vrea și el indulgențe. Dați-i. Așa, totul s-a rezolvat. Scrie-i că tocmai a sosit o corabie întreagă cu părticele din sfînta cruce, apoi o grămadă de oase a diverși sfinți și batislele micului Isus. Să se aprovizioneze repede.

CARDINAL II: Ambasadorul Portugaliei ar dori să remită presfinției voastre un elefant alb.

PAPA: Un elefant alb? O minune a lui Dumnezeu. (*Toți ies*)

PODIUMUL DIN STÎNGA

Muzică veselă. Pe masă sînt puse băuturi și delicatese. Pînă la sfîrșitul scenei Luther-Cajetan, pe scenă se desfășoară o orgie de mîncare și băutură. În stînga, un slujitor. Fugger vine din fund la rampă. Intră o mulțime de oaspeți.

FUGGER: Domnilor, vă salut la dieta imperială de la Augsburg. Nădăjduiesc că vă simțiți bine în casa mea.

SLUJITORUL (*strigă*): Cardinalul Albrecht de Brandenburg.

ALBRECHT (*intră*): Cardinal! Dragul meu Fugger, cardinal!

FUGGER: Vă felicit. Cînd veți deveni papă?

ALBRECHT: O chestiune de bani, doar o chestiune de bani... Ce ordine de zi avem?

FUGGER: Împăratul Maximilian ar dori să-l facă pe Carol succesorul său.

ALBRECHT: Ia te uită. Noutăți. Mititelul ăla din Spania?

FUGGER: Da.

ALBRECHT: Și are nevoie de voturile noastre?

FUGGER: Sînteți pentru Carol?

ALBRECHT: Dacă sînt plătit, sînt pentru orice.

FUGGER: Plătesc.

ALBRECHT: Pentru Carol.

SLUJITORUL (*strigă*): Principele elector Friedrich de Saxonia. (*Friedrich intră*)

ALBRECHT: Ah, saxonul ăsta niecioplit. Unde e vinul?

FUGGER: Dincolo. (către Friedrich) Ați călătorit bine?

FRIEDRICH: Puțin cam departe... Trebuie să mă scuz față de dumneata. Povestea asta neroadă cu indulgențele.

FUGGER: Mărunțiș. În afară de asta, eram asigurat... V-aș sfătui să investești cu prudență.

FRIEDRICH: Relicvele mele merg încă bine.

FUGGER: Relicvele vor mai avea cîndva timp un curs bun... Dar afacerea asta cu biletele e moartă. Ce vă fac minele?

FRIEDRICH: Ar putea fi și mai rentabile. E lipsă de muncitori.

FUGGER: Ne aflăm într-un boom inflaționist. Cereri uriașe, iar piața mîinii de lucru e pustie.

FRIEDRICH: De unde iei oameni?

FUGGER: Muncitorii nu trebuie să capete un salariu prea mare. Astfel muncesc două schimburi la rînd.

FRIEDRICH: Vor pretinde creșterea salariilor.

FUGGER: Înghețați-le. Țineți salariile la un nivel scăzut și urcați mult prețurile.

FRIEDRICH: Muncitorii vor fugi.

FUGGER: Interziceți orice schimbare a locului de muncă. În primul rînd, nici un patron nu are voie să angajeze un muncitor care a provocat nemulțumiri în altă parte...

SLUJITORUL (*strigă*): Împăratul Maximilian.

MAXIMILIAN (*intră*): Da, vă salut, vă salut, sînt sănătos tun, sănătos tun. Te salut, Fugger. Te salut, Friedrich. Sînt sănătos tun.

FUGGER: V-a priit apa?

MAXIMILIAN: Strașnic. Am beut apă, și gata, is iarăși ăl dinainte.

FRIEDRICH: Apă?

MAXIMILIAN: Apă goală, nimic n-o întrece. Tu, Fugger, îmi trebe bănuți.

FUGGER: Stau la dispoziția maiestății voastre în biroul meu. (*lese.*)

MAXIMILIAN: Viu minten. No, Friedrich, flăcăiaș, arăți fain. (*Îl bate pe burtă*) Nu trebe să mai înfuleci atîția pui.

FRIEDRICH: Dropica e mai rea.

MAXIMILIAN: Vrei să mă necăjești? Tu, ia spune, ești și tu pentru Carol, nepotu-meu?

FRIEDRICH: Om vedea.

MAXIMILIAN: Dar hai, doar nu poți să-mi faci una ca asta. Îi un băiat fercheș... Uite, Țările de Jos, Burgundia și Spania le și are, pe deasupra jumătate din Italia și asta nouă — no, cum îi zice — America. De la mine capătă Austria, Ungaria, Elveția am pierdut-o. No, nu-i bai. În schimb mai are Boemia, Moravia și Silezia. Îi lipsește tocmai Germania, Știi, băiatul tare s-ar bucura.

FRIEDRICH: Și Franța? Și papa?

MAXIMILIAN: Lor le face pur și simplu felul.

FRIEDRICH: Și pe urmă ne face felul nouă...

MAXIMILIAN: Știu, ești supărat că i-am dat lui Albrecht Mainzul... Dar o să ne aran-jăm. Dacă ești pentru Carol, pe cuvîntul meu de împărat, o să ne aran-jăm.

FRIEDRICH: Mai întîii trebuie să mă aranjez eu cu papa.

MAXIMILIAN: Într-adevăr, povestea cu Luther e strașnică. O lovitură de maestru. Tu, de băiatu ăsta trebe să ai mare grijă... Crez c-om avea curînd prilejul să-l punem la treabă... Am încercat și eu acu vo cîțiva ani să reformez biserica germană, da n-a mers. Veniturile din Germania ale papii is de-o sută de ori mai mari decît ale mele... Ce mai bănuți.

FRIEDRICH: L-ai denunțat papii.

MAXIMILIAN: Politică, politică... Da' asta nu face nimic. Băiatu devine cu atît mai important. Doar ăsta-i hazul istoriei... N-ai din întîmplare un miar la tine?

FRIEDRICH: Totul e depus la Fugger.

SLUJITORUL (*strigă*): Cardinalul-legat Cajetan.

MAXIMILIAN: (*strigă*): Vino-ncoace, Cajetan, aici ne distrăm. Vino. (*Maximilian îl trage mai aproape pe Friedrich. Cajetan vine.*) Vă cunoașteți?

CAJETAN: Nu. (*Un slujitor aduce pahare cu vin. Cei trei iau cîte un pahar.*)

MAXIMILIAN: ăsta-i Friedrich de Saxonia. Țara lui se află — ei, așadar, oarecum mult mai la miazăzi. (*Cajetan și Friedrich se salută*)

CAJETAN: Principe elector.

FRIEDRICH: Cardinal.

CAJETAN: În ultima vreme, sfîntul părinte are unele supărări cu cîțiva din cona-ționalii dumneavoastră. Supărări, care au de pe acum urmări sensibile asupra veniturilor sfîntului părinte.

FRIEDRICH: Chestiuni teologice. Nu mă amestec. Sînt un laic ignorant.

CAJETAN: Și un principe creștin.

FRIEDRICH: Un fiu devotat al bisericii romane. Gata de orice jertfă.

CAJETAN: Numitul Luther reprezintă intenții eretice.

FRIEDRICH: Aceasta ar trebui s-o lămurim cu el personal. Îl veți audia aici la Augsburg, o audiere părintească, vă rog, iar apoi îl trimiteți înapoi în perfectă stare.

CAJETAN: La Wittenburg.

FRIEDRICH: Dacă vrea să se ducă acolo.

CAJETAN: Dar va veni? De vreme ce supușii dumneavoastră sînt suverani.

FRIEDRICH: Îl voi sfătui cum se cuvine.

CAJETAN: Prea amabil.

FRIEDRICH (se înclină): Cardinal.

CAJETAN (se înclină: Principe elector. (Se duce la o masă)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Fugger și Schwartz la un pupitru, aplecați pe registrul de contabilitate. Maximilian vine pe podium.

MAXIMILIAN: Vă salut, vă salut, ai un om nou?

FUGGER: Contabilul meu șef.

MAXIMILIAN: Ah, bibliotecar. Te salut, flăcăiașule. Ce carte groasă e aia?

SCHWARZ: Contabilitatea dublă, maiestate.

MAXIMILIAN: Vreau și eu una, are și poze?

SCHWARZ: Cifre, maiestate.

MAXIMILIAN: Ah, cifre. Îs tare plicticoase.

SCHWARZ: E o artă.

MAXIMILIAN: Și ce fel de cifre artistice sînt astea?

FUGGER: Afacerile mele.

MAXIMILIAN: Ei, de notat s-a notat totdeauna.

FUGGER: Acum se notează numai bani. Nu se mai notează încărcături de chervane sau încărcături de corăbii, tunuri, postavuri, fâină, lînă, aramă. Numai bani. Mărfuri, animale, oameni, totul devine capital, care trebuie să sporească.

SCHWARZ: Iar contabilitatea este inima capitalului.

MAXIMILIAN: Să lăsăm asta. Fleacuri.

FUGGER: Cea mai mare descoperire a omenirii. Nu mai sîntem abătuți din drum de nimicuri. Sentimentalisme, considerente față de cine știe ce lucruri sau persoane. Nu mai vedem decît bani. Iar banii trebuie să se înmulțească.

MAXIMILIAN: Bănușii trebe cheltuiți.

FUGGER: Maiestatea voastră se înșeală, trebuie să se înmulțească.

SCHWARZ: Prin dobînzi și dobînzi la dobîndă.

MAXIMILIAN: Cum, de două ori dobîndă la aceeași bani? Ei, servus, pentru mine sînteți niște șarlatani. În timp ce biserica nu îngăduie în genere vreo dobîndă.

FUGGER: Maiestatea voastră se înșeală din nou. Dobînzi la dobîndă.

MAXIMILIAN: Termină, nu-nțeleg nimic din toate astea. Mai bine port un război.

FUGGER: Dacă maiestatea voastră poate purta sau nu un război, hotărăște registrul acesta.

MAXIMILIAN: Doar n-oi fi și eu în el?

FUGGER: Maiestatea voastră umple cîteva pagini.

MAXIMILIAN: Ei drăcie.

SCHWARZ: Absolut creștinesc. L-a inventat un franciscan.

PODIUMUL DIN STÎNGA

Cajetan într-un jilț. Luther, Feilitzsch și mai mulți consilieri ocupă podiumul.

CAJETAN: Care e Luther?

LUTHER: Eminență.

CAJETAN: Și ceilalți domni?

LUTHER: Consilierii mei.

CAJETAN: Domnii consilieri să poftească deocamdată în sală. (*consilierii ezită*) Nu sînt canibal. (*Feilitzsch îi șoptește ceva la ureche lui Luther. Luther dă din cap. Feilitzsch și consilierii părăsesc podiumul. Luther se azvirlă la podea.*)

CAJETAN: Ridică-te, fiule (*Luther se ridică, îngenuchează*). Dar, fiule, ce e teatrul acesta, te rog, ridică-te.

LUTHER: Iertare, eminență. Așa mi s-a poruncit...

CAJETAN: Așadar, ascultă, fiule. Amîndoi ne aflăm într-o situație neplăcută, iar mai înainte de a discuta oficial, ar fi potrivit să stăm de vorbă într-un mod rezonabil. Ai descoperit unele nereguli în afacerea cu indulgențele —

LUTHER: Iertați-mă, eminență. Nu e adevărat.

CAJETAN: Cum?

LUTHER: Au venit la mine niște cunoscuți și și-au exprimat revolta împotriva modului cum sînt vîndute indulgențele...

CAJETAN: Dar tu ai scris?

LUTHER: Asta da, însă nu voiam decît o discuție. Mi s-a părut soluția cea mai bună, fiindcă nu voiam să fiu de acord cu nimeni sau să nu contrazic pe cineva. Nici nu mi-a trecut prin minte să-l supăr pe papa.

CAJETAN: Poate că ție, nu.

LUTHER: Nu înțeleg, eminență.

CAJETAN: Așadar de la capăt. Cum am spus-o din capul locului, voiam să vorbesc cu tine rezonabil.

LUTHER: Eminență, eu nu pun mare preț pe rațiune.

CAJETAN: Atunci pe ce?

LUTHER: Pe adevăr și credință.

CAJETAN: Ce adevăr, ce credință?

LUTHER: Credința și adevărul etern, pe care cuvîntul lui Dumnezeu ni-l dă în această scriere. (*Are în mînă o Biblie*)

CAJETAN: Biblia?

LUTHER: Sfînta scriptură.

CAJETAN: Da, da, o carte drăguță, de acord, mai ales cînd nu poți să dormi. Cu siguranță că de aceea se și află prin toate hanurile.

LUTHER: Acesta e cuvîntul lui Dumnezeu.

CAJETAN: Se poate, dar puțin cam învechit, nu găsești? Probabil că în sfîrșit ar trebui scrise cărți noi.

LUTHER: Cuvîntul lui Dumnezeu nu se învechește. E veșnic și ne dă certitudinea veșnică.

CAJETAN: De curînd, Copernicus a publicat ceva. Extrem de interesant. Pămîntul se învîrtește în jurul soarelui și în jurul său. Totul e mult mai complicat decît credeam noi pînă acum.

LUTHER: La asemenea cărți de povești putem renunța fără părere de rău. Aici se află ceea ce trebuie să știm despre pămînt.

CAJETAN (*se așează deprimat*): Clima. Trebuie să fie din cauza climei. Așadar, cum e, dacă tratăm acum îndată, retractezi?

LUTHER: Din păcate nu pot retracta.

CAJETAN: Ai indicații riguroase?

LUTHER: Da.

CAJETAN: De la Dumnezeu, sau de la principele elector?

LUTHER: Probabil că Dumnezeu s-a revelat prin principele elector.

CAJETAN: Ah, da. (*Îi face lui Luther un semn. Luther coboară de pe podium. Un preot vine pe podium.*)

PREOTUL: Ei?

CAJETAN: Poate să iasă ceva. Țsta încă mai crede în Dumnezeu.

PREOTUL (*iși face cruce îngrozit*): Doamne Isuse Christoase. (*Toți ies. Sfârșitul dietei imperiale.*)

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

Melanchthon și Karlstadt îl salută pe Luther. Münzer stă de-o parte.

KARLSTADT: Te-ai întors viu și nevătămat.

LUTHER: Am făcut pe placul înalților domni... Cine o omul acesta?

MELANCHTHON: Thomas Münzer.

LUTHER: Ah, el e Münzer.

KARLSTADT: Vrea să colaboreze cu noi.

LUTHER: Atunci ești omul meu.

MÜNZER: Vă admir, domnule doctor.

LUTHER: Te cred. Am răsturnat cerul și am dat foc lumii. Nici un episcop și nici un teolog n-a cutezat vreodată să se atingă de asemenea lucruri importante...

MÜNZER: Poporul e de partea dumneavoastră. În toată Germania.

LUTHER: Știu că poporul e de partea mea. Și o știu și domniile cei mari.

MÜNZER: Acum trebuie să mergem mai departe. În nici un caz nu e îngăduit să stăm pe loc.

LUTHER: Nici o teamă. Această dispută nu va fi stinsă. Vine de la Dumnezeu. Chiar dacă m-ar părăsi prietenii, așa cum Christos a fost părăsit de ucenicii săi. Când adevărul rămâne singur, trebuie să se apere cu propria-i mână. Nu cu a mea.

KARLSTADT: Nici cu mâna lui Spalatin?

LUTHER: Nu cu mâna mea, nu cu mâna lui Spalatin și nu cu mâna oricărui alt om. Iar acum mă duc să dau de dușcă un păhărel.

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Luther și Miltitz cu câni de bere înainte. Amândoi au băut. Hohote de râs.

MILTITZ (*il sărută pe Luther pe obrazul stîng, apoi îl înconjoară și-l sărută pe obrazul drept*): Și cînd i-am întrebat pe oameni ce părere au despre Scaunul roman, mi-au spus: De unde să știm noi ce fel de scaune aveți la Roma, de lemn, sau de piatră. (*Amîndoi rîd, ridică odată cîmile de bere, închină și beau*)

LUTHER: Sînt bucuros că vă aflați aici, Miltitz.

MILTITZ: Dar și dumneata ai dat de lucru curiei papale, dragă doctore. În o sută de ani nu s-a mai întîmplat așa ceva. Oamenii aceștia ar plăti un milion, dacă ar putea să alunge din lume istoria. Un milion, frumușică sumă.

LUTHER: Am fost atras cu forța în această dispută. Am făcut-o numai silit. Firește, era necesar. O înlănțuire de circumstanțe, dar credeți-mă, nu m-am vîrît din proprie inițiativă. Nu-i vina mea. Dumnezeu mi-e martor.

MILTITZ: Dragă doctore, papa a modificat regulile indulgențelor. Acum totul e conform vederilor dumitale. Așa cum ai vrut.

LUTHER: Tezele astea blestemate. Nu le-aș fi răspîndit niciodată... Afară de asta, le-am formulat cu intenție confuz, încît e inexplicabil pentru mine cum de le-a înțeles lumea.

MILTITZ: Eu nu le-am înțeles nici pînă astăzi.

LUTHER: Vedeți, multe nu erau limpezi nici pentru mine. Dar deodată, Luther ici, Luther colo. Și ce mai vîlvă au făcut oamenii ăștia... Eu însumi am publicat

teze mult mai caustice. Nu s-a petrecut nimic. Și tocmai scrierea aceasta place*

Totuși — între noi fie vorba — realmente n-a fost o lucrare bună.

MILTITZ: Cred că a convenit citorva domni.

LUTHER: Desigur, am fost prea înfocat. Dar încă de-atunci i-am scris papii că mă arunc la picioarele sale, cu tot ce sînt și am. Să confirme sau să infirme. Să-mi dea viața sau moartea. Mă supun. În loc de asta, îmi trimite pe cap diplomați.

MILTITZ: Cancelariile. Doar le știi. Papa vrea pace.

LUTHER: Și eu. Vreau să fac și să suport orice, numai ca disputa să se încheie. Vreau să cinstesc în toată smerenia Biserica. Doresc din toată inima să retractez și să tac pentru totdeauna.

MILTITZ: Prieten scump. (*Îi cade de gît și-l sărută*)

UN VÎNZĂTOR DE ZIARE (*distribue o ediție specială*): Moartea împăratului Maximilian. Moartea împăratului Maximilian. (*Ziarele îi sînt smulse din mînă*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Trei domni, care stau pe scaune. Schwarz, înapoia pupitrului, scrie. Fugger urcă pe podium.

SCHWARZ: Adunarea extraordinară a consiliului firmei Jakob Fugger. Punct unic al ordinii de zi: Furnizarea unui nou împărat german.

FUGGER (*își face cruce*): Lăudat fie Isus Christos.

TOȚI: În veci, amln.

FUGGER: Domnilor, văd trei candidați. Regele Franței, Friedrich de Saxonia și Carol. Aveți expozeul secției noastre pentru creșterea producției. Corespunzător planurilor noastre, Carol ar fi desigur cel mai potrivit. E tînăr, putem stabili cu el legături pe termen lung. Ne asigură posesiunile de pînă acum, mine, cuptoare de minereu și așa mai departe. Aduce Țările de Jos. Cel mai important centru comercial în viitorul deceniu. Aduce Spania și cu ea minele de mercur. Aduce America, ale cărei furnizări de aur și argint devin tot mai importante. Ne oferă posibilitatea să intervenim în stil mare în afacerile cu mirodenii. Va trebui să poarte războaie. Întrucît am reprofilat o bună parte din uzinele noastre pentru producția de război, avem nevoie de un mare consumator. De la Maximilian a moștenit slăbiciunea pentru artilerie, iar tunurile noastre sînt mărfuri de calitate. În afară de asta, cum știți, fiecare proiectil necesită cincizeci kilograme de aramă, iar arama se cumpără, precum se știe, de la noi. La aceasta se mai adaugă faptul că principalul său dușman este papa, iar cum papa e de asemenea clientul nostru, vom cîștiga dublu. Nici un alt candidat nu ne oferă atîtea posibilități de cîștig.

DOMNUL I: Regele Franței a și plătit mult. Majoritatea principilor electori au primit bani de la el. Așadar votează pentru dînsul.

FUGGER: Am dat de veste domnilor ce intră în discuție că eu plătesc dublul sumei plătite de regele Franței.

DOMNUL II: Și saxonul? Are bune perspective.

FUGGER: Fără îndoială, din punct de vedere al politicii interne e cel mai tare. Dar nu aduce piața internațională.

DOMNUL I: Însă ne poate face necazuri.

FUGGER: Da...

DOMNUL III: Carol poate deveni scump.

FUGGER: E ora principilor. Va trebui să-i plătim princiar.

DOMNUL I: Cît?

FUGGER: Contez pe o sută de milioane. Vom constitui un consorțiu. Dar hotărî-

rea mea e fermă. Afacerea asta o facem. Vreo obiecție? (*Cei trei domni neagă*)
Atunci Carol devine împărat german. Declar ședința închisă. (*Își face cruce*)
Lăudat fie Isus Christos. (*Fugger și cei trei domni ies*)

SCHWARZ (*scriind încet*): În veci, amin. Punct. (*Iese*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

În fața podiumului stau Friedrich, Albrecht și alți cinci principii electori. Fugger și Schwarz, pe podium.

SCHWARZ (*face bilanțul*): Cel mai scump împărat pe care l-am avut.

FUGGER: Cît?

SCHWARZ: 85.191.800. Numai ceea ce e trecut în registru.

FUGGER: Atunci i-am evaluat bine pe domnii noștri.

SCHWARZ: O investiție mare.

FUGGER: Adu-mi aminte că am cîtorit o capelă. La afacerile mari trebuie să-l faci părtaş pe Dumnezeu. Pentru siguranță...

SCHWARZ: Încep să plătesc? (*Fugger aprobă din cap. Schwarz strigă*): Mitele. (*Nici un principe nu se mișcă*)

FUGGER: Unsori pentru mîini.

SCHWARZ: Asta n-o mai învăț în veci. (*Strigă*): Unsori pentru mîini. (*Principii vin în grabă pe podium. Schwarz înapoia registrului său contabil. Ei se rînduiesc în fața lui. Albrecht e primul.*)

SCHWARZ (*îi dă un cec*): Cecul dumneavoastră.

ALBRECHT: Și un al patrulea episcopat. (*Fugger aprobă din cap*) Și cardinal-legat. (*Fugger aprobă din cap. Albrecht îi înmînează lui Schwarz votul său*) Pentru Carol.

PRINCIPELE ELECTOR I (*Schwarz îi dă un cec*): O clipă. (*Controlează cecul*) Bun. (*Își dă votul*) Carol.

PRINCIPELE ELECTOR II: Încă două milioane.

FUGGER: Nu.

PRINCIPELE ELECTOR II: Atunci devine o problemă de conștiință.

FUGGER: L-am cumpărat pe Sickingen. Se află la porțile orașului. Are o armată puternică.

PRINCIPELE ELECTOR II: Armată am și eu. (*Iese din rînd*)

PRINCIPELE ELECTOR III (*Schwarz îi dă un cec, el îi dă lui Schwarz votul*): Pentru Carol.

PRINCIPELE ELECTOR IV (*același procedeu*): Pentru Carol.

PRINCIPELE ELECTOR II (*revine în față*): Mi-am întrebat conștiința. Un milion.

FUGGER (*arată spre voturi*): S-a și obținut majoritatea. Aș putea să vă rețin ceva.

PRINCIPELE ELECTOR II (*ia cecul și-și zvîrlă votul*): Pentru Carol.

SCHWARZ: Cecul dumneavoastră. (*Friedrich face un pos înainte*)

FRIEDRICH (*ia cecul*): Evident, aceasta e restituirea unei vechi datorii.

FUGGER: Ce datorie?

FRIEDRICH: O datorie veche. Ați putea să vă țineți registrele mai bine.

FUGGER: Dar se-nțelege.

FRIEDRICH: Și aparține secretului băncii.

FUGGER: Ca întotdeauna. (*Friedrich dă să plece*) Principe, votul dumneavoastră.

FRIEDRICH: Pardon. (*Îi dă lui Schwarz votul*) Pentru Carol. Din convingere.

FUGGER: Acum domnii pot merge în capela elecțiunii.

PODIUMUL DIN STÎNGA

Friedrich cu nebunul său în poală.

NEBUNUL (*smiorcăie*) : Oh, Doamne Isuse Christoase, oh, micule Isus — Oh, Doamne Christoase, oh, micule Isus (*Spalatin vine cu niște cărți pe podium*)

FRIEDRICH: Ce voce dulce. Să te topești de dragul ei. (*către Spalatin*) Trebuie oare să citesc toate alea?

SPALATIN: Înălțimea voastră l-ați născocit pe Luther, acum înălțimea voastră trebuie să-l și citească pe Luther. Dieta imperială de la Worms bate la ușă. Am nevoie de instrucțiuni.

FRIEDRICH: Mîine. Am să citesc mîine. Tocmai mi-a venit în minte că trebuie —

SPALATIN: Înălțimea voastră nu vrea să —

FRIEDRICH: Nu, nu vreau. Vreau doar să știu dacă pot viri în buzunar averile bisericii. O întrebare simplă. Un răspuns simplu.

SPALATIN: Cu asta, da.

FRIEDRICH: Bine. Cum?

SPALATIN: Am descoperit aici un truc foarte simplu. Noi cu toții sîntem preoți.

FRIEDRICH: Nu mă necăji, Spalatin...

SPALATIN: De-aici urmează că dacă sîntem cu toții preoți, nu avem nevoie de un cler aparte. Adică, preoții sînt de prisos și, o dată cu ei, biserica romană. Există numai o putere laică și o jurisdicție laică. Jurisdicția clericală o putem da pe foc.

FRIEDRICH: Dar cum ajung eu la bani.

SPALATIN: Am dezgropat de-aici o veche teorie privind starea excepțională. Cînd biserica nu-și îndeplinește îndatoririle, puterea laică are obligația s-o reformeze... Din dreptul excepțional al autorității am făcut o obligație a autorității.

FRIEDRICH: O asemenea stare excepțională e ceva. Voi reforma deci biserica. Dar cum ajung la bani?

SPALATIN: În acest scop am tipărit o mică scriere specială. Despre robia babilonică a bisericii. Iar aici dovedim că există de fapt numai două sfinte taine. Botezul și împărtășania.

FRIEDRICH: Iar celelalte?

SPALATIN: Sînt de prisos. În Biblie nu scrie nimic despre ele. Iar cu asta, iubiții noștri preoți și călugări sînt cu toții șomeri. Căci ce să mai facă, dacă pier aproape toate sfintele taine. Trebuie să plece. În felul acesta, toate veniturile bisericești, încasări și așezăminte, sînt libere. Averile bisericii pot fi folosite pentru alte scopuri.

FRIEDRICH: Și pentru ca atîția bani frumoși să nu cadă în mîinile cui nu se cuvine, îi iau în mîinile mele, căci eu sînt un principe creștin și am dreptul și datoria să reformez biserica. Și nimeni nu se poate supăra pe mine, căci și eu sînt preot. Asta zic și eu treabă bine făcută. Acțiunea aceasta nu-i prea revoluționară?

SPALATIN: Nicidecum. E conservatoare. Noi luăm banii, ceilalți capătă cuvîntul lui Dumnezeu.

FRIEDRICH: Și oamenii simpli?

SPALATIN: Sînt ținuți să ducă o viață harnică, ireproșabilă, cinstită și cu frica lui Dumnezeu. În rest, sînt datori să asculte de autorități și să-și mănince pîinea în sudoarea frunții. Numiți dumneavoastră asta revoluție?

FRIEDRICH: De fapt nu.

SPALATIN: Atunci îmi pot îngădui să înmînez aceste cărți înălțimii voastre. (*Îi dă cărțile*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Muzică. Pe scenă se adună participanții la dieta imperială.

CAROL (tolănit într-un jilt) : Dieta asta timpită.

MARGARETA: Plecăm îndată înapoi.

CAROL: Woms, Woms.

MARGARETA: Worms.

CAROL: Worms, Worms. Am și devenit foarte melancolic.

MARGARETA: Mititelul.

CAROL: Și migrena asta. De când mă aflu în Germania, simt o apăsare pe cap.

MARGARETA: Din cauza coroanei ăsteia stupide. (*Îi ia de pe cap coroana. Umezește cu parfum o batistă și i-o pune pe frunte.*)

CAROL: Ah, tanti. Grozav aș dori să fiu un om mare. Cum devii un om mare?

MARGARETA: Aranjăm noi...

GATTINARA (*vine pe podium*) : Deranjez?

CAROL: Tu, cu hîrutiile tale. Vreau însfîșit să port un război.

GATTINARA: Din păcate, în calea războaielor Dumnezeu a pus tratatele.

CAROL: Dă-mi un cal, dă-mi un steag, și voi conduce popoarele într-un război veșnic.

GATTINARA: Popoarele da, însă nu pe principii.

CAROL: Ah, principii ăștia germani. Pe ei îi atac mai întii.

GATTINARA: Nu te-aș sfătui. Începi un război numai cînd tu ești cel mai tare.

CAROL: Firoscoseli.

GATTINARA: N-ai bani și n-ai soldați.

CAROL: Am țări.

GATTINARA: Atît.

MARGARETA: Apropo de țări. Am uitat cu totul. Am o surpriză pentru tine, băiețuș.

CAROL: Lasă-mă să ghicesc. Hm. Pe asta o și am. Hm. Și pe asta o am. Ce poate fi?

MARGARETA: Ți-am cumpărat Württembergul.

GATTINARA: Mai bine ne-am îngriji de Spania. Altminteri ne pomenim acolo cu o democrație.

MARGARETA: Spania e sectorul dumitale...

CAROL: Despre ce e vorba?

Lasă prostia aia de pe cap. Nu-ți dă decît migrene.

CAROL: E coroana mea. Gattinara, tratatul.

GATTINARA: Cu Spania stăm rău. Război civil... Avem dovezi că e amestecat papa.

MARGARETA: Politică, micule, politică, Nu te agita. (*Carol își pune coroana pe cap*)

CAROL: Porcul.

GATTINARA: Regele Franței profită de situație și intervine în Spania și Olanda.

CAROL: Tot un porc.

GATTINARA: Trebuie să acționăm. Propun să-i atacăm pe francezi la Milano. Dacă intrăm în posesia Italiei de nord, avem întreaga Italie, iar Franța a pierdut o poziție importantă.

CAROL: Împotriva papii și împotriva regelui Franței?...

GATTINARA: ... Principii germani trebuie să ne pună la dispoziție soldații, iar papa e nevoit să treacă de partea noastră.

CAROL: Și cum obținem asta?

GATTINARA: Ei, mai întii i-aș face un mic semn lui Fugger, asta e întotdeauna de folos. Apoi m-aș ocupa foarte intens de acest Luther.

CAROL: De călugărul ăsta nătîng?

GATTINARA: Face parte din partidul principilor. Partidul cavalerilor e amestecat

și el, de asemenea și orașele. Iar curia papală tremură numai cînd i se pronunță numele...

CAROL: Luther e un bărbat important.

GATTINARA: Tocmai de aceea trebuie să-l utilizăm. Unchiul îl va aduce cu el la dieta imperială. Chiar dacă am fi vrut, nu l-am fi putut împiedica. Așadar, să-l invităm oficial. Prin aceasta l-am face pe papă să înțeleagă că există probabil o religie mult mai folositoare pentru noi decît a lui. Cînd o jumătate din Europa crede în Luther, nu mai avem de loc nevoie să mărșăluim pînă la Roma.

CAROL: Gattinara.

GATTINARA: Carli?

CAROL: Nu l-am putea aduce pe Luther la noi?

GATTINARA: Sîntem la un pas de a o face. (Iese)

CAROL (*arată spre coroană*): Tu, tîntico, nu mă mai apasă de loc.

PODIUMUL DIN DREAPTA

PAPA: Cu toții fac caz de problema religioasă. Luther e nebunul de care au nevoie, ca să-și facă jocul. Să intrăm și noi în joc. Friedrich îl utilizează, Carol îl utilizează. Să-l utilizăm și noi.

CAJETAN: Tu ești papă.

PAPA: Am la Fugger datorii în valoare de opt milioane, și nu pot plăti măcar dobînzile. M-am și văzut obligat să-i dau inelul meu cel mai scump. Acum, cînd îmi oferă pe neașteptate un credit de douăzeci de milioane, îl iau totuși.

CAJETAN: Un credit, ca să cumperi mercenari germani.

PAPA: Principalul e că avem mai întîi banii.

CAJETAN: Vrei într-adevăr să te aliezi cu Carol?

PAPA: Am de ales? Dacă se aliază el cu germanii, în două săptămîni se află aici. Carol singur e destul de rău. Dar Carol și Germania ar fi condamnarea noastră la moarte.

BIBBIENA: Sînt în stare, instaurează un conciliu, iar pe noi ne dau jos.

PAPA: Nu trebuie să cadă la înțelegere. În nici un caz. Carol trebuie să-l proscrie pe acest Luther. Astfel se împart în două tabere, iar Germania e divizată.

BIBBIENA: Iar dacă apoi Carol se va afla în fața ușii noastre, îi va avea în spîinare pe principii germani cu Luther. Astfel avem toate posibilitățile să-l facem zile fripte.

PAPA: La nevoie, anulez bula. O biserică națională germană, ca în Franța, de ce nu? Ar trebui să-i fim de-a dreptul recunoscători acestui Luther.

BIBBIENA: Luther, salvatorul bisericii romane și al papii.

PAPA: Deci scrie-i lui Carol că, dacă îl proscrie pe Luther, semnez tratatul împotriva Franței. Altminteri, nu.

CAJETAN: Papa ca patron al reformei germane.

BIBBIENA: Cîndva îl vom și beatifica pe Luther.

PAPA: Numai să nu retracteze. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

TOȚI: Amen.

PAPA: Are binecuvîntarea mea. (*Toți ies*)

(*Carol, Gattinara, Margareta, Friedrich și principii în mijlocul scenei*)

NEBUNUL (*scîncește*): Oh, Doamne Christoase, oh, micule Isus — Oh, Doamne Christoase, oh, micule Isus. (*Toți aplaudă politicos*)

CAROL (*către Friedrich*): Foarte frumos, dragă unchiule, extraordinare.

FRIEDRICH: M-am gîndit să facem și ceva cultură. Nu tot să bem.

CAROL: Extraordinare.

(*Friedrich face un semn. Nebunul îi dă lui Carol un buchet de flori.*)

NEBUNUL: Tu sînge nobil, tînăr și nemțesc,

oh, Carol, mare împărat,

oh, dă-ne pacea, bun ceresc,

și ție-l Domnul pe-mpărat.

TOȚI: Trăiască, trăiască, trăiască.

CAROL: Foarte drăguț. Cum cheamă tu?

NEBUNUL: Klaus nebun.

CAROL: Cu aceasta declar deschisă dieta imperială germană. Unchiule dragă, noi doi vedem mai tîrziu.

FRIEDRICH: Desigur.

(Carol, Gattinara și Margareta se duc pe podiumul din dreapta. Friedrich, Albrecht și cîțiva principii se duc pe podiumul din stînga.)

PODIUMUL DIN STÎNGA

ALBRECHT (în drum spre podium) : Ia spune, acest Luther scrie acolo că vrei să interziceți bordelurile.

FRIEDRICH: Scrie asta în carte?

ALBRECHT (îi arată pasajul) : Aici.

FRIEDRICH: Lucrurile cele mai importante nu le află omul niciodată.

ALBRECHT: Aveți de gînd asemenea porcării? Mai ales acum, cînd mi-am pus pe roate bordelurile.

FRIEDRICH: Se pot face excepții.

ALBRECHT: Vreau să sper neapărat.

(O chelnăriță aduce pe podium cîni cu bere)

PRINCIPII: Ah. (Beau)

ALBRECHT: Pe asta o știți? Odată, un episcop iese despuiat din confesional —

FRIEDRICH: Domnilor, cultură, dacă-mi e permis. Luați poziție. (Principii se grupează într-un cor bărbătesc. Friedrich, ca dirijor.) Vocile dumneavoastră. (Principii își încearcă vocile) ¹

PRINCIPII: Domisoldodo (și așa mai departe.)

FRIEDRICH (bate să se facă liniște :) Domnilor, de data aceasta se decide. La unison deci, dacă vă pot da un sfat. Ascult.

PRINCIPELE I: Nimic pentru popor.

PRINCIPELE II: Nimic pentru cavaleri.

PRINCIPELE III: Nimic pentru orașe.

PRINCIPELE IV: Nimic pentru împărat.

PRINCIPELE V: Totul pentru noi.

FRIEDRICH: Iar averile bisericii?

TOȚI PRINCIPII: Le vîrim în buzunarele noastre.

FRIEDRICH: Rămîneți cu toții la vot. Luther apare înaintea dietei imperiale. Unul pentru toți, toți pentru unul.

PRINCIPELE I: Toți pentru unul. Unul pentru toți. Ceva mai bun decît Luther nici nu există.

PRINCIPELE II: Am și încasat patru milioane pe bunurile bisericii.

PRINCIPELE III: Ei, iar mie mi s-a și amînat scadența datoriilor, fiindcă am ipotecat bunurile bisericii. Dacă nu le pot confisca, mă pomenesc în fața justiției.

¹ Replicile din această scenă se bazează pe un joc de cuvinte: *Stimme* = voce, dar și vot; *einstimmig* = la unison, dar și în unanimitate

PRINCIPELE IV: Dacă Luther retractează, dăm faliment. Așa dar, tu ce vrei?
 ALBRECHT (*strigă*): Dar eu am numai bunuri ale bisericii! Dacă voi depozedați biserica, ajung cerșetor. Eu sînt cardinal.
 FRIEDRICH: Am spus că facem excepții.
 ALBRECHT: Cum?
 FRIEDRICH: O să-i vină în minte ceva lui Luther. Expune-i cazul tău.
 ALBRECHT: Și dacă nu-i vine nimic în minte?
 FRIEDRICH: Îi vine. Pe cuvîntul meu. Toate acestea-s teologie, și de aia merge.
 ALBRECHT: Puteai să mi-o spui de la început.
 FRIEDRICH: Ei, deci, de acord. (*Toți ridică mîinile*)
 PRINCIPELE I: Dumnezeu, cînd mă gîndesc că diseară n-o să mai am nici o datorie. (*Friedrich dirijează*)
 PRINCIPII (*cîntă*): O faptă mult slăvită aici vom săvîrși —

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

În timpul scenelor ce urmează, toată lumea se îndreaptă încet spre fund. Acolo cu toții se opresc cu spatele spre public, chiar și pe podiumuri. În mijlocul scenei rămîne un culoar liber. Intră Luther. E salutat cu politețe. Gattinara se îndreaptă spre el.

GATTINARA: Dragă doctore. Sînt un mare admirator al cărților dumneavoastră.
 LUTHER: Mă bucur.
 GATTINARA: Da da. Foarte interesante scrieri. Ici colo cîteva exagerări, dar despre ele s-ar mai putea discuta — nu?
 LUTHER: Sînt gata de orice. Am declarat mereu, înalte domn — iertare — titlul dumneavoastră?
 GATTINARA: Fără importanță. Cameni sîntem cu toții...
 SPALATIN (*se apropie*): Despre ce e vorba?
 GATTINARA: Starea vremii.
 SPALATIN: Interesantă temă.
 GATTINARA: Da. Cred că o să plouă.
 SPALATIN (*către Luther*): Ar fi preferabil să nu vorbești atît de mult. Altminteri, tot discutînd despre ploaie, ai să cazi din lac în puț. Și așa principele elector e supărat, fiindcă n-ai venit numaidecît. În ciuda angajamentelor dumitale solemne...
 LUTHER: Nu mă simțeam bine. Sînt bolnav.
 SPALATIN: Asta spune-i-o medicului dumitale. Ai primit instrucțiunile?
 LUTHER: Da.
 SPALATIN: Bine. Dacă retractezi, nu mai garantez de viața dumitale. (*Luther aprobă din cap*) Du-te. (*Cîțiva oameni înarmați îl iau pe Luther la mijloc și-l conduc prin culoarul liber în fund. Spalatin îi urmează. — Intră spălătorul de geamuri, fredonînd un cîntec.*)

NEBUNUL: Ședință închisă.
 SPĂLĂTORUL DE GEAMURI: Cum pot aștia să vadă limpede, dacă nu văd nici măcar lumina zilei. Trebuie să intre lumina. Totul luminos și clar, ca să vezi ca prin cleștar. Luther a intrat și el?
 NEBUNUL: Îi înfruntă cu mult zel.
 SPĂLĂTORUL DE GEAMURI: Atunci se pornește acuși scandalul. În sfîrșit, unu care cutează să le spună înalților domni părerea lui.
 NEBUNUL (*iși numără nasturii*): Retractează. Nu retractează. Retractează. Nu retractează. Retractează. Nu retractează.
 SPĂLĂTORUL DE GEAMURI: Ăsta nu retractează... (*Se îndepărtează cîntînd. — Agitație. Cîțiva principii și seniori vin în față.*)

PRINCIPELE I: Timp de gândire! A cerut timp de gândire. Timp de gândire! (Luther e condus pe podium de către oameni înarmați. E încurajat.)

FRIEDRICH (vine în față și urlă): Spalatin! Spalatin! (Spalatin se apropie în fugă) Țasta-nebun? Și-a pierdut mințile? Ce-și închipuie el? Renumele meu. Timp de gândire. De ce se află individul aici? Vrea să mă blameze? Dacă nu face imediat —

SPALATIN: E-n ordine. (Iese)

CAROL: Unchiule drag, ce e? Cum rămîn eu față de papă?

FRIEDRICH: Pe cuvîntul meu că nu retractează.

PRINCIPELE II: Sînt ruinat. Sînt ruinat.

PRINCIPELE III: Eu și mai și. Un faliment ca ăsta nu s-a mai văzut.

FRIEDRICH: Domnilor. Păstrați-vă sîngele rece. Nu uitați că sînteți cei dintîi bărbați ai Germaniei. Ținută. Gîndiți-vă nu la datoriile, ci la numele voastre.

(Carol și principii pornesc din nou spre fundul scenei. Luther e condus de asemenea într-acolo de oamenii înarmați. Friedrich îl măssoară pe Luther de sus pînă jos, apoi arată scurt spre înapoi. Luther e dus mai departe.)

SPĂLĂTORUL DE GEAMURI: Luther e tot înăuntru?

NEBUNUL: Da.

SPĂLĂTORUL DE GEAMURI: Mult îi mai trebuie, ca să spună nu.

(Dinspre adunare, urlete și aplauze)

SPĂLĂTORUL DE GEAMURI (strigă): N-a retractat. Acu se pornește. Hai, spargeți geamurile. (Iese. — Principii vin în față. Carol și Friedrich se înclină unul în fața celuilalt.)

FRIEDRICH (tare): Carli, eu plec.

CAROL (tare): De pe-acum? Ceva rău?

FRIEDRICH (tare): Podagră. Durerile astea. Insuportabile.

CAROL: Îmi pare rău. Călătorie bună.

(Friedrich iese. Carol face o întoarcere. Un cardinal îi iese în întîmpinare. Carol îi înmîează un document. La rîndul său, cardinalul îi înmîează și el un document. Amîndoi ies. — Din fund înaintează ca un val masse de oameni din popor. Îl poartă pe umeri pe Luther. Lozinci, placarde: Jos cu stăpînitorii. Poporul la putere. Luther, Titanul german. Luther, eroul poporului etc. Strigăte, ovații.)

LUTHER (urlă scos din fire): Moarte și sînge! Ucideți-i pe episcopi! Distrugeți mînistirile! Omorîți-i! Nimiciți-i! Spălați-vă mîinile în sîngele lor! Fiți copiii dragi ai lui Dumnezeu! Răscoală! Răscoală! (Poporul strigă, cortina)

(Cortina se deschide)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Scara din față e trasă sus. Luther șade la o masă și scrie. Poartă pantaloni, jachetă, cizme și are o barbă care-i acoperă obrazul. Liniște. Doi soldați vin cu micul dejun. Răscesc scara, coborînd-o, și se urcă în pas milităresc pe podium.

SOLDAT I (salută): Wartburg turnul I. Garda personală a iunkerului Jörg preia straja de zi.

SOLDAT I și II: Bună dimineața, iunker Jörg.

LUTHER: Bună dimineața, prieteni.

SOLDAT I: Raportez, gustarea dumneavoastră.

SOLDAT II: Domnul iunker Jörg a dormit bine, sau domnul iunker s-a luptat din nou cu diavolul.

LUTHER: Cu diavolul, fiule, îngrozitor. De trei ori a fost în noaptea asta aici. (*Soldății se oșază pe podea*) Mai întâi trosnea și pocnea peste tot.

SOLDAT I: Grinzile:

LUTHER: Nu, diavolul. Pe urmă am auzit brusc cum tirăște pe gang, spre iad, un sac greu. (*Soldății rid*)

SOLDAT II (*încet*): Țla cu sacul era Anderl.

LUTHER: Dar eu am continuat să dorm, și asta l-a infuriat rău. Și deodată pe scări un zgomot, de parcă s-ar fi rostogolit pe trepte în jos niște butoaie.

SOLDAT I: Cît p-aci să mă strivească.

LUTHER: Eu fuga afară și pe scări. Nimic.

SOLDAT I: Tocmai o ștersesem.

LUTHER: Am strigat, tu ești, fie, și m-am culcat din nou. (*Soldății rid*) Atunci vine în odaia mea. Azvîrlă cu nucile în cuvertură, zgîlție masa, scaunul, patul, încît aproape mă face să zbor din el. Eu însă mă încredințez lui Dumnezeu, îi întorc spatele și-i trag un pîrț în obraz. Atunci, în sfîrșit, s-a făcut liniște. Țsta-i cel mai bun mijloc. Numai așa scapi de el. Putoare contra putoare. (*Soldății se tăvălesc de ris*) De ce rîdeți? O să vă piară risul, cînd v-o tîrî în iad.

SOLDAT II: Nu vreți să-l mai imitați o dată pe Luther?

LUTHER: Abia ieri am făcut-o.

SOLDAT I: Azi e onomastica lui Bartel și vă roagă, fiindcă doar l-ați văzut pe Luther la Worms. Cum arată?

LUTHER: Ei, da, întocmai ca mine. Așadar să-l imit?

SOLDAT II: Da, dar cumsecade, de la început, cu intrarea.

(*Soldății rid și aplaudă. — Berlepsch urcă scara. Soldății sar în picioare.*)

SOLDAT I: Garda personală a iunkerului Jörg la post. Nimic deosebit.

BERLEPSCH: Plecați. (*Soldății coboară*) Nu-l mai imitați atît de des pe Luther. Altminteri oamenii au să-și dea seama ce se ascunde aici.

LUTHER: Sînt proști și nu înțeleg nimic.

BERLEPSCH: Eu am răspunderea. Dacă vi se întîmplă ceva, principele mă spînzură.

LUTHER: Cu principele se poate sta de vorbă.

BERLEPSCH: Dumneavoastră, ca teolog. Eu sînt căpitan. Dumneavoastră aveți cuvîntul lui Dumnezeu în buzunar și un subterfugiu în orice împrejurare. Eu am numai regulamentul de serviciu, și regulamentul mă spînzură. Scaunul?

LUTHER: De cinci zile nimic.

BERLEPSCH: Și asta-i tot soarta. Ei da, pe unu-l atinge în spate, pe altul în față, în ce mă privește nu-mi mai merge cu femeile. Harnic?

LUTHER: Traduc Biblia în germană.

BERLEPSCH: În germană? Doar există. O poți cumpăra de la orice colț de stradă.

LUTHER: Tipograful meu e de părere că acum am un nume și s-ar putea face o afacere...

BERLEPSCH: Nu mă pricep nicidecum. Mergeți la vînătoare? Ceva iepuri?

LUTHER: De ce să omorîm iepuri, cîtă vreme mai trăiesc atîți dușmani ai creștinismului.

BERLEPSCH: E și ăsta un punct de vedere. Ați auzit de Karlstadt?

LUTHER: Ce?

BERLEPSCH: Vrea să se însoare. Cu o fată de cincisprezece ani. Drăguță.

LUTHER: Un curvar.

BERLEPSCH: Acum ați putea și dumneavoastră.

LUTHER: Eu? Să mă însor? Niciodată. Mie n-au să-mi vîre pe gît o femeie. Eu rămîn călugăr. Asta mai lipsește, ca monahii să părăsească mînăstirea și să se însoare.

BERLEPSCH: Dar minăstirile dumneavoastră trebuie să fie aproape goale. Călugării au întins-o cu toții.

LUTHER (*bate cu pumnul în masă*): Ca să-și îndoape burțile grase și să se ducă la mieri. De ce aflu eu astea abia după ce s-au întâmplat. Nu s-a socotit necesar să fiu întrebat?

BERLEPSCH: Unul dintre ofițerii mei a fost de Crăciun la Wittenberg. În permisie, acasă. Ne-a povestit că domnul Karlstadt a desființat liturghia latină, totul e fără ceremoniile de pînă acum, fără odăjdii, fără spovadă și cu împărtășania sub amîndouă înfățișările. Cică asta-i liturghia evanghelică.

LUTHER: Și unul ca ăsta se numește acum preot. Îmi porcăiește religia.

BERLEPSCH: Dar mă gîndesc, acum au să se ducă toate?

LUTHER: Toate se duc. Toate se duc. Așa doresc domnii. Facă ce-o vrea. Toate se duc dintr-o dată. Fără să mă întrebe. Cine l-a înfruntat pe împărat și imperiul. Cine a luptat pentru libertate. Îmi pun viața în joc, iar dumnealor introduc reforme. Dacă voi fi ucis —

BERLEPSCH: Domnule doctor, pentru Dumnezeu, nu-mi faceți necazuri...

LUTHER: Trebuie să se întîmple ceva, numaidecît. E necesar ca o scriere a mea să iasă de aici. Ține pregătit un curier, trebuie să-i trimit lui Spalatin o scriere.

BERLEPSCH: Vreți să scrieți ceva împotriva a ceea ce se petrece?

LUTHER: Împotrivă? Pentru. Pentru. Jos cu liturghia, jos cu legămîntul monahal.

BERLEPSCH: Pentru?

LUTHER: Dacă cineva face vreo schimbare, apoi acela sînt eu. Luther eu sînt. (Se așează la masă și scrie)

BERLEPSCH: Atunci eu mă duc după iepuri. (Iese)

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Karlstadt stă la masă și lucrează. Pe masă o Biblie și manuscrise.

KARLSTADT: Ia te uită, martirul nostru.

LUTHER (*vine lîngă masă*): Din pricina unui lucru mărunț, nu mă mai vedeți, și din pricina unui lucru mărunț, mă vedeți. (*la loc*) Ce face micuța ta de cincisprezece ani?

KARLSTADT: Îmi încălzește patul.

LUTHER: Despre frumosul nostru Wittenberg se aud fel de fel de lucruri.

KARLSTADT: Ce?

LUTHER: Răscoală, silnicie, răzvrătire.

KARLSTADT: Asta o spune curtea. Eu spun nici o răscoală, nici o silnicie, nici o răzvrătire.

LUTHER: Și iconoclaștii?

KARLSTADT: ăsta a fost iubitul tău frate de ordin, Zwilling. Lui i se pare că nu se merge destul de repede.

LUTHER: Ce-ai făcut tu din Wittenberg. Era un orășel pașnic. Se țineau predici, iar oamenii erau recunoscători. Astăzi orice țăran nerod pălăvrăgește și pune întrebări. Unde a rămas splendida libertate a copiilor lui Dumnezeu?

KARLSTADT: Am avut libertatea să ne luăm libertatea.

LUTHER: Fanatism.

KARLSTADT: Cînd recurgem la libertate, brusc libertatea nu mai există pentru noi. Ni ce cere deodată: înapoi marș marș. O neînțelegere. Nu așa ne-am gîndit. Vremurile încă nu sînt coapte. Aberații radicale. Prea devreme, prea repede, ordine, ordine, dragi copii. Fiți chibzuți, pentru Dumnezeu.

LUTHER: Ești pentru răscoală?

KARLSTADT: Nu. Urăsc răscoala, o știi prea bine. Am interzis orice răzvrătire.
LUTHER: Ei. bine, Trebuie să fie ordine.

KARLSTADT: Da. Se pune doar întrebarea, a cui ordine. Aici, iată ordinea noastră.
(*Îi dă un document*) Organizarea comunală a orașului Wittenberg. Decisă de consiliul și de cetățenii acestui oraș. De bună voie. Fără constrângere.

LUTHER (*rupe foaia*): Se revocă.

KARLSTADT: Dacă ești pentru ordine, ar trebui cel puțin s-o citești. Anume, în ea se scrie și că în acest oraș se vor ține liturghii germane evanghelice.

LUTHER: Se revocă.

KARLSTADT: Totul ca în vremurile bune de odinioară. Spovadă și împărtășanie ca până acum, odăjdii de liturghie, cîntece, toate ceremonile —

LUTHER: — și în latină.

KARLSTADT: N-ai fost tu pentru modificări?

LUTHER: Și așa se pot remedia lucrurile.

KARLSTADT: Anume cum?

LUTHER: Mă gîndesc ca preoții să lase de-o parte cîteva cuvinte. Așa se pot ține liturghii evanghelice, fără ca poporul să bage de seamă ceva.

KARLSTADT: Acestea sînt firește modificări radicale. Conducătorii nu observă nimic, fiindcă nu se duc la biserică, iar poporul nu observă nimic, fiindcă nu știe latinește.

LUTHER: Tu iei totul prea în serios. E indiferent cum se dă împărtășania, dacă oamenii se spovedesc, dacă postesc, dacă monahii rămîn sau nu în minăstire. Toate astea n-au nici o importanță. Serviciul religios. O predică de spectacol public pentru popor.

KARLSTADT: Și încasările acestui teatru popular? Averile minăstirilor, moșiile, nici astea n-au vreo importanță?

LUTHER: Firește.

KARLSTADT: Ce îmbucurător pentru principii. În constituția comunității noastre stă scris că ele ne aparțin nouă tuturor.

LUTHER: Încetează cu constituția ta. Ceea ce-mi trebuie se află în Biblie.

KARLSTADT: Tot numai o carte.

LUTHER: Cuvîntul lui Dumnezeu.

KARLSTADT: O carte.

LUTHER: Cuvîntul lui Dumnezeu.

KARLSTADT: E o carte, scrisă de oameni, tipărită și vîndută.

LUTHER: E în vecii vecilor cuvîntul lui Dumnezeu.

KARLSTADT: Îl salut pe noul papă.

(*Luther azvîrle cu Biblia în Karlstadt. Karlstadt cade. Se ridică, ținînd Biblia în mînă.*)

KARLSTADT: Bagă de seamă, Luther. Cu cartea asta se pot omorî oameni.

LUTHER: Tu să bagi de seamă.

KARLSTADT: Mîine am să predic că —

LUTHER: Tu nu vei mai predica aici.

KARLSTADT: Bine. Atunci voi scrie —

LUTHER: Tu nici nu vei mai scrie aici.

KARLSTADT: Trebuie să părăsesc orașul Wittenberg?

LUTHER: Facă-se voia Domnului.

(*Karlstadt azvîrlă cu Biblia în Luther. Acesta o prinde și o aruncă înapoi. Karlstadt se ferește. Biblia cade pe podea.*)

KARLSTADT: Să-ți spun ce gîndești tu în realitate?

LUTHER: Ei.

KARLSTADT: Ți-ai da toată Biblia, dacă ai putea să fii alături de noi.

LUTHER (*azvîrlă cu manuscrise și urlă*): Căcăciosule!

(*Karlstadt pleacă. Luther pășește furios prin fața Bibliei.*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Schwarz aplecat deasupra registrului de contabilitate. Trei domni stau pe scaune în jurul globului pămîntesc. Fugger se urcă pe podium.

SCHWARZ: Adunarea generală a consiliului firmei Jakob Fugger.

FUGGER: Lăudat fie Isus Christos.

TOȚI: În veci. Amin.

FUGGER: Acesta este globul, domnilor. Globul bunului nostru adăpost. Dumnezeu a creat lumea și în preamarea-i bunătețe i-a dat forma unei sfere. (*Mîngîie globul*) Rotund și ușor de mînuit. Ca să poată fi înconjurat cu corăbiile și să se poată face comerț. Țări noi, afaceri noi. Italia, toată Marea Mediterană devin neinteresante. Afacerile mari se fac peste oceanul cel mare.

SCHWARZ: Punctul I: India.

FUGGER: Domnilor, Europa are nevoie de mirodenii. Mirodenii se aduc din India. Pe drumuri de uscat. Dar lucrul acesta nu mai prezintă interes, de cînd un domn Vasco da Gama a descoperit pentru Portugalia un drum direct către India. Pe mare. Vă amintiți, domnilor, de marele crah de la bursă. Brusc, Lisabona furniza la jumătate preț, iar portughezii au de atunci monopolul mirodeniilor.

OMUL DE AFACERI II: Dar noi avem o participație.

FUGGER: Nu vreau nici o participație. Vreau monopolul. De aceea am nevoie de un drum propriu spre India. Iar întrucît, după cum afirmă savanții noștri, pămîntul e rotund, s-ar putea ajunge în India nu numai plecînd din partea aceasta, ci și din alta. Bunul nostru client Carol, între altele domnitor peste Spania, a arătat înțelegere pentru această problemă și l-a pornit la drum pe un anume Magalhaes. Domnilor, ce să vă spun. Pămîntul e rotund.

OMUL DE AFACERI II: Flota s-a întors?

FUGGER: De două săptămîni. Savanții au dreptate, iar noi avem drumul nostru particular spre India. Trebuie doar să punem mîna pe el destul de repede.

OMUL DE AFACERI III: Dar, dragă domnule Fugger, ce risc. Cîte se mai pot întîmpla pe acolo. Țări străine, mări străine, corăbiile pot naufragia. Aceasta-i totuși o speculație uriașă.

FUGGER: Portughezii lucrează cu profituri pînă la o mie procente. Într-o asemenea situație, cîteva corăbii pot să piară.

OMUL DE AFACERI II: Ce spune acest Magalhaes?

FUGGER: Din păcate, el nu mai spune nimic. A rămas acolo, unde crește piperul.

OMUL DE AFACERI II: Dezertare?

FUGGER: Săgeata unui băștinaș.

OMUL DE AFACERI II: Barbari.

OMUL DE AFACERI III: Cît de mare era flota?

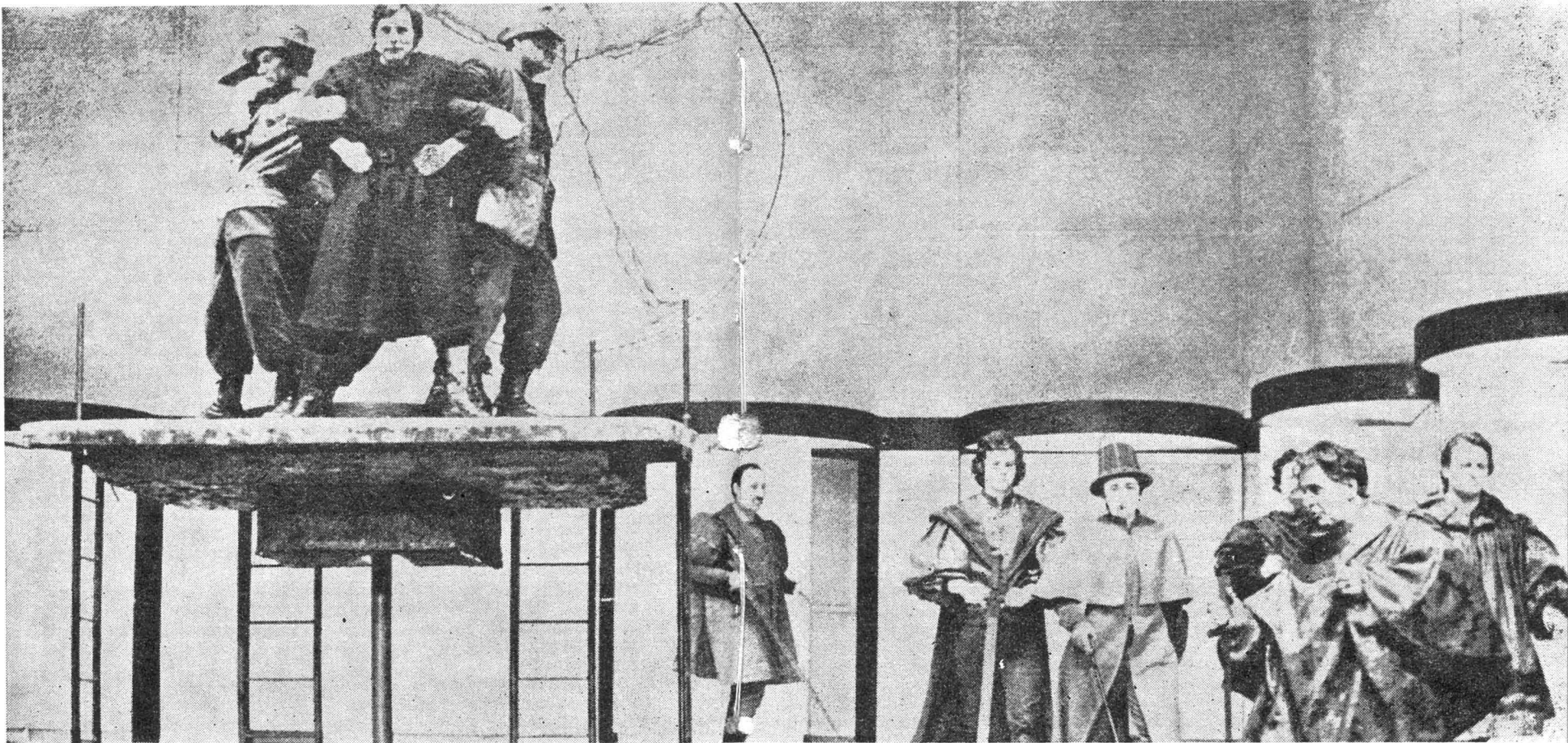
FUGGER: Cinci corăbii și 280 de oameni.

OMUL DE AFACERI II: Și ce s-a întors?

FUGGER: O corabie și 18 oameni.

OMUL DE AFACERI III: Ei, mă rog.

FUGGER: Admit că e păcat de corăbii, dar încărcătura acestei singure corăbii e suficientă, ca să facă din toată expediția un cîștig. Vă rog să vă mai gîndiți că în

India, ca în genere în tot Orientul, avem o piață uriașă pentru cuprul nostru. O piață, unde acum putem furniza direct. Cîștigăm așadar de două ori.

SCHWARZ: Punctul 2: America. *(Îi dă lui Fugger o foaie de hîrtie)*

FUGGER: Statistica importului de aur și argint din America. Crește constant. Cu timpul, aceasta ar putea pune în pericol piața noastră europeană. De aceea trebuie să ne introducem acolo. Avem nevoie de mine proprii în America, cel mai bine chiar de colonii proprii. Și așa, dispunem de cei mai buni ingineri și muncitori specialiști. Deci ceilalți au nevoie de noi. Din păcate, indienii nu rezistă mult la metodele noastre avansate de producție. Deși s-a introdus pauza de prînz,

mor ca muștele. Pe cei cițiva care mai există îi solicită Muzeul de etnografie. Slavă Domnului, negrii s-au arătat mai trainici, și, cum se știe, negrii sînt furnizați franco de Africa. Acum se nimerește însă că articolele noastre de alamă au o bună piață de desfacere în Africa și sînt extrem de îndrăgite. Așadar în felul acesta ne vom vinde mărfurile de alamă în Africa, pe negri îi vom vinde în America, aurul și argintul american le vom aduce în Europa, în schimb ne vom vinde cuprul în India, iar mirodeniile indiene le vom vinde în Europa. Domnilor, globul acesta e prețios. Nu ne va scăpa din mînă. Vom cumpăra și vom vinde, iar astfel îl vom ține în mișcare.

OMUL DE AFACERI I: O afacere de milioane.

FUGGER: O afacere de miliarde. Între timp, Carol s-a înglodat rău în datorii la noi. Îi vom prezenta contul.

OMUL DE AFACERI I: Și China?

FUGGER: La comerțul cu China participăm. În ce mă privește, sînt însă puțin rezervat. Țara aceasta îmi pricinuiește griji.

OMUL DE AFACERI II: Mie îmi pricinuiește griji calitatea mirodeniilor.

FUGGER: Schwarz.

SCHWARZ: În principiu, mirodeniile se depozitează în pivnițe umede, ca să devină mai grele. Ghimbirul e înmulțit cu făină. Piperul, cu scîrnă, preferabil de șoarece, în caz că există. Șofranul —

OMUL DE AFACERI II: Pentru numele lui Dumnezeu. Nu e periculos?

FUGGER: Mai putem amesteca și o Ave Maria.

OMUL DE AFACERI II: Și dacă moare cineva?

FUGGER: Tot omul e dator cu o moarte, iar cu cîștigul sînteți totuși mulțumiți?

OMUL DE AFACERI II: Foarte.

FUGGER: Mai e ceva?

OMUL DE AFACERI I: Ce le furnizăm negrilor din Africa?

FUGGER: Schwarz.

SCHWARZ: Ultima comandă a fost de peste 24.000 oale de noapte.

FUGGER: Domnilor, vedeți, civilizația europeană se impune irezistibil. Lăudat fie Isus Christos.

TOȚI: În veci. Amin. *(Schwarz închide cu un pocnet registrul. Toți ies)*

PODIUMUL DIN DREAPTA

Luther stă pe scară. În fața podiumului, popor.

LUTHER: Anume, aceasta e ordinea, stăpînitori, supuși, muncitori, meșteșugari. Aceste orînduiri trebuie să existe în lume, trebuie să existe conducători, trebuie să existe pături sociale. Se zice, păturile sociale inferioare să se conducă singure. De-aici nu iese nimic. Dumnezeu o știe. De aceea a instituit autoritatea conducătoare. De aceea le-a dat copiilor pe părinții lor, întrucît copiii sînt răi de la natură... Căci fiecare om trebuie să fie condus și supus altor oameni. De aceea și vedem iarăși cîte lucruri bune ne învață această poruncă, întrucît prin ea întreaga noastră viață este subordonată altor oameni. Și de-acolo vine că ascultarea e atît de mult lăudată... Noi creștinii sîntem chemați să muncim și să suferim, cel ce vrea să-și îndeplinească așa cum se cuvine îndatorirea, acela cu siguranță că va avea de suferit. Așadar, aceste două lucruri vrem noi să le facem, să muncim și să suferim. Grijă o vom lăsa pe seama lui Dumnezeu... Fiți supuși față de orînduirea omenească de orice fel. Guvernarea laică poartă spada și retează fără teamă capetele răzvrătiților. Căci aceasta e voința lui Dumnezeu. Indiferent dacă puterea ocîrmuirii e dreaptă sau nedreaptă, noi trebuie să ne gîndim totdeauna la aceea că ea nu poate face vreun rău sufletului, ci doar trupului și bunurilor... Dumnezeu ne trimite suferințe și discordii, pînă cînd omul se deprinde temeinic și devine atît de pașnic și liniștit, încît nu se mai pune în mișcare, indiferent dacă-i merge bine sau rău, dacă moare sau trăiește, dacă e respectat sau batjocorit. Atunci în noi își are sălașul însuși Dumnezeu. Atunci nu mai există înfăptuiri omenești. Prin aceasta, Dumnezeu ne arată că nu există lucruri mai de preț decît suferința, moartea și nenorocirea de toate felurile. Iar cu această învățătură este întreaga Scriptură plină, plină, plină. *(Luther iese)*

PODIUMUL DIN STÎNGA

În fața podiumului, popor

MÜNZER: Eu, Thomas Münzer, vă doresc vouă pacea, căreia lumea îi e vrăjmașă. Căci cei nevinovați sînt chinuiți, iar stăpîinii noștri se ajută între ei și împotriva noastră, spunînd: trebuie să te martirizezi. Christos a pățimit și el, tu nu trebuie să te ridici împotriva mea... Ah nu, ah nu, oameni dragi, minunați-vă cum v-au prostît. Sînteți înșelați într-o măsură atît de mare, încît nici o limbă n-o poate spune. Fac așa ca omul sărac să nu învețe să citească bine, iar ei mai predică fără rușine că trebuie să se lase jupuit de domni. Cînd să mai învețe? Cum să mai fie cu puțință ca omul simplu să aibă timp să gîndească, împovărat cum e de grija pîinii zilnice... Trebuie să ne înfrățim prin buna înțelegere cu oamenii tuturor națiunilor și religiilor, iar atunci va ieși la lumină adevărul ascuns, adormit de atîta timp. Vreamea recoltei a sosit, frații mei iubiți, buruiana strigă acum pretutindeni că încă nu-i vremea să recoltăm, dar omenirea de astăzi își va lua totuși avîntul cuvenit. În asta cred eu. (*Münzer și poporul ies*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Carol pe tron, Fugger urcă pe podium

FUGGER: Maiestate.

CAROL: Am nevoie de bani. Îndată. Astăzi încă.

FUGGER: Vorbiți întocmai ca răposatul bunicul dumneavoastră. În orice caz, el avea mereu nevoie de bănuți. Suna mai plăcut.

CAROL: Nu-mi vorbi despre bunicul. Trăim într-o epocă nouă.

FUGGER: Cu datoriile vechi.

CAROL: Nu mai vrei să-mi dai nimic?

FUGGER: Cum stăm cu achitarea datoriilor?

CAROL: Există și alte bănci.

FUGGER: Maiestate, dacă aș dezvălui la bursă că sînteți insolubil, piața împrumuturilor ar fi pentru dumneavoastră moartă.

CAROL: Vorbești cu împăratul.

FUGGER: Vorbesc cu datornicul meu. Sînteți maiestate, fiindcă am plătit eu. Obiectul pe care-l purtați pe cap, eu vi l-am cumpărat.

CAROL (*își scoate coroana și o întinde spre Fugger*): Vrei să ți-o dau?

FUGGER: Nu sînt negustor de fiare vechi.

CAROL (*își pune din nou coroana*): Nu pot să plătesc. O știi prea bine.

FUGGER: Da.

CAROL: Așadar? Ce vrei? Garanții?

FUGGER: S-a întors aici o corabie a unuia Magalhaes. Mirodeniile din India aduc cîștig.

CAROL: Pentru asta e nevoie de o flotă. Cum să obțin eu o flotă?

FUGGER: Dacă-mi treceți mie conducerea comerțului de mirodenii, veți avea în cîteva luni o flotă nou-nouță.

CAROL: Și negustorii spanioli? Și ei văd de pe acum în fața ochilor milioane.

FUGGER: Maiestate, nu mai trîncăniți. Timpul meu e prețios. Vreau negoțul cu mirodenii. (*Carol se uită la Gattinara. Gattinara aprobă din cap.*)

CAROL: Aprobă, cu bunăvoință.

FUGGER: Vă puteți numi amiral.

CAROL: Banii mi-ar plăcea mai mult.

FUGGER: Dați-mi minele dumneavoastră de mercur.

CAROL: Minele de mercur? Singurele care-mi aduc în adevăr un câștig?

FUGGER: Aș fi generos în privința sumei plătite ca arendă.

CAROL: Dar atunci ai avea și monopolul mercurului. (*Fugger privește plictisit în tavan.*
Carol se uită la Gattinara. Gattinara aprobă din cap.) Aprobă, cu înaltă milostivire.
 La cât se ridică arenda?

FUGGER: Lemnul de Guaya este un medicament excelent pentru sifilis.

CAROL: Încă nu m-am procopsit cu așa ceva.

FUGGER: Dar mulți alți domni, da. Cererea e mare. Vreau monopolul.

CAROL: Aprobă.

FUGGER: În ce fel?

CAROL: Cu cea mai mare milostenie și bunăvoință. Mai dorești vreun monopol?
 De vreme ce tot ne aflăm la punctul acesta.

FUGGER: Deocamdată nu-mi vine în minte altceva. Dar poate că ar trebui totuși să ne lămurim în principiu. Un monopol peste monopoluri.

CAROL: Am nevoie de bani peste bani. Soldații mei își iau tâlpășița. Vreau să înving Franța. Dacă am Franța, sînt salvat.

FUGGER: Bine. (*Completează un cec*) Să spunem 40 de milioane arenda pentru minele de mercur.

CAROL: 40 de milioane?

FUGGER: 20 de milioane le rețin pentru acoperirea datoriilor dumneavoastră, 20 de milioane pentru războiul împotriva Franței. E suficient? (*Îi întinde lui Carol cecul*)

CAROL: 20 de milioane? (*la cecul*) S-a făcut.

FUGGER: Cînd maiestatea voastră va primi vestea victoriei, vă rog să semnați aici.
 (*Îi înmîinează un document*)

CAROL: Ce-i asta?

FUGGER: Cîteva idei despre capitalismul monopolist. Eu vă cumpăr stăpînirea Europei, iar dumneavoastră îmi protejați capitalismul monopolist.

CAROL: Monopol cum?

FUGGER: Întocmai ca bunicul. Nici el nu se pricepea niciodată. Dar dumneavoastră veți mai învăța încă. (*Se ridică*) Îmi iau îngăduința să mă retrag. Mai am și altă scadență. Cînd vom avea flota, vom mai sta de vorbă încă o dată despre negri și despre coloniile americane. Maiestate. (*lese*)

CAROL (*intr-o mîină cu cecul, în alta cu documentul*): Ia spune-mi, cine e de fapt stăpînul Europei? Eu sau asta?

GATTINARA: Maiestatea voastră vrea să știe adevărul?
 (*Carol își ia coroana de pe cap, vîră în ea documentul și cecul și iese împreună cu Gattinara*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Luther stă pe scară. În fața podiumului, popor.

LUTHER: Nimeni nu trebuie să cîrtească și să lupte împotriva stăpînului său, doar sîntem datori față de ocîrmuire cu ascultare, cinstire și teamă. Căci celui ce taie mai sus de el îi cad așchii în ochi, iar celui ce aruncă pietre spre înalt, acestea îi cad în cap. Pe scurt, asta-i legea în sine, așa cum a instituit-o Dumnezeu.

O VOCE DE BĂRBAT: Nu se poate ivi și vreun caz, cînd trebuie să te ridici împotriva ocîrmuirii?

LUTHER: Păgînii n-au știut nimic despre Dumnezeu, de aceea nici n-au recunoscut că guvernarea lumească este rînduiala lui Dumnezeu... Firește, este drept să fie înlăturat un stăpînitor care a înnebunit.

O VOCE DE BĂRBAT: Un tiran e mult mai cumplit decât un nebun. Face mult mai mult rău.

LUTHER: ... De-aici s-ar putea scoate un exemplu prost. Anume, dacă s-ar încuviința ca tiranii să fie uciși sau alungați, ideea s-ar răspîndi numaidecît și astfel s-ar înstăpîni bunul plac. Este mai bine ca tiranii să vă nedreptățească de o sută de ori decât ca voi să-i nedreptățiți pe tirani măcar o singură dată.

O VOCE DE BĂRBAT: Atunci să înghițim orice din partea tiranilor? Să îndurăm ca în felul ăsta femeia și copilul, trupul și bunurile oricui să cadă pradă primejdiei și rușinii?

LUTHER: Cînd vedeți că ocîrmuirea se dezlănțuie turbată și săvîrșește nedreptăți, ce-ți pasă ție că-ți nimicește bunurile, trupul, femeia și copilul? Doar nu poate să aducă vreo pagubă sufletului tău. Ba, dimpotrivă, își face sieși mai mult rău decât ție, fiindcă își duce la pierzanie propriu-i suflet. Crezi tu că asta nu-i destulă răzbunare?

PODIUMUL DIN STÎNGA

Münzer stă pe scară. În fața podiumului, popor.

MÜNZER: Iubiți frați, haideți să mărim mai departe spărtura, pentru ca toată lumea să poată vedea și înțelege cine sînt domnii noștri cei mari. Ei se ascund înapoia negoțului lor setos de cîștig, prin care sînt legați între ei ca niște broaște rîioase.

O VOCE DE BĂRBAT: De-atîta jaf, cîștiguri ale lor și dobînzii nu-și mai vine nimeni în fire.

MÜNZER: Cu cît trece timpul, cu atît se lățește și se întinde mizeria lumii...

O VOCE DE BĂRBAT: Cei mari fac ce vor.

MÜNZER: Ei înșiși sînt pricina cametei, a hoției și a jafului. Ei socotesc toate făpturile ca fiind proprietatea lor. Peștii din apă, păsările din văzduh, plantele de pe pămînt, totul trebuie să le aparțină...

O VOCE DE BĂRBAT: Domnii înșiși fac din omul sărac un dușman al lor.

MÜNZER: Nu vor să înlăture pricina răzvrătirii. Cum să se îndrepte lucrurile spre mai bine cu timpul. Dacă spun asta, însemnează că sînt răzvrătit. Ei bine, fie. După zisele doctorului Luther, ar trebui să arătăm cinstire pînă și stăpînitorilor nebuni, să fim ascultători față de domni în toate alea. Ah, pentru numele lui Dumnezeu, dar și-au petrecut viața îndopîndu-se și îmbătîndu-se ca niște animale, au fost crescuți de copii să dorească tot ce-i mai frumos pe lume, n-au avut toată viața lor nici o zi grea, vor și doresc să nici nu aibă vreuna... Da, se pare că lucrul cel mai cu neputință de înțeles de pe lume este acela că popoarele trebuie să devină libere.

O VOCE DE BĂRBAT: Nenumărați oameni cred că asta nu-i decât un vis.

MÜNZER: Stăpînitorii nu pot gîndi altfel decât că e cu neputință ca domnii să fie dați jos de pe scaun, pentru ca în locul lor să se ridice cei de jos. De așa ceva nici nu vor să audă, de aceea zic că totul n-ar fi decât un vis. Ah, dragii mei domni, încetați. Azvîrliți dracului cutia cu sulimanuri. Nu se putea ca toate coțcăriile să nu iasă la lumină. Nu simțiți oare scînteia cea mare ce cată să se trezească și să se preschimbe în pîrjol? Da, o simțiți, iar eu asemenea o simt.

(Münzer iese împreună cu poporul plin de însuflețire)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Geiler von Kaisersberg se sprijină alene de pupitru și predică încet și cu distincție. În fața lui, stînd pe scaune, Fugger și cîteva doamne din societatea înaltă.

GEILER: Cei bogați sînt nenorocirea lumii. (Aplauze) Acești domni, care trăiesc din cămătă, provoacă foametea și scumpirea și șed pe lăzile lor pline. (Aplauze) Adevăr grăiesc vouă, din pricina unor deosebiri atît de crase în ceea ce privește averea, într-o bună zi se va ajunge chiar la o revoluție. (Aplauze puternice)

FUGGER (se ridică și-i strînge lui Geiler mîna): Dragă Geiler von Kaisersberg, ne-ai ținut, ca de atîtea ori, una din splendidele dumitale predici. Predici care merg la inimă. Pot spune cu siguranță că noi toți nu vom uita atît de curînd cuvintele dumitale de avertizare.

(Aplauze. Geiler se înclină)

FUGGER: Am poruncit să se încălzească o supă simplă de mazăre.

GEILER: Supă de mazăre? Mă gîndeam la un bufet rece.

FUGGER: Ai predicat modestia. Ne străduim și noi.

(Geiler și ceilalți oaspeți ies. Schwarz vine pe podium și-i dă lui Fugger o mînă rețată, plină de sînge.)

FUGGER: Ce-i asta?

SCHWARZ: O mînă.

FUGGER: Ce idei mai au oamenii. (Îi înapoiază lui Schwarz mîna, iar acesta o pune pe registrul de contabilitate) Unde e posesorul?

SCHWARZ: Probabil că vor veni și celelalte părți.

FUGGER: Să sperăm că nu se va uita nimic. Altminteri cum să-l reconstituim pe bietul om.

SCHWARZ: Pînă la urmă ne vor mai trimite trei capete, și vom rămîne încurcați.

FUGGER: Expeditor?

SCHWARZ: Partidul cavalerilor. Sickingen a început lupta.

FUGGER: Și partidul principilor?

SCHWARZ: N-are bani, ca întotdeauna.

FUGGER: (completează un cec și i-l dă lui Schwarz): Cred că va ajunge. Cer însă ca partidul cavalerilor să fie lichidat. Total.

SCHWARZ: Voi executa dispoziția.

FUGGER: Nu numai Sickingen. Toți. Ca să nu mai avem în cîrcă banda asta.

SCHWARZ: În lucruri de-astea, principii sînt foarte conștiincioși. Pe urmă ne mai rămîn de fapt numai muncitorii și țărani.

FUGGER: Le vine și lor rîndul curînd. De ce mi-ai pus mîna asta pe registrul contabil? (O ia în mînă) Numai pete de sînge. Unde eu nu tolerez nici pete de cerneală. (Schwarz șterge zelos)

FUGGER (contemplă mîna): Cum poartă oamenii aceștia războiul. Dégoûtant. Țsta nu-i stil.

SCHWARZ: Nu mai iese. Trebuie să vă împăcați cu ideea că aveți sînge în bilanț.

FUGGER: Să zicem că sînt cître roșii și să le transcriem. (Îi dă lui Schwarz mîna)

SCHWARZ (strigă): Domnule Geiler von Kaisersberg! (Geiler apare în fața podiumului. Schwarz îi aruncă mîna.) Bufetul rece.

GEILER (este încîntat și se îndepărtează cu mîna, cîntînd): Ideile sînt libere, ideile sînt libere!

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Münzer și cîțiva tovarăși bărboși și pletoși.

MÜNZER: Toți oamenii sînt egali. Toate lucrurile sînt comune și trebuie împărțite fiecăruia după nevoi. Întreaga putere trebuie dată poporului. Averea celui ce se

opune va fi confiscată, căci prin banii lor au împiedicat de la bun început să se facă dreptate.

TOVARĂȘ I: Vor striga și mai departe, iar poporul va continua să-i creadă.

MÜNZER: Cauza noastră e asemenea frumosului grâu roșu. Cât timp stă ascuns în pământ, s-ar părea că nu va răsări niciodată. Dar va răsări. Stăpînitorii vor fi doborîți, strigătul nu le mai e de nici un ajutor... Pretutindeni, omul simplu își însușește adevărul. Oamenii au avut prea multă răbdare.

TOVARĂȘ II: Totuși fiecare se gîndește la sine.

MÜNZER: Dar de ce e așa? Trebuie să-i strîngem laolaltă pe muncitori, tîrgoveți și țărani. De unul singur nu se poate face nimic. ... A sosit vremea încercării. Țineți numai la bunurile voastre? Vă temeți pentru viața voastră? Cine vrea să fie o piatră a noii case, acela să-și riște capul. Eu mă voi îngriji de mineri. Avem nevoie de masse. Iar voi?

TOVARĂȘ I: Franconia.

TOVARĂȘ II: Suabia.

TOVARĂȘ III: Württemberg.

HUT: Eu vreau să întemeiez o nouă comunitate.

PFEIFFER: De pe-acum mă văd împreună cu voi atîrnînd în spînzurătoare. Iar massele vor plăti intrarea, ca să fie de față.

MÜNZER: De popor nu mă îndoiesc. (*Toți ies*)

PODIUMUL DIN STÎNGA

SPALATIN: Lista castelelor de cavaleri nimicite.

FRIEDRICH: Bravo.

SPALATIN (*citește*): Felberg, a aparținut lui Wilhelm de Felberg, ars. Boxberg, a aparținut lui Hans Melchior, ars. Balbach, a aparținut lui Rüdiger Sützel, ars. Aschhausen, a aparținut lui Hans von Aschhausen, ars...

FRIEDRICH: Cite pagini?

SPALATIN: Zece.

FRIEDRICH: Am să le iau în pat. E o lectură plăcută, cu care să adormi. (*Spalatin îi dă lista*)

SPALATIN: Pentru că tocmai vorbim despre fapte bune —

FRIEDRICH: Iarăși Münzer?

SPALATIN: Da. Mișcarea progresează foarte repede.

FRIEDRICH: Doi bărbați mari sînt nițel cam mult pentru o țară. Luther mi-e drag, e oportun, dar Münzer mă deranjează. Poftește-l aici, trebuie să ne expună o dată punctul său de vedere...

PODIUMUL DIN STÎNGA

Pe podium — interpretat de Friedrich — Johann de Saxonia, fratele lui Friedrich. Lîngă el, Feilitzsch. Spalatin și Münzer în fața podiumului.

SPALATIN: Fratele principelui te așteaptă.

(*Urcă amîndoi pe podium. Spalatin se postează lîngă Johann și-i șoptește ceva. Johann dă din cap. Spalatin către Münzer*) Te rog, predica dumitale.

MÜNZER: Domnilor, care numiți binele rău și răul bine, vremurile sînt primejdioase, iar zilele rele. E neapărată nevoie de o reformă. Apără-se fiecare cum vrea. Dar trebuie să se audă că omîenirea sărmană, în mizerie, decăzută, nu mai poate fi nici sfătuită, nici ajutată... Ah, domnilor dragi, ce-am mai azvîrli acolo ca un drug de fier în oalele cele vechi. De aceea, voi, preascumpi, preaiubiți guvernanți,

asteptați-vă osînda. Vi se va lua puterea, căci la vremea recoltei buruiana trebuie smulsă. Atunci frumosul griu roșu va prinde rădăcini trainice și va crește drept. *(Johann sare furios în picioare. Scurtă pauză, apoi se întoarce spre Spalatin și îi șoptește ceva la ureche. Spalatin dă din cap. Johann, Spalatin și Feilitzsch pleacă. Münzer rămîne singur pe podium. Pleacă.)*

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Doi ziariști așteaptă. Își notează răspunsurile lui Luther. Luther ia loc la masă.

LUTHER: Aici e o vită și un grajd, spuse diavolul și-i viri mamei sale o muscă în fund. *(Ride)*

ZIARIST I: Domnule doctor, de ce sînt scrierile dumneavoastră atît de izbitoare?

LUTHER: Cine scrie în vremurile noastre tratate cumînți, e repede uitat, și nimănui nu-i mai pasă de el.

ZIARIST I: Domnule doctor, de unde știți că dumneavoastră sînteți cel ales?

LUTHER: Sînt convins că, de la început, cuvîntul nu este al meu, ci e cuvîntul lui Christos, astfel că și gura mea trebuie să fie a aceluia ce rostește acest cuvînt.

ZIARIST II: Acesta-i punctul dumneavoastră de vedere.

LUTHER: Nu-i voi face nimănui onoarea, nici chiar unui înger din cer de a-mi judeca învățătura. Cel ce nu-și însușește învățătura mea, acela nu se va mîntui.

ZIARIST I: Ce opinie aveți despre prinți?

LUTHER: Dumnezeu nostru este un domn mare, de aceea trebuie să și aibă asemenea călăi și ajutoare de călăi, nobili, de neam mare, bogați, și vrea ca ei să dispună din belșug de bogății, iar toată lumea să-i cinstească și să se teamă de dînșii. Este pe placul voinței divine ca noi să spunem călăilor săi « înălțimea voastră », să le cădem la picioare și să le fim supuși cu toată umilînța.

ZIARIST I: Și principele dumneavoastră?

LUTHER: Sînt mulțumit de el.

ZIARIST II: Sînteți mulțumit de dumneavoastră înșivă?

LUTHER: În o mie de ani, Dumnezeu nu i-a dat nici unui episcop daruri atît de mari ca mie.

ZIARIST II: Există oameni care susțin că mințiți.

LUTHER: Cînd o inimă devotată se preface, aceasta nu e minciună.

ZIARIST I: Domnule doctor, ce părere aveți despre doctor Münzer?

LUTHER: Cine l-a văzut pe Münzer, l-a avăzut pe diavol.

ZIARIST II: Dar el a introdus la Allstadt liturgia germană.

LUTHER: Vorbim despre mine, sau despre Münzer?

ZIARIST II: De ce nu introduceți liturgia germană? Fiindcă e de Münzer?

LUTHER: Mai întii trebuie să vedem dacă și Dumnezeu vrea.

ZIARIST I: Acest Dumnezeu e principele dumneavoastră?

LUTHER: Asta o las pe seama lui Dumnezeu.

ZIARIST II: Ce poziție aveți față de papă și cardinal?

LUTHER: Cine l-a văzut pe papă, l-a văzut pe diavol. Tot ce are papa e lucru de furat. Sodomitul ăsta, lingăul ăsta cu hermafrodiții lui. Dorosc să-l lovească ciuma, sifilisul, lepra, buboalele și toate celelalte plăgi și boli. Principii noștri trebuie să-l atace și să-i ia tot. Adunăturii ăsteia trebuie să i se smulgă limba din gură, șleahta trebuie pironită pe spînzurători.

ZIARIST I: Ce părere aveți despre evrei?

LUTHER: Cine a văzut un evreu, l-a văzut pe diavol. Tot ce au, e lucru de furat. Principii și ocirmuirea asistă, sforăie și cască gura. Evreii nu trebuie să aibă nimic, iar ceea ce au trebuie să fie al nostru...

ZIARIST I: Domnule doctor, ce părere aveți despre germani?

LUTHER: Noi, germanii, sîntem germani și rămînem germani, adică porci și bestii lipsite de rațiune.

ZIARIST II: Dar despre străini?

LUTHER: Italienii sînt perfizi. Francezii sînt libidinoși, spaniolii sînt niște sălbatici, englezii își bat joc de noi.

ZIARIST II: Domnule doctor, ce părere aveți despre femei?

LUTHER: Au țite și o găurică între picioare. (*Ride*) Femeia trebuie să-și iubească bărbatul, să-l cinstească și să-l asculte. Dacă muierile își duc anevoie sarcina și pînă la urmă mor, nu e nimic, de asta sînt pe lume. E mai bine să trăiești puțin și sănătos, decît mult și bolnav.

ZIARIST II: Iar studenți?

LUTHER: Prost crescuți, imorali, neascultători.

ZIARIST II: Cum arată cerul?

LUTHER: Va fi o mare lumină. Flori, frunziș și iarbă, încîntătoare ca smaraldul. Căței cu pielea de aur. În totului tot, va fi foarte frumos.

ZIARIST I: Cum arată arca lui Noe?

LUTHER: Trei sute de coți în lungime, cincizeci în lățime, cincizeci în înălțime. Jos de tot, urși și lei și alte fiare sălbatice, iar sus animale domestice și păsărețul. În arcă era foarte întuneric. Povestea e minunată, și dacă nu s-ar afla în Biblie, de necrezut.

ZIARIST II: Cînd s-a produs păcatul original?

LUTHER: La ora două după masă. Dumnezeu a tăcut pînă la patru sau cinci.

ZIARIST II: Cînd va fi ziua de apoi?

LUTHER: Inițial, în 1590. Dar acum va fi mai curînd. Am calculat.

ZIARIST I: Diavolul există?

LUTHER: În Wittenberg avem două mii de diavoli pe acoperișuri, patruzeci de mii sînt în nori. Prusia are multe duhuri rele. În Elveția, nu departe de Lucerna, pe un munte foarte înalt, e un iaz, numit Balta lui Pilat, acolo se află locuințele diavolilor.

ZIARIST II: V-ați luptat mult cu diavolul?

LUTHER: Îl cunosc foarte bine pe Satana.

ZIARIST I: Domnule doctor, vă mulțumim pentru convorbire. (*Ziariștii ies*)

PODIUMUL DIN STÎNGA

În fața podiumului se adună țărani. Țin în mîinile ridicate Biblii.

COR VORBIT: Cînd Adam săpa și Eva torcea

omul bogat unde era

ȚĂRAN I (*urcă pe podium*): Toți oamenii sînt egali. Vrem să fim oameni liberi, nu sîntem animale. Vrem o nouă orînduire. Vrem să ne administrăm și să hotărîm singuri. Vrem să alegem judecători noi. Vrem ca legea să fie una pentru toți. Cerem votul universal și liber.

MUNCITOR (*sare pe podium*): Fraților. Muncesc într-o mină. Proprietarul minei e Fugger. Eu scot minereu. Fugger e proprietarul minereului. Fratele meu lucrează la cuptoare. Proprietarul cuptoarelor e Fugger. Fratele meu prelucrează mine-reul. Fugger vinde minereul. Vedeți și voi ce are fratele meu și ce am eu. Vedeți și voi ce are Fugger. E drept? Asta-i rînduială?

VOCE DE BĂRBAT: Luați în stăpînire minele.

ȚĂRAN II (*sare pe podium*): Noi, țăranii, am trudit tot anul, zi de zi, pentru ca o mină de domni să ducă o viață cum se cuvine stării lor. Ce-i aia cum se cuvine stării

lor? Cum adică, sînt mai multe stări? Nu sîntem cu toții oameni? Mii de-ai noștri muncesc, pentru ca unul să poată trăi din munca lor.

ȚĂRAN I: Iubiți frați. M-ați ales conducător. Disciplină. Nici un fel de acțiune ne-chibzuită. Vom manifesta pentru drepturile noastre. Cerem tratative imediate. Dacă tratativele se aprobă, ne întoarcem acasă.

ȚĂRAN III (*sare pe podium*): Am tratat cu domnii de douăsprezece ori. Tratativele ne-au costat 400.000. Și de fiecare dată, cînd credeam că în sfîrșit totul e limpede, ciinele ăsta se căra din nou călare și spunea că totul rămîne cum a fost. Acum a mărit birurile de douăzeci de ori. Ne-am tocmnit iarăși cinci zile. Rezultatul: vrea să aducă în ținut soldați.

ȚĂRAN I: Iubiți frați, i-am încunoștiințat după cuviință pe seniori de liga noastră, încredințîndu-i limpede că nu vom folosi forța. Nu vrem vărsare de sînge. Le vom atrage frățeste atenția și-i vom ruga prietenește pe domnii noștri să ni se alăture. Nu vrem să supărăm pe nimeni. Cine ni se alătură, își va păstra castelele și bunurile... Orice nelegiuire împotriva ocîrmuirii e oprită cu strășnicie. Cine se opune, va fi pedepsit... Nu cumva să cuteze cineva să se atingă de bunurile bisericii. Nu e îngăduit să se ia și să se vîndă nimic. Se va ține o contabilitate exactă. Hans va citi acum organizarea oastei.

HANS: Fiecare sat ridică patru cete, care vor sluji cu schimbul opt zile pe cheltualia satului. Ofițerii și sfetnicii rămîn la detașament și vor fi plătiți pentru asta. Pentru a acoperi cheltuielile se pune o dajdie. Fiecare are de plătit doi crețari. Cuvîntul lui Dumnezeu va fi predicat detașamentului de două ori pe zi.

VOCE DE BĂRBAT: Și o dată ajunge...

UN ȚĂRAN: Trăiască revoluția! Omorîți-i pe principii!

ȚĂRAN I: Omul să fie îndată arestat. (*Toți ies*)

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

LUTHER: Domnul fie cu tine.

MÜNZER: Domnul fie cu tine. (*la loc*) E timpul, Luther. Toamna bate la ușă. Nu-l mai linguși pe principele tău. N-avem altă cale.

LUTHER: Diavolul. Vrea să mă ucidă. Pînă acum n-a reușit s-o scoată la capăt cu înșelăciunea și forța, dar acum vrea să cuteze...

MÜNZER: Poporul vrea să fie liber.

LUTHER: Diavolul și predicatorul său.

MÜNZER: N-am făcut nimic altceva decît să spun oamenilor că un om nu poate sacrifica atît de jalnic pe un altul pe butucul de măcelărie. Iar dacă domnii noștri cei mari nu vor să se lase de asta, atunci e nevoie să li se ia puterea. N-am să-mi cos buzele. Trebuie să dăm la lumină adevărul asupra situației. Oamenii sînt flămînzi. Vor să mănînce.

LUTHER: Fie, atunci cu ajutorul lui Dumnezeu, mă voi pregăti de moarte și-i voi aștepta pe noii mei stăpîni, ucigașii și tîlharii, care-mi spun că nu vor să facă nimic nimănui.

MÜNZER: Domnii să-și păstreze viața, iar din bunuri atît cît au nevoie.

LUTHER: Asta s-o creadă cine vrea, eu nu. Cine cutează să facă atîta nedreptate, luînd ocîrmuirii puterea, acela îi va lua totul. Omul înțelept spune: Cibus, onus et virga asino. Nutreț, povară și nuia pentru măgar. Într-un cuvînt, țăranilor li se cuvin paie de ovăz. Dacă nu vor să audă, atunci trebuie să audă ghiulele, și e drept să fie așa...

MÜNZER: Da, tu ai devenit un mîntuitor confirmat, cu martiri, cu cîntecele și tot talmeș-balmeșul. O credință comodă pentru cei bogați, iar pentru săraci Christos cel dulce ca mierea.

LUTHER: A trebuit să-mi risc trupul și viața. Sîngele meu a fost în primejdie.

MÜNZER: Da, știu, stăruie să înduri mari prigoane. Ca să nu se bage de seamă că tu însuși prigonești adevărul

LUTHER: La Worms am rezistat în fața împăratului și a imperiului.

MÜNZER: Din pricina laudelor tale, omul ar putea să adoarmă și să nu-și mai dea seama de nerozia nebunească precum că la Worms ai rezistat împăratului și imperiului. Nobilimea germană îți e recunoscătoare, fiindcă i-ai uns așa de frumușel botul cu miere prin predicile tale. Oricine știe să dacă ai fi șovăit la Worms, mai curînd ai fi fost înjunghiat decît lăsat în libertate. Iar pe urmă te-ai lăsat luat prizonier și te-ai prefăcut grozav de indignat. Cine n-ar ști ce șarlatan ești, ar jura pe cer și pămînt că ești un om pios. Iar acum, cînd adevărul vrea să iasă la lumină, îi înjuri pe cei mici în locul celor mari...

LUTHER: Broaștele trebuie să-și aibă barza, care să le rupă capetele. Principelui îi este îngăduit orice... Dacă n-ar veghea principele, țărani, nobilimea și tîrgoveții nu numai că ne-ar lăsa să flămînzim, dar ne-ar și ucide...

MÜNZER: Oamenii trebuie să sufere și să nu se apere. Acesta ar fi un mare bine pentru domni. Cine i-a făcut stăpînii poporului?

LUTHER: Dumnezeu.

MÜNZER: Lumina trebuie socotită întuneric, iar întunericul egoismului lumină. Așa se predică poporului.

LUTHER: Mundus vult decipi. Lumea vrea să fie înșelată.

MÜNZER: Iar poporul crede că ocîrmuirea a fost înscăunată de Dumnezeu.

LUTHER: Da, așa-i. Că doi și cu cinci fac șapte, asta o poți înțelege cu rațiunea, cînd însă ocîrmuirea spune că doi și cu cinci fac opt, atunci trebuie s-o crezi, împotriva a ceea ce știi.

MÜNZER: Cine nu poate astăzi să înșele, acela trebuie socotit un cap nerod.

LUTHER: Că lumea mă ocărăște, spunînd că sînt fățarnic, e bine. Îmi face plăcere să aud asta. Trebuie să meargă și va merge cum am scris eu. Orice împotrivire e de prisos

MÜNZER: N-ar trebui să-i disprețuiești pe cei mici.

LUTHER: Poporul ar deveni mult prea îndrăzneț, dacă nu i s-ar pune în spinare poveri mari. *(la în mînă o foaie de hîrtie)* Asta ne sosește de la ei. Cele douăsprezece articole ale țărănilor. Vor să desființeze birurile.

MÜNZER: S-ar părea că nu știi să citești. Aici stă scris limpede că vor să le plătească. Din ele doresc să achite leafa preotului, să-i hrănească pe săraci, să plătească dajdla de război. Vor să cheltuiască birurile pentru cele ce au fost încasate, nu să umple casa de bani particulară a domnilor.

LUTHER: Ăsta-i jaf, banditism. Totul aparține ocîrmuirii. Ia uite, să se desființeze iobăgia. E jaf și împotriva Evangheliei ca oamenii să se dezlege de șerbia față de stăpînul lor... Vreți să-i faceți pe toți oamenii egali? Asta-i cu neputință. Lumea nu poate dăinui decît dacă oamenii sînt inegali. Liberi și captivi. Domni și supuși.

MÜNZER: Cu adevărat, cred că nu știi să citești. Aici stă scris că vor să asculte și mai departe de ocîrmuire. Vor doar să nu mai fie șerbi.

LUTHER: Toate lucrurile astea nu-l interesează pe un creștin, și nici eu nu mă preocup de ele. Creștinul să-l lase pe oricine să jefuiască, să ia, să jupoaie, să se îndoape și să facă scandal. El este pe pămînt un martir. *(la altă foaie de hîrtie.)* Ia uite, Erfurt. Alegerea unui consiliu. Dacă oamenii n-au încredere în consiliu, de ce mai înscăunează în genere unul?

MÜNZER: Toată puterea — poporului.

LUTHER: Plebei.

MÜNZER: Poporului.

LUTHER: Eu zic plebei. . . Răzvrățiții să-l roage pe Dumnezeu ca principii să nu intervină cu forța și să alunge semeția. Dumnezeu încă trăiește și guvernează. N-are să ne părăsească.

MÜNZER (urlă): Ascultă, idiotul satului —

LUTHER: Nimic, nimic aici. Nu vreau să aud nimic. Nu veți izbuti.

MÜNZER: În Biblie stă scris —

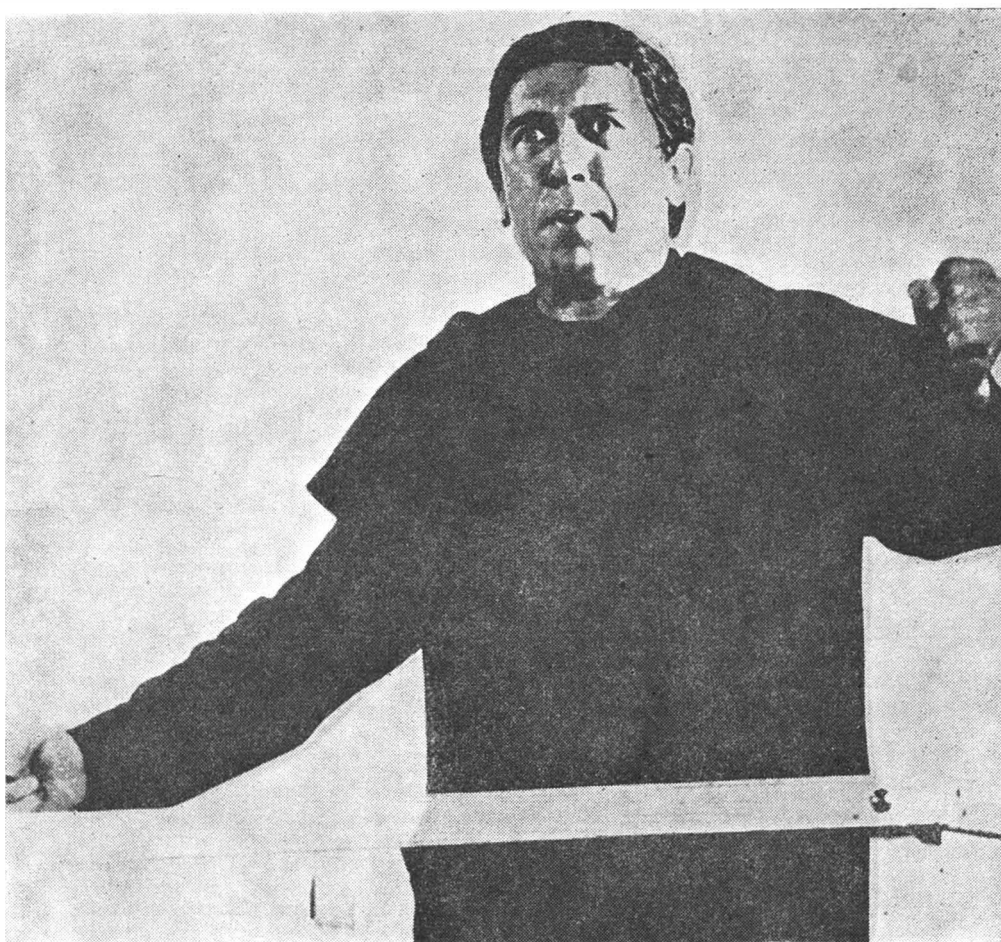
LUTHER: Dacă faci caz de Biblie împotriva lui Christos, atunci îl vom constrânge pe Christos împotriva Bibliei.

MÜNZER: Poporul vrea să fie liber.

LUTHER (urlă): Acolo unde ocîrmuirea nu e ascultată, se pierde tot ceea ce oamenii sînt și au. Asta-i răzvrătire și crimă!

(Luther și Münzer ies)

PODIUMUL DIN STÎNGA ȘI MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Pe podium, Albrecht și adjutantul său. În fața podiumului, trei țărani.

ȚĂRAN I (*strigă în sus, spre podium*): Bună ziua, domnule prinț, noi sintem revoluționarii.

ALBRECHT: Ah, foarte drăguț din partea voastră că vă aruncați ochii aici înăuntru.
(*Coboară de pe podium, adjutantul îl urmează*)

ȚĂRAN II (*îl calcă pe picior pe țăran I*): Țăsta-i principe elector.

ȚĂRAN III: *(Îl calcă pe picior pe țăran I)*: Și cardinal.

ȚĂRAN I: Unde-i țidula? Unde-i țidula? *(Citește)*: Venerabilului, înălțimii sale, nobilului, preaînvățatului, puternicului, milostivului domn și principe elector — ALBRECHT: Dar, vă rog, iubiții mei. Ce-nseamnă titlurile acestea? Părere și fum.

N-am dreptate?

ȚĂRAN I: Da, la o adică —

ALBRECHT: Ei, vedeți.

ȚĂRAN I: Da.

ALBRECHT: Cu ce vă pot servi?

ȚĂRAN II: Păi, treaba-i așa. Noi am luat puterea.

ALBRECHT: Da, am auzit. Glumiți?

ȚĂRAN III: Răspunderea.

ALBRECHT: Nu mai spune.

ȚĂRAN I: Da.

ALBRECHT: Da.

ȚĂRAN II: Rugăm pe înălțimea voastră să semneze aici.

ALBRECHT: Desigur. Desigur.

ȚĂRAN III: Cele douășpe articole.

ALBRECHT: Interesant. Douăsprezece articole. Așa, așa.

ȚĂRAN II: Dacă v'un articol nu-i cuviincios, cerem iertăciune.

ALBRECHT: N-aveți de ce. *(Semnează)*

ȚĂRAN I: Păi atunci, bine. Acu nu mai sînteți domn. Acu ești fratele nostru și un om ca și noi.

ALBRECHT: Interesant.

ȚĂRAN I: Frate Albrecht, bun venit. *(Îi scutură mîna și-l îmbrățișează)* Eu îs fratele Melchior, ăsta-i fratele Balthasar, ăsta-i fratele Caspar. *(Se salută cu multă cordialitate)*

ALBRECHT: Da, iubiți frați, pot să vă poftesc la masă?

ȚĂRAN II: E o cinste pentru noi.

ALBRECHT *(către adjutantul său)*: Aranjează o mică gustare. *(Adjutantul face un semn în urmă, dar rămîne în apropierea lui Albrecht)* Da: să luăm loc. *(Se așază)* Vino-coace, frate — cum ziceai că te cheamă?

ȚĂRAN I: Melchior.

ALBRECHT: Frate Melchior. Așa-i.

ȚĂRAN II: Da.

ALBRECHT: Pe asta o știți, odată un episcop iese despuiat din confesional —

ȚĂRANII: O știm, o știm. *(Rîd)*

ALBRECHT: Facem un joc?

ȚĂRAN III: Cu plăcere.

ALBRECHT *(ia un pahar de zaruri și-l lovește de masă)*: șase șase. *(Dă mai departe paharul de zaruri)* Ei, cum stăm așa, între noi?

ȚĂRAN I: Acu ești fratele nostru, și o să te apărăm cu prețul vieții.

ALBRECHT: A, așa — Dar exproprierea?

ȚĂRAN III: Nu, nu, nici vorbă. Nici unui frate nu i se ia nimic. Îți păstrezi castelele și toată averea. *(Îi dă lui Albrecht paharul de zaruri)*

ALBRECHT: Pardon. Pot păstra totul?

ȚĂRAN III: Iar ca despăgubire ți se dau bunurile bisericii.

ALBRECHT *(Paharul de zaruri îi scapă din mînă)*: Pardon. Sînt oleacă zăpăcit. Cum ai spus? Mi se dau bunurile bisericii?

ȚĂRAN I: Ca despăgubire.

ALBRECHT: Despăgubire? Pentru ce?

ȚĂRAN I: Păi, pentru că acu avem noi puterea.

ALBRECHT: A, așa, da, da, pricep. Da.

ȚĂRAN II: Vezi, frate, asta-i noua orînduială. Numai lasă-ne să ne vedem de treabă.

Confiscăm totul pentru tine. O să te facem mai bogat decît ai fost vreodată.

ALBRECHT: Ei, atunci — (*Lovește de masă paharul de zaruri*) șase șase. (*Dă mai departe paharul de zaruri*) Dar dacă se distruge ceva, ar trebui să plățiți despăgubiri.

ȚĂRAN I: Se-nțelege.

ALBRECHT: Asta costă. Construcțiile noi sînt astăzi mai scumpe. Desigur, s-a distrus mult.

ȚĂRAN II: Nimic.

ALBRECHT: Nimic? Totuși, ici colo, un castel, o mînăstire.

ȚĂRAN I: Nu nu, nimic, nimicuța. La noi sînt porunci strașnice. N-avem voie să ne atingem de nimic...

ALBRECHT: Ei, fraților, doar n-o să mă lăsați totuși baltă. Într-o revoluție se distruge totul. Asta o știe oricine. Scrie în orice carte de istorie. Ei, ce-ar fi? (*Țăranii stau pe gînduri*) Vă plătesc fiecăruia cîte un gulden. — Ei, să zicem doi.

ȚĂRAN III: Fie, pentru tine, frate.

ALBRECHT: Ar trebui doar să meargă repede.

ȚĂRAN III: Trimitem o mie de oameni.

ALBRECHT: Dar teame. Nici o piatră pe piatră. O demolare așa cum scrie la carte.

ȚĂRAN I: Pe noi poți să te bizui.

ADJUTANTUL: Înălțimea voastră. (*Semnificativ*) Mirodeniile de la Fugger.

ALBRECHT: Iertați-mă un moment. Lista de bucate. (*Se ridică și se duce la adjutant. Vorbesc în șoaptă.*)

ȚĂRAN II: De treabă domn. Vorbește cu noi de parcă am fi de seama lui. Ca și cînd ar fi și el un om de rînd.

ȚĂRAN I: Mie mi-a dat și mîna.

ȚĂRAN III: Pe mine chiar m-a bătut pe umăr.

ȚĂRAN II: Domnii nu-s deloc așa cum se zice. Doar vechilii și slujbașii. Domnii habar n-au de toate alea.

ALBRECHT (*se întoarce*): Fraților, tocmai aud că s-a pus masa. Papara e gata, puteți s-o mincați.

(*Țăranii ies rîzînd*)

ADJUTANTUL (*ia de pe masă documentul*): Și acesta?

ALBRECHT: Sînt, cred nouăsprezece articole, sau sînt cincisprezece? Nu știu.

ADJUTANTUL: Ați semnat.

ALBRECHT: Arhivele statului.

(*Amîndoi ies*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

Pe podium, Fugger și Schwarz, care e ocupat cu corespondența. În fața podiumului se înghesuie principii, cu excepția lui Friedrich și Albrecht.

SCHWARZ: Casa Welser a scris contelui de Mansfeld că răsculații trebuie totuși, mă rog, să distrugă și cuptoarele noastre din Thuringia.

FUGGER: Le-au distrus?

SCHWARZ: Nu.

FUGGER: Ei vezi, oamenii aceștia nu realizează nici pe departe totul. Tot ceea ce trebuie să distrugă. Au nevoie de doi ani, ca să execute toate comenzile.

SCHWARZ: Acum au convocat un parlament.

FUGGER: Parlament? Are vreo legătură cu contabilitatea?

SCHWARZ: Nu.

FUGGER: Atunci ce nevoie e de el?

SCHWARZ: Muncitorii cer exproprierea minelor și etatizarea lor.

FUGGER: O idee surprinzătoare. E monstruos. De-a dreptul inuman. Ce venit aduc minele germane?

SCHWARZ: 250 milioane.

FUGGER: Asta pledează împotriva revoluției. Poștește-i pe domni înăuntru. (*Schwarz face un semn. Principii năvălesc pe podium.*)

PRINCIPELE I: Dragă Fugger —

FUGGER: Mai întâi, faceți semnul crucii. Aceasta e o casă creștină.

(*Principii își fac cruce*)

PRINCIPELE I: Dragă Fugger. Țăranii. Întreaga Germanie e pierdută.

FUGGER: Întreaga Germanie? Dumneavoastră sînteți pierduți.

PRINCIPELE II: Ne aflăm în aceeași luntre. Dacă nu plățiți, s-a terminat.

FUGGER: Pare-mi-se că nu. Căci dumneavoastră sînteți stăpînitori fără supuși în vreme ce eu sînt încă un negustor regesc cu bani.

PRINCIPELE III: Dragă Fugger. De luni de zile îi amăgim pe țărani cu tratativele. Oamenii devin bănuitori.

PRINCIPELE IV: Au început să miroasă ceva. Trebuie să plățiți.

FUGGER: Nu trebuie de loc.

PRINCIPELE III: Totuși nu e acum momentul —

FUGGER: Ba da. Tocmal acum e. Nu-i așa, Schwarz?

SCHWARZ: Cîțiva dintre dumneavoastră au riscat în ultima vreme să se lege de monopoluri.

PRINCIPII: Erori. Denaturări, răstălmăciri. Calomnii răuvoitoare.

FUGGER: Acestea sînt puncte de vedere eretice, domnilor. Nu-i așa, Schwarz?

SCHWARZ (*se postează în fața principilor*): Bunul Fugger este apărătorul și pavăza noastră, iar fără el noi nu sîntem nimic. — Ei, dați-i drumul.

PRINCIPII (*în cor*): Bunul Fugger este apărătorul și pavăza noastră, iar fără el noi nu sîntem nimic.

SCHWARZ: Încă o dată.

PRINCIPII: Bunul Fugger este apărătorul și pavăza noastră, iar fără el noi nu sîntem nimic.

SCHWARZ: E mai bine. Dar nu destul de tare.

PRINCIPII (*strigă*): Bunul Fugger este apărătorul și pavăza noastră, iar fără el noi nu sîntem nimic.

FUGGER: Așa e bine. Oamenii trebuie să audă și ei asta. Ca s-o bage în sfîrșit la cap. Pe loc repaus.

PRINCIPELE I: Bani?

FUGGER: Garanții. Dar să nu-mi veniți cu țărilor voastre.

PRINCIPELE II: Atunci cu ce?

PRINCIPELE III: Nu mai avem nimic.

FUGGER: Primesc numai aur și argint, la prețuri avantajoase, firește.

PRINCIPELE IV: De unde?

FUGGER: Luați potirele și crucifixe din biserici, topiți-le, iar după aceea afirmați că au făcut-o țăranii, astfel puteți pretinde pe deasupra și despăgubiri. (*Bucurie în rîndul principilor*)

SCHWARZ: Un pas înainte. (*Toți principii dau năvală*) Cîte unul! Pezevenghilor. Țara?

PRINCIPELE I: Austria, Tirol.

FUGGER: Zece milioane.

PRINCIPELE I: Și tunuri.

FUGGER: Bine.

PRINCIPELE II: Württemberg, Suabia, Franconia, Pădurea Neagră, Allgäu, Bodensee —

FUGGER: Zece milioane.

PRINCIPELE II: E puțin.

FUGGER: Pune-ți oamenii să jefuiască.

PRINCIPELE III: Thuringia și Saxonia, Münzer.

FUGGER: Münzer un milion și jumătate. (*Către ceilalți principii*) Pe ceilalți domni îi rezolvă contabilul meu. (*Către toți principii*) Dar treabă cumsecade, domnilor.

PRINCIPELE I: Îi vom spinteca și ucide fără cruțare, le vom arde casele și le vom alunga muierile și copiii. Mai bine o țară în ruine decît o țară pierdută...

FUGGER: Un bun program de guvernămînt... Cîți vor trebui să creadă în el?

PRINCIPELE III: O sută de mii. Dacă-i bal, bal să fie.

FUGGER: Nu omoriți prea mulți, altminteri pînă la urmă va trebui să vă arați singuri ogoarele. (*Rîsete*) Și să vă lntre în cap o dată pentru totdeauna că Germania voastră a fost menținută cu banii mei și nu prin voința poporului. Plecați.

(*Toți principii ies*)

PODIUMUL DIN STÎNGA

Hipler și cîțiva deputați la o masă. Alături, un secretar.

HIPLER (*se ridică și sună din clopoțel*): Deschid prima ședință a primului parlament german. Pentru înția oară se adună deputați ai poporului aleși prin vot liber, ca să ia în propriile lor mîini soarta Germaniei și să afle o nouă orînduială mai bună și mai dreaptă pentru această țară. Sînt convinși că poporul german nu va uita niciodată această zi. Va fi numită începutul unei democrații germane... (*la loc*) Punctul unu al ordinei de zi.

DEPUTAT I: Am aici iarăși o învoială.

DEPUTAT II: Asta nu-i la punctul I.

DEPUTAT I: Dar e ceva important. Ce-i cu aceste învoieli? Scutiri de pedepse, arbitraj, ascultare, țărani semnează și se duc acasă.

HIPLER: Dar noi avem o bază juridică.

DEPUTAT I: Mereu însă procedăm invers. Învoieliile sînt mult mai favorabile pentru seniori. Obligațiile țărănilor sînt sporite.

HIPLER: Da. Dar avem o bază juridică. Vrem să evităm cu orice preț conflictele violente. De aceea e necesar să facem unele concesii. Așa se ajunge la o învoială. Înțelegeți?

DEPUTAT I: Nu.

DEPUTAT II: Propun să trecem la punctul unu al ordinei de zi.

HIPLER: Domnilor, aici nu mai avem de ce discuta despre revoluție. Revoluția germană a învins. În toate landurile importante, poporul deține puterea. Majoritatea principilor, nobilimea de rînd, orașele ni s-au alăturat fără rezistență. Aici avem de discutat despre edificarea unui nou stat... Important este: să revenim cît de repede posibil la situația normală. Oamenii trebuie să se ducă din nou la muncă. Cea mai mare parte a trupelor pot fi lăsate la vatră. Iobăgia se desființează. Țărani, meșteșugarii, muncitorii și tîrgoveții sînt scuțiți de orice dajdie. Bunurile bisericii se etatizează. Din beneficiu vor fi acoperite cheltuielile imperiului și vor fi despăgubiți principii. Evident, el trebuie despăgubiți pentru pierderea puterii. Dar pot să exercite și mai departe anumite funcții.

DEPUTAT II: Aș mai avea o întrebare. Cum e cu monedele? Cum vor arăta?

DEPUTAT I: Pe o față, vulturul imperial.

DEPUTAT II: Și pe cealaltă față?

DEPUTAT I: Aceasta-i întrebarea.

DEPUTAT II: Capul principelui landului?

DEPUTAT I: Sînt pentru stema landului.

DEPUTAT II: Dar un cap de principe pe monedă arată cu totul altfel.

HIPLER: Domnilor, clarificați aceasta în comisii. Declar închisă prima ședință a primului parlament german. *(Pe podium se desfășoară o sirguincioasă activitate parlamentară.)*

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

MÜNZER: Timpul trece. Nu se întîmplă nimic. Deputații stau acum la Heilbronn și se sfătuiesc cum să le facă un bine principilor. Oh, sfîntă naivitate.

PFEIFFER: Totuși, principii semnează învoielile.

MÜNZER: Principii semnează tot, pînă cînd își adună oastea. Domnii nu vor respecta nimic.

PFEIFFER: Pretutindeni puterea e a noastră.

MÜNZER: Și încheiem învoieli și ne ducem acasă. Pentru ca domnii să se poată ocupa cît mai temeinic de fiecare land în parte.

PFEIFFER: Trebuie totuși să avem o rînduială.

MÜNZER: Da, dar mai înainte de a ne îngriji ce cap de principe să se imprime pe monede, ar trebui să ne ocupăm de capetele principilor.

PFEIFFER: Nici o vărsare de sînge.

MÜNZER: Iată rapoartele. Pretutindeni principii adună trupe. Nici o vărsare de sînge. Ei vor face din Germania un mormînt și se vor șterge la fund cu învoielile.

PFEIFFER: Mulți mai cred încă în Luther. Iar Luther e pentru învoieli.

MÜNZER: Și pentru cenzură. . . Mulți ani de aci înainte, lumea încă nu-și va da seama ce pagube a adus prin atitudinea lui criminală și perfidă.

PFEIFFER: Ceri prea mult.

MÜNZER: Oamenii trebuie aduși la uimirea și iritarea extremă, dacă vrem să se lepede de înșelăciuni și să fie instruiți așa cum trebuie. . . Oamenii trebuie să devină ei înșiși zei și să realizeze raiul aici pe pămînt.

PFEIFFER: Oamenii sînt oameni.

MÜNZER: Altminteri nu se poate obține nici o pace, nici o bucurie și nici o dreptate care totuși li se cuvine. . . Îți spun, trebuie să fim foarte atenți la noua mișcare a lumii de astăzi.

PFEIFFER: Iar cei care au nevoie de această lume, să nu facă abuz de ea, căci ființa acestei lumi piere.

MÜNZER: Biblia, Babel, Babel *(Apare doamna Münzer, cu un sugar în brațe)* Fiul meu. Așa se ajunge la starea burgheză. Unde te duci?

DOAMNA MÜNZER: Organizăm în biserică o acțiune, ca să-i scoatem din sărite pe preoți. *(Plecînd)* Ai auzit, la Salzungen, muncitorii au confiscat fabricile. Trăiască revoluția.

MÜNZER: Trebuie să ne ocupăm de mineri. Hal, Pfeiffer.

(Münzer și Pfeiffer ies)

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

MÜNZER (*sare pe masă*): Fraților! Cît o să mai dormiți! Ah, de cîte ori v-am spus că trebuie. Nu e cu puțință, cîtă vreme trăiesc ei, să vă eliberați de teama ome-nească . . . Întreaga Germanie s-a trezit, meșterul vrea să înceapă jocul, nemernicii trebuie să intre în el. Vă vor ruga prietenește, vor scînci, se vor milogi, ca niște copii. Nu vă lăsați înduioșați. Loviți, loviți, loviți! A sosit ceasul. E de trebuință peste măsură. Loviți, loviți, loviți, cît e fierul cald. Nu vă lăsați spada să se răcească. Dărîmați-le la pămînt turnul. Loviți, loviți, loviți cît mai aveți zile. Loviți, loviți, loviți!

(*Sare de pe masă. Adepții se adună în jurul său*)

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

LUTHER (*pe masă*): Trădători, sperjuri, nesupuși, răzvrătiți, ucigași, tîlhari, blas-fematori, cred că nici un diavol nu se mai află în iad, cu toții au intrat în țărani. De aceea, toți cei ce pot trebuie să doboare, să ucidă, să spintece, pe ascuns sau pe față, și să știe că nimic nu poate fi mai otrăvicios, mai păgubitor, mai drăcesc decît un om răzvrătit, care trebuie omorît ca un ciîne turbat . . . E vremea spade și a mîniei, nu a îndurării. Ocîrmuirea trebuie să lovească fără mustrări de conș-tiință, atîta timp cît mai zvîcnește în ea vreo vînă. Iar țăranul ce va fi ucls, va apar-ține pe veci, cu trup și suflet, diavolului. Să spintece, să lovească, să ucidă cine poate. De vei cădea mort, ferice de tine. O moarte mai mîntuitoare nu ți se va mai dărui niciodată. Căci mori în slujba iubirii. Așa vorbească orice creștin. Amin. Căci rugăciunea e dreaptă și bună și pe placul lui Dumnezeu. Asta o știu

(*Coboară de pe masă*)

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

Pe masă șade un țăran.

MERCENAR I (*intră. Cîntă*):

O tîrfă mama de-ar fi fost

Și tata un bandit

Bani dac-aveam

Eram iubit.

Ce vremuri, hai?

ȚĂRAN: Dumnezeu să dea viață lungă mîrșoagelor lor, altminteri au să ne călărească pe noi.

MERCENAR I: Nu cred că domnii au să-i omoare pe toți. Cu siguranță că nu pe toți. Ar rămîne singuri pe pămînt.

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I (*cîntă*):

O tîrfă mama de-ar fi fost

Și tata un bandit

Bani dac-aveam

Eram iubit.

Luther să nu cumva să se mai arate în ochii poporului, nu?

ȚĂRAN: Nu.

MERCENAR I: Ai fost și tu înhăitat cu Münzer?

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I: Pentru fiecare om de-al lui Münzer pe care-l prindem ni se dă un ban de cinci. Insul e supus la chinuri și pînă la urmă omorît. Poate că noi doi om face alt tîrg. După bătălia de la Pavia, am vîndut leșul unui arhiduce. Familiei. Pentru înmormîntare creștinească, pămînt sfințit și toate alea. Asta aduce parale, mai mult decît un ban de cinci. Dacă mortul are familie.

ȚĂRAN: Înțeleg.

MERCENAR I: Ar fi oricum un tîrg bizuit pe bună credință. Trebuie să poți avea încredere.

ȚĂRAN: Da. Mă învoiesc.

MERCENAR I: Ai ceva stare?

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I: Cam ce?

ȚĂRAN: Am cîteva case în orășel.

MERCENAR I: Familie?

ȚĂRAN: Și.

MERCENAR I: Loc de veci?

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I: Torturile sînt îngrozitoare. Iar după aia, și așa te spînzură. O moarte repede ar fi mai de dorit. Mă pricep la d-astea.

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I: Vezi frate, tu ai o moarte frumoasă, eu îmi capăt banii și pe deasupra sînt și un om milos. Un tîrg creștinesc.

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I (*scoate un cuțit și dă mîna cu țăranul*): Frate.

ȚĂRAN: Frate.

MERCENAR I: Banii. Înțelegi.

ȚĂRAN: Da.

MERCENAR I (*îl înjunghie. Țăranul cade cu fața în jos. Mercenarul scoate cuțitul, i șterge și cîntă*):

O tîrfă mama de-ar fi fost

Și tata un bandit

Bani dac-aveam

Eram iubit.

MASA DIN FAȚĂ STÎNGA

Doi mercenari, fiecare cu cîte un cadavru pe umăr, înaintează.

MERCENARII (*strigă*): Vindem leșuri! Vindem leșuri! (*Aruncă leșurile la pămînt*)

MERCENAR I (*își tirăște mai aproape țăranul*): Sînt un om cu noroc. Am mai pus mîna pe un proprietar de case.

MERCENAR II: Să nădăjduim că nu le-am dat foc.

MERCENAR I: Bani o să aibă.

(*Din stînga vin cîteva femei. Se uită la bărbați.*)

FEMEIA I: Ăsta-i al meu.

MERCENAR II: Douăzeci de guldeni.

FEMEIA I: Douăzeci?

MERCENAR II: Încă i se mai învîrtoșează. Uite. (*Calcă pe penis*) Dacă îl culci repede în pat, tot te mai alegi cu ceva.

FEMEIA I: Zece guldeni.

MERCENAR II: Cincisprezece, sau îl hăcui.

(Femeia plătește și pleacă tirind cadavrul)

MERCENAR III: Al tău?

FEMEIA II (aprobă din cap)

MERCENAR III: Douăzeci.

FEMEIA II: N-am bani.

FEMEIA III: I-a tăiat tot. Nu mai are nici brațe, nici picioare.

MERCENAR III: Așa se cară mai ușor.

FEMEIA II: N-am bani.

MERCENAR III: Bine, fiindcă e oleacă vătămat, zece.

FEMEIA II: N-am bani.

MERCENAR III (taie capul cadavrului): Rău vătămat. Cinci.

FEMEIA II: N-am bani.

MERCENAR III: Atunci îl azvîrl în riu.

MERCENAR I: Și asta.

FEMEIA III: Nu-i de pe-aici.

MERCENAR I: Vreți să mă trageți pe sfoară? Are case.

FEMEIA III: Nu-l cunoaștem nicicum pe-aici.

MERCENAR I: M-a păcălit, porcu'

(Mercenarii tirăsc cadavrele spre fund. Mercenar I cîntă) :

O tirfă mama de-ar fi fost

Și tata un bandit

Bani dac-aveam

Eram iubit

MASA DIN FAȚĂ DREAPTA

MELANCHTHON: Mi-e rău de tot.

LUTHER: Eu habar n-am. Sînt un țăran din topor, iar în lucruri de astea sufletul meu și-a îngroșat pielea. Să sperăm că n-o s-o lungească prea mult. Astăzi mai vreau și să mă însor.

MELANCHTHON: Ce vrei?

LUTHER: Să mă însor.

MELANCHTHON: Ce? Acum? Cînd Germania întregă înoată în sînge?

LUTHER: Ei și? — lată-i pe principii.

(Din dreapta, Întră Johann, Albrecht și alți cîțiva principii. Melanchthon și Luther se înclină.)

LUTHER: Prealuminați, de neam bun, preamiliostivi principii și domni . . . De la început am precizat și am învățat neconținut că ordinea cetățenească trebuie menținută. De aceea plecați îndată să minuiți spada. Este necesar, iar Dumnezeu vrea și el ca printre oameni să fie instăpînită teama și sfiala, pentru ca pe viitor țărani să știe cit de nedrept s-au purtat. Nu vă faceți atîtea griji. Dacă sînt printre ei nevinovați, Dumnezeu îi va salva cu siguranță. Dacă n-o face, însemnează că nu sînt nevinovați. Sînt de părere că ar fi mai bine să fie uciși toți țărani decît să se întîmple ceva principilor . . .

JOHANN: Magister Melanchthon este, sperăm, de aceeași părere?

MELANCHTHON: Firește.

PRINCIPELE I: Și birurile? Țărani afirmă că nu le folosim cum se cuvine.

MELANCHTHON: Asta nu privește poporul, el e obligat să dea ceea ce i s-a impus.

PRINCIPELE II: Iar șerbia?

MELANCHTHON: Cine nu vrea să fie șerb comite o nedreptate și o silnicie. Șerbii trebuie să se arate ascultători, cu teamă și tremur față de domnii lor. Da, asta ar mai lipsi, ca un popor atît de sălbatic și necioplit ca germanii să aibă ceva mai multă libertate decît are acum. Ar trebui guvernați cu mai multă asprime. Dumnezeu numește guvernarea laică o spadă. Dar o spadă trebuie să taie.

JOHANN: Cred că e cazul să vă acordăm din nou un important spor de simbrie
(*Luther și Melanchthon se înclină*)

LUTHER: Înălțimea voastră constată desigur că lumea nu poate fi guvernată numai cu ajutorul forței, sînt necesari și oameni învățați, care pot ajuta prin cuvîntul lui Dumnezeu la supunerea poporului. (...)

ALBRECHT: Și ce fac eu? Eu sînt cardinal. Nu am decît episcopate.

LUTHER: Înălțimea voastră să se însoare, așa cum fac eu. Să se însoare, să se numească principe laic. Să-și confîște propriile bunuri bisericești și să transforme întreaga țară într-un principat ereditar...

ALBRECHT: Ah, așa merge. Apoi: Toată puterea poporului. (*Rîde*)

JOHANN: Revoluția o facem noi.

(*Melanchthon iese. Albrecht îl ia de-o parte pe Luther*)

ALBRECHT: Pot să-ți dau o pungă de galbeni? O nimica toată. Pentru serviciile dumitale.

LUTHER: Nu, nici vorbă. Nu iau niciodată nimic.

ALBRECHT: Să zicem pentru nunta dumitale.

LUTHER: În nici un caz. Nu primesc nimic. Dați-i-o soției mele. (*Doamna Luther se apropie*)

ALBRECHT: Stimată doamnă. (*Îi sărută mîna*)

DOAMNA LUTHER (*reverență*): Stimate domn. (*Albrecht îi dă punga de galbeni. Luther și doamna Luther ies spre stînga.*)

LUTHER (*încet*): Cît?

DOAMNA LUTHER (*cîntărește în mînă punga*): 2000.

(*Prin dreapta a intrat un ofițer, urmat de cîțiva lăncieri, care-l duc între ei pe Münzer legat.*)

JOHANN: Cît?

OFIȚERUL: 6000 de morți.

JOHANN: Foarte bine pentru o după amiază. Așa, și ăsta-i deci Münzer. Cum era? Toți oamenii sînt egali?

MÜNZER (*epuizat*): Toți oamenii sînt egali.

JOHANN: Așa așa, toți oamenii sînt egali. (*Îl lovește cu piciorul în burtă*)

PRINCIPELE II: Toți oamenii sînt egali? (*Îl pămăiește*)

PRINCIPELE III: Toți oamenii sînt egali? (*Îl lovește cu piciorul*)

PRINCIPELE IV: Toți oamenii sînt egali? (*Îl pămăiește*)

PRINCIPII: Egali, egali, egali, egali, egali. (*Îl lovesc cu toții. Münzer rămîne întins la pămînt. Lăncierii îl tirăsc în mijlocul scenei.*)

CĂLĂUL (*intră*): Au venit niște femei, cer îndurare pentru bărbații lor.

JOHANN: Îndurare? Da, ce fac eu aici? Dacă sînt îndurător, păcătuiesc. Cine vrea să fie păcătos? Mai avem ceva răzvrătiți?

CĂLĂUL: Da.

JOHANN: Ei, atunci femeile să vină mai târziu, cînd ne vom găsi la gustarea de după bătălie, și să le scoată creierii din cap. (*Către Albrecht*) Așa cade omul în păcat. Din pură îndurare. Poporul n-o să ne despăgubească niciodată pentru asta.

(*Albrecht și ceilalți principii urcă pe podium*)

CĂLĂUL: Vă rog cu supunere să-mi îngăduiți a vă supune contul meu.

JOHANN: Dar cu specificări exacte... Decapitați, spînzurați, trași pe roată, înecați, arși. Și nici un fel de leșuri de oameni morți în timpul torturii.

CĂLĂUL: Le-am și scăzut. 1.218 decapitați.

JOHANN: Plătesc un gulden.

CĂLĂUL: Trași pe roată, spintecați în patru, înecați, în total —

JOHANN: Nu plătesc, ăsta-i asadism.

CĂLĂUL: 831 cu ochi scoși.

JOHANN: O jumătate de gulden.

CĂLĂUL: 711 smulsă limba.

JOHANN: Dito.

CĂLĂUL: 910 retezate mîinile.

JOHANN: Dito.

CĂLĂUL: Diverși copii, scoși ochii și smulsă limba.

JOHANN: Copii nu plătesc.

CĂLĂUL: Înălțimea voastră veți avea mult timp supuși orbi și muți.

JOHANN: Aceasta-i un argument. (*la socoteala*) Și se mai miră lumea că avem cheltuieli de administrație atît de mari.

(*Se duce pe podium la ceilalți principii. Călăul se duce în mijlocul scenei la Münzer*)

PODIUMUL DIN DREAPTA

PRINCIPELE III: Au fost prăzi bogate. Îndată ce terminăm, am să fac un pelerinaj sau o ctitorie pioasă.

PRINCIPELE I: Țăranii mei s-au predat numaidecît, așteptîndu-mi îndurarea. Fără arme, cu capul gol și desculți ne-au ieșit în întîmpinare, cu bețișoare albe în mîinile împreunate. Atunci am dat năvală cu spadele și am curățat 18.000 de țărani. Mai văd și acum în fața ochilor mîinile împreunate, bețișoarele albe, sîngele roșu. Alb și roșu. Culoarele landului meu. Îmi plac, au atîta propeșime.

PRINCIPELE II: Eu procedez așa. Îi iau pe țărani prizonieri, le dau drumul după plata unei despăgubiri, îi prind iar și-i nimicesc. Așa îi ai pe ei morți, și ai și banii. Altminteri mai ascund banii.

PRINCIPELE III: Eu i-am lăsat trei zile fără apă și pîine în șanțurile castelului, încît s-au luat la încăierare pentru scursorile de la canal. A fost de-un comic nespus.

PRINCIPELE IV: La mine, s-au refugiat în biserică. Am aprins biserica și au ars cu toții o dată cu biserica. Iar hazul cel mai mare a fost că au cîntat pînă la sfîrșit spre slava lui Dumnezeu. (*Cu toții rid*)

JOHANN: Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu am învins și prin aceasta am îndeplinit o faptă bună. Să-i mulțumim acum celui atotputernic. (*Se roagă*)

PODIUMUL DIN STÎNGA

Doamna Luther croșetează, Luther sortează niște hîrtii.

DOAMNA LUTHER: Iubitele, ce-nsemnează *non putassem*?

LUTHER: *Non putassem?* Nu m-aș fi gândit. Cei vechi socoteau vorbele astea drept spusa cea mai rușinoasă pentru un bărbat. Căci ea caracterizează un bărbat singur de el, încăpăținat, lăsător, care, într-o clipă, cu un pas, cu un cuvânt poate nimici mai mult decât ar putea să repare zece semeni ai săi. Iar după aceea spune: Cu adevărat nu m-ași fi gândit.

DOAMNA LUTHER: La asta nu m-aș fi gândit.

LUTHER (*lovește cu palma un document*): În timpul torturii, lui Münzer nu i s-au pus întrebările care trebuiau. Eu aș fi cerut să fie întrebat cu totul altfel. Asta nu-i mărturisire. El afirmă că n-a făcut nimic rău. M-apucă groaza. Ninimc rău. N-aș fi crezut cu puțință ca o inimă omenească să fie atât de îndărătnică.

DOAMNA LUTHER: Münzer e un om rău, nu?

LUTHER: Un om foarte rău.

DOAMNA LUTHER: Și Karlstadt?

LUTHER: Ăla o să se pocăiască. Dacă retractează, se poate stabili în vreun sat de pe aici. Ca negustor de mărunțișuri. Azi-dimineață am fost la țară și i-am întrebat pe țărani de ce nu-și mai plătesc păstorii sufletești, câtă vreme pe păstorii de vite i-ar plăti totuși. Știi ce mi-au spus? De păstorii de vite avem nevoie. Atât de departe am ajuns. Lumea se sufocă în păcate.

DOAMNA LUTHER: *Non putassem.*

LUTHER: Pur și simplu, nu mai vor să dea nimic. Atîta nerecunoștință arată oamenii sfîntului cuvînt al lui Dumnezeu, fără îndoială o mare nenorocire. Mă și căiesc că i-am eliberat în așa măsură de tirani. Sînt niște bestii ingrate, nu-s vrednici de comoară Evangheliei. Nu trebuie să arunci mîrgăritare în troaca porcilor.

DOAMNA LUTHER: Nu te necăji, fă un cîntecel.

LUTHER: Ai dreptate. (*Compune, notînd pe o hîrtie*)

DOAMNA LUTHER: Acum oamenii au să gîndească neapărat rău despre tine?

LUTHER: N-au decît. Știu cum să mă strecur din încurcătură, lăsîndu-i pe ei în ea. (*Fredonează un cîntec*)

DOAMNA LUTHER: Nu știu deloc de ce l-o fi ocărînd lumea atîta pe principe. E un om așa de drăguț. Ne-a dăruit minăstirea.

LUTHER: Minăstirea nu mai produce atît de mult.

DOAMNA LUTHER: E mare, am să deschid în ea o pensiune. Ești celebru. Va veni lume multă, și putem încasa bani frumoși.

LUTHER: Da.

DOAMNA LUTHER: Ți-a mărit și salariul.

LUTHER: 50.000.

DOAMNA LUTHER: Apoi ne-a mai dăruit în plus și o sumă frumoșică.

LUTHER: 60.000.

DOAMNA LUTHER: Cu ăștia o să cumpărăm o frumoasă proprietate țărănească. E o investiție bună.

LUTHER: Da, proprietățile țărănești sînt acum ieftine.

DOAMNA LUTHER: Pe urmă mai cumpărăm un eleșteu, o vie și cîteva grădini mari. Și nu uita, minăstirea are privilegiul de a fabrica bere. Acum ești berar. Martin Luther, marele berar din Wittenberg. Non putassem. (*Ride cu poftă*) Apoi comandăm o stemă, iar la minăstire punem să ni se construiască un portal nou, cu chipul tău și stema. O fațadă nouă, frumoasă. (*Ride*)

LUTHER: Da. Acum lucrurile au luat o întorsătură serioasă. E timpul să stăm liniștiți și să ne lăsăm în voia Domnului. (*Pauză. Compune*) Predicatorii sînt cei mai mari ucigași. Eu, Martin Luther, i-am ucis în răscoală pe toți țăranii. Eu am cerut să fie uciși. Tot sîngele lor e pe creștetul meu. Dar îl trec în seama Domnului

Dumnezeului nostru, căci el mi-a poruncit să spun ceea ce am spus. Cine cîntărește aceste lucruri și le examinează cu grijă, acela a învățat ceva.

LA MIJLOCUL RAMPEI

Fugger stă în genunchi pe scaunul său de rugăciune. Schwarz așază registrul contabil deschis pe scaunul de rugăciune și aprinde două lumînări, aflate în dreapta și în stînga registrului.

FUGGER (își împreunează mîinile): Sfirșitul.

SCHWARZ: Bilanțul firmei Jakob Fugger. Suma: 230.265.200. Un cîștig de peste 1.000%.

FUGGER: Au fost ani buni. Lăudat fie capitalul.

SCHWARZ: În veci. Amin.

FUGGER: O capital!...

SCHWARZ: Miluiește-ne pe noi.

FUGGER: Tu începutul și sfirșitul tuturor lucrurilor.

Care ai fost și ești și vei fi .

Din care, prin care și în care e totul.

În care trăim, ne mișcăm și sîntem.

Care are toată puterea în cer și pămînt.

Care poartă cheile morții și ale iadului.

Care a orînduit toate după măsură, număr și greutate.

Tu rege al regilor și domn al stăpînitorilor

A cărui maiestate umple pămîntul.

A cărui înțelepciune guvernează cu tărie și orînduiește cu grație toate.

SCHWARZ: Miluiește-ne pe noi.

FUGGER: O capital!...

SCHWARZ: Mînuiește-ne pe noi.

FUGGER: De mînia ta.

De necredință și superstiții.

De lașitate și semeție față de tine.

De neîncredere față de afectuoasa ta prevedere.

De tînguire împotriva hotărîrilor tale înțelepte.

De orice fel de necinstire a preînaltei tale maiestăți.

Prin nesfirșita putere și înțelepciune a ta.

Prin bogăția ta.

SCHWARZ: Mînuiește-ne pe noi.

FUGGER: O capital!...

SCHWARZ: Ne rugăm ție.

FUGGER: Ca toți oamenii să creadă în tine.

Ca toți să te recunoască și să adore în tine pe creatorul lor.

Ca toți să îndeplinească devotați sfînta ta voie.

Ca toți să te iubească din inimă ca pe bunul lor suprem.

Ca tu să ne conduci în împărăția ta, pe care ai pregătit-o pentru ai tăi.

Ca toți să ne supunem asemeni copiilor hotărîrilor tale.

Ca să ne binecuvîntezi lucrările și afacerile.

Ca să ne întărești și să ne menții în sfînta ta slujbă.

Ca să ne faci moștenitorii veșnicului tău imperiu.

SCHWARZ: Te rugăm, ascultă-ne.

FUGGER: O capital!...

SCHWARZ: Miluiește-ne pe noi.

FUGGER: Tu țel și sfârșit a tot ce există.

Tu spaimă a săracilor.

Tu bucurie a bogaților.

Tu pricină a voioșiei noastre.

Tu refugiu al păcătoșilor.

Tu hrană a celor aleși.

Tu izvor al tuturor harurilor

Reunit în esență cu cuvântul lui Dumnezeu.

Tu tabernacol al celui preainalt.

Tu abis al tuturor virtuților.

Tu centru al tuturor inimilor.

Tu mîntuire a tuturor ce speră în tine.

Tu nădejde a tuturor ce mor în tine.

SCHWARZ: Miluiește-ne pe noi.

FUGGER: O capital.

SCHWARZ: Te rugăm, ascultă-ne.

FUGGER: Prin izbînda ta împotriva tuturor vrăjmașilor tăi.

Prin veșnica ta putere și măreție.

Ca să ne menții în grația ta.

Ca să-i duci pe eretici la recunoașterea adevărului.

Ca să-ți desăvîrșești operele între toate popoarele pămîntului.

Ca să ne îndrumezi după voia ta

toate gîndurile, vorbele și faptele.

Ca să ne primești în numărul celor aleși.

Ca să ne menții și să ne sporești

credința și venerația față de tine.

Ca să aprinzi în noi o dragoste arzătoare pentru tine.

Ca să trezești în noi dorința de mai dese desfătări.

SCHWARZ: Te rugăm, ascultă-ne.

FUGGER: Toți sfinții.

SCHWARZ: Rugați-vă pentru noi.

FUGGER: Activ și pasiv.

Dobînzi și dividende.

Poliță și cec.

Scont și dow Jones.

Obligațiuni și acțiuni.

Ipoteci și deconturi.

Impozite și cupoane.

GmbH¹ și AG².

Investiții și bunuri imobiliare.

Devize și burse.

Aur și diamante.

Inflație și deflație.

Credit și speculații.

1. Gesellschaft mit beschränkter Haftung — societate cu garanție limitată

2. Aktiengesellschaft — societate pe acțiuni

Conjunctură și bilanț.

SCHWARZ: Rugați-vă pentru noi.

FUGGER: Voi care îl adorați cu evlavie și cîntați fără sfîrșit:

Sfînt, sfînt, sfînt.

Voi care ascultați glasul său și-i împliniți cu bucurie voința.

Voi care vestiți oamenilor hotărîrile sale.

Voi care sinteți emise în serviciul său.

Voi care ne însoțiți și ne apărați pe toate drumurile noastre.

Ca să dăm urmare sugestiilor voastre

și să vă împlinim mereu cu devotament voința.

Ca să vă cinstim împreună cu domnul nostru, capitalul.

Ca să slăvim veșnic împreună cu voi capitalul.

SCHWARZ: Rugați-vă pentru noi.

FUGGER: Tu consolator al celor bogați.

Tu luminezi a milionarilor.

Tu foc al săracilor.

Tu bucurie a acționărilor.

Tu luminator al guvernelor.

Tu inspirator al profesilor.

Tu tărie a conducătorilor.

Tu puritate a tîrfelor.

Tu deliciu al moștenitorilor.

O tu cel acoperit de ocări.

SCHWARZ: Mîntuiește-ne pe noi.

FUGGER: De chinuitoarele reproșuri ale conștiinței.

De marea întristare.

De îngrozitorul întuneric.

De îspăimîntătoarele jeluiri și tînguiri.

De trista părăsire.

O capital, care ridici păcatele lumii.

Dă-ne nouă veșnica liniște.

(La sfîrșitul litaniei lui Fugger se ridică Luther, doamna Luther, principii și cîntă :)

Cetate tare-i Dumnezeu,

Apărător și armă.

Ne scapă din impasul greu

Care acum ne sfarmă.

Dușmanu-ncornorat

E azi încredințat

Că poruncește-oricui

Prin viclenia lui.

Nu-i altul pe pămîntul ca el.

Cuvîntul sfînt ni l-au lăsat,

De mulțumiri nevoie nu-i,

Firește-n gînd ne-nsemnat

Cu duhul și cu darul lui.
Trup, cinste, bogății
Să ni le ia, femeii, copii
Să piară-n vînt,
Fără folos le sînt.
Imperiul ne rămîne.

În timpul cîntecului, coboară de pe podium și se așază pe un rînd în mijlocul scenei. Cu veșmintele lor, pe care le întind în lături, acoperă execuția lui Münzer. În spatele lor răsună strigăte de durere. Ei cîntă mai tare. O secure izbește pe un butuc. Ei cîntă mai tare. Capul lui Münzer, înfipt într-o prăjină lungă, apare în spatele lor și privește peste ei spre public. Ei cîntă mai tare. Fugger se roagă. Cortina.

În românește de ION ROMAN

La pp. 71, 100, 101 și 117, scene din piesă în reprezentarea teatrului *din Basel*
La pp. 88-89, scene din piesă în reprezentarea teatrului « Freie Volksbühne »
din Berlinul occidental
La p. 118, gravură de epocă: « Cele șapte capete ale lui Martin Luther »

Sieben Köpffe Martini Luthers

Vom Hochwürdigen Sacrament des Altars / Durch
Doctor Jo. Cocleus.

EVENIMENTUL SOCIAL—POLITIC ȘI TEATRUL

Goetz von Berlichingen, operă de tinerețe, înflăcărată și entuziastă pledoarie pentru libertate, apărută în 1773, impune dintr-o dată numele lui Goethe, în vîrstă pe atunci doar de 24 de ani, situîndu-l în fruntea generației lui, a celor ce voiau să înfăptuiască cultura germană modernă, răsturnînd canoanele.

Epoca din care s-a inspirat autorul era aceea a eroicului război german, cînd, după cum spune Engels: «poporul german a dat dovadă de o tenacitate și o energie care ar fi dus la cele mai strălucite rezultate, la o națiune centralizată, cînd țărani și plebeii germani zămisleau idei și planuri care-i fac adesea pe urmașii lor să se cutremure»¹ Goethe n-a fost însă cîștigat de virtuțile revoluționarilor, după cum n-a fost sensibil nici la disputele religioase și filozofice ale veacului al XVI-lea. Preocupat de complexitatea naturii umane, de nobila pasiune de a construi caractere puternice, așezate în centrul uriașelor conflicte umane, a ales perioada frămîntatelor evenimente atras de coloratele memorii ale aventurierului Goetz von Berlichingen, dornic să umple scena cu violentele ciocniri dintre loialitate și minciună, dintre dreptatea omului legat de natură și inechitățile unei lumi dominată de biserică și marii feudali, să exprime, în fond, idealurile vremurilor lui, a generației «*Sturm und Drang*»-ului.

Tînărul autor dramatic face totul pentru a-l prezenta pe Goetz von Berlichingen, «Omul cu mîna de fier», ca pe o adevărată personificare a cinstei și loialității, părinte ideal, prieten desăvîrșit, soț plin de tandrețe, frate capabil de uimitoare duioșii.

Construită din zeci de detalii pitorești, opera lui Goethe este destinată teatrului creator de iluzii, luminosul chip al eroului principal detașîndu-se de restul personajelor prin sistemul opoziției. Goetz se definește în contrast cu vicleanul episcop de Bamberg, cu nemiloasa Adelaid von Walldorf, șovăielnicul Weislingen, mîrginiții burghezi din Heilbronn sau anarhicele căpetenii ale țăranilor răsculați: Metzler, Sievers, Link, Kohl și Wild.

La castelul lui Goetz domnește buna înțelegere și armonia, la palatul episcopal minciuna, trădarea și fățarnicia. Lipsesc dezbaterile de idei sau comentariile pe marginea ordinii naturale și a ordinii de stat, dar există în schimb fapte, pasiuni, oameni, ciocniri de voințe, cu alte cuvinte elemente sensibile și concrete prin intermediul cărora conflictul dintre libertatea individului și cătușele unei ordine sociale nedrepte se transmite direct, stîrnind atitudini afective imediate, puternice, bine definite. Undeva în adîncuri, în fundal, se desfășoară și războiul țăranesc german dar ecourile lui sînt palide, și atunci cînd irump pe scenă îl înspăimîntă pe autorul piesei.

¹ Friderich Engels, *Războiul țăranesc german*, București, Editura pentru literatură politică 1958, p. 31

aproape tot atât de mult ca și pe burghezii veacului al XVI-lea. Goetz von Berlichingen, creat de Goethe, nu are nimic comun cu lupta țăranilor, iar faptul că devine conducătorul lor, este un accident, o alianță forțată, însoțită cu păreri de rău.

Operă eroică-anarhică, cu patimi războinice și armonii casnice, Goetz von Berlichingen deschide drum imediat Hoților lui Schiller, fiind un exemplu însă și pentru cei care se vor îndrepta către o mai aplicată cercetare a războiului țăranesc german și a Reformei.

La sfârșitul veacului al XIX-lea, Gerhart Hauptmann se apleacă cu lucidă conștiinciozitate asupra acestor evenimente, devenite prilej de aprinsă dezbatere între Marx, Engel și Lassalle, cu prilejul apariției lucrării acestuia din urmă Franz von Sickingen. Epoca este bine cunoscută. Istoricii și filozofii i-au analizat și momentele de glorie și de prăbușire. Se cunosc și făuritorii revoluției și dușmanii ei. Cu toate acestea, scena continua să fie deschisă numai cavalerilor conducători de oaste, cu armuri lucitoare și pene la coif. Goetz von Berlichingen, Franz von Sickingen, Florian Geyer. Gerhart Hauptmann, încearcă să-și depășească înaintașii, oprindu-se asupra destinului lui Florian Geyer, în drama cu același titlu, numai în măsura în care acesta acceptă să se sacrifice pe sine pentru cauza celor mulți.

Cu experiența cîștigată în *Țesătorii*, în ceea ce privește masele pe scenă și crearea scenelor colective, Gerhart Hauptmann aduce în Florian Geyer peste optzeci de eroi, în afara grupurilor de soldați, țărani sau servitori. Scriitorul încearcă tot timpul ispititoare modalitate de a conferi fiecărui personaj o individualitate distinctă, lăsându-l totodată și simplă componentă a unui întreg unitar.

Măreția faptelor petrecute a avea este atât de impresionantă încît Gerhart Hauptmann renunță la construcții dramatice tradiționale. Admirația încercată față de cauza dreaptă a răsculaților înlocuiește tehnica dramaturgului constructor de conflicte și situații ordonate.

Faptele de arme, inițiativele imediate nu lasă loc gînditorilor, deși numele lui Martin Luther și Thomas Münzer sînt adeseori pomenite. Ideile lor dau înaripare evenimentelor dar pentru moment acești creatori de concepții nu apar pe scenă, nu-și găsesc locul în cadrul acțiunilor sever structurate ale conflictelor tradiționale de voință sau sentimente.

De la Goethe pînă la Gerhart Hauptmann scena a parținut eroilor în acțiune, oamenilor stăpîniți de patimi și dorința reușitei, expresie a unor concepții de viață generatoare de energii spirituale și afective, de poziții categorice, dialogului pătimaș cu posibilitatea comunicării imediate a clocotului lăuntric.

Martin Luther a fost înfăptuitorul reformei religioase în lumea germană. Datorită lui, citadela aparent de neînfrînt a bisericii catolice s-a prăbușit. S-a ridicat cu puterea tunetului condamnînd ipocrizia: «Firea robustă de țăran a lui Luther s-a manifestat năvalnic în această primă perioadă a activității sale»¹ — scrie Engels, atrăgînd atenția că lui Martin Luther i se datoresc răsturnările de la început, flacăra primă a revoluției: «Trăsnetul pe care-l aruncase Luther a nimerit în plin. Întreg poporul german s-a pus în mișcare. Pe de o parte, țăranii și plebeii au văzut în apelurile lui împotriva poporului și în predicile lui despre libertatea creștină, semnalul răscoalei»².

Așa arată Luther reformatorul, Luther traducătorul Bibliei și făuritorul limbii germane moderne. Mai există însă un Luther, protejatul ducilor, dușmanul țăranilor, care a spus despre primii revoluționari ai Germaniei: «Să fie ruși în bucăți, sugrumați și înjunghiați, fâțiș sau pe ascuns, de oricine poate, așa cum se omoară un ciine turbat» sau «Chinuri, chinuri, cruce, cruce, iată dreptul țăranilor».

¹ Engels: Războiul țăranesc german, ed. cit., p. 53

² Ibidem, p. 54

În căutarea unor eroi prin care să arate marile înfăptuiri ale voinței universale, August Strindberg îl descoperă în 1903 pe Luther. Dorința de a-i reliefa îndrăzneala ține de cele mai adânci și sincere năzuințe ale firii sale de reformator și implacabil judecător al unei societăți nedrepte.

Cu înflăcăări mistice la început, cu renegări violent iconoclaste ulterior, pentru a retrăi patetic întoarcerile la credință, Strindberg se apropie de Luther cu admirație. În ochii lui, călugărul augustin care a ars indulgențele și bulele papale, se afla pe un pedestal aproape imposibil de atins de alți muritori.

Gigantul erou al dramei *Luther sau Privighetoarea din Wittenberg* împletește în cuvintele, sentimentele și reacțiile lui datele reale ale personalității istorice cu elementele autobiografice ale scriitorului, cu ecouri ale copilăriei lui Johan din *Fiu de servitoare*, cu protestele neputincioase și pline de durere ale lui An din *Legenda lui An Bogzweig*, strigătul copilăriei împilate de egoismul celor mari: «Și nuca pentru care m-ai bătut am găsit-o din nou. Am aruncat-o în foc și m-am rugat lui Dumnezeu s-o blesteme, să nu mai crească din ea nici un copac, să nu mai aducă nenorocire oamenilor.» Luther ridicat în fața tatălui său este însuși Strindberg.

Ștergînd hotarele dintre realitate și fantezie, dramaturgul suedez îl transformă pe Luther în ucenicul enigmaticului doctor Faust. Semănînd foc, reformatorul refuză concesiile și împăcărilor, împlinind astfel imperativele majore ale voinței universale: «N-am venit să aduc pace ci sabie! Foc și sabie! Moarte și incendiu! Dumnezeu viu și puternic este cu mine, de aceea nu mă tem nici de Papa de la Roma, nici de diavolul din infern».

Doctorul Faust este alături de Luther, atîta timp cît îl frămîntă îndoilele. Transformat în flacăra răsmeriței, îl lasă singur, reintrînd în legendă și în noapte.

Strindberg a scris această lucrare cu patimă și și-a iubit-o pînă la moarte mai mult decît pe celelalte. O considera luminoasă, dătătoare de încredere; «cea mai puternică și cea mai tînără din cîte am scris. Nici o îndoială ca în *Master Olof*, nici un scrupul nici o femeie agățată de gît, nici un părinte pe drum, nici un compromis cu prietenii... Drama lui Luther este drama mea favorită! Poate fiindcă pentru mine ea reprezintă ceva trăit. Este frumusețe, tărie, curaj, credință care mută munții din loc! Cu Luther m-am regăsit pe mine însumi, mi-am regăsit chemarea».

A transformat realitatea în mit și a creat un erou pe care l-a dorit etern pe firamentul strălucitor al teatrului dar... a greșit, supralicitînd imaginația în dauna istoriei. Luther-ul lui Strindberg n-a putut să-și păstreze locul, copleșit de ficțiunea poetului, de plămuirile minții lui. Confruntat cu adevărul, s-a prăbușit.

Căderea acestui arhanghel răzbuunător și mincinos nu s-a făcut atît de repede. Abia acum, în deceniile de după cel de-al doilea război mondial, pedestalul gloriei s-a surpat.

Prima lovitură dată «legenderului» Luther a fost ignorarea lui și aducerea în obiectivul atenției a lui Thomas Münzer, autenticul erou și martir al războiului țărănesc german.

Friedrich Wolf, autorul uneia dintre cele mai frumoase drame consacrate lui Thomas Münzer, aparține pleiadei de scriitori și artiști care au luptat pentru făurirea Germaniei socialiste. A făcut parte din rîndurile comuniștilor germani neînfricați, atît în fața lagărelor naziste cît și în exil. Activitatea lui ca scriitor a început în mijlocul exploziei expresioniste, încă înainte de terminarea primului război mondial. A abordat în anii tinereții și subiecte din vechiul testament și jocul grotesc al stării umane în faze larvare. Și-a strigat revolta în versuri tunătoare și și-a construit eroii antinomic din asocieri stridente de umbre și lumină. A abandonat însă procedeele expresioniste, îndreptîndu-se către marea lecție a realismului, atunci cînd și-a dat seama că simbolurile pot duce adeseori către generalizări primejdioase, îndepărtînd arta de la funcția

ei cognitivă, ocolind sau chiar ascunzînd marile probleme ale prezentului. În *Mari-narii din Catarro*, prima dramă eroică revoluționară germană, sau în *Bietul Konrad* inspirată din lupta țaranilor de la începutul veacului al XVI-lea, Friedrich Wolf s-a dovedit deodată un mare maestru al nuanțelor, construind caractere vii, complexe.

Orientarea interesului său către Thomas Münzer a fost aproape un imperativ al epocii noastre revoluționare. Trebuie scos din umbră acest luptător ucis mișelește în 1525, pentru intransigența, curajul și dragostea lui de adevăr și dreptate. Münzer a fost ideologul războiului țărănesc german, el și nu Luther a fost acela care a pledat pentru cauza celor mulți, pentru rațiunea umană considerată ca adevărata și unica revelație, pentru proprietatea comună a tuturor bunurilor materiale.

Eliberat de orice fel de dependență față de decorul romantic, cu adîncimi misterioase și săli de palate gotice, Friedrich Wolf apelează la spațiile de jos deschise, sugerînd întinderea nesfîrșită, drumuri, răscruci, cîmpul de luptă. Aproape singur sau înconjurat de tovarășii săi de luptă, Thomas Münzer se detașează întotdeauna pe aceste fundaluri cu claritate, cuvintele lui pîrînd că se adresează în egală măsură prezentului și viitorului.

În alăturarea plină de măiestrie dintre momente elevate, pline de tensiune și altele aparent obișnuite, Friedrich Wolf demonstrează atente dexterități însușite la lectura pieselor lui Shakespeare, Goethe, Schiller, devenind astfel și un continuator al celor mai bune tradiții ale marelui teatru european.

Raporturile eroului cu familia au fost lăsate în umbră de către Gerhart Hauptmann, iar Strindberg le-a ignorat deliberat: «fără femeie, fără părinți, fără prieteni». Friedrich Wolf se întoarce cu sensibilă atenție către ele, dar nu-și risipește forțele ca Goethe, preocupat de eroul său în tripla lui calitate de soț, frate și tată, ci accentuează numai camaraderia lui cu Ottl, comunitatea de idei cu femeia iubită. Și Otti, la rîndul ei, aparține unei alte lumi decît duioasele «Dorothee» ale «*Sturm und Drang*»-ului, Maria și Elisabeth. Este tot atît de dîră ca și soțul ei, capabilă de duioșie dar și de confruntări totale.

Odată cu drama lui Friedrich Wolf au fost operate adevăratele selecții în istorie și legenda și-a găsit mijloacele necesare pentru a se ridica pe planul marilor generalizări. Thomas Münzer l-a redus la adevărata lui valoare pe Martin Luther, dar nu l-a alungat de pe scenă. Și iată-l astfel pe reformator apărînd din nou ca erou al piesei lui John Osborne, *Martin Luther*, scrisă în 1961, jucată pentru prima dată în același an, la Rolyal Theatre din Nottingham, în regia lui Tony Richardson, cu Albert Finney în rolul principal.

Mînios, John Osborne critică lumea căreia îi aparține. Fiu de muncitor, se simte intrus în societatea burgheză convențională și falsă, iar mintea lui ascuțită de învățatură îl ajută să-i vadă cu multă luciditate contradicțiile și trădările.

Este greu de spus dacă John Osborne a cunoscut lucrarea lui August Strindberg, dar între cele două drame, cu excepția renunțării la falsa idealizare și reliefarea greșelilor, există multe puncte comune. Ceea ce apropie în mod deosebit piesa lui Osborne de lucrarea dramaturgului suedez, este identificarea dintre biografia personajului și aceea a autorului, clamoroasa comunicare a anxietății personale, proiectarea acțiunii și a eroului pe un fundal cosmic.

August Strindberg s-a văzut pe el în idealistul și intransigentul Martin Luther, John Osborne se vede tot pe el în tragicomicul și grotescul reformator. Autorul «furios» a pierdut însă iluziile de la începutul veacului și nu mai crede în posibilitățile de răsculpărare morală a lumii lui, de aceea renunță la lupta lui Luther descriind cramele și bolii acestui erou, grotesc în încercarea de a dezlega tainele universului, pierdut în speculații metafizice și transcendente.

Scriitorul suedez s-a îndreptat către Luther, visându-se un reformator al suferințelor și al minților, John Osborne pentru că acest «furios» cu aripile frunte ale veacului al XVI-lea era și el fiu de muncitor, purtând în sine energii nebănuite, trădate însă din frică și slăbiciune. Această contradicție fundamentală a caracterului lui Luther, atât de bine sesizată de către Engels, i-a scăpat lui Strindberg, dar a fost admirabil înțeleasă de Osborne, conflictul fundamental al piesei și al eroului devenind însăși natura lui antinomică. Luther, fiul de miner, în opoziție cu Luther, rafinatul licențiat universitar, Luther, reformatorul îndrăzneț — Luther servul docil al ducilor...

Ciocnirea dintre generații schițată de Strindberg (Luther în opoziție cu părintele său) se continuă pe alte planuri la John Osborne, transformându-se însă dintr-un motiv particular, individual, într-unul social.

Preocupat de rezolvarea fondului mitic, arhetipal, de relevarea contradicțiilor profunde dintre eul lăuntric și eul social, dintre aspirațiile intime, personale ale omului și obligațiile lui sociale, Osborne întrebuintează numeroase mijloace auditive și vizuale, luate din arsenalul practicilor religioase, pentru a-l impresiona pe spectator, obligându-l la o atitudine imediată, categorică.

Propune decoruri inspirate din plastica tragicogrotescă a lui Bosch, cadavre, chipuri caricaturale, pronaosuri impresionante de biserici, propune fundaluri sonore cu bătăi de clopot, litanii, psalmi. Piesa începe cu liturgia de sfințire a lui Luther și continuă, trecând cu rapiditate în chilii de mănăstiri, încăperi întunecate, halucinante, deformate, ca o reflectare a chinurilor suferinței.

Dieta de la Worms apare pictată pe fundal, fără perspectivă, rînduri suprapuse de episcopi, mari prelați și nobili, cu toții înghețați într-o inutilă și apocaliptică așteptare.

Imaginile plastice sugerate de autor sînt menite să violenteze ochiul și mintea spectatorului asociindu-se cu asprimele limbajului, cu grotescul neiertător al situațiilor.

Toate aceste elemente, categoric deosebite de lumina generos revărsată asupra eroului și a piesei de către Strindberg, izvorăsc la Osborne din condamnarea lui Martin Luther, din luciditatea cu care vede micimea fostului «sfințit». Finalul este poate momentul cel mai tăios din întreaga piesă, cel mai depărtat de idealismul strindbergian. Martin Luther se desparte în finalul piesei lui August Strindberg de enigmaticul doctor Faust, convins că soarele a răsarit în sfîrșit deasupra Germaniei; la Osborne, el încearcă să se dezvinovățească în fața unui Cavalier, fugind de răspundere, aruncînd totul pe seama lui Dumnezeu.

Din ziua de 4 decembrie 1970, cînd a avut loc la Basel, în Elveția, premiera piesei lui Dieter Forte, *Martin Luther și Thomas Münzer sau Introducerea Contabilității și pînă astăzi*, n-au conținut comentariile pe marginea multiplelor semnificații posibile de desprins din această definitorie întîlnire.

Peste douăzeci și cinci de teatre din Europa apuseană, în special din Germania federală, au încercat felurite variante, străduindu-se ca scriitura scenică să servească cît mai sugestiv aspra comparație făcută de Dieter Forte între trădătorul cauzei războiului țărănesc german și adevărul ei apărător.

În piesa tînărului scriitor german nu găsim angajarea revoluționară și patosul ideologic din lucrarea lui Friedrich Wolf, avem însă simpatia cinstită a intelectualului contemporan față de dreptate și justiție socială, încercarea lucidă de a înțelege mecanismul istoriei, motivele cele mai ascunse ale acțiunilor omenești.

Uneltele artistice și filozofice ale lui Dieter Forte sînt, în bună parte, de proveniență brechtiană, izvorînd din inciziile violente făcute de marele dramaturg cauzelor economice, sociale și politice ale istoriei. Teatrul documentar, teatrul pamflet, teatrul dispută politică și ideologică și-au găsit un excelent reprezentant în Dieter Forte, iar aducerea în atenția spectatorilor a primului act al marilor revoluții sociale europene s-a dovedit un adevărat examen de conștiință civică și de maturitate.

August Strindberg, Friedrich Wolf și John Osborne au adus pe Martin Luther și Thomas Münzer din istorie în literatura dramatică dar n-au reușit, în ciuda valorii reale a lucrărilor lor, să le transforme existența artistică într-un mare eveniment teatral, să provoace «bătălii ale lui Hernani» în sălile de teatru. Jucate destul de rar, piesele lor au interesat doar pe câțiva pasionați. Lui Dieter Forte îi revine meritul de a fi obligat modificări categorice de atitudine, transformându-i pe cei doi în adevărate mituri teatrale. Tradusă în câteva limbi, jucată, după cum arătam, în câteva zeci de teatre, numai în doi ani de zile, piesa a devenit în special ca spectacol obiect de studiu, de comentarii aprinse, stîrnind dispute, admirație, polemici, obligînd la atitudini clare și categorice, la poziții definitive.

Un succes și o caracteristică a zilelor noastre, oamenii ideilor ignorați de scena veacurilor trecute se bucură, mai mult decît alți eroi, de atenția publicului. Conflictele și-au mutat centrul de greutate din sfera afectivă și volițională în cea ideatică și socială.

Partizan al teatrului-document, Dieter Forte a pornit de la o informare extrem de riguroasă, apelînd atunci cînd a fost nevoie la texte, replici, consemnate de istorici, dar a renunțat la aspectul exterior, urmărind raportul dintre fapte, cauzalitatea lor, modul în care s-au pus bazele societății capitaliste, înlocuindu-se prin relații bănești tot ceea ce mai fusese în feudalitate datorie de onoare sau legătură sentimentală, idealizantă. Personajul motor al piesei, adevăratul ei erou, devine astfel bancherul Iacob Fugger, pe un plan secundar trecînd papa, împăratul, prinții germani și chiar... Martin Luther. Iar conflictul, de proporții uriașe, se desfășoară între omul banului și masele populare, încă incapabile de unitate și conștiință revoluționară, dar puternice și amenințătoare.

Pînă la Dieter Forte, cămătarul din Augsburg fusese doar un nume, o umbră, eventual un contur uman pe fundal. La Strindberg se întîlesc, la Augsburg, Van Hutten și Constantia Peutinger; la Osborne, în palatul bancherului, Martin Luther îl înfruntă pe Cardinalul Cajetan. Acum, Jacob Fugger este cel care vinde și cumpără, alege împărați și obligă pe papi să-l asculte. Sprijină reforma religioasă pentru că aceasta înseamnă, chiar la un calcul elementar, sporirea cu 50% a forței de muncă, dar face totul pentru a distruge războiul țărănesc german, atunci cînd pe stindardul acestuia apare ideea proprietății comune a bunurilor.

Raportul dintre faptele reale, difuze, învălmășite, cu zeci de meandre, și acțiunea dramatică construită după anumite reguli, definește atît originalitatea unui dramaturg, stilul unei piese, cît și caracteristicile unui curent.

Strindberg înfăptuise selecțiile și decantațiile, lăsîndu-și pe prim plan eroul, urmărind definirea lui în funcție de marea obligație istorică asumată, răsturnarea bisericii catolice, întemeierea unei noi religii. Osborne și-a concentrat atenția asupra contradicțiilor lăuntrice ale lui Luther, asupra căii lui descendente. Friedrich Wolf a preferat complexitatea naturii umane, conflictele și momentele definitorii pentru concepția de viață și forța lăuntrică a lui Thomas Münzer izvorîte din încrederea în oameni și în cauza revoluției. Spre deosebire de predecesorii săi, preocupați de concentrarea materialului dramatic în jurul unui ax central, Dieter Forte preferă tehnica traiectoriilor mari pe verticală și orizontală, prezentînd întreaga Germanie, de la împărat la țaran, Roma cu a ei curte papală, organizarea momentelor și a evenimentelor făcîndu-se după tehnica dispunerii piliturii de fier la atingerea magnetului, în funcție de interesul material și forța banului.

Efortul de concentrare și sistematizare a multiplelor planuri există la toți autorii care s-au inspirat din tumultuoasele evenimente ale Reformei și războiului țărănesc german. Goethe s-a folosit de metoda antitezei, lux-simplitate, ură-dragoste, palatul episcopal din Bamberg loc al dezmățului, castelul lui Goetz lăcaș al cinstei. Gerhart

Hauptmann a cultivat cercul închis, jurământul nobililor de a-i distruge pe țărani, împlinindu-se în final prin moartea lui Florian Geyer și risipirea revoluționarilor.

Eliberat de constrîngerile scenei creatoare de iluzii, Strindberg a apelat la tablouri dispartate, locul acțiunii nefiind altceva decît o proiecție a stărilor sufletești ale eroului. Friedrich Wolf urmînd tradiția goetheană a renunțat însă la antiteză, preferînd, mai ales în decoruri, spațiile largi, deschise. Adeseori sugerează cadrul, utilizînd sau recomandînd un singur element, un zid, un amvon, o masă de cîrcumă. Ostentativ, ritual, John Osborne vrea un decor impresionant, șocant, violent, dinamic, cu elemente statice suprapuse peste cele în continuă mișcare.

Dieter Forte este partizanul spațiului scenic gol, lăsînd libertatea deplină actorului și spectatorului. Nu-l elimină pe scenograf ci îl obligă să se sublimeze în lumină, în mișcarea dinamică și vie a actorilor, în alternanțele de gest-pauză, gest-cuvînt.

Dilatarea sau concentrarea timpului și a spațiului nu mai au nevoie la Dieter Forte de ajutorul unor elemente materiale, realizîndu-se în atitudinea spectatorilor. Decorul lui este convențional la maximum, dar generos tocmai prin neutralitatea lui absolută, transformîndu-se în cîmp de luptă sau în palat ducal în proiecția interioară a spectatorului, facilitată de Idelle dezbătute. « În mijlocul scenei — indică Dieter Forte — la dreapta și la stînga cite un podium de lemn cu trepte în cele două părți. La rampă, în dreapta și stînga, o masă cu scaune ». În acest decor se întîlnesc împăratul Maximilian, Carol al V-lea, Friedrich de Saxa, Jacob Fugger, Martin Luther, Thomas Münzer, Melanchton, acțiunea mutîndu-se cu o uluitoare ușurință de la Roma la Wittenberg, de la Wittenberg la Augsburg.

Regizorul și pictorii scenografi, în felurite variante scenice au modificat propunerea autorului, păstrînd însă caracterul neutral al elementelor aduse pe scenă, libertatea de mișcare necesară. La Freie Volksbühne a fost sala rece, albă, a unei mari bănci cu nenumărate uși glisante; la Köln în regia lui Hans Günther, un podium așezat în mijlocul spectatorilor. În fața noastră se perindă eroii secolului al XVI-lea, dar replicile lor sînt încărcate de comentariile critice ale veacului nostru. Niciodată n-au fost aduși într-o singură piesă, atîția oameni ai istoriei ca în opera lui Dieter Forte, dar niciodată întîlnirea dintre ei n-a fost mai justificată, discuțiile mai firești, coincidențele mai plauzibile. Predecesorii lui Forte, preocupați de imperativul verosimilului, s-au lîmțat în ceea ce privește marile personalități ale istoriei. Eliberat de atare obligații, Dieter Forte trece cu ușurință dintr-un cerc în altul, urmărind însă cu tenacitate atitudinea personajelor față de problemele fundamentale ale epocii, banul, reforma și războiul țărănesc.

Ceea ce este extraordinar în această piesă-document, rece aparent, cerebrală ca un joc de șah, este admirația încercată față de revoluție, căldura cu care-l prezintă pe Thomas Münzer. Cu toate că rolul marelui revoluționar se va defini abia către finalul dramei, el este adus în scenă încă de la început. Este conducătorul tinerilor studenți revoltați și trece pe scenă cîntînd imnul răsculaților:

« Pe vremea cînd Adam ara și Eva torcea,

Unde erau bogătașii »...

Ecoul cuvintelor lor se mai aude încă, în timp ce Jacob Fugger cu contabilul său își socotește veniturile sau tîrguiește vinderea unui scaun episcopal cu Albrecht de Brandenburg...

În lumea lui Fugger și a Romei decăzute totul se vinde și se cumpără, oamenii, coroanele imperiale, episcopatele. Și conflictele sînt determinate de interese. Papa vinde indulgențe, Friedrich de Saxa, moaște și relicve. Savanții, universitățile, învățații trebuie să-l ajute pe lacomul duce să-și înfrîngă adversarul pe marea piață a concurenței: « FRIEDRICH: De ce am înființat o universitate. Sunt jefuit și nimeni nu vorbește de asta! Ce fac domnii profesori? Joacă cărți? »

Și printre acești profesori se află unul mai ascuțit la minte și mai tăios în cuvinte. Martin Luther cu pamfletele lui împotriva Romei devine dintr-o dată o necesitate, un pion util în concurența comercială. Cuvîntul lui trebuie să lovească în vinderea indulgențelor și averile minăstirești să treacă în patrimoniul burgheziei germane. Reforma religioasă se pregătește astfel în palatele bancherilor și în camera de lucru a ducelui elector. În piesa lui Dieter Forte nu mai contează meandrele psihologice ci adevărurile de natură sociologică, cauzele economice și politice ale evenimentelor.

Banul și numai banul este preocuparea de căpetenie și a curții papale. Sofisticații cardinali vorbesc despre plata lucrărilor lui Michel Angelo și Rafael și sînt gata să facă orice pentru a-și vedea operele terminate. Alegerea împăratului este o carte importantă pe această uriașă masă de joc, dar Roma pierde în fața abilității bancherului german.

Oamenii banului pot înfrînge Roma, pot alege împăratul, dar nu bănuiesc pentru moment forța cuvîntului lui Luther, așteptat de mulțimi cu nerăbdare. Chemarea lui la împotrivire se transformă pe dată în fapte. Speriați, Friedrich de Saxa și Spalatin îi amintesc vorbărețului călugăr că rezultatul așteptat de ei a fost ascultarea și nu revolta. Pe dată Luther își transformă discursurile reformatoare în chemări la ordine: «LUTHER: Ordinea! Conducători, supuși, muncitori, meseriași. Aceasta este ordinea care trebuie să domnească în lume, trebuie să existe supuși și diferite clase sociale. Se spune că cei de jos trebuie să domnească. Dar nu este adevărat. Dumnezeu știe mai bine. De aceea a dat copiilor părinți de care trebuie să asculte.»

Din clipa aceea Luther devine reprezentantul ordinei; pe primul plan trece Thomas Münzer. Pînă acum, revoluționarul a tăcut, crezînd în magistrul său, crezînd în Luther. Cînd adevărul este însă trădat, Thomas Münzer nu mai cunoaște îndoieli și șovăiri. Și în timp ce Luther laudă ordinea, Thomas Münzer strigă oamenilor că lăcomia celor mari este pricina tuturor nenorocirilor. «Ei sînt cei care transformă toate creaturile în proprietatea lor personală. Peștii în apă, păsările în văzduh, grîul pe pămînt, totul trebuie să le aparțină».

Războiul nu mai poate fi oprit. Nobilii apelează la Jacob Fugger, cerîndu-i ajutorul, dar bancherul așteaptă, calculează, judecă, intervenind numai atunci cînd aude lozincă proprietății comune. Cîmpul de luptă fusese prezentat aievea atît de către Goethe cit și de Gerhart Hauptmann. Pe scenă treceau soldați, răniți, luptători cu sabia în mină. La Dieter Forte, extraordinara tensiune este dată de duelul dintre Martin Luther și Thomas Münzer; primul îndeamnă la ascultare, al doilea la revoltă.

Gerhart Hauptmann sugerase unirea prin ură a nobililor și lipsa de legătură a răsculaților prin elemente concrete, sensibile, adică prin fapte și atitudini. Dieter Forte comunică aceleași lucruri numai cu ajutorul duelului verbal. Jacob Fugger acceptă să-i ajute pe nobili și alianța se traduce printr-un strigăt sălbatec de ură, «Țăranii vor fi în cele din urmă distruși», în timp ce Thomas Münzer pledează singuratic și neînțeles pentru coeziune.

«Țăranii vor fi în cele din urmă distruși» — anunță cu sălbatică bucurie Johann de Saxa, cu prilejul deschiderii celei de-a doua ședințe a Parlamentului german, în timp ce țăranii realizează cu durere pierderea. Münzer cheamă din nou la luptă, în timp ce Luther le strigă «Bandiți» și «Oameni ai fărădelegii». Pe scenă trec acum nobilii, tîrînd după ei cadavrele țăranilor uciși. Papa se reîntoarce dezamăgit la Biblie, Jacob Fugger și Friedrich de Saxa cîntă un imn de slavă capitalului iar deasupra lor, într-un vîrf de lance, se clatină capul lui Thomas Münzer.

Indicațiile lui Dieter Forte pentru acest final dramatic dar mobilizator în același timp, sînt următoarele: «La sfîrșitul litaniei lui Fugger se ridică Luther, nevastă-sa, prinții și cîntă... În timpul cîntului coboară și se așează în mijlocul scenei. Acoveră decapitarea lui Münzer. În spatele lor se aud strigăte de durere. Se cîntă mai tare. O

securile lovește un butuc. Ei cîntă mai tare. Capul lui Münzer ridicat în vîrfurile unei lînți apare în spatele lor.» Sugestia autorului a devenit imagine scenică în cele mai variate modalități. La Freie Volksbühne, suportul podiumului din mijlocul scenei s-a transformat într-o uriașă roată, de spițele căreia a fost schingiuit eroul; la Köln, Hans-günther Heyme l-a pus pe Luther să învîrte roata torturii, rostindu-și totodată cele mai reacționare pasaje din catehismul său.

Inspirația din evenimentele Reformei și ale războiului țărănesc german a dat în secolul XVIII o dramă eroică, iar în zilele noastre un pamflet social-politic. La început au fost cavalerii cu patimi romantice dar ei au cedat locul în zilele noastre gînditorilor, lui Martin Luther și Thomas Münzer.

Martin Luther a fost omul burgheziei și istoria se desparte de el condescendent, batjocoritor, în timp ce importanța și semnificația lui Thomas Münzer crește odată cu conștiința revoluționară a lumii.

Friedrich Wolf l-a lăsat pe Thomas Münzer, în drum spre moarte, zdrobit fizicește, dar cu credința în suflet și speranța în ochi, în timp ce asculta tristul cîntec al studenților vagabonzi:

*M-am născut prea devreme,
lată-mi nenorocul
Dar miine, fericirea mea se va ivi.*

La Dieter Forte, asasinatul mîrșav se consumă, dar revoluționarul rămîne un exemplu mobilizator, în timp ce hula Luther urmează să-și petreacă zilele alături de mîrginita lui nevastă, grăsimă și lăcomia acoperind amintirea predicatorului și a reformatorului.

Aristotel a subliniat necesitatea împlinirii catharsis-ului tragic, prin deznodămint. Poate niciodată finalul n-a jucat un rol atît de mare ca în definirea celor doi eroi pe care i-a dat Germania secolului al XVI-lea. Revoluționarul rămîne nemuritor datorită sfîrșitului său de martir, pe cînd reformatorul sfîrșește banal, prozaic, îngrășîndu-se alături de o fostă călugăriță.

Mitologia greacă a dat lumii zeci de eroi care au ocazionat meditații îndelungi pe marginea destinului și a condiției umane. Miturile lumii noastre sînt făurite însă din fapte sociale și politice, din mișcările revoluționare, din răsturnările și schimbările de forțe. Plecînd de la ele, poeții reușesc să dea lecții de curaj și demnitate, arătînd limpede faptul că omul se definește în fața marilor obligații sociale, înțelegînd adevăratele imperative ale istoriei, luptînd pentru dreptatea celor mulți.

Și războiul țărănesc german aparține fără îndoială acelor momente ale istoriei moderne, care au reușit să-și găsească un loc emoționant și convingător în teatrul contemporan.

LITERATURA și EVENIMENTUL

Pămîntul Vietnamului, pînă mai ieri sfîrtecat de bombe, pîrjolit de flăcările războiului, de sîngele fiilor săi, cunoaște după multe triste anotimpuri, în fine o primăvară a freamătului constructiv, pașnic, mobilizînd forțele națiunii în opera de refacere și normalizare a vieții. Știrile venite prin benzile teleimprimatoarelor și mai ales a imaginilor răspîndite prin intermediul marelui și micului ecran în jurnalele de actualități vorbesc despre o impetuoasă ofensivă colectivă împotriva urmelor lăsate de măcel, — desigur a acelor urme sub forma distrugerilor de clădiri, drumuri, poduri, a căror grabnică reconstrucție vine să înlătore spectacolul devastării agresive, fără a șterge însă din suflete durerea, suferința atîtor și atîtor jertfe omenești, durere și suferință depășite doar de fermitatea aceluia sentiment al demnității omenești și integrității naționale, victorios suprem în confruntarea cu forța dezlănțuită a armelor. Mai puternică decît toate gurile de foc agresive s-a dovedit această omenească, profundă și inepuizabilă energie lăuntrică a patrioților vietnamezi, exprimată în limba lor prin două cuvinte-talisman: *dàng-hoàng*, însemnînd încrederea fraternă, speranța îndîrjită, calma înțelepciune a lucrului împlinit.

Pentru a înțelege dimensiunile exacte ale acestei energii, care a hotărît pacea, sancționată în cele din urmă la masa tratativelor, întoarcem îndărăt cîteva file din dosarul numeroaselor documente răspîndite în toată lumea, purtînd încă pecetea fierbinte, deloc literaturizată, a cumplitelor împrejurări. Cînd pe o asemenea filă de pildă, se află consemnată cumplita coincidență a comemorării festive a lui Cervantes într-o zi cu peste o sută și treizeci de raiduri aeriene vrăjmașe, proba invincibilității este făcută și nu mai e nevoie de nici o demonstrație pentru a pricepe că, odată pacea dobîndită, țara și oamenii săi vor renaște și vor cunoaște iar bucuriile muncii rodnice, creatoare, în rînd cu celelalte popoare dornice de mai bine — san cum spun vietnamezii: *dàng-hoàng*.

VIETNAM

Ho Şi-Min

<https://biblioteca-digitala.ro>

NORD-VIETNAM

SCRIS SUB BOMBE

În cei doisprezece ani, copacii din parc au crescut, au fost plantate flori mai strălucitoare. Dar, în zorii acestei zile de august 1966, când o sută patruzeci și două raiduri de bombardiere aveau să aibă loc asupra Vietnamului de Nord, intru în aceeași încăpere de odinioară, de la parter, cu ferestrele spre grădină. Aceiași trandafiri sînt pe masă.

Ca de obicei, președintele Ho Și-min își face apariția dinspre parc, venind nu se știe exact de unde. Ultimul meu reportaj la Hanoi datează din 1955. Dar, după atîția ani, cel pe care toată lumea îl numește « unchiul Ho » nu s-a schimbat. Îmbrăcat într-un costum cafeniu de țaran, pare înapoiat din călătorie, sau gata de plecare.

Luăm cafeaua împreună. Megafonul, anunțînd prealarma, ne înștiințează că cinci avioane inamice se află în clipa de față la douăzeci de kilometri de capitală. Un « Mig 17 » se rotește deasupra noastră, umbrind soarele. Și unchiul Ho se încapățînează să mă exaspereze: refuză categoric să-mi acorde un interviu, oprindu-mi mîna cînd vrea să apuce stiloul.

Or, este absolut imposibil să rezumi o întrevvedere cu președintele Ho Și-min. Are un fel de-a vorbi care-i aparține doar lui, foarte simplu, foarte direct, foarte popular. De îndată ce te afli în fața lui, ai impresia că ești în familie. Îl auzi povestind, îi răspunzi, îi spui lucruri pe care n-ai îndrăzni niciodată să le încredințezi nici unui șef de stat de pe lume; îi asculți sfaturile. Și pe urmă, așa cum a venit, unchiul Ho se întoarce la lucru.

Te regăsești singur în mica încăpere dînd spre grădină, cu obraji roșii ca și cum ai fi stat în fața flăcărilor, cu un trandafir în mînă: e, parcă, același trandafir de-atunci.

... Phu Xa, te-am cunoscut în sezonul Tet-ului, sub burnița înghețată, dar cînd toți piersicii știu că primăvara vine, și înfloresc împreună. M-am plimbat, la fel ca toți locuitorii Hanoiului, duminica, prin grădinile tale, prin plantațiile tale de duzi. M-am amuzat privind gogoșile viermilor de mătase, am mîncat trestia de zahăr și lămîile

* MADELINE RIFFAUD: *Au nord Viêt-nam (écrit sous les bombes)* ed. Juliard, 1967. Fragmente.

tale, am cumpărat iasomia și lotușii tăi. Și tu erai de asemeni, tu, care nu știai, Phu Xa, un obiectiv militar de distrus, amenințând securitatea Statelor Unite.

Pentru a scăpa de radare, de rachete, de DCA¹, bombardierele au venit în zbor razant. Au văzut bine digul de la Na Than, o bombă de-o tonă și cinci l-a străpuns. Au văzut bine satele. Au aruncat bombe cu bile și au fugit: raidul n-a durat mai mult de-un minut.

Victoria americană de astăzi, răzbunare, mai degrabă (toate aceste raiduri inutile asupra Nordului seamănă cu acte ale unor învinși): câteva straturi de legume sfirtecate de bombe cu bile, colibe de paie prăbușite ca niște castele de cărți, cei șase copii ai domnului Luy, uciși împreună, înșirați pe pământ, cu carnea și vestmintele străpunse de găuri aproape invizibile, ca și cum ar fi fost numai zgîriate de măracini. Moartea supersonică e tehnicoloră: florile și mațele grădinărilor, amestecate cu țărînă, negrul lemnului incendiat, sîngele proaspăt pe frunzele verzi ale bananierilor, sub un cer de-un albastru fără milă...

Un tînăr vietnamez, aproape un copilandru, filmează lîngă mine cu o cameră de amator. Pleoapele îi sînt roșii, dar mina nu-i tremură. Filmează hamacul sfîșiat și pe copilul care dormea în acest hamac în momentul raidului, cu crucea sa aurită la gît, și pe sora mai mare care legăna copilul: un val de plete ca abanosul curgîndu-i de pe frunte pe tunica înflorată, cu jumătate din obraz smuls.

O filmează pe bunica ațintindu-și ochii întrebători asupra cadavrului fiului său, și strigîndu-l cu glas tare, așa cum se cuvine după vechile obiceiuri, pentru a chema sufletul răposatului înainte de îngropăciune. Pe bătrîna care se agață de toți cei care trec, pentru a repeta: «Trebuie să ne răzbuni, băiete, trebuie să răzbuni datoria de sînge».

Un sofer de camion, numit Vu Van Duy (nu știu de ce, în după amiaza aceasta am notat mașinal toate numele)... Coliba de paie este o gaură roșie din care răsare o bicicletă sfărîmată, purtînd, intact, un scăunaș de bambus pentru copil, meșterit în casă. O carte, al cărei titlu nu-l voi ști niciodată, a zburat în virful unui piersic, deschisă. Un rest de altar al străbunilor, un abajur, un ceainic... Omul care scormonea în pămînt, se ridică cu ceainicul în mîini, ne privește fără să ne vadă, și ne spune: «Au murit toți. Și ceaiul lor încă nu s-a răcit».

...Duminică 4 septembrie, într-un cartier mărginaș al capitalei, am avut ocazia să văd, sărînd cu parașuta, pe un pilot, a cărui escadrilă bombardase Dong Anh-ul, lovit pentru a doua oară în douăzeci și patru de ore. Avionul său era al șaselea doborît în ziua aceea în Vietnamul de Nord, din care trei, de către Apărarea Anti-Aeriană din Hanoi.

...În buzunarele sale, pentru a-l ajuta «să țină piept», exista un joc de cărți bizar. Prima reprezenta o imagine pioasă: două mîini împreunate, și pe verso — textul «Tatălui nostru»... Celelalte cărți descriau, fiecare, o plantă de supraviețuire sau o plantă veninoasă: desene în culori, rețete de bucătărie permițînd, eventual, să consumi în junglă pesmeți de lotus sau de ghindă sălbatecă... Mai era acolo un post de emisie, rachete, oglinzi și aparate de semnalizat, șocolată, un revolver, cuburi de supă, o plasă împotriva țînțarilor, chinină, pastile de polivitamină, un fular roz fosforescent, fire de nylon pentru pescuit, un pumnal, foarfeci, un bisturiu, pansamente, bancnote de un dolar, săculeți de coloranți pentru apa de mare,... o stranie bucată de ștofă, pe care un soldat vietnamez a botezat-o «steagul cerșetorului».

E vorba de o bucată de nylon de formă dreptunghiulară, ornată în partea de sus cu drapelul american. Dedesubt, redactat în paisprezece limbi, textul următor: «Sînt

¹ Apărarea Anti-Aeriană

cetățean american. Nu vorbesc limba dumneavoastră. Din nenorocire, sînt obligat să vă cer să mă ajutați să-mi găsesc de mîncare, un adăpost și protecția dumneavoastră. Aveți amabilitatea să mă conduceți la cineva care să vegheze asupra securității mele, și să se ocupe de întoarcerea mea în țară. Guvernul meu vă va recompensa...»

Versiunea vietnameză se adresează populației cu aceste cuvinte: «Onorați domni și doamne...»

Inutil să precizăm sentimentele pe care le pot încerca «onorații domni și doamne», căroră tocmai li s-au bombardat locuințele, școlile, digurile, cînd citesc o asemenea jalbă în mîinile unui pilot doborît în flagrant delict de asasinat...

Hanoi ... august

Lucram la Casa Scriitorilor de pe strada Nguyen-Du, cînd am fost anunțat că un tînăr dorește să mă vadă. Era un băiat de vreo douăzeci și doi, douăzeci și trei de ani, puțin cam prea slab, puțin cam prea palid, cu o șuviță pe frunte, cu ochi foarte blînzii, niște ochi pe care mi se părea că-i mai văzusem undeva.

Mi-a spus: «Sînt eu, Chinh, v-am găsit».

Băiețelul pe care-l căutam devenise un bărbat.

Acum doisprezece ani, veneam din Europa și vizitam una din casele destinate, la Hanoi, orfanilor. Așa l-am cunoscut... M-am întors adesea în orașul plin de copii care mi se păreau, pe drept cuvînt, extraordinari. Și Chinh, cel mai plîpînd, cel mai bolnăvicios, fragil cum ți-l închipui pe «micul prinț» al lui Saint-Exupéry, m-a luat, în cele din urmă, în grijă. Avea pe atunci nouă ani.

...Se află acum în convalescență, lîngă Marele Lac, la Hanoi. Firește, este grăbit să se întoarcă la Haiphong. În așteptare, studiază. Toată lumea studiază, neîncetat, în Vietnam, indiferent de funcția pe care o ocupă.

«Am cerut să fiu admis în rîndul voluntarilor, îmi povestește Chinh, fixîndu-și asupra mea aceeași privire, foarte blîndă, de odinioară. Sînt membru de partid. Doream să particip la bătălia pentru căile de comunicații. Am făcut jurămîntul «celor trei: gata pentru», dar se pare că sînt mai folositor în producție, la uzină, decît în armată sau pe drumuri».

— Explică-mi și mie, te rog, băiatule, ce înseamnă asta: «cele trei: gata pentru», «cele trei sarcini», «cele două: bine să». Trebuie să mărturisesc că nu prea pricep...

Artileria Anti-Aeriană trăgea de cîțva timp în direcția sudului. Ne-am urcat pe terasă pentru a privi, prin noapte, traiectoriile obuzelor.

Apoi, la fel ca altădată, Chinh mi-a explicat, cu surîsul său amabil, a.b.c.-ul vieții: «Milioane de tineri s-au înscris aici, în Nord, ca să urmeze mișcarea «celor trei: gata» împotriva agresiunii americane. Asta înseamnă: gata de luptă, gata pentru munca în producție, gata să mergi indiferent unde, pentru indiferent ce misiune, la chemarea Patriei».

Mișcarea «celor trei obligații», sau a «celor trei responsabilități» le privește pe femeile, care se angajează să presteze munca în producție în locul soțului sau al copiilor plecați în armată, să țină gospodăria singure în absența celor din urmă, ca să-i scutească astfel de orice grijă casnică, și să servească frontul cînd o cer împrejurările.

«Cele două: bine»? Vreți să vorbiți fără îndoială de o lozincă a DCA-ului: «să lupți bine, să te adăpostești bine, în vederea unui război lung».

Această formulare, cu care ne-am obișnuit de secole, ne permite să reținem cu ușurință ce trebuie să facem.

Mai există de asemenea, începînd cu acest an, un sfat pentru tinerele fete: «cele trei: nu încă», îmi explică Chinh rîzînd. Le știți? Dacă ești pe cale să te îndrăgos-

tești, spune-ți: «nu încă» Dacă ești logodită și vrei să te măriți: «nu încă». Căsătorită, dacă îți dorești un copil: «nu încă»...

În timp de război, observă Chinh, este rezonabil să aplici ultimele două puncte. În ce privește pe primul ... nu poți să faci nimic, nu-i așa?»

Și, judecând după îmbujorarea obrajilor presupun că are pe cineva undeva, poate la Haiphong...

Una din caracteristicile Vietnamului, țară tropicală, este marele număr de cursuri de apă pe care le ai de traversat, chiar pe o distanță mică: cinci poduri la kilometru în partea Vinh-ului... E recordul.

O distanță nu se măsoară în kilometri, ci numărînd podurile și bacurile: de fiecare dată, trebuie să-ți riști viața pentru a le traversa.

Bacurile au fost bombardate de zeci de ori. Se întîmplă să te și afli deasupra apei, cînd te reperează rachetele. Asta ni s-a întîmplat la ieșirea din Nam Dinh, foarte aproape de-o cale ferată. Am fost uluită de rapiditatea cu care vîslașii au adus înapoi bacul la mal, și l-au camuflat, în timp ce noi am izbutit să ne risipim la timp. Alte dăți, nu există altă soluție decît să înaintezi, totuși, trăgînd cu pușca în avioanele în picaj, pentru a le speria și a le face să rateze obiectivul.

Într-o noapte, la fel ca în alte nopți, am fost nevoiți să deviem pe un drum clandestin, lîngă Phu Ly¹. Mașina noastră era blocată, în așteptarea unui bac, împreună cu sute de persoane care trebuiau, de asemenea, să treacă fluviul. Era o aglomerație enormă, în beznă, în mijlocul unor bucăți de ziduri, ciopîrțite de un atac care părea recent. Trebuia să-ți aștepți rîndul o oră sau două. Deodată, rachetele au coborît din cer în direcția sudului, pe urmă altele, la dreapta, pe malul fluviului. Dacă avioanele detectau mulțimea blocată acolo... Fiecare tăcea, nu aveai altceva de făcut decît să aștepți.

Atunci, undeva în noapte, cineva a început să cînte. Era un glas foarte dulce și foarte tînăr, un glas de femeie puțin răgușită. O altă voce, în spatele nostru, a reluat refrenul. Un flaut s-a adăugat concertului, unul din acele flaute cu opt găuri pe care soldații le poartă, cu toții, în ranița lor.

Cîntecul o dată terminat, flautul a început un alt cîntec, dar vocea calină a strigat: «Nu așa, bădie, nu-i știu cuvintele».

Nimeni n-a văzut la chip pe cea care cîntase, nici pe băiatul care-o acompaniase, la flaut, într-o seară, sub bombe, așteptînd bacul.

Cînd traversezi un fluviu, pe un pod sau cu un bac, ești întotdeauna grăbit să ajungi pe țărmul celălalt. Totuși, există bărbați și femei, a căror muncă constă în a rămîne toată noaptea pe acest pod sau pe acest bac, pentru a asigura circulația. De abia dacă le distingi figura. Numai silueta lor se profilează pe cerul colcăind de licurici și de stele primejdioase. Cînd treci, îi saluți.

«Hei, camarade, la ce oră ai fost bombardat?» «La șapte, două F-105», răspunde cel care pazește podul.

Șoferii îmi spun: «Ce părere aveți? Nu-i așa că băieții de la bacuri și de la poduri sînt niște eroi?» Iar cei de pe bacuri și de la poduri mă trag într-un colț, ca să-mi spună: «I-ați văzut pe șoferii de pe camioane? Dar pe mecanicii de locomotive? Sînt formidabili! Se joacă de-a v-ați ascunselea cu «Johnsonii» ziua și noaptea, fără pic de teamă...»

Voi păstra totdeauna nostalgia acestor drumuri de război, nu din pricina unei dragoste bolnăvicioase pentru risc sau senzațional, ci din pricina fraternității, care

¹ Phu Ly (10000 locuitori, artizanat, la 50 Km de Hanoi) nu mai există. «Lovitura de grație» s-a dat la 2/X/1966...

domnește aici între necunoscuți, din pricina fermității, răbdării populare, pe care o descoperi aici la fiecare pas...

Stăpîni, după Dumnezeu, pe convoaiele lor, conducătorii de locomotive trebuie să ia adesea, repede, hotărîri angajînd viața a sute de persoane. Faptul s-a întîmplat, recent, cu cei de la 357. În gara X..., în august, atunci cînd toți pasagerii se și aflau în tren, o alarmă! După regulament, toată lumea trebuia să coboare și să intre în adăposturi. «Totuși, povestește Nguyen Cong Di, nimeni nu se mișca. Călătorii aveau încredere în noi și rămîneau calmi. Am hotărît să părăsesc imediat gara, depășind în viteză avioanele. La lumina lanternei electrice, am văzut că nu erau decît șapte kilograme de presiune. Era noapte, totul cufundat în beznă. Cum să deschid cazanul ca să-l încarc cu cărbuni, fără ca flacăra să fie reperată din cer? Cu o placă de tablă și cu vesta mea ca ecran, am riscat totul pentru tot... Mă gîndeam la soldatul care a astupat cu propriul său corp o gaură de tun în toiul unei lupte.

Aveam exact presiunea necesară pentru a porni, cînd rachetele luminoase au căzut peste orașul pe care tocmai îl părăsisem. Pentru a evita să țîșnească fum, am

alunecat pe pantă. Pe urmă, am încărcat cazanul cît trebuia... Este o tehnică a noastră cu care ne-am obișnuit.

Americanii și-au aruncat bombe pe gară, cînd noi ne aflam la o distanță de opt sute de metri. Stația următoare nu era decît la zece kilometri și nu ne aștepta atît de devreme. Pîndindu-mi semnalele, DCA-ul a tras pentru a ne preveni că avioanele bîntuiau pe acolo. Căutau trenul. Pe noi ne urmăreau, fiindcă ne rataseră la oprirea precedentă. A fost o călătorie agitată, cu schimbări de itinerariu, transbordări, fente la adresa adversarului... În sfîrșit, toată lumea a ajuns cu bine: eram șapte sute de călători în noaptea aceea».

«Un alt camarad, Tinh, s-a sacrificat, povestește Di, pe locomotiva nr. 418, lîngă Viet Tri. Avioanele reperaseră convoiul său oprit. Tinh își obligă echipa să se culce sub locomotivă. «Misiunea voastră este să rămîneți în viață, pentru a conduce peste cîteva clipe trenul». El însă, cu pușca, pe acoperișul mașinii, deschise focul asupra avioanelor care veneau în picaj furios. De la primul val, piciorul drept îi fu retezat de o bombă cu bile. Căzut, se tîri pentru a detașa locomotiva (vagoanele erau goale). O rafală îi tăie ambele plcioare. Cînd camarazii îl găsiră, îi mai rămăsese un glonț pe țeava puștii. Tinh se ținea încă în poziție de luptă.»

Nevasta lui Tinh este muncitoare într-o uzină din Hanoi. Rămîne singură cu patru copii mici. În memoria soțului său, echipa în care lucrează și-a sporit randamentul timp de o săptămînă. Aici, doliul ia forma luptei.

Notițe luate la cursul de alocuțiune al primului ministru, domnul Pham Van Dong, la «Simposiunul pentru apărarea purității și clarității limbii vietnameze», la Hanoi :

«Limba noastră este frumoasă, cum e frumoasă lumina. Frumoasă pentru că suflul poporului vietnamez e foarte frumos, pentru că luptele, pe care le-a dus din antichitate pînă în zilele noastre, sînt nobile, grandioase și, la rîndul lor, de-o incomparabilă frumusețe.

Cele două surse de frumusețe și de bogăție ale limbii noastre rezidă în faptul că ea e limba marelui mase a poporului, plină de sentimente, de imagini, de culoare și de muzică, spirituală și încărcată de sensuri. În același timp, ea e limbajul artei și al literaturii, al celor mai mari poeți de odinioară, ca Nguye Trai, Ngueyn Du.. al poezilor și scriitorilor contemporani, din Nord și din Sud. Valoarea, particularitatea, esența însăși a limbii vietnameze sînt rezultatul unui lung proces, al unor lungi eforturi de îmbogățire și sîlfeuire.

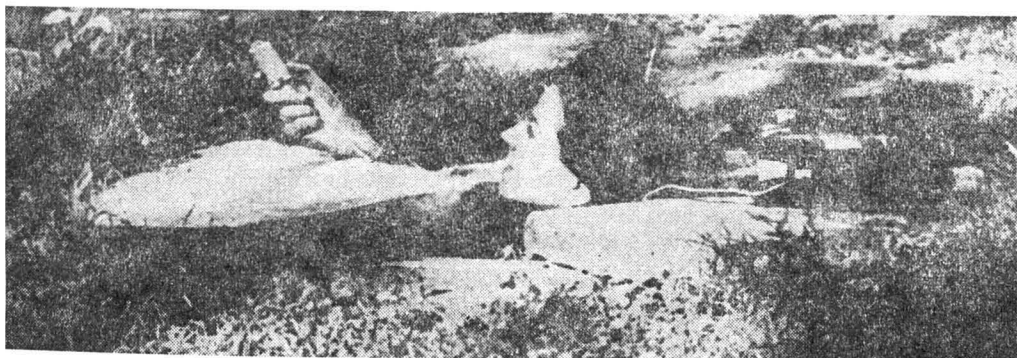
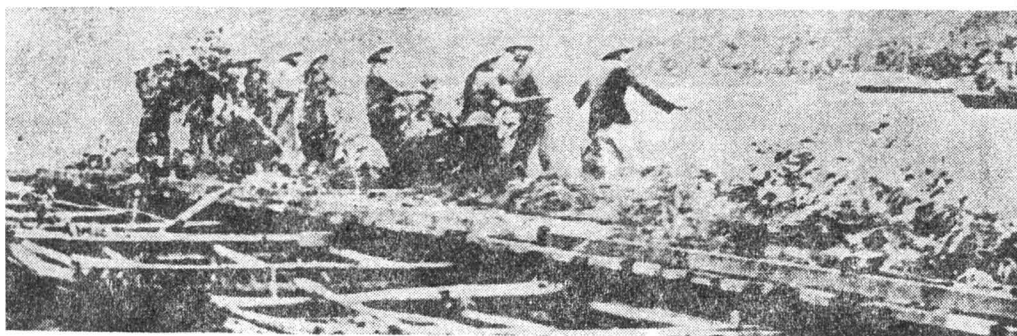
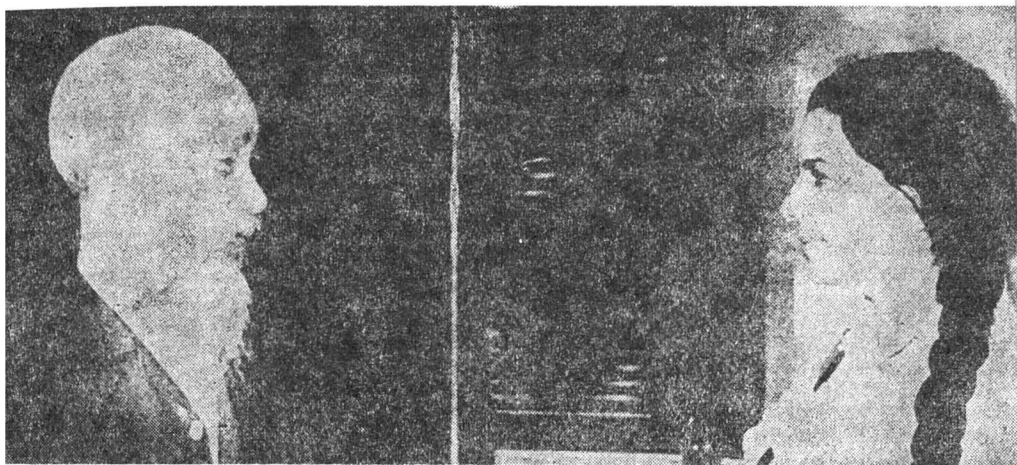
...Cîte versuri nu sînt, în același timp, tablouri desăvîrșite și delicioase bucăți muzicale, bunăoară, cele ale lui Nguyen Du, schițînd portretul lui Tu Hai :

*Guom Dan nua, ganh, non sông môt chèo :
Purtînd pe umăr sabia și viola,
Singur în barcă,
Pornește sub vastul cer...*

Aceste versuri de opt cuvinte schițează silueta eroului legendar, un ideal de viață și un tablou de mare frumusețe.

...Eu știu că, la ora actuală, un anumit număr de camarazi sînt pe cale să redacteze o gramatică vietnameză, ceea ce e foarte bine. Dar cum să procedăm?

Avem regimul nostru revoluționar, avem o strategie a noastră a războiului popular, politica noastră de dezvoltare economică, culturală, și, pînă la oricare problemă privînd modul nostru de viață, cum e cultura orezului, arhitectura locuințelor noastre, croiala vestimentelor noastre, prepararea mîncărilor noastre... ne luăm drept bază condițiile naturale ale țării noastre, practica noastră revoluționară, realitatea socială a poporului nostru. Acestea sînt, în același timp, metodă de gîndire, un mod

de studiu și de căutare pentru gramatica Vietnamului. Trebuie să ne luăm ca punct de plecare această realitate, care e limba vietnameză...»

Miniștrii și ministrul adjunct al Educației naționale asistau la acest simpozion, la care a fost evocată reforma învățământului, acum în curs. N-am recopiat aici decît cîteva fraze dintr-o expunere extrem de documentată și a cărei lectură a durat peste un ceas. A fost urmărită cu atenție de confrății mei din Uniunea Scriitorilor și din 'Uniunea Ziariștilor. Erau prezenți intelectualii cei mai de seamă ai Vietnamului (Academicienii, cum s-ar zice la Paris).

În toiu escaladei americane împotriva orașelor, Vietnamul de Nord n-a uitat să celebreze aniversarea poetului său național, Nguyen Du. Nici măcar, pe cea a lui Cervantes. (În ziua aceea avuseseră loc o sută treizeci și șase de raiduri americane).

Membrii institutelor, însărcinați cu redactarea gramaticii și a dicționarului vietnameze, își continuă lucrările în colibe, amenajate pentru ei, undeva la țară sau în pădure...

Vietnamul este o țară, al cărei președinte își trimite urările, ordinele de zi, sub formă de poeme, și își termină adeseori discursurile în versuri. Ho Și-min stăpînește la fel de bine limba vechilor oameni de literă, ca și formele de expresie populară.

... De asemenea, «unchiul» scrie articole aproape în fiecare săptămînă, în special bilete povestind mici istorioare savuroase, care seamănă cu niște fabule. Cele pe care le-am putut citi erau toate scrise în cinstea vreunui țaran pierdut în masa eroilor anonimi, pe drumuri, în orezării. Nici unul din aceste articole nu e semnat, dar cei din Hanoi nu se înșeală recunoscînd, îndărătul tuturor pseudonimelor, stilul lui Ho Și-min.

... Cu cît e lupta mai aprigă, cu atît vietnamezii par să aibă mai multă nevoie de poezie. Ea le e necesară ca strachina de orez. Asta s-a întîmplat întotdeauna, de secole întregi, din adîncul timpului, cînd cîntecele transmise din gură în gură țineau loc de jurnal pentru masa analfabetă și-i biciuiau pe feudali «ca o sută de mii de nuiete».

Mă gîndesc uneori la această frază a lui Arthur Miller: «Cînd bubuie tunul artele mor». În rîndurile rezistenței, se produce inversul: în satele subterane din zona a patra, ca și în orașele martire ca Nam Dinh, reprezentațiile trupelor teatrale locale, sau venite din capitală, n-au cunoscut niciodată un succes atît de mare. O cîntăreață de la «Radio Hanoi» îmi povestea ieri, că oamenii dintr-un sat, aflat lîngă un pod atacat în fiecare zi de aviația americană, auzind de sosirea ei, le-au cerut servanților de la DCA: «Nu lăsați astăzi avioanele să coboare. Dacă se poate, nu angajați lupta. Goniți-le numai, sîntem atît de dornici să auzim muzică.»

Carnetele soldaților și tinerilor din brigăzi sînt împinzite de poeme cu o scriere strînsă, evitînd marginile, astfel ca să conțină cît mai multe texte, fără să li se îngreuneze bagajul.

Poeții din Vietnam sînt oameni fericiți, pentru că se simt necesari și iubiți. Unii au tiraje de sute de mii de exemplare. Nimeni, care să nu știe pe dinafară versuri de To Huu, în Sud ca și în Nord.

Xuan Diêu îmi povestește că, în iunie, s-a dus la Vinh, ca să recite poeme muncitorilor de la poștă și telecomunicații. «Am dat o primă reprezentație, spune el, pentru o sută de combatanți, dintre acei care rămîn neclintîți la centrala telefonică sub bombe, sau repară liniile sub aversele de foc. Patru zile mai tîrziu, bombardierile au revenit, producînd stricăciuni serioase orașului, centrale electrice, castelului de apă. Zi de zi, s-a bătut orașul. Seara, la lumina unei lămpi micuțe, îmi reparam bicicleta ca să mă întorc la Nam Dam, cînd doi oameni au venit să mă caute: în sala de festivități mă așteptau o sută de persoane, care doreau un nou recital de poeme...»

«În timpul cînd Vietnamul, continuă Xuan Diêu, sărbătorea aniversarea poetului nostru național, Nguyen Du, am plecat să țin o serie de conferințe la Hung Yen, în sate, cantonamente, școli. Or, în noaptea cînd trebuia să țin ședința de deschidere, a început să bată vîntul de nord-est; ploaia desfundase toate drumurile. Frigul era pătrunzător; era întuneric și trebuia să traversăm o apă pentru a ajunge la casa comunală. Comitetul de organizare, și cu mine, ne-am fi simțit onorați de prezența unei sute de persoane... La lumina a două lămpi anti-vînt, în valurile fumului de tămîie, am numărat peste trei sute de auditori, veniți pe jos, dintr-o regiune aflată la zece kilometri distanță, șiroind de ploaie, cu picioarele goale sub pantalonii suflecați, murdari de noroi. Țăranii noștri sînt atît de îndrăgostiți de poezie că se duc spre ea, între două lupte, pe linia de foc.»

Iată un secol și jumătate de cînd, în satele vietnameze, femeile își leagă pruncul cu versurile lui Nguyen Du, ele, care nu putuseră pînă în ultimii ani, să aibă o carte în mînă.

«Tocmai în rîndurile poporului a fost cel mai bine înțeleasă opera poetului național», scrie Nguyen Dinh Thi într-un studiu apărut recent. «Poporul este cel care i-a asigurat o viață nemuritoare în sufletul națiunii». El propune o explicație a acestei popularități: «Nici o pictură nu denunță mai energic regimul feudal... Vedem aici dragostea tenace, cufundată în nenorocire de către feudali și puterea banului. Toți oamenii de inimă sînt azvîrliți în noroi și rușine. Dar în această noapte deasă, care descrie istoria lui Thuy Kieu, sclipește permanent nădejdea într-un viitor mai bun, mai just. Indivizii inumani, ingrați și cruzi, sfîrșesc prin a fi pedepsiți. Cei onești, după ce au înfruntat vînt și ploi, ajung în cele din urmă la o soartă mai bună.

Se poate crede că această încredere nu e decît o naivitate și că întîlnirea dintre amantii, care încheie povestea, este doar o anexă artificială. Dar pentru mine, afirmă Nguyen Dinh Thi, tocmai această speranță, acest optimism fac forța fără limită a poporului...»

«În istoria lui Thuy Kieu, pe care am putea-o defini ca o «Tristan și Isolda» vietnameză, poporul a descoperit frumusețea vieții, a țării sale, a dimineților și a serilor, a drumurilor fără sfîrșit, a munților și mărilor, a rîurilor și a fluviilor, a «fîntînii de aur în care tocmai au căzut frunze de platan». Dar, mai mult decît atît, frumusețea figurilor, a sufletului omenesc, a dragostei eterne, «ca floarea de nufăr care, ruptă chiar, rămîne legată de tijă prin firele sale lungi». Frumusețea amintirilor și bucuria reîntîlnirilor, frumusețea eroismului:

*Privind imensul orizont al cerului și-al mării,
Își încinge sabia, pune șaua pe cal
și pleacă...»*

E de admirat că, prin gaze și război chimic, sub raidurile bombardierelor uriașe și a tone de bombe explozive, generații de combatanți mai găsesc un ecou visurilor lor, certitudinilor, într-un poem de dragoste, transmis oral de o sută cincizeci de ani.

Și, de asemenea, că un intelectual vietnamez care știe perfect limba noastră, Nguyen Khac Vien, și-a găsit timp, a avut voința ca, în plină agresiune americană asupra țării sale, să ne dea o nouă traducere franceză a operei lui Nguyen Du.

Duminica la Hanoi. Este ziua în care, între două îndatoriri, rudele și prietenii își fac vizite; Thuan vine la mine, în amurg, cu soția. Îmi spune: «Am vrut să vă aduc flori, dar e prea tîrziu. Nu poți oferi flori care dorm».

Bate cineva la ușă și-l recunosc cu oarecare greutate pe noul vizitator. Este un «sudist», care nu-și ascunde emoția de-a mă revedea. Încă un prieten pe care nu l-am

întîlnit din 1951 (Diep Minh Chao, pictor și sculptor celebru în Vietnam, a făcut parte și el din delegația țării sale la Festivalul Tineretului de la Berlin).

I-au trebuit atunci mai multe luni ca să străbată Vietnamul, pe jos, de la Sud la Nord, prin război și să treacă frontiera.

Îmi amintesc de-un tînăr de-o slăbiciune transparentă, care ne arăta la Berlin desenele sale, făcute pe-o ciudată hîrtie de bambus, confecționată de mînă, suavă ca o aripă de fluture.

Lipsiți total de material, artiștii din prima rezistență foloseau, pentru pictură, minerale pisate și subțiate cu apă, plante, fumul care rămîne pe oale, și chiar acest remediu de culoare galbenă, chinacrina, atît de rară pe atunci și atît de prețioasă pentru bolnavii de friguri. Soldații se lipseau de ea ca pictorul să-i poată face să trăiască, să eternizeze Revoluția pe pînză.

Astfel a fost posibilă prima expoziție a pictorilor din rezistență, în pădurea Vietbacului.

Nimic nu-l oprea pe Chao cînd era cuprins de inspirație. Muzeul din Hanoi mai păstrează de el, o schiță, făcută în maquis-ul din Sud, cu sînge luat din brațul său stîng.

...Aici, fiecare întîlnire seamănă cu un adio.

Scriitorii și artiștii din generația lui Chao își pun pe umeri, încă odată, ranița lor de soldat din prima rezistență.

În Vietnam, «onoarea poezilor» este de-a scrie și de-a participa la luptă în prima linie de foc.

X..., unul din scriitorii cei mai iubiți din Vietnam, pleacă mîne să-și întîlnească unitatea pentru toată durata războiului. Își duce în bagaj un roman neterminat. Este un om de peste patruzeci de ani, a cărui sănătate a fost încercată de războiul precedent. Acolo, unde-l cheamă datoria, un oarecare pilot de bombardiere, cititor de benzi desenate, poate să-l zdrobească într-o clipă, pe el și opera sa viitoare. X... îmi spune liniștit că socotește să-și termine cartea într-un an, și că și-a făcut un plan de lucru pentru următorii opt ani.

Am întîlnit cineaști care filmau diferitele monumente din capitală. Pagoda antică cu o singură coloană, ca și construcțiile noi. «Pentru arhivă, mi-au explicat ei. Vrem să lăsăm această amintire generațiilor viitoare...»

În această săptămînă, echipe de tineri au curățat și netezit cu grijă malurile Lacului Săbiei.

Există, aici, un mod foarte subtil de comportare față de un oraș pe care îl vei apăra scump, dar pe care te-ai obișnuit să-l consideri ca și distrus de bombardamentele americane.

Ai față de el toate atențiile, tandre și discrete, pe care le ai față de cineva, care poate, va muri.

Locuitorii Hanoiului își iubesc cu pasiune străzile, în care viața, lipsită de cîrdu-rile de copii care populau orașul, continuă între paranteze, ca și pacea precară și amenințată a clipelor.

...Casa Scriitorilor e goală de ieri. Se află într-un cartier al Capitalei, amenințat în mod special, nu departe de pod și de gară. Artiștii, poezii, cărora le-am fost oaspete, au plecat toți, cu bagajul în spate, pe drumurile frontului. Cei mai bătrîni sau cei care au o operă urgentă de terminat, sînt instalați într-un sat, pe care și l-au amenajat de luni de zile în acest scop.

Un singur scriitor rămîne aici, un om de vîrstă respectabilă, a cărui privire vioaie și malițioasă desminte numărul anilor. « Sînt născut și am trăit întotdeauna la Hanoi, spune N.T., e normal să-mi păzesc casa ca să mor împreună cu ea, dacă trebuie. Și, de altfel, nu negreșit ca să mor!» (N.T. seamănă cu bătrînul din adăpostul individual, urmărind evoluțiile bombardierelor în derută pe cerul Haiphongului).

... Pentru a-și lua de la mine rămas-bun oficial, din partea Uniunii Scriitorilor, N.T. a venit într-un costum închis și cu cravată: reprezintă pe confracții săi mai tineri, plecați pe front. Îmbrăcîndu-se astfel, el înțelegea mai mult să-i onoreze pe combatanți decît să comită un gest de curtoazie față de-o invitată. Mi-a explicat-o, de altfel, după ce mi-a înmînat, într-un coș de bambus, ultimul cadou, din partea organizației sale: o ceramică, încă tînără pentru Vietnam, de vreme ce n-are decît opt sute de ani...

Îndărătul hotărîrii de-a lupta și de-a învinge, sacrificînd totul, exceptînd independența, simt acum, foarte profund — parfum prea discret pentru a fi simțit de la început —, o anumită duioșie. O duioșie străpungătoare și dulce, asemenea priveștiilor din Vietnamul de Nord.

Acest sentiment se vădea în îndărătnicia de-a răsădi flori pentru a împodobi orașele grav rănite de aviație, și adăposturile, în nuanțele cuvintelor spuse între prieteni: «Ce regret cel mai mult din Hanoi este Școala Politehnică: era atît de frumoasă...» Phuong a spus «Era». A întrebuițat imperfectul, cu toate că școala este încă în picioare. N-o să mai aud un alt cuvînt de regret din partea ei. Pentru ea, de asemeni, marile sacrificii au fost făcute.

Capitala va fi, oare, rasă în seara asta? Chirurgii au și început să opereze în blocuri subterane, ziarele se tipăresc în pivnițe betonate. Aceste adăposturi vor fi, oare, străpunse de bombe de mare calibru, cîzînd direct pe ele? Alte spitale, alte imprimării, sînt gata de mult pentru a le înlocui...

... Ne-am străduit ore întregi, spune Nam, ca să încercăm să găsim echivalentul francez pentru: *dàng hoáng*, cînd am tradus scrisoarea Președintelui Ho către Națiunile Unite. Nu e întîmplător că Unchiul a ales, la 17 iulie, această expresie întrebuițată în viața curentă, în Sud... Ho Și-min s-ar fi putut folosi de-un termen emfatic pentru a spune: «Hanoi și Haiphong, la fel ca și alte orașe și întreprinderi, vor putea fi distruse, dar poporul vietnamez nu se va lăsa intimidat... Poporul nostru va reconstrui țara, după victorie, *dàng hoáng*...» Am tradus: va reconstrui țara «în mai bine». Dar, în contextul acestui discurs, intenția lui *dàng huồng* mi se părea mult mai profundă. Această expresie, foarte populară, este ghiontul afectuos, dat unui camarad, înaintea unei bătălii grele. Este fraternitate și e optimism. Literal, *dàng hoồng* se poate traduce prin «Așa cum trebuie», «în tihnă», «liniștit»...

... Tînăra fată din Sud, înainte de-a pleca să manifeste în fața mitralierelor americane, își aranjează năframa *dàng hoồng*. Un tată petrecîndu-și fiul, care pleacă pe front, îi va spune: «Fă cinste familiei tale, copilul meu. Poartă-te *dàng huồng*». Sub bombardamente, ne continuăm munca «*dàng hoồng*» așa cum se cuvine, cum trebuie să trăiască oamenii.

... Avionul a decolat, gonind spre frontieră, între două alarme. Virînd deasupra orașului, am zărit toate luminile strălucind ca o sfidare. Mi-am imaginat Hanoiul cu pușca pe umăr, pășind în rochie de seară, spre toate sacrificiile, *dàng hoồng*... Capitala Vietnamului în război. Capitală a demnității umane.

În românește de MADELINE FORTUNESCU

CARTEA GALBENĂ A VIETNAMULUI

Primul manifest al Frontului Național de Eliberare a apărut la 20 decembrie 1960. Pe copertă figurează un nou drapel. Deosebit de cel al Vietnamului de Nord, ca și de cel al Vietnamului de Sud, este format din două benzi orizontale, una roșie și alta albastră, unite printr-o stea aurie. Deasupra se poate citi în vietnameză: « Sîntem hotărîți să învingem ». Nimic nu ne-ar putea face să credem că Frontul Național de Eliberare are de gînd să schimbe această deviză.

În acest front se intră din patriotism, fără deosebire de apartenență politică. Este surprinzătoare identitatea mișcării cu vechile alianțe. Uniunea « poezilor și țăranilor » s-a înfăptuit, considerînd că în epoca noastră arhitecții, avocații, medicii etc. sînt și ei poeți. Toate aceste profesii sînt reprezentate, și nu prin cei mai puțin cunoscuți în specialitatea lor. În rîndurile Frontului Național de Eliberare se află un romancier și un dramaturg de mare valoare. Aceștia nu stau cu mîinile în sîn. Nu e deloc ușor să-i găsești, dar este extrem de instructiv. Peisajul se modifică pe măsură ce unitățile avansează, cu stogurile lor de fîn mișcătoare și cu spitalele lor subterane, într-o complicitate cu natura ce ține de magie. Și cu o organizare extraordinară.

Cînd ne aflăm în tabăra trupelor dușmane, am asistat la două întîmplări aproape de necrezut. Într-o după amiază, soldații ne-au invitat să mîncăm pește. Ne-am așezat alături de ei pe malul unui rîu, și unul din soldați a aruncat o grenadă în apă considerînd că nu aveam destul pește.

Mulți pești au apărut la suprafața apei cu burțile în sus, și o dată cu ei trupurile a șase partizani. Fuseseră surprinși într-o misiune de patrulare, pe cînd coborau încet duși de apa rîului, invizibili la picioarele noastre, respirînd printr-un tub de bambus.

În cealaltă tabără, a Frontului de Eliberare, am văzut cîțiva luptători ținînd sub observație timp de luni de zile un om care putea circula în voie printre barăcile dușmanului, imitîndu-l, devenind identic cu el, apoi îmbrăcîndu-se cu haine la fel cu ale lui, și în momentul cînd pleca luîndu-i locul și plimbîndu-se în voie asemenea lui, fără

* Fragment din « Livre jaune de Viet-Nam », Librairie Academique Perrin 1966.

difficultăți, fiindcă vocea, înregistrată, fusese copiată în cele mai mici detalii. Efectul psihologic este extraordinar, când un mesaj al Frontului Național de Eliberare este găsit într-un birou păzit, unde n-ar putea pătrunde nimeni din afară. Bănuiala că există un trădător în tabără îi înspăimintă pe toți.

Am văzut așezări-capcane și totodată obișnuite, al căror aspect putea fi transformat de către copii în câteva secunde, prin deplasarea unor tufișuri mobile, în momentul când un avion de recunoaștere făcea fotografii.

Altă dată, fără voia noastră, am pus într-o situație jenantă guvernul militar de la Saigon. Se declarase o epidemie de holeră și toate ziarele din capitală anunțau că se făceau vaccinări de urgență. Vaccinările erau făcute de studenți după terminarea cursurilor. Presa îi elogia unanim și mulți miniștri i-au primit cu vorbe de laudă. Am vrut să-i filmăm, crezând că acest lucru va fi pe placul autorităților. De mult timp ne tot întrebau ce program de lucru avem! Ei bine, n-am putut da nicidecum de acești tineri ale căror fotografii apăreau zilnic pe prima pagina a ziarelor. Și, desigur, nimeni nu ne-a ajutat să dezlegăm acest obscur mister care învăluia faptele într-o aură de inocență. Abia câteva luni mai târziu am găsit cheia.

Cu toate că trăiesc, alături de țărani, toate vicisitudinile războiului, învățătorii, profesorii, oamenii de știință și preoții nu fac războiul zi și noapte. Își continuă munca în laboratoare secrete și orașe subterane. Într-un astfel de spital subteran, invizibil pînă nu pătrunzi în interioarele vaste ale saloanelor sale, doctorul T. a preparat o mulțime de leacuri pentru a suplini lipsa de medicamente. Mai întîi a preparat un antidot împotriva veninului unui șarpe foarte răspîndit în acele locuri, singurul care își pîndește prada din umbră, sărind asupra ei pe neașteptate. Mușcătura lui omoară într-un timp care variază de trei minute la două ore. Era nevoie să se găsească un vaccin: doctorul T. l-a descoperit.

Frontul Național de Eliberare posedă și un vaccin contra holerei, cu mult mai bun decît cel care se cunoaște în momentul de față, a cărui eficacitate se limitează la șase luni. Este un miracol pentru acele ținuturi, unde holera, endemică, reapare în fiecare an în forme devastatoare.

Vaccinul nu se inoculează prin telepatie. Printr-o complicitate generală și cu maximă discreție, acești oameni din Frontul Național de Eliberare au vaccinat populația Saigonului în timpul epidemiei din 1964. Studenții se prefăceau doar că vaccinează.

Americanii beau bere în barurile caste și triste construite de ei, străbat ținuturi pline de liane și de mlaștini, luptă « împotriva norilor și țințarilor cu o sabie de cavalerie » — ca să adoptăm expresia mareșalului Leclerc, care cunoștea bine cum se duce aici războiul — în timp ce, de jur împrejur, nevăzuți, printre trestiiile de bambus, fiii acestui pămînt reconstruiesc palmă cu palmă țara lor dintotdeauna și de mîine.

Neputincioși în fața unui adversar pe care nu-l pot găsi, americanii își irosesc forțele, se înverșunează în distrugerea plantațiilor, aruncînd cantități imense de napalm pentru a arde satele și, înaintînd pe cîmpia pustie, nu întîlnesc decît femei și copii uciși. Atunci continuă cu bombe și mai mari, cu avioane și mai mari. Escaladează războiul.

E inutil să descrii acest război. E un masacru inutil. Capcană pentru albi, dureroasă dramă pentru vietnamezii care-i suportă toate consecințele. Nu este vorba numai de pămîntul lor, ci și de demnitatea, de onoarea și de mîndria țării lor.

Croitorul american Hercule Mulligan făcea exact ce fac acești luptători din Frontul Național de Eliberare atunci cînd, prefăcîndu-se că e dispus să colaboreze, în *Nova Anglie*, făcea haine ofițerilor englezi, se purta foarte amabil și stătea de vorbă cu ei cu unicul scop de a obține informații pe care le transmitea apoi generalului « rebel » George Washington. Hercule Mulligan nu era, cu toate acestea, comunist. Era un patriot. Un bun american.

În românește de ANDREI IONESCU

PIPER ROȘU

r e p o r t a j

Cunosc grozăviile și dramele Vietnamului în război și nu mi-ar fi trecut prin minte să includ Saigonul într-o simplă relatare turistică dacă nu mi-ar fi căzut în mână o reclamă a societății aviatice *Pan American Airways* tipărită în trei limbi (în engleză, japoneză și într-o franceză aproximativă) destinată celor ce nu urmăresc în ziare, nu privesc la Televiziune și nu ascultă la Radio decât pe domnii L.B. Johnson și Robert Strange Mac Namara. Citez:

Orașul Saigon are multe de oferit celor ce sînt în căutare de plăceri. Vinuri alese, coniac și mîncăruri de calitate sînt servite în restaurante excelente și în localuri de noapte în tot orașul. Taxiuri se găsesc la orice oră. După orele 22, tariful taxiurilor se mărește cu 50% și de la miezul nopții la 6 dimineața, tariful este dublu. În prăvăliile vietnameze sînt stokuri de argintărie de Cambodgia, obiecte rafinate de lac și de baga și frumoasă ceramică Bien-Hoa.

Să nădăjduim, pentru fața curată a societății *Pan American Airways*, că ceramica a rezistat mai bine decât baza militară, la bombardamentul asupra Bien-Hoaului.

Textului citat mai sus îi lipsește un strop de culoare locală. De exemplu: piinea este coaptă la focul bonzilor¹.

Ne întrebăm dacă *Pan American Airways* nu întrebuințează un limbaj cifrat. Pentru că toată lumea știe că la miezul nopții taxiurile cu patru roți—cumplite 40CV hîrbuite, vopsite în galben și albastru și conduse după codul local: prioritate celui care dă buzna primul—, taxiurile care merg cu benzină, sînt în garaj. Dar taxiurile foarte speciale, care funcționează cu dolari, «taxis-girls», sînt în plină activitate. Fără îndoială că tarifele lor sînt «dublate» de la miezul nopții la 6 dimineața.

Cocoțate pe tocurile lor înalte din lemn pictat cu flori și păsări, unduioase și sidefii, cele mai costisitoare «taxis-girls» se închiriază pentru cîteva dansuri pe pista de la *Grand Monde*, cabană de purpură întunecată pe care un reflector turnant se fe-

¹ Aluzie la preoții budhiști care în semn de protest și-au dat foc, arzînd de viu (n. tr.).

rește s-o lumineze. Lasă să alunece pete de aur zburătoare ca frunze de toamnă pe deasupra îmbrățișărilor tarifate, pe deasupra mingierilor plătite, fără alte urmări, o avere, foarte pe deasupra chelnerilor prezentînd note necontrolabile, foarte departe de ieșirile ascunse pe unde dispar fetele. Imbecilă ca ploaia tropicelor care nu răco-rește, această lumină rotitoare care nu luminează își agață reflexele doar de oglin-zile bizare ale scărilor purpurii, trapă de lux. Și, uneori, în ochii pe care nutrebuie să-i vezi, căci privirea lor te învață multe despre Extremul Orient, unde proxe-neții sînt întotdeauna femei. Și unde ochii sînt înguști ca deschizătura de pușculiță.

Dar cum să mai observi această trăsătură a chipurilor, cînd splendoarea trupurilor îți taie respirația? De cum ai sosit, ești prins de o legănare de frumusețe ondulînd în jurul fiecărui pas pe care-l faci. În fața ta și îndărăt, la dreapta, la stînga, atingîndu-te din toate părțile, fete care te înfășoară cu suplețe carnală. Ele merg cu pași siguri. Gulerul înalt al îmbrăcăminții le dă un aer curat, proaspăt în moliiciunea lipicioasă a căldurii. În comparație cu ele, Tanagrele ar părea neîngrijite. Totuși, unduirea tunicelor aeriene, tremurul întunecat al părului negru, pîlpîirea luminii între mătăsurile transparente care zboară în jurul trupului evocă vibrațiile cele mai secrete ale plăcerii. «Voluptatea, fantomă elastică», oscilează în dreptul mîinii întinse, ca un hamac. «Comoara mîngierilor adîncii», pe care Baudelaire a atins-o doar prin cuvinte, aici pare oferită. Rămîne de știut dacă nu înseamnă un paradis artificial.

În ce măsură pot fi interesante aceste taxis-girls? Îți pui întrebarea citind reclama casei *White Horse* din Dakao. Specializată în atmosferă amicală și muzică romantică, ține la dispoziția clientelei sale *gazde vorbitoare* (speaking hostesses)! E drept că în general conversația este limitată. Terasese unde se bea înainte pastisul (liqueur de ananas), la răcoarea ventilatoarelor, au cedat locul «barurilor americane» în formă de culoar îngust, lugubru și cu aer condiționat. Sînt culoare despărțite în două de un bar foarte înalt de lemn acaju (acaju-ul este pe o nimica toată la aceste latitudini). De o parte fermecătoarele gazde tronează pe o treaptă. Au neapărată nevoie de aceasta, cu înălțimea lor de o sută patruzeci de centimetri în medie, pentru ca să nu le dispară sinii sub teighea. Au două sticle de Bourbon la îndemînă. Una umplu-tă cu ceea ce am crede să fie *Old Crow* dacă, la Saigon, poți fi sigur că o aspirină nu este faină de orez compresată; cealaltă plină cu ceai rece. Aceasta din urmă pentru ele. De partea cealaltă a barului-zid-al-virtuților, se așează Americanii și beau. Bourbon pentru el, ceai pentru fermecătoarea gazdă, dar este de la sine înțeles că prețul este același pentru amîndouă consumațiile. Beția provenind datorită shoum-ului (spirt de orez) amestecat cu Bourbonul, Americanul se încumetă. Întinde mîna, o mîngîie pe aceea a fetei-gazdă, și-i șoptește: *darling*.

După zece pahare care însumează douăzeci pe notă, gazda este proaspătă, lucidă și apetisantă. Dar Americanul este scos din competiție. Cei special puși pentru treaba asta îl tirăsc pe trotuar. El se prăvălește printre negustorii ambulanți de supă, femeile chincite care mestecă semințe de pepene țipînd ascuțit, și micuțele fete ale nopții care îți oferă pentru cinci piaștri coliere de jasmie denumită aci «frumoasa nopții». M.P.-urile motorizate îl vor aduna de pe trotuar.

A doua zi, se va întoarce în fosta stradă Catinat, căreia nimeni nu se obișnuiește să-i spună To-Dô (Libertate) într-atît acest cuvînt este neobișnuit la Saigon, de-a lungul căreia francezii au plantat pomi și Americanii dolari. I se va fura bricheta de către puștiul care insistă să-i vîndă un *Saigon-Post*, dealtfel vechi de două zile, și care nu pune ziarul pe masă decît pentru a-i lua, cu mișcarea aceasta, lucrul la care rîvnește.

Bricheta, ochelarii, aparatul de fotografiat și orice alt obiect dispărut pot fi recu-perate pe bulevard, la tîrgul în aer liber, unde se găsesc mărfuri ale P.X.-ului american și care îndrăznește să se numească, cu o superbă insolență, «tîrgul hoților». Plătind, bineînțeles. Un vînzător pe care l-am întrebat dacă nu se putea face o reclamație la

poliție în loc de a-ți răscumpăra propriul aparat de fotografiat furat cu o seară înainte, mi-a răspuns: — Dacă amesteci poliția, cu tot ce urmează de aici, ar costa mult mai scump.

Să oferi un șperț unui funcționar se numește: «să faci un dar din inimă». Este singurul mod de a obține o viză, un permis de circulație, înregistrarea unei plîngerii. Este o metodă mult mai lentă decît aceea de a negocia direct cu hoțul tău și mult mai costisitoare, căci tariful saigonez al bunăvoinței este fixat de obiceiurile mandarinilor. Valoarea fiecărui individ este minușios stabilită după locul pe care-l ocupă pe faimoasa scară socială. Și «valoare» nu are decît un singur înțeles, la Saigon; cu alte cuvinte: preț.

Chiar stabilit după calculul lui, în prăvălia lui de hoț-revînzător, bine situată în spațiul rezervat acestui comerț, în centrul orașului, un hoț se cumpără mult mai puțin scump decît un funcționar de poliție înarmat cu o uniformă, un titlu și un birou de subalterni. Ar fi imoral ca lucrurile să se petreacă altfel. Imoral, din punctul de vedere, foarte special, al Saigonului, unde preferi să tratezi cu acești funcționari pentru că sînt personalități de un anumit rang. Nu decazi. Îți menții «fața».

Dacă puțin îți pasă de civilizația confuceană și ceri unui funcționar de stat să-și îndeplinească atribuțiile fără a-i face darul obișnuit, va ști el să te aducă să-l faci. Vorbesc despre demersurile curente și obligatorii ca obținerea unei vize de ieșire din Vietnamul de Sud. Sub pretextele cele mai variate, transmise prin subordonați în aparență dezinteresați, are să te facă să revii de zeci de ori. Niciodată nu ai să poți ști ce nu este cum trebuie în cererea ta. Dacă formularele de completat sînt precise, interpretarea lor de către prepus rămîne înconjurată de un nimb nebuloș, de o ceață, cu o margine pe care tremură cuvinte schimbătoare. Demersul devine asemenea peisajelor din Deltă, de moliciunea unei creme, cu conturile topite în aerul lichefiat de căldură.

Cînd ajungi la acea limită în care orice european își pierde răbdarea, gata la orice numai să isprăvească odată, funcționarul se uită la tine și-ți face jocul cu scrumiera. Este o scenă mută. «Cînd se întredeschid buzele, dinții răcesc», spune un proverb vietnamez.

Funcționarul șade la biroul său. Pe acest birou, este pusă foarte în evidență, o scrumieră grea, curată de tot. Cu multă politețe, funcționarul împinge scrumiera în direcția ta. Cu ostentație. Din nefericire pentru regulile atît de scrupuloase ale ospitalității orientale, gazda ta este chemată într-altă cameră, înainte de a-ți fi putut oferi o țigaretă. Iese, închizînd ușa. Tu trebuie să faci jocul. Scoate-ți portofelul, ia un teanc de piaștri și furișează-l sub scrumieră. Pe urmă apropie-te de fereastră și privește îndelung strada, brăzdată de bicicliști delicați, cu tunicile în vînt, ce conduc cu mîinile înmănușate; strada urlînd de claxoane în delir, dementă de zgomote și mlrosuri. Mai ales nu te întoarce cînd funcționarul revine. Continuă să observi vînzătorii de pene plimbîndu-și curcubeul de cocoși și pescăruși la umbra unduirilor verzi, cu capul aplecat sub dragonii de flori orange. Smulge-te spectacolului cu încetineală voită și privește scrumiera. Dacă piaștrii sînt încă înghemuți sub ceramică, lasă-i acolo. Și nu uita să mai aduci pe deasupra la următoarea întîlnire ce ți se va fixa.

Dacă au dispărut, fii fără teamă. Hirtia promisă îți va fi adusă de îndată. Ca și sfera socială în care se petrec acestea, determinarea își are legile ei. Ca și acestea, își are gonacii ei. Sînt în general aceleași pentru infractori și pentru polițiști. În beneficiul unora, ei te ajută să scapi de regulamentele în ce privește fetele de consumație, jocurile de noroc și opiumul. În beneficiul celorlalți, te rătăcești în hățișul legilor de unde nu vei ieși fără să plătești tribut.

Dar dacă ești ferm hotărît să descoperi Saigonul la întîmplare, cu fundul rupt, de ceea ce rămîne ca arcuri desgolite pe bancheta unei CV, sau băgat în sacul dintre

capota și aripa unei ricșe-motorizate, semnalind, cu urlete scoase în ceafa ta, rolul tău de parșoc, nu lua niciodată un taxi înainte de a cunoaște orașul.

Necunoscînd încă această particularitate a obiceiurilor locale, am făcut imprudența să iau un taxi pentru a merge la o întîlnire. Adresa era aceea a unui minister. Treceam printr-un cartier vădit rezervat pentru ceea ce se numește, nu în deridare, guvernul. Lăsînd în urmă imobilele oficiale vopsite din galben în alb la asasinarea președintelui Diem, șoferul meu se opri în fața unei locuințe particulare mîngîiată de foile lungi ale bananierilor, decorată de plantele de hibiscus cu mii de rozete ale legiunii de onoare.

Îmi exprim uimirea, arăt adresa transcrisă în vietnameză de Dragonul-Dormind (era prenumele lui) însărcinat să vegheze cu atenție asupra mea. Șoferul clătină din capul său de șopîrlă cu ochii ascunși sub pleoape, se avîntă într-un lung discurs după moda asiatică, șuerîndu-mi cuvintele în nas, răsufîind în gura mea. Îmi arăta cînd adresa, cînd vila.

În definitiv, e sîmbătă dimineața: poate că înaltul funcționar mă primește acasă la el. Întru și mă aflu în pline dificultăți lingvistice. După toate aparențele, nu se vorbește nici o limbă occidentală în această casă. Arăt biletul pe care era scrisă adresa, mi se suride cu o grațioasă înclinare, sînt poftită să iau loc. Fermecătoarea creatură, toată numai plecăciuni, dispare. Apare o alta ducînd, pe o tavă de lac roșu, o ceașcă și un ceainic cu parfum de jasmone și frunze verzi. Ea îmi pune ceașca în față și toarnă «ceaiul celor Șase Păci». Pe urmă pleacă. Rămîn singură, în fața unui ornament mural, reprezentînd bazilica Sacré Coeur din tuburi de neon divers colorate: roșii pentru inimă, galbene pentru razele de soare, mov pentru aureolă.

Trece o jumătate de oră, pe urmă încă una. Din cînd în cînd mi se înnoiește «ceaiul celor Șase Păci». Nu se întîmplă nimic altceva. Cînd întreb pe cineva întrezărit prin despărțitura unei perdele dacă Domnul X . . . va veni curînd, îmi suride cu gentilețe, se înclină cu grație, cu palmele înpreunate, și îmi trimite servitoarea, mută în pantalonul ei negru și bluza albă, să mă servească din nou cu ceai.

După o oră și jumătate, mă cuprinde vestita nerăbdare occidentală, atît de rău văzută la aceste latitudini. Mă interez cu fermitate de domnul în chestiune, semănînd ruina și dezolarea în straturile alinate cu precizie ale politeței careale.

Gazdele mele improvizate nu cunoșteau deloc pe funcționarul pe care-l căutam. Nu mă aflu nici măcar pe strada ministerului respectiv. Dar ar fi fost de o grosolanie fără margini să mi se spună. Să mi se atragă atenția că mă înșelam. Mai bine era să simuleze că nu înțelegeau nici franceza nici engleza.

În Vietnam să spui cuiva că se înșeală, chiar numai pentru o adresă, înseamnă să-l faci să-și piardă obrazul.

Și în vreme ce acești oameni de treabă își dădeau tot sufletul pentru a-mi apăra onoarea în ciuda mea, avusese loc o lovitură de stat. Cînd am ajuns în sfîrșit la minister, funcționarul căzuse din înaltele lui atribuții.

Una dintre rațiunile pentru care rișca-motorizată te conduce atît de rar în locul în care vrei să mergi, este pasiunea frenetică a Vietnamezilor pentru jocurile de noroc.

Ai închiriat tocmai pe unul care a pierdut totul cu o clipă mai înainte. Pînă și cămașa de pe el, pentru că pedalează cu bustul gol sub soarele torid, riulețe de transpirație subliniind golurile dintre coaste. Dar tu stai așezat pe pernele îmbrăcate în pinză de in ale ricșei motorizate, tu, cec tras în alb pe viitorul lui apropiat, potențial de cîștiguri mult mai important decît costul unei curse.

Iată că trece un coleg al lui, împingînd cu balans de dansatoare, un alt client. Nu poate fi lăsată să se piardă o asemenea ocazie de a face o prinsoare, de a recîștiga cămașa pierdută, și de a putea cumpăra seara ouă de broască țestoasă, cu găoace moale, care se

turtește în voe când le îngrămădești în buzunar, de a avea cu ce să joci mîine o sumă mare la jocul Trezeci-și-șase-de-lighioane.

Cele două motociclete își fac un semn care trebuie să fie imperceptibili. Tu ești așezat în față la nivelul roților vehiculelor pornite să-și fure locul accelerînd mereu, biciuit de vîrtejurile de praf, atins de aripile monstruoase ale autobuzelor, cu timpanul răsucit de un vacarm ascuțit, cu nervii zdruncinați de urletul frînelor și zgomotul foilor de tablă. Cocoțat îndărătul tău pe motocicleta lui, cu corpul clătinat întîi la dreapta, apoi la stînga în ritmul țopăitului său de iepure, motociclistul tău poate face ce vrea.

Se întîlnește cu colegul lui și amîndoi se îndreaptă indiferent unde, spre bogăție. Într-o încăierare de silabe, angajează pariurile. Pe orice. Pe numărul primului taxi învîndu-se din dreapta, pictat pe portieră în cifre mari, distincte. Pe numărul școlărițelor în uniformă cu tunică albă care vor aștepta autobuzul la stația următoare. Pe ora precisă la care va începe să plouă.

Te zdruncini de o bună bucată de vreme în ricșa motorizată cu nasul iritat de țevile de eșapament. Te crezi mai aproape de țintă și erai, dar în acel moment, motociclistul tău pierduse deja piaștrii pe care nici nu-i dăduseși încă și chiar mai mult. El lungește cursa. Ce putea face altceva? *Yang ag pag moy-eug-potrug*¹.

Cu toate că nu s-ar părea după nume, domnul de la Chevrotière este un băștinaș. Fermecător, cunoscînd Vietnamul cu o rară profunzime, el îi știe drumurile secrete, și urmează cursul riurilor ca pe urma lăsată de o femeie iubită. Într-adevăr, domnul de la Chevrotière a fost cel mai mare vîntor de tigri din vechea Indochină. Ar fi fost și astăzi dacă războiul oamenilor nu avea ca stranie consecință de a aduce pacea pentru tigri. Sînt singurii, în Vietnam, asupra cărora nu ai dreptul să tragi. Ei repopulează jungla cu rapiditate.

Vîntor profesionist, domnul de la Chevrotière a pus la punct o tehnică foarte deosebită. La drept vorbind, metoda era deja cunoscută, dar numai spionii o întrebuițau, înșelînd adversarul cu referințe false. Este ceea ce face domnul de la Chevrotière cu tigrii. Intoxicație, în termeni de serviciu secret. Mai modest, el numește aceasta «vînătoare cu tinichea». Dacă cumva ai un foisor într-un ținut unde sînt tigri, încearcă și dumneata. Nu are nimeni prea des prilejul să se joace de-a «care-i mai șiret» cu un tigrul. Mai ales nu folosi fără socoteală foisorul. Nimic din tot ce faci nu trebuie să dea tigrului impresia că vrei să te folosești de foisor. Tigrul are ochii pe tine. Strecurîndu-și cele două sute de kilograme ale lui din tufiș în tufiș, te urmărește, te observă și trage concluzii. Și-a dat foarte bine seama că oamenii se cațără întotdeauna pe ceva, ca să tragă în el. Înaintează deci, pe jos, fără teamă, pe domeniile lui, dorindu-și să fi pe undeva prin preajmă, tirîndu-se pe sub hățîșurile cele mai apropiate, pîndindu-ți mișcările. Plimbă-te cu aerul cel mai firesc; e un bun mijloc de a potoli bănuielele tigrului. Apoi adu-i ceva de mîncare cu care să se delecteze: un bivol, un bou, un cal și lasă-l în locul în care te poți apropia șapte ceasuri mai tîrziu. Tigrul nu va pregeta să se apropie, știind că în foisor nu s-a urcat nimeni. Pentru o singură masă, o jumătate de vită îi este de ajuns. Cealaltă jumătate, o lasă pe loc ca s-o regăsească șapte ceasuri mai tîrziu, cînd i se va face din nou foame. Tigrul mîncă la ore fixe. După ce a terminat și s-a retras, trebuie să faci ceva care să-l umple de nedumerire. Te apropii de momeala pe jumătate înfulecată și o acoperi cu o tinichea. Pentru cazul că apariția acestei tinichele, în plină junglă, peste micul lui dejun, nu i-ar da îndeajuns de gîndit, lovește metalul, fă tot felul de zgomote neobișnuite, ca să-i stîrnești curiozitatea. Apoi dispari,

¹ *J'en a pas moyen, patron*. Este scris în text în pronunție vietnameză (n. tr.).

lăsînd tigrul sătul să-și rumege în tihnă nedumerirea. Sfatul că pisica nu trebuie trezită din somn, se aplică și tigrului.

Cam după șapte ceasuri, cînd pofta lui de mîncare îl trezește și cînd gluma cu tinicheaua începe să i se pară de cel mai prost gust, întoarce-te la locul cu pricina. Dar nu singur, ci însoțit de vreo cinci șase oameni. Aceștia trebuie să vorbească tare, să facă tot felul de giumbușlucuri cu tinicheaua, care trebuie să zângăne mai tare decît cînd a fost adusă. În timp ce tigrul, intrigat și furios, se uită atent la ce se petrece, vîntorul șiret se îndepărtează tiptil de grup și se urcă pe furiș în foisor. Ceilalți lau tinicheaua și pleacă cu și mai mare zarvă. Ascuns de perdeaua de frunzișuri, tigrul îi urmărește pas cu pas ca să se asigure că au plecat deabinelea. Pentru ca nici o îndoială să nu mai rămînă în mintea lui, oamenii care se îndepărtează scandează în cor:

— Noi plecăm, noi plecăm, noi plecăm!

Liniștit, tigrul se întoarce să înfulece și restul momelii. Și este ucis (...)

Singura marfă produsă pe scară națională: războiul.

Sînt achizitori în Statele Unite. Plictiseala vine din a trebui să arăți, din cînd în cînd, un soi de armată. Este o acțiune reinnoită din antichitate. Armata guvernamentală seamănă cu butoiul Danaidelor. Cu cît se înrolează mai mulți soldați, cu atît rîndurile adversarului cresc în oameni și muniții.

Butoiul fiind aproape secăt în momentul crucial nu al luptelor, ci al reînvierii ajutorului american, s-a deschis o vîntoare vajnică pentru recrutare.

Au fost capturați cei care nu puteau nici să-și găsească adăpost în familia de la țară, nici să-și cumpere un certificat medical, încă și mai puțin să continue noștele studii nîlcînd însepute. Cei mai nenorociți indivizi: gunoierii. I-au înlocuit pe soldații care nu erau pierduți pentru toată lumea, dar pe ei, nimeni nu i-a înlocuit. Și Saigonul seamănă cu un foto-montaj amestecînd operele lui Jacques Callot cu acelea ale lui Le Corbusier. Pe un fond Paris 1900.

Francezii își clădiseră un oraș conform cu imaginea pe care și-o putea face « despre colonii » un burghez de la începutul secolului care l-ar fi citit pe Pierre Loti în timpul unei cure la Vichy. Era balnear și înstărit, înecat de verdeață și zuruind de ventilatoare. « Aerul umed înlăturat încet de palete » și scrișnetul nocturn al palmierilor pe zidul casei (cu galerie acoperită), sînt de nedespărțit de exotismul babacilor.

Orașul acesta există și astăzi așezat pe un cot al fluviului, buchet demodat cu fiecare zi, și tot mai mult împins la o parte. În față și deasupra lui, americanii au ridicat fațade înalte și nude, cu ferestre ferecate peste bîziliul artificial al frigului asigurat la toate etajele. Aerul este condiționat, orele de muncă de asemenea. Nu se mai face siestă.

În prlm plan, Saigonul generalului Ky și-a depozitat gunoaiile oferite săptămîni la rînd proliferărilor frenetice în umezeala colcăitoare de germenii. E destul o noapte ca grămezile de murdărie să fie bășicate de toate semințele care încolțesc și întind petice de verdeață neliniștitoare, din care țîșnesc apol tentacule vegetale. A doua zi, găinile se adună pe ele, scurmă și dezgroapă larvele și ciugulesc viermii, printre castraveții care au și început să prindă formă. Colcăială, viermuială, totul se umflă, îmibuie de lăuturi, de bălegar și de putreziciune, clocit de aerul apăsător ca o catapasmă.

Ca și cum nu și-ar da seama de nimic, vînzătoarea de ziare, care oficiază în fața *Continentalului*, se instalează pe vine de-a dreptul printre gunoaii. Și-și vede de treabă în ritmul ei obișnuit, vinde revistele ilustrate, mușcă din cînd în cînd din chiftelele de porc învelite și legate cu ață în frunză de banan, și își așteaptă băiețașul care sosește în fiecare zi la aceeași oră, venind se vede de la grădiniță. Se așează pe balustrada de scîndură a *Milk-Barului* și ia capul maică-si între genunchi. Apoi, cu toată sirguința, îi desface părul fir cu fir și vinează păduchii. Privindu-i, îți dai seama că se simt foarte în largul lor.

În românește de LIDA IGIROȘIANU

PREMIUL VIAREGGIO

1 9 7 2

PENTRU PROZĂ

ROMANO BILENCCHI

NASTURELE
DE LA
STALINGRAD

roman

MARCO ȘI PAOLO

În ultima zi a lui aprilie fasciștii au pătruns în cartierele muncitorești și au scris pe zidurile sediului unei secțiuni socialiste lozinci de ale lor. Un grup de tineri comuniști și socialiști i-au surprins și i-au pus pe fugă. În dimineața următoare, pe străzile din jurul fabricilor, au apărut grupuri de muncitori cu batiste roșii în buzunarul de la haină sau legate la gât. Ducându-se spre centru, Marco a văzut că ici colo se formau grupuri ce voiau să meargă în afara orașului pentru a sărbători ziua de întii mai. S-a îndreptat spre piața gării unde trebuia să se întâlnească cu Paolo. În centrul pieții se aflau vreo douăzeci de muncitori care vorbeau cu însuflețire. A trecut un fascist. Zăindu-l, Giovanni, un flăcău înalt și puternic, i-a ieșit în întâmpinare.

— Dacă nu-i dați batista roșie fratelui meu, se lasă cu măcel. Provocatori nerușinați ce sînteți!

— Eu nu știu nimic, acum viu de acasă, zise fascistul traversînd repede piața.

Marco veni lîngă taraba de fructe unde trebuia să-l întâlnească pe Paolo care sosi la puțin timp după aceea. Marco îi povesti ce văzuse și auzise.

— Să rămînem aici, spuse Paolo. Nu se știe ce are să se întîmple.

Pe neașteptate, o mare mulțime de oameni dădu năvală în piață; Marco și Paolo auzeau strigăte și chemări, nume de persoane urlate de departe pentru a căpăta parcă mai multă siguranță și încredere. La capătul străzii trecu o femeie care tîra după ea un flăcăiandru. Marco auzi cîțiva oameni care strigau:

— Să luăm cu asalt gara, acolo s-au ascuns.

Îl întrebă pe vînzătorul de fructe ce se întîmplă. Omul îi răspunse că în timp ce toată lumea respecta sărbătoarea de întii mai, șeful gării care era fascist, împreună cu cei patru fii ai săi, și ei înscriși în fascie, continua să dea drumul la trenuri folosindu-se de un fochist și de un mecanic aduși de la G . . . Muncitorii încercaseră să ocupe gara apărută de o mînă de carabinieri și de către fasciști, dar fuseseră respinși. Fasciștii, care reușiseră să pătrundă în gară fără a fi observați, îi smulseseră legătura roșie unuia din cei patru frați ai lui Giovanni încă de la prima ciocnire.

În momentul acela, Marco și Paolo văzură cum fasciștii ies înarmați din clădire și se ascund îndărătul colonadelor din fața gării. Tocmai atunci, un fascist din orașul vechi încercă să treacă prin piață și să ajungă la prietenii săi. Pășea țațoș, plin de cutezanță; un muncitor îl lovi în burtă cu un taburet luat de la cafeneaua vîntătorilor, din apropiere. Îl loviră apoi cu pumnii și cu picioarele. Sprijiniți de carabinieri, fasciștii își făcură loc prin mulțimea strînsă în piață și reușiră să-și salveze camaradul și să-l ducă în clădirea gării.

— Mă duc cu ei, îi spuse Paolo lui Marco, și luîndu-o pe lîngă zidurile clădirilor care mărgineau piața dispăru în curînd din fața ochilor lui Marco, care în momentul acela observă cum mulțimea umple din nou spațiul lăsat liber în timpul ciocnirii și înaintează tăcută și amenințătoare înspre gară. Ajunsă la cîțiva pași de carabinieri și de fasciști se opriră.

De abia atunci își dădu Marco seama că mulți dintre ei aveau arme. De o parte și de alta, fasciștii și muncitorii își urmăreau mișcările cu atenție. Carabinierii aveau puștile îndreptate spre piață. După o oră de așteptare sosiră trei mașini pline cu fasciști din O . . . , un mic oraș din apropiere de S . . . Marco văzu cum se opresc la cîțiva metri de el, în spatele mulțimii. Fasciștii începură să tragă înainte de a coborî din automobile și unul din ei, ridicîndu-se în picioare, aruncă două grenade în piață. Un muncitor se întoarce fulgerător și trase cu revolverul în fasciști. Începu să se tragă atît dinspre gară cît și din piață. Tot de la O . . . veniră alți doisprezece carabinieri care luară poziție alături de fasciștii de curînd sosiți. Se auzeau peste tot strigăte; femeile

i se părură lui Marco și mai întăritate decît bărbații. Fără să-i pese de împușcături, o față trecu pe lîngă el urlînd:

— Pe ei, fraților, să-i omorîm, să-i omorîm ca la Empoli.

Deodată Marco zări un tînăr alergînd către mașini.

— Înainte, fraților! strigă.

Unul din carabinieri veniți de la O . . . îl luă încet la ochi și trase. Glonțul îl șterse probabil căci Marco îl văzu cum se oprește și se zbate ca un șarpe cînd se înalță pe coadă. Muncitorii încercară încă odată să ia cu asalt gara, deși se trăgea asupra lor din două părți. Marco auzi cum explodează cîteva genade și apoi împușcături tot mai regulate și mai puternice: trăgeau carabinieri; de cealaltă parte a pieței Marco văzu un muncitor fugind și aruncînd un revolver în gura unui canal. Într-un fel, acesta fu semnalul sfîrșitului încăierării; curînd piața se goli. În mijlocul ei zăceau doi oameni. Grupuri de tineri purtau pe brațe cîteva tovarăși răniți. O tăcere adîncă cuprinse orașul; pe străzi, în curți, la ferestrele caselor nu se auzea nici țipenie. La puțin timp se auzi o locomotivă fluierînd fără încetare. După amiază fu înălțat un steag roșu pe un turn din cartierul cel mai vechi și aristocratic din S . . . Fasciștii, ajutați de carabinieri, dădură jos steagul fără ca cineva să încerce să li se opună.

A doua zi, la școală, Paolo îi povesti lui Marco că el fusese acela care alergase la O . . . pentru a cere ajutor fasciștilor de acolo. Ieșise prin spatele gării și luînd bicicleta șefului de gară străbătuse în mare viteză cei cincisprezece kilometri care despart S . . . de O . . . Se întorsese acasă abia seara. Din ziua aceea Marco îi părăsi pe ceilalți prieteni și rămase numai cu Paolo.

La cîteva zile după aceea, după plecarea carabinieriilor veniți din O . . . și din alte orașe, muncitorii căutară să-i răzbune pe cei doi tovarăși uciși. Făceau de gardă la sediile partidelor lor și la capătul străzilor care duceau către marile fabrici. Umblau încolonați la fel ca soldații; purtau pantaloni deschiși la culoare, haină închisă și fiecare din ei avea un baston. Bastoanele, de mărime egală, cu o măciulie mare, rotundă, fuseseră strunjite la un atelier de lîngă casa lui Marco, al cărui proprietar, deși bogat, era antifascist. Muncitorii, în grupuri, au ajuns pînă în centrul orașului căutînd fasciști, dar aceștia erau foarte precauți și seara, după orele opt, se închideau în casă. Unii dormeau chiar în cazarma carabinieriilor.

Într-o seară, un grup de muncitori, feroviar și cîteva infirmieri de la spital, străbătură în tăcere străzile din centru și se opriră în fața micii și elegantei cafenele frecventată de fasciști. Înăuntru erau vreo cincisprezece tineri în jurul unui industriaș în vîrstă care locuia într-un palat din apropiere. După trecerea muncitorilor, fasciștii se duseră în casa industriașului și reveniră înarmați cu pistoale și puști. Înșiruți în fața cafenelei, așteptară ca muncitorii să se întoarcă. Cînd aceștia se apropiară, îndreptîndu-se către Camera de Muncă, unul din fasciști își sprijini pistolul lung de braț și, țintind cu grijă, trase în mînerul gros al steagului roșu pe care un feroviar îl ținea deasupra capului. Steagul căzu la pămînt. Muncitorii, deși înarmați numai cu bastoane, se năpustiră asupra fasciștilor care traseră asupra unui tînăr infirmier, secretar al Camerei de Muncă. Interveniră vreo douăzeci de carabinieri care pînă atunci stătuseră deoparte. Cu armele îndreptate spre ei, fasciștii și carabinieriii îi împinseră pe muncitori către Camera de Muncă, aflată la jumătatea străzii care ducea din centru spre piața unde se afla locuința lui Marco. Sosiră femei care strigau disperate căutîndu-și soții și fiii. Ajunși la Camera de Muncă, muncitorii se baricadară înăuntru. De la ferestre îi insultau pe fasciști. Începu un puternic schimb de focuri și Marco auzi toată noaptea rafalele. Dimineața nimeni nu mai răspundea la focurile de armă ale fasciștilor și carabinieriilor. Aceștia încercară să forțeze ușa masivă din lemn de castan, dar nu izbutiră. Trecu mai bine de o oră și din capitala provinciei sosi un pluton de infanterie cu un tun de calibru mic. Patru proiectile făcură să sară ușa din țîțîni și carabinieriii se repeziră

în clădire. Găsiră doar paznicul, un bătrîn muncitor pensionar care se ascunsese într-o pivniță. În timpul nopții, ceilalți, la adăpostul întinericului și al labirintului de străzi care înconjurau sediul, izbutiră să scape sărind pe ferestrele care dădeau în spatele clădirii. Cînd Marco trecu dimineața prin fața Camerei de Muncă, soldații și carabinierii făceau de gardă în fața clădirii goale.

Peste cîteva zile în cartierele populare ale orașului grupuri mici de tineri așteptau sfîrșitul slujbei și insultau femeile care ieșeau de la biserică. Pe bulevardul care ducea la școală, tineri muncitori și băiețandri, fii de muncitori, îi așteptară pe Marco, Paolo și pe alți elevi de gimnaziu și liceu înjurîndu-i și scuipîndu-i. Se luară mai ales de Paolo.

— El i-a chemat la întii mai pe fasciștii din O . . . , spuneau, altfel nu s-ar mai fi auzit în orașul nostru de criminalii ăștia.

Michele, băiatul paznicului de la o fabrică de sticlă, îl lovi pe Paolo cu pumnul în față. Paolo încercă să se apere, dar fu imobilizat de prietenii lui Michele care-l bătură zdrăvăn. Apoi fugiră. A doua zi dimineața le ținură din nou calea și Paolo fu iarăși bătut.

Curînd, elevii de gimnaziu și de liceu nu mai putură să treacă dincolo de străzile și piețele din centru fără să fie batjocoriți, îmbrînciți și loviți cu pumni și cu pietre. Marco trebuia să facă și el un lung ocol ca să ajungă în bulevardul care ducea la școală. Se temea mai ales de Michele și se simțea în siguranță numai atunci cînd ajungea în marea piață străjuită de copaci care marca limita dintre centrul orașului și cartierele muncitorești. Din inițiativa lui Maurizio și a lui Paolo și urmînd exemplul orașelor vecine, elevii constituiră avangarda tineretului fascist. Luară hotărîrea să nu umble prin oraș izolați și dezarmați și își cumpărară bastoane și cravașe. Într-o dimineață, Enzo, un elev de la gimnaziu care locuia într-o vilă aflată la patru kilometri de S . . . pe care-i făcea vara și iarna pe bicicletă, ajunse la școală cu fața plină de vînatăi și răni. Fusesse atacat de un grup de tineri conduși de Michele care-l bătuseră și îl puseseră să cînte *Bandiera rossa*. Din ziua aceea Enzo se mută în oraș la o mătușă și cînd se ducea la sfîrșitul săptămîinii la părinți era însoțit de Paolo, de Marco și de alți elevi.

Într-o zi, femeile de serviciu intrară în grevă și Erminia, slujnica Adei, de acord cu stăpîna, profită de acest lucru pentru a se duce să-și viziteze părinții, o familie de țărani care locuia de cealaltă parte a cîmpiei. În aceeași seară, mama îl rugă pe Marco, după ce se întorsese acasă, să se ducă la măcelărie și să cumpere carne. Era întineric. Marco făcu înconjurul pieții ca să nu treacă pe strada pe unde se ducea de obicei la școală. După ce cumpără carnea, se întoarse acasă pe același drum dar cînd fu la cîțiva pași de casă se trezi înconjurat de Michele și de băieții din grupul său.

— Coadă de topor ce ești, îi strigă Michele.

— E un fascist, prieten cu Paolo, spuse el întorcîndu-se către ceilalți.

— Să-i tragem o bătaie, dar mai întii să strige « Trăiască Lenin », spuse unul blond cu ochi de culoare deschisă.

— Strigă, mă, îi spuse Michele lui Marco scuturîndu-l puternic, strigă tare « Trăiască Lenin », că de nu, te omorîm. Marco făcu cîțiva pași înspre casă; Michele îl apucă cu o mină de gulerul hainei și cu alta îl lovi peste gură. Il lovira apoi și ceilalți, pînă ce Marco căzu la pămînt.

Un băiat care străbătea piața în fugă, văzînd ce se întîmplă, începu să strige:

— Lăsați-l în pace. Tatăl lui era socialist și ne-a îngrijit pe noi și pe părinții noștri fără să ne ia vreodată un ban. Și mama lui este antifascistă și-i ajută și acum pe săracii care se duc la ea.

— E fascist, umblă tot timpul numai cu lepădătura aia de Paolo, spuse Michele. Trebuie să-i dăm o lecție.

Băiatul se năpusti asupra lui Michele și-i dădu doi pumnul făcîndu-l să dea înapoi.

— Tatăl lui era prieten cu Giovanni și cu tata. Dacă nu vă potoliți mă duc și-l chem pe Giovanni și pe ceilalți frați ai mei și vă nenorocim în bătai, strigă el înfuriat.

După ce-l ajută pe Marco să se ridice, îl însoți pînă acasă și apăsă tot el pe butonul de la sonerie. Le deschise Ada care întrebă ce se întîmplase. Marco îi povesti că fusese atacat. Ada îl întrebă atunci dacă nu-l provocase el pe Michele și pe cei din grupul său. Marco o asigură că se trezise înconjurat pe neașteptate.

— E numai din vina lui Paolo, spuse Mauro, căci așa se numea băiatul care-l ajutase pe Marco. Se convinsese că acesta nu este rănit, apoi îi spuse Adei că o să-i aducă la cunoștință fratelui său Giovanni și că atacurile acestea nu se vor mai repeta. A doua zi după amiază un plutonier de carabinieri veni să stea de vorbă cu Marco. O sfătui pe Ada să facă plîngere pentru cele ce pășise fiul ei, dar deși Marco era plin de vinătăi, Ada spuse că nu se întîmplase nimic și nu avea de ce să depună plîngere.

Tinerii muncitori încetară să-i mai aștepte pe elevi. Doar pe unele ziduri de pe străzile orașului se putea citi « Moarte fascistului de Paolo », « Jos cu Paolo, puiul de tîrfă ».

Într-o dimineață, în timpul vacanței, cînd se zugrăveau sălile de clasă, Marco și Paolo se duseră la un atelier al cărui proprietar era rudă cu mama lui Paolo, ca să-și facă două mici pumnale. Leșind de acolo, se opriră în piața străjuită de copaci, lîngă taraba cu fructe și chioșcul de ziare. Sosi un camion cu fasciști în cămăși negre, înarmați pînă și cu puști de vînătoare. Veneau dintr-un oraș vecin. Camionul se opri în colțul pieții, la vreo douăzeci de metri de chioșc. Din el coborîră cîțiva tineri înarmați cu puști care se așezară în poziție de gardă în jurul camionului. Din cabină sări jos un alt tînăr cu cască și trese de căpitan pe cămașa neagră. Vorbi în șoaptă cu unul din camarazii care stătea sprijinit de capotă, apoi, sigur de el, se îndreptă spre sediul fasciei. După puțin timp, sosi un alt camion gol care se opri lîngă celălalt. Căpitanul se întoarse urmat de Lorenzo care purta cămașă neagră și fes de bersalier iar la centură avea un revolver de calibru mare. Paolo îl salută, apoi îi spuse lui Marco:

— Să mergem în sediu.

Intrară într-o cameră mare în care se adunau avangardiștii. Acum era plină de tineri liniștiți, dintre care unii stăteau jos ca și cum așteptau cine știe ce știri. Un tînăr stătea la fereastră, sprijinit cu brațele de pervaz. La un moment, dat se întoarse și spuse:

— Bine că armele sînt încă ascunse. Avem vizite.

După o clipă, în sală intră un plutonier de carabinieri care avea faimă de anti-fascist, din cauză că respectîndu-și cu strictețe îndatoririle era imparțial și de mai multe ori îl apăraseră pe primarul socialist și casa sa. Pe masă erau cîteva gloanțe de revolver pe care un fascist le acoperi cu un ziar. Plutonierul îi întrebă de ce se strînseseră acolo în cămăși negre și îi îndemnă stăruitor să nu producă dezordini în oraș căci locuitorii ajunseseră la capătul răbdării. Un tînăr îi spuse că de data aceasta aveau să provoace dezordinea mult mai departe. Veniră patru fasciști dintr-un mic sat din apropiere de S... cu două puști învelite într-un sac. Întorcîndu-se, Lorenzo le strigă, roșu la față:

— E timpul să plecăm. Puștile care ne lipsesc le vom lua din G... Ofițerii ne vor lăsa să luăm ca saialt cazărmile. Apoi, adresîndu-se lui Sergio și Adolfo, doi prieteni, le spuse: — Voi doi rămîneți în S... Dacă e nevoie au să vă ajute băieții. În afară de asta vă puteți adresa locotenentului de carabinieri. Pînă atunci noroc și nouă și vouă.

leși urmat de ceilalți. Marco și Paolo ieșiră odată cu grupul. Fasciștii ajunseră în piață, urcară în camionul gol și împreună cu celălalt camion care se afla acolo de mai bine de o oră, se îndreptară spre G...

Timp de două zile orașul, ciudat de liniștit, nu văzu picior de fascist. Mamele lor se reuneau adesea în cafeneaua elegantă din centru și la sediul fasciei. Se temeau ca

nu cumva regele să declare starea de asediu și fiii lor să fie împușcați de soldați. Sergio, Adolfo și avangardiștii stăteau la casele lor sau se strîngeau pentru cîteva ceasuri la sediul fasciei.

Ca să le treacă timpul, Marco și Paolo se duceau pe malul riului, în locul unde primea un afluent și apa se rostogolea învolburată. Priveau ceasuri întregi unde se agitate. Într-o după amiază, pe la cinci, întorcîndu-se în oraș, găsiră piața gării plină de bărbați și femei. Într-un colț al pieței îl zăriră pe Sergio, Adolfo și ceilalți avangardiști. Marco băgă de seamă că nici un muncitor nu era pe acolo. Adolfo începu să se certe cu un avocat, directorul unei bănci, care se afla împreună cu tatăl lui Paolo. Marco îl întrebă pe Sergio:

— Ce are Adolfo cu avocatul?

— Porcul ăsta, răspuse Sergio, nu vrea să înalțe tricolorul pe terasa băncii, dar o să avem noi grijă de asta. S-a terminat acum. Camarazii noștri au ocupat Roma și Mussolini e președintele consiliului de miniștri.

La un moment dat, Adolfo, întăritat, se repezi să-l lovească pe avocat cu cravașa, dar acesta scoase din buzunarul jilecii un mic revolver. Între ei se așeză mama lui Lorenzo, o doamnă elegantă cu părul alb, și un exponent al partidului liberal, ai cărui fii participau la marșul asupra Romei. Ei reușiră să-l împingă pe avocat în fațene. Atunci Adolfo și Sergio trimiseră după o scară de pompieri și înălțară un steag pe balconul băncii. După care, urmați de Paolo, de Marco, de alți avangardiști și de numeroși elevi, străbătură orașul bătînd la porțile caselor și poruncind oamenilor să înalțe tricolorul. Pătrunseră și în cartierele muncitorești, sprijiniți de carabinieri. Se părea că oamenii părăsiseră orașul. La șase seara nici măcar sirenele nu se mai făcură auzite. Femeile se aplecau la ferestre și multe spuneau că nu posedă nici un steag tricolor. O fată veni la fereastră și îndepărtînd-o pe bătrîna sa mamă se aplecă în afară și strigă:

— Dacă vreți pot să pun scutecele lui fiu-meu!

Se întoarseră și fasciștii de la Roma. Fură primiți de liberali cu drapele, de locotenentul de carabinieri, de Silvia, de o mulțime de oameni, bărbați și femei, veniți din cele mai îndepărtate colțuri ale cîmpiei. Ocupară casa și teatrul poporului, Camera de Muncă cu ușa încă desfundată de proiectile, cîteva cluburi muncitorești și devastară sediul partidului socialist și pe cel al partidului comunist aruncînd pe ferestrele mobile, portrete, steaguri și documente cărora, mai apoi, le dădură foc. La urmă străbătură orașul fără să scape o stradă, obligîndu-l pe unii din socialiștii de vază, persoane respectabile și liniștite, să stea la fereastră cu o banderolă tricoloră pe piept. Ori de cîte ori treceau fasciștii prin fața casei lor, ei trebuiau să ridice în tăcere brațul pentru salutul roman.

La S..., odată cu încetarea demonstrațiilor și conflictelor, viața a început să se liniștească; devenise muncă surdă pentru unii și trufie fără nici un friu pentru alții. Cartierele muncitorești nu mai erau acum asaltate de fasciști ci de grupuri de polițiști care veneau noaptea din G... , percheziționau casele, îi arestau pe muncitori. Giovanni, Mauro și fratele lor, Bruno, deși foarte tînr, fură arestați. Cu o zi înainte, mama lor îi adusese Adei un pachet voluminos și ea îl ascunsese în pod, punîndu-l pe Marco să jure că nu spune nimic la nimeni. Veniră și alte femei la Ada cu pachete învelite în hîrtie galbenă sau albastră, iar unele îi aduseseră în păstrare haine bărbătești și unele mici bijuterii. Cum se apropiau examenele de capacitate, Marco își petrecea timpul învățînd și se vedea mai rar cu Paolo.

Într-o seară, cînd marșul asupra Romei nu mai era decît o amintire, Ada și fiii ei se duseră la teatru și leșînd de la spectacol dădură în piața străjuită de copaci peste patru fasciști, trei pe o bancă, celălalt în picioare, la cîțiva pași mai încolo , sprijinit de un indicator stradal. Din cînd în cînd se întorcea și scruta capătul unei străzi care

ducea într-o altă piață. Trecuse puțin de miezul nopții; cafenelele și cârciumile se goleau de oameni; câțiva muncitori care treceau cu gîtul vîrît în gulerul ridicat al hainei și cu mîinile în buzunare se uitau curioși și bănuitori la cei patru tineri și recunoscîndu-i grăbeau pasul. Un bărbat apărură dintr-o stradă apropiată de banca pe care stăteau fasciștii. Era Angelo, un vechi și încercat vînător de iepuri și mistreți pe care domniile de la cîmpie îl angajau adeseori ca staroste al vînătorilor și care-i inițiaseră în meșteșugul vînătorului pe mulți dintre vînătorii orașului, bogați și săraci. Simpatizat de toată lumea, se ducea deseori la cinema să vadă filme de aventuri și băieții nu se lăsau pînă ce nu le povestea isprăvile sale de hăitaș și luptele cu mistreții. Fusese prieten cu doctorul Antonio și tovarășul său la nenumărate partide de vînătoare. Se opri pe trotuar cu mîinile în buzunare și capul dat pe spate. Era scund de statură, îndesat, cu mustăți mari și dese, roșcate. Băuse pesemne mult, căci se clătina. Cînd Ada și Marco trecură prin fața lui, își scoase pălăria și încercă să facă o plecăciune, dar fu cît p-aci să cadă. Își luă apoi avînt și se apucă de stilpul indicatorului stradal de care era sprijinit fascistul. Îi spuse tînărului:

— Pe tine te căutam, am ce am cu tine și vreau să te omor. Mie nu mi-e frică de voi. Vîno acolo singur dacă-ți dă mînă, și arată spre colțul opus al pieții.

Angelo fusese la vînătoare în mai multe rînduri cu tatăl tînărului fascist.

— Nu știam că așa stau lucrurile, zise acesta îndepărtîndu-l cu o mînă. Mai vorbim mîine cînd o să-ți treacă beția, spuse.

— Eu nu sînt beat, țin la vin mai bine ca tine. Știți acum cum stau lucrurile, voi care ați ciomăgit și băgat în spital tot orașul, continuă Angelo.

Unul din cei care stăteau pe bancă țîșni în picioare și se răsti la el:

— Du-te la casa dumitale că e mai bine așa.

— Și ție ție-e frică, nu-i așa? spuse Angelo. Cu mine nu vă merge. Sînteți buni să vă bateți o sută contra unu, cu carabinierii alături.

— Hai atunci, spuse tînărul care stătea sprijinit de indicator, și se îndreptă către centrul pieții. Angelo îl urmă, dar după cîteva pași scoase un cuțit lung de vînător, se întoarse și se repezi asupra celor trei fasciști care veneau după el. Aceștia se dădură la o parte și Angelo căzu la pămînt. Toți patru săriră pe el, îl loviră cu picioarele și cu boxurile.

Ada, Marco și Elda rămăseseră îngroziți la vreo cincizeci de metri de grup. Cînd îl văzu pe Angelo lovit și călcat în picioare, Ada începu să țipe. Se deschise o fereastră, apoi alta. Curînd piața se trezi toată, dar fasciștii continuau să-l lovească pe Angelo. Săriră în ajutor cîteva persoane și sosi chiar și o brancardă a Crucii Verzi.

— Vezi în ce hal au adus oamenii? îi spuse Ada lui Marco. I-au adus la disperare. Mă gîndesc cîteodată că tatăl tău a murit la timp ca să nu i se întîmple și lui astfel de lucruri. L-ar fi bătut ca pe Angelo.

Angelo muri în timp ce-l duceau la spital. Într-un buzunar al hainei avea un pistol și treizeci și două de gloanțe.

În aceeași noapte un grup de fasciști năvăliră în casa unui țăran care locuia în cîmpie, la vreo douăzeci de kilometri de S..., într-o localitate numită « Il Pavone ». Țăranul, Quintilio, era un antifascist neînduplecat și mai înainte cu cîteva zile fusese răgăsite manifeste de propagandă comunistă în apropierea casei sale. Quintilio și nevasta sa au fost duși în camera de dormit, pe el îl imobilizară, și un fascist, același care fusese lovit cu un taburet cu mult timp mai înainte, cu ocazia ciocnirii de la întîia Mai, o violase pe femeie în patul conjugal.

Uciderea lui Angelo și batjocorirea țărăncii treziră oroare și minie în oraș. Oamenii blestemau, femeile, înspăimîntate, își făceau semnul crucii. Toți îl cunoșteau pe Angelo ca pe un om de treabă și liniștit și spuneau că fasciștii ar fi trebuit să țină seama de faptul că era beat. Fiind patru, ar fi putut să-l dezarmeze cu ușurință și să-l

predea carabinierilor. De rușinea îndurată de nevasta lui Quintilio preferau să nu vorbească. Cele două fapte criminale apăreau și mai odioase acum când orașul ducea o viață liniștită și nimeni nu părea să se mai ocupe de politică.

În ciuda faptului că timpul trecea repede și locuitorii orașului uitaseră încet încet multe din samavolniciile îndurate, fasciștii nu făcuseră prozești în S... Rămăseseră aceeași mină de oameni care participase la sîngeroasa ciocnire din ziua de întii mai, din piața gării. Se adunau la sediul lor și la cafeneaua din centru, în casele lor, izolați de restul cetățenilor. Erau industriași sau fii de industriași, cîțiva funcționari de-ai lor și cîțiva profesori de la gimnaziu și liceu. Nici un muncitor nu li se alăturase și nu făcuse cerere să intre în fascie. Linia de demarcație dintre cei care frecventau cafenelele din centru, cea elegantă îndeosebi, și cele populare, apărea și mai netă ca înainte. Se părea că muncitorii, închiși în ei înșiși, ignorau viața celorlalți locuitori ai orașului.

Într-o duminică dimineața, Amalia, o femeie care locuia în ultima casă de pe o străduță din apropierea pieței unde se afla vilișoara lui Marco, veni la Ada. În prezența lui Marco îi spuse că fiul ei, Donato, voia să se înscrie în fascie. Ea și bărbatul ei erau îngrijorați ca nu cumva, înhîitîndu-se cu oameni atît de mizerabili, să devină și mai trîndav și violent. Într-o zi, fusese dus la postul de carabinieri fiind bănuït de furt. De mai multe ori, în urma unor ușoare dojeni ale părinților, dăduse în tatăl său și își palmuise chiar mama. Muncitorii din cartier îl ocoleau socotindu-l necinstit în muncă și în raporturile cu tovarășii de fabrică. Le răspunsese părinților că din fascie făceau parte persoane respectabile, oamenii cei mai de vază ai orașului și că și tî-nărul Marco, premiantul clasei și exemplu de băiat bine crescut era fascist. Amalia îi întrebă pe Marco și pe Ada dacă este adevărat. Și dacă era adevărat, ce garanții îi puteau da fasciștii fiului său? Ce îl vor obliga să facă? « Eu una cred că o să ne umple de și mai multă rușine și ocară decît acuma, spuse femeia. Nici nu-ți vine să crezi că-l împinge să intre în fascie tocmai patronul lui care l-a amenințat de atîtea ori că-l dă afară, ba chiar l-a denunțat pentru furt.» Apoi adăugase: «Ce au de gînd tîlharii ăștia să facă dacă au nevoie de oameni ca băiatul meu?»

Așa află Ada că Marco se înscrișese în avangarda fascistă. Îl certă spunîndu-i că în felul acesta necinstea memoria tatălui său. «Cînd ai să fii mai mare ai să înțelegi sensul acestor ani și de ce s-au întîmplat anumite fapte, îi spuse. Înțeleg că, pentru un băiețandru, cel care învinge are întotdeauna dreptate, dar mai tîrziu îți vei da seama că nu e adevărat și te vei mira și te vei rușina că te-ai dat cu fasciștii și cu cei care stau în spatele lor. Ți-o spun spre binele tău. Ocupă-te numai de învățatură și atît. Cînd se vor schimba timpurile și ai să vrei să te înscrii într-un partid politic, fă cum a făcut și tatăl tău: stai de partea celor săraci și exploatați». Marco îi spuse mamei că nu i se pare că face ceva rău dacă e fascist, erau aproape toți colegii lui de școală și profesorii. Ada îi aduse aminte de uciderea lui Angelo și de înfiorătoarea umilire a lui Quintilio și a soției lui. Vrei să devii complicele brutelor ăștora? îl întrebă ea. Marco se simți foarte rușinat. Îi promise Adei că părăsește avangarda și în fața ei rupse carnetul de membru.

NASTURELE DE LA STALINGRAD

Era în septembrie, iar Marco și Mario se întorceau în oraș pe biciclete după ce mîncaseră la San Firmino. Cîmpul era verde ca în toiuł verii și aerul era cald. În aceeași noapte, Marco, Mauro și ceilalți soldați fură treziți cînd dormeau mai adînc. Maiorul ordonase căpitanului să înarmeze un batalion, circa două mii de oameni, cu

armele care se găseau în depozitele cazărmi « Gorizia » aflată în centrul localității L... Aveau să treacă pe aici soldații din diverse cazărmi. Compania lui Marco și Mauro după ce străbătu orașul cufundat în somn și întuneric se înarmă ultima. Ordinul venise de la M... fără nici o explicație. Ofițerii nu știau ce să facă acum cu cei două mii de oameni înarmați cu puști și mitraliere. Locotenentul care comanda compania lui Marco spunea din când în când:

— Au-ai ținut pină acum fără să avem măcar uniforme, în timp ce la doi pași de noi cazarma « Gorizia » era plină nu numai de uniforme, ci și de pături, bocanci și arme de toate felurile. Cu ce a rămas poți să mai înarmezi o divizie.

Mauro îi spuse:

— Domnule locotenent, cu dumneavoastră pot să vorbesc deschis. Ar trebui să știți mai bine decât noi cum stau lucrurile. Mai întâi l-au trădat pe Mussolini, acum vă vor trăda pe dumneavoastră, pe mine, pe noi toți, poporul italian. Armele acestea vor fi folosite numai împotriva muncitorilor noștri, a țăranilor noștri, a studenților, dacă vor îndrăzni să miște un deget.

Pentru a pune capăt întrebărilor, discuțiilor, hărmălaiei și dezordinii, ofițerii începură să facă instrucție cu soldații. După două ore fu distribuită rația zilnică pe care Marco și Mauro o refuzară, întrucât hotărâseră să mănince în oraș. Deși erau în stare de alarmă, cum nu sosiseră alte instrucțiuni și ordine din M..., se sună învoire generală și soldații și ofițerii se îndreptară curioși spre centrul orașului.

Ajunși în fața cafenelei « Atlante », Marco și Mauro găsiră strada plină de bărbați, femei și băieți. Un electrician care avea prăvălia în fața cafenelei instalase un megafon deasupra ușii. Așteptau cu toții un comunicat extraordinar anunțat la radio cu o oră mai devreme. Circula zvonul că va vorbi mareșalul Badoglio în persoană. Lumea continua să sosească și Marco și Mauro fură încet încet împinși spre terasa cafenelei. Băgară de seamă că printre oameni se aflau mulți soldați germani în grupuri mici sau izolați. Badoglio vorbi după ora șase și anunță că fusese semnat armistițiul cu englezii și americanii. Oamenii începură să strige: « Pace, pace, » « Trăiască americanii », « Trăiască Churchill. » Marco și Mauro auziră o voce izolată și puternică care striga « Stalin, Stalin ». Carabinierii intrară în acțiune și se produsă încăierări. Veni și un tanc împotriva căruia câțiva tineri începură să arunce cu ghivecele de mușcate înflorite care împodobeau terasa cafenelei « Atlante ». Încercând să dea înapoi pentru a se elibera de mulțime, tancul intră în prăvălia electricianului, spărgând ușa și distrugând megafonul cu toată aparatura. Nemții, crezând că armistițiul este valabil și pentru ei, își aruncau chipiurile, se îmbrățișau, îi îmbrățișau pe cei din jurul lor, ofereau de băut civililor și soldaților italieni. Carabinierii se năpustiră din nou asupra mulțimii lovind cu patul puștilor pe cine nimereau și ordonând tuturor să plece acasă, dar se alegeau cu lovituri de picior, palme, pumni și scuiături. Apoi mulțimea începu să cînte *Internationale* și entuziasmul cuprinse orașul.

Marco și Mauro auziră pe cineva strigând « La cazarma Gorizia ». Lumea, cuprinsă parcă de o furie nestăvilită, o apucă pe o stradă lungă și întortocheată. Carabinierii fură împinși în ușile unor case, unele dintre ele închise apoi cu violență. Marco și Mauro urmară mulțimea. Cazarma « Gorizia », în care erau numai vreo sută de soldați, aproape toți virșnici, fu luată cu asalt. Pătrunzînd în clădire, mulțimea începu să arunce pe ferestre tot ce-i cădea în mînă: pături, conserve de carne, bocanci, câteva puști.

Cînd Marco și Mauro se hotărîră să se întoarcă la « Piani », jaful era încă în toi. Ceasurile arătau aproape opt. În drum se întîlniră cu locotenentul care-i anunță că ofițerii primiseră ordin să intre de îndată în cazarmă. Mauro îi spuse:

— Domnule locotenent, să sperăm că nemții și fasciștii n-o să-i masacreze acum pe deținuții politici care au rămas în închisoare. Am doi frați acolo.

— Să sperăm că nu, îi răspunse locotenentul. Cu zăpăceala de acum, poate că au și fugit.

Străbătură cartierele mărginașe ale orașului, făcându-și drum prin marea de oameni, de soldați și nemți care strigau și cîntau. În cazarmă erau doar cițiva ofițeri. Soldații veniră cu întîrziere, dar nu lipsea nici unul și erau ciudat de liniștiți. Păreau mai destinși, întineriți, eliberați de grija apăsătoare care-i ținuse în strînsoarea ei cu cîteva ceasuri mai înainte. Glumeau fericiți unul cu altul, apoi începură să ofere de băut ofițerilor, să mînce stafide, salam, dulciuri, tot ceea ce le rămăsese din pachetele primite de la rude.

— Mergem acasă, în curînd mergem acasă, își spuneau unul altuia.

Alții ziceau:

— Mai bine să fugim, altfel cădem în mîinile nemților.

— Să mai așteptăm încă puțin, spuneau alții. Am avut atîta răbdare. Acum e chestiune de zile.

În dormitoare soldații cîntau și nimeni nu voia să doarmă. Cîte un ofițer apărea din cînd în cînd în ușă. Ofițerii primiseră ordin să doarmă în cazarmă. În cele din urmă adormiră cu toții. Pe la patru sentinela dădu alarma pentru că observase o vie mișcare în cazarma nemților. Un soldat fu trimis de îndată la maiorul care dormea în cazarma « Gorizia ». Maiorul le transmise să nu-și facă griji: probabil că nemții se pregăteau de plecare. Mauro se apropie de corpurile lor de clădire, dar se întoarse curînd și îi spuse locotenentului că încărcau în camioane tot materialul pe care-l aveau cu ei. Raportă că vorbise cu un neamț care se arătase impresionat de confuzia care domnea în oraș și îl informase că Sașa și prințul gruzin fugiseră pe neașteptate. În tot restul nopții și în dimineața următoare camioanele sosiră unul după altul și plecară în grabă, astfel că pînă la amiază în cazarma « Piani » nu mai rămăsese nici urmă de neamț și nici cea mai mică bucată de hîrtie. Un soldat fu trimis atunci cu bicicleta în recunoaștere pînă în cartierele muncitorești. Se întoarse după o oră spunînd că unele persoane îl informaseră că un mare număr de nemți erau concentrați la aeroport, unde aveau punctul de comandă. De teamă să nu fie atacați își organizau, probabil, acolo un întreg dispozitiv de apărare. Soldatul nu crezuse de cuviință să meargă pînă la aeroport.

În noaptea următoare, căpitanul puse sentinele pe bulevardul aflat dincolo de cazarma unde locuiseră nemții, și în apropierea cimitirului. Ordonă soldaților să nu se arate la ferestre și să doarmă cu armele la îndemînă. Dimineața sentinelele fură retrase. Ofițerii, serioși și preocupați, se învîrteau prin dormitoare; nimeni nu avea chef de glumă sau de instrucție. La amiază veni ordinul ca fiecare companie încartiruită în diversele cazărmi să pregătească o sută douăzeci de oameni echipați cu tot ce trebuie. Ofițerii îi aleaseră pe cei mai tineri și mai bine îmbrăcați, printre care Marco și Mauro care aveau tot timpul uniforma în ordine și se bucurau de simpatia căpitanului și a locotenentului. Cu soldații nu era decît un sublocotenent: cițiva sublocotenenți veniseră cu o zi mai înainte și nu-i cunoșteau nici pe ceilalți ofițeri nici pe soldați. Rămaseră la « Piani ». Marco, Mauro, căpitanul, locotenentul și sublocotenentul se îndreptară cu trupa înspre cazarma « Gorizia ». Străzile erau pline de oameni care le adresau soldaților întrebări neliniștite:

— Încotro mergeți? Ce au să facă nemții?

— Porcul ăla de rege a fugit cu Badoglio și cu toți generalii, spuneau unii.

Alții spuneau:

— Fugiți, duceți-vă la casele voastre cît mai aveți timp. Din nord au și început să sosească refugiați.

Maiorul dădu ordin ca cele patru detașamente venite de la « Piani » și de la alte cazărmi la scurte intervale să fie echipate de luptă. În depozitele cazărmi, deși jefuită de mulțime, se mai găseau încă arme nou-nouțe și muniții în mare cantitate. Fiecare detașament primi două puști mitraliere și o mitralieră grea. Pe drum, Marco și Mauro crezură că sînt trimiși la P... , unde mai fuseseră și altă dată, să îndepărteze dărîmăturile rezultate de pe urma vreunui bombardament aerian. Se gîndiseră chiar că vor avea de menținut ordinea publică. Dar acum își dădură seama că supozițiile lor nu corespundeau realității. Sosi și colonelul; îi porecliseră « Sfînta Treime » din cauza obiceiului de a spune într-una: « Întîi e Dumnezeu, apoi Mussolini și pe urmă sînt eu ». Le spuse că soldații și ofițerii vor rămîne la dispoziția sa și că nu se vor întoarce în nici un caz în cazărmi.

— Am lăsat la « Piani » sute de soldați cu cîțiva sublocotenenți, spuse căpitanul detașamentului lui Marco și Mauro. Se poate întîmpla să fugă cu toții.

— Căpitane, îi răspunse colonelul, dumneata trebuie să ascuți de ordinele mele. Peste puțin timp ne vom cunoaște destinul. Aștept instrucțiuni de la M...

După amiaza sosită cîteva autobuze de transport public și cele patru detașamente fură trimise în tot atîtea locuri, sectoare strategice importante pentru apărarea orașelor L... și M... Detașamentul lui Marco și Mauro, cu căpitanul, locotenentul și sublocotenentul fu încărcat în trei autobuze și trimis la pasul Porrione unde, după cît se pare, aveau loc lupte între trupele Italiene și germane. Nemții căutau să forțeze pasul pentru a cădea asupra orașului M..., după ce ar fi ocupat L... care era slab apărat.

Ajunși în localitatea numită « Il Taglio », căpitanul dădu ordinul de oprire. Nu erau decît cinci case. Colonelul îi asigurase că maiorul, împreună cu numeroși soldați îi va aștepta aici, dar nu găsiră pe nimeni. Se întunecase. Cei trei ofițeri și cîțiva soldați îl căutară pe maior și prin împrejurimi: era neapărat necesar să ia contact cu el pentru că primise comanda zonei Porrione. În cele din urmă bătură la cele cîteva case întunecate și tăcute, dar nimeni nu văzuse vreun maior cu soldați. Localnicii le spuseră că în timpul zilei împrejurimile mișunau de parașutiști. Văzînd cum stau lucrurile, căpitanul hotărî să ajungă la pasul Porrione. Sosită în puterea nopții. În apropierea pasului era un hotel. Era frig. Cu armele în mînă ofițerii porniră spre pas; nu găsiră pe nimeni. Cei trei șoferi spuseră că trebuiau să plece acasă. Căpitanul spuse că nu puteau să plece și să-i lase acolo fără radio și fără mijloace de transport, dar cei trei arătară un ordin scris, semnat de colonel, prin care erau obligați să se întoarcă la L..., imediat ce vor fi adus detașamentul la locul de destinație.

Porrione nu avea lucrări de apărare sau de întrerupere a drumului. Erau doar cîteva baraje modeste încropite cu puținul ce putuse fi găsit la fața locului: pari, niște trunchiuri de copaci, pietre și chiar o căruță. Căpitanul părăsi trecătoarea și își conduse soldații la circa trei sute de metri mai departe. Acolo era un depozit de materiale de construcții și în apropiere lucrările de fundație, abandonate, ale unei mari clădiri, probabil un nou hotel. Căpitanul ordonă să se spargă ușa: depozitul era gol și soldații intrară înăuntru pentru a se adăposti de vîntul înghețat și puternic. Alese apoi patru oameni, printre care Marco și Mauro, și se întoarseră din nou la trecătoare unde coborîră cam o sută de metri pe celălalt versant. Terenul era liber, după toate aparențele nimeni nu fortificase împrejurimile trecătorii. Căpitanul și cei patru soldați se întoarseră îndărăt, bătură la ușa hotelului: era întuneric și nu le răspunse nimeni. Atunci căpitanul îi trimise pe Marco și Mauro la trecătoare cu ordinul ca dacă vor observa ceva mișcări îndepărtate de trupe să vină imediat la depozit. După puțin timp tăcerea și bezna începură să-i neliniștească pe cei doi tineri. Mauro îi spuse lui Marco:

— Ofițerii ăștia sînt oameni de treabă. Dar se știe de acum ce sîrșit ne așteaptă: o să ne lase singuri să fim masacrați pînă la unul. Ai văzut cîte arme erau ascunse în

cazarma «Gorizia». Pentru rege, pentru Badoglio, pentru cei bogați este mai bine ca puterea să fie luată de nemți decât de muncitori și de antifasciști. Să sperăm, însă, că de data asta și-au greșit socotelile. Sînt neliniștit doar de Giovanni și de Bruno. De mine și de rest, în fond, puțin îmi pasă.

La un moment dat auziră schimburi de focuri violente. Apoi alte rafale izolate la fel de puternice. Și din nou un intens schimb de focuri. Nu încăpea nici o îndoială: se dădeau lupte la un kilometru, un kilometru și jumătate de trecătoare; dar nici Marco nici Mauro nu reușiră să-și dea seama din ce direcție venea zgomotul împușcăturilor. Vîntul era puternic. Marco se duse să-l înștiințeze pe căpitan care veni la trecătoare cu toți soldații. Împușcăturile, cînd păreau să se apropie, cînd să se îndepărteze. Pe neașteptate, din partea opusă aceleia din care veniseră Marco și Mauro, apărură un grup de parașutiști. Pe o targă duceau un camarad grav rănit. Erau aproape o sută. Împreună cu ei erau vreo cincizeci de bersalieri motocicliști cu doi căpitani. Veneau din nord și voiau să meargă spre sud: iată de ce se întîlniseră în apropierea trecătorii. Auziseră împușcături și ajunseseră aici pe un drum lăturalnic. Parașutiștii erau comandați de un locotenent care spuse că nemții voiau să forțeze Porzione pentru a cădea mai întîi asupra orașului L... și apoi asupra lui M..., care era obiectivul lor principal. Sosise în cursul dimineții cu ordinul de a-i lăsa să treacă pe nemții care mergeau spre nord și de a-i împiedica, făcînd chiar uz de arme, pe cei care mergeau spre sud. Parașutiștii luptaseră toată după amiaza căutînd să-i țină departe pe nemți de trecătoare și tocmai atunci se întorceau de la un contraatac. Din păcate, nemții aveau camioane, tancuri și aruncătoare de flăcări. Locotenentul spuse că nu mai era nimic de făcut și că se va retrage înapoi spre L... Apoi adăugă:

— Am ordin să mă retrag spre San Polo și să organizez rezistența în acest nod rutier. Dar după cum vedeți sîntem ca și înconjurați și cu puținii oameni pe care-i am și pe care-i aveți nu putem să ne opunem nemților.

Căpitanul spuse că înainte de a se retrage ar fi bine să afle părerea maiorului care comanda zona. Un bersalier pe motocicletă porni în căutarea ofiterului, dar nu se mai întoarse. În apropierea soldaților începură să cadă proiectile de mortiere, în timp ce aruncătoarele de flăcări înroșeau cerul.

Nemții se aflau acum la două sute de metri. Începu o luptă care dură o jumătate de oră. În timp ce trăgea, Mauro îi spuse lui Marco:

— E mai bine așa. Cel puțin am altceva la ce să mă gîndesc. Și pe urmă cu cît le dăm mai mult de furcă aici, cu atît Giovanni și Bruno au posibilitatea să scape.

Tancurile germane erau cincisprezece, pe puțin, și era imposibil ca focul lor să fie în vreun fel contracarat. Numărul celor răniți și morți din rîndurile bersalierilor, al parașutiștilor și al oamenilor din detașamentul lui Marco și Mauro era de aproximativ douăzeci. Atunci, căpitanul spuse locotenentului de parașutiști că era mai bine să se retragă spre San Polo.

Încetînd focul, nemții începură să semnalizeze prin împușcături și rachete. Ofițerii se întrebau cui puteau fi adresate semnalele. Între timp, porniră în marș spre San Polo. La puțin timp îi ajunse din urmă maiorul care le dădu ordin să se întoarcă la trecătoarea Porzione ce trebuia apărată cu orice preț: le va trimite de îndată întăriri serioase. Ofițerul cel mai în vîrstă, care era unul din cei doi căpitani de bersalieri, preluă comanda. Începu să se lumineze de ziuă. Trecătoarea era încă pustie; nemții se retrăseseră. La lumina zilei, Marco și Mauro văzură în fața lor o vale îngustă și lungă. Pe virful versantului opus luaseră poziție nemții care din cînd în cînd trăgeau rafale de mitralieră și focuri izolate de mortiere. În ajutorul italienilor veniră un tun și cinci tancuri.

La amiază, căpitanul de bersalieri propuse celorlalți ofițeri să meargă să discute cu nemții pentru a afla ce intenții au. I se părea ciudat că aceștia nu ocupaseră trecătoarea, atunci când trupele italiene nu mai erau acolo. Între timp nemții trăgeau nebunește, chiar și cu mortierul. Înainte de a pătrunde în vale, ordonă unicului artilerist care mîna tunul să scoată din funcțiune mortierul și mitraliera germană care măturau drumul. După trei lovituri, mortierul sări în aer și nu se mai auzi nimic. Atunci căpitanul porni pe motocicletă ținînd sus, cu mîna stîngă, un steag alb. Între timp, locotenentul împreună cu Marco, Mauro și alți trei soldați ajunseră în locul unde se afla mortierul și luară prizonieri patru nemți, printre ei un ofițer care, interogat de unul din parașutiști, spuse că trecătoarea trebuia lăsată liberă atît de nemți cît și de italieni. Căpitanul de bersalieri care se întorsese din misiune confirmă cele spuse de ofițerul neamț.

Mai tîrziu nemții începură să tragă din nou. Detașamentul lui Marco plecase doar cu patru încărcătoare pentru fiecare soldat și terminase munițiile. Tancurile germane începură să coboare valea îndreptîndu-se spre trecătoare. Italienii nu puteau să facă uz de tancurile lor din cauza îngustimii drumului. Comandantul dădu ordin ca tunul să tragă din nou și tancurile germane se întoarseră înapoi.

Maiorul însă nu se mai arătase și soldații încă nu primiseră mîncarea; trecuse o zi de cînd nu mai mîncaseră. Căpitanul trimise cîteva ștafete la Torretta unde maiorul urma să-și stabilească centrul de comandă, dar în tîrg nu mai era nimeni. Fugiseră pînă și locuitorii. Căpitanul se înfurie:

— Nu vor să apere localitatea, spuse el. S-au înțeles cu toții, iar noi ne riscăm pielea în mod inutil.

În acest timp veni un sergent de geniu cu patru soldați și o stație radiotelegrafică. Sergentul spuse că pînă atunci fusese pe o coastă din apropiere și arată ofițerilor o fonogramă primită din M... și semnată de general care ordona să se retragă luptînd pe două poziții în fața rîspîntiei de la San Polo. Confirmă că trupele italiene se retrăgeau peste tot. Se alătură detașamentului lui Marco, dar stația radio nu funcționa pentru că nu mai avea baterii.

Începu retragerea: mai întîi tancurile și tunul, apoi parașutiștii, bersalierii și la urmă detașamentul lui Marco și Mauro. Întîlneau mulți oameni înspălmîntați care fugeau și strigau:

— Ne-au încercuit, nemții au forțat trecătorile Pini și Sasso și au invadat cîmpia.

Detașamentul lui Marco și ceilalți soldați așteptau dintr-o clipă într-alta un ordin precis prin care să li se indice unde să meargă și ce să facă. Alte trei ștafete fură trimise în căutarea maiorului. După cîteva kilometri de marș întîlniră un sublocotenent de geniu care căuta să dea de urma sergentului cu stația de radio. Spuse că era ordîn ca să ocupe poziție la rîspîntia de la San Polo, sediu al întregului Stat major, inclusiv al generalului. Puțin mai încolo dădură peste cîteva soldați care le spuseră:

— Încotro mergeți? Toată lumea fuge. Nemții au coborît dinspre nord cu cele mai bune și mai călite divizii ale lor.

Oamenii din casele aflate de-a lungul drumului erau îngroziiți și întrebau dacă nemții sînt pe aproape. În cele din urmă, Marco și ceilalți soldați ajunseră la San Polo. După o jumătate de oră sosi un general de parașutiști care-și strînse oamenii și le spuse că L... și toate orașele și satele din apropiere erau ocupate de nemți, că orice rezistență era inutilă și că trebuiau să ajungă la bază. Apoi li se adresă în puține cuvinte și celorlalți soldați, dîndu-le să înțeleagă că fiecare trebuia să încerce să scape cum putea. Căpitanul lui Marco îl întrebă:

— Eu ce trebuie să fac cu oamenii mei?

— Dacă puteți, prezentați-vă la corpul de armată din M... La fortăreață, răspunse generalul.

Mauro îl trase pe Marco de mîncă și-i spuse:

— De aici pînă la M... sînt șaptezeci de kilometri, și dacă drumurile și cîmpia sînt în mîinile nemților nu vom ajunge la M... în uniforme noastre. Trebuie să fugim și să găsim haine civile. Vom ajunge apoi la M... pe contul nostru. Aici ne va fi mai ușor să ne ascundem sau să mergem la S... unde locuiește mama ta, părinții și frații mei. Așa o să aflăm și ce s-a întîmplat cu Giovanni și Bruno.

Străbătură prudentă străzile mici și întortocheate din San Polo apol, ocolind drumul provincial, se îndreaptă în fugă spre L... de care-i despărteau aproape patruzeci de kilometri. Luară hotărîrea să se ducă acasă la Mario. Umblară toată ziua și o bună parte din noapte. Începură să treacă prin locuri cunoscute. Ca să ajungă la San Firmino nu era nevoie să străbată orașul L... și nici să se apropie prea mult. Trebuiau să meargă un pic de-a lungul drumului provincial, să străbată cîmpul, și pe niște poteci să ajungă la casa lui Mario. Pe drumul provincial zăriră grupuri de soldați care fugeau. La cel mai ușor și îndepărtat zgomot de camion se aruncau în iarbă îndărătul gardurilor vil, în șanțurile și gropile de pe cîmp, căutînd să nu fie văzuți. Camioane goale sau pline cu soldați treceau pe șosea în amîndouă sensurile.

Ajunși acasă la Mario, găsiră poarta deschisă și familia trează. Intrară. Mario îl primi pe Marco cu bucurie și emoție. Marco îl întrebă dacă în casă aveau haine pentru el și pentru Mauro. Mario îi dădu lui Marco hainele sale de sărbătoare și Luca îi spuse cu căldură lui Mauro să ia costumul lui Silvio. Silvio, ca și frații lui Mauro, fusese surprins de evenimente în închisoare și nu se știa încă nimic de el. Luca vorbi pe îndelete cu Mauro de cei din familiile lor care erau închiși și bătrînul sfîrși prin a se înduioșa.

Maria era și ea ciudat de prietenoasă și îi spuse nurorii să pregătească masa pentru cei doi tineri. Mauro era grăbit să ajungă la M... și apoi la S... pentru a afla veștile despre frații săi. Luca înhămă calul la o gabrioleță ușoară.

— Îi duc eu pe flăcăii ăștia pînă la M... spuse. Treizeci de kilometri se fac la iuteală. O iau pe drumuri lăturalnice și mă întorc pe șoseaua națională. Un bătrîn trezește mai puțină curiozitate și am să trec neobservat.

Înfierbîntat și vioi, de parcă ar fi întinerit cu douăzeci de ani și vorbind tot timpul drumului, îi conduse pe Marco și Mauro pînă la periferia orașului M... Pe străzile din jurul fabricilor era o învălmășeală de nedescris. Soldații băteau la ușile caselor și cereau haine, pantofi, cămăși, pălării și bascuri. Oamenii căutau să-i mulțumească cum puteau mai bine și mulțumirile se amestecau cu hohote de plîns, salutarile cu strigăte de disperare. Marco și Mauro auziră o bătrînă întrebînd un tînăr dacă se știe ceva de soldații italieni care erau în Grecia și Iugoslavia.

— Primul lucru pe care-l avem de făcut, îi spuse Mauro lui Marco, este să mergem și să vedem ce se întîmplat la fortăreață.

În afara și înlăuntrul fortăreței erau mii de soldați. Cum șosea cite un soldat se strîngeau grupuri în jurul lui, îl întrebau cine este, de unde este, dacă i-a văzut pe nemți, dacă detașamentul lui a luptat. Nimeni nu știa ce să facă; ofițerii, amestecați cu soldații, pierduseră orice nădejde că vor mai primi ordine. Ba erau unii care-l îndemnau pe soldați să fugă. În mulțimea imensă se vedeau soldați tineri și vîrstnici îmbrăcați în civil ca Marco și Mauro. Din cînd în cînd un soldat îl căuta pe un altul, îl saluta, îi saluta pe cei mai apropiați și pleca. Toți spuneau aceleași cuvinte: le e teamă că vin nemții și-i măcelăresc. Unii plecau în Puglia, alții în Calabria și Sicili

Pe la amiază sosi în fugă un sublocotenent care spus că nemții erau acum într-un sat din apropiere; aveau arme de toate tipurile și trupe proaspete, printre care detașamente din SS și din batalionul Goering. Imediat după el, veni un soldat din corpul sanitar care dădu de veste că nemții se aflau într-una din piețele orașului, la nici cinci sute de metri de fortăreață. Văzuse cu ochii lui piața barată înspre centrul orașului de tancuri grele de abia camuflate de câteva frunze de stejar. Un soldat din trupele care își aveau baza în M... începu să strige:

— Vreau să știu de ce ne-au dezarmat. Nici n-au apucat să apară primele manifeste comuniste, că puii ăștia de tirfă de ofițeri ne-au și dat ordin să predăm armele la magazie. Pe urmă ține-te percheziție: ziua și noaptea. Dădeau buzna în dormitoare și ne trezeau punându-ne în ochi lumina lanternelor. Nici n-apucam să ne trezim bine că începeau să ne întrebe despre ideile noastre, sau dacă am avut vreodată în mîini presă subversivă și ne scotoceau cu de-amănuntul salteaua și bagajul. Pe urmă ne-au adus aici dezarmați. Spuneți-mi și mie ce facem aici? Ce așteptăm?

În timp ce vorbea astfel, la fortăreață sosi un grup de vreo treizeci de marinari în izmene alungați de nemți dintr-un oraș de coastă din apropiere unde eixta un arsenal. Se apropiară și grupurile de patrioți provenind din Veneția și Trieste care cereau arme soldaților și spuneau că vor să meargă la Roma și pe urmă în sud.

Mauro îl luă pe Marco de braț.

— Hai să fugim, îi spuse.

leși croiră drum prin mulțime și ajunseră la ieșirea din fortăreață unde curiozitatea și dorința de a culege știri aduseseră zeci de oameni. Sub arcul de la intrare, întâlniră un grup de ofițeri și de soldați veniți tocmai atunci din satele și din munții de la est de M..., care vorbeau între ei cu însuflețire. Nici unul nu se uită la Marco și la Mauro. Traversară bulevardul care trecea prin apropierea fortăreței și se opriră la intrarea unui mare palat. De aici puteau să vadă ce se întâmplă în jurul fortăreței și, prin largul arc al intrării, ce făceau soldații în vasta esplanadă din interior. La anumite intervale, în grupuri de trei sau de patru, se depărtau de fortăreață și, mai întii cu pas grăbit, apoi în fugă, traversau bulevardul și se înfundau în străzile din apropiere.

După o oră, Marco, care privea spre dreapta, văzu înaintînd o patrulă de nemți pe motociclete și-l izbi cu cotul pe Mauro. Nemții străbătuseră jumătate dintr-un bulevard care se termina în fața fortăreței; patrula era urmată de camioane, automobile blindate, tancuri și motociclete cu ataș, apoi mitraliere fixate pe mașini descolate. Din cazarmă se ridicară strigăte ascuțite și prelungite, chemări, invocări, blesteme. Nemții, cu o manevră rapidă și exactă înconjurară fortăreața. Un ofițer pe o motocicletă cu ataș făcu înconjurul trupelor ca pentru a se convinge că totul era în ordine. Cînd termină se opri chiar în fața intrării. Din camioane săriră jos nemții înarmați cu automate, grenade, pistoale. Formară un lanț, la mică distanță unul de altul, și înaintară pînă sub ziduri. Formară apoi două rînduri dese pe cele două laturi ale intrării. Ofițerul făcu un alt înconjur cu motocicleta.

— Sînt prinși în cursă, îi spuse Mauro lui Marco. Am scăpat la timp. Ți-am spus, nu, că n-o să luptăm împotriva nemților? O să-i lase pe soldați și ofițeri să fie sfîșiați.

În timp ce vorbea astfel, un soldat din trupele SS cu automatul gata de tras, urmat de alți doi, intră în fortăreață. De abia atunci Marco și Mauro își dădură seama că nu existau sentinele.

A doua zi muncitorii de la fabrica de aluminiu intrară în grevă în masă, grevă care continuă timp de o săptămână fără ca patronii să dea cel mai mic semn că ar intenționa să înceapă tratative. Silvio era din ce în ce mai preocupat.

— Dacă la baza concedierilor ar fi stat o rațiune adevărată, am fi găsit acum o modalitate de a discuta și poate că am fi căzut la o înțelegere, spuse într-o seară la cină. Dar acum e limpede că la mijloc e o samavolnicie și cine știe cum o să sfârșească.

Greva continua tăcută și enervantă și-i exaspera pe muncitori, Celelalte fabrici, solidarizându-se cu tovarășii concediați, intrară în grevă și ele câte două ore pe zi. Peste tot aveau loc adunări, prilej cu care muncitorii reînviu timpurile când salvaseră mașinile de nemți și împreună cu tehnicienii reconstruiseră secțiile distruse de bombardamente. În ciuda faptului că astfel își câștigaseră dreptul de a controla conducerea colectivă a fabricilor, patronii, reluându-și locurile când totul se afla iarăși în stare de funcționare, preocupați doar de câștiguri și de jocul lor politic, îi alungau pe muncitori din fabrici. Lucrătorii din oraș continuau grevele de două ore pe zi. Ieșeau afară din ateliere, stăteau la soare și citeau manifestele cu cerneala încă umedă. Marco și Mario se învîrteau printre greviști pentru a afla ce gîndesc, deseori se duceau la Silvio și la Camera de Muncă pentru a vedea ce e nou. Toamna era pe sfîrșite și la San Firmino ogoarele erau pustii, iar cîmpia golașă și fără taine nu-i mai atrăgea pe Marco și Mario. Dimineața, devreme, luau bicicletele și se duceau la L...

Marco trebui să se întoarcă la M... și să-și reia locul la școală. Dar cum avea un pic de timp liber, mai ales duminica, dădea fuga la L... Greva de la fabrica de aluminiu continua la fel de hotărîtă precum începuse, dura de cîteva săptămîni și muncitorii din celelalte industrii găseau noi forme de luptă. Rita părea transformată. Era tot timpul cu Gina, Rosa și Luisa la adunări și spunea că vrea să se înscrie în partid. Nu se pricepea la politică, dar vedea în gestul patronilor un nemilos act de nedreptate. Cînd nu se afla la L... , Marco urmărea din ziare felul cum se desfășura greva. Într-o dimineață citi că poliția trăsese asupra muncitorilor și muncitoarelor care încercaseră să sară zidul și să ocupe fabrica de aluminiu. În aceeași dimineață, Marco plecă la L... și se duse imediat la federație pentru a vorbi cu Silvio. Aici îi găsi, de asemenea, pe Mario și Savino. Marco le ceru vești despre Rita, dar Silvio îi spuse că, din fericeire nu fuseseră răniți. În timp ce vorbeau, sirenele fabricilor începură să sune chemîndu-se parcă una pe alta.

— Din păcate trebuia să ajungem și aici, spuse Silvio.

Sirenele anunțau greva generală: intrau în grevă toate fabricile, filaturile, lami-noarele, bumbăcăriile, fabricile de hîrtie, fabrica de aluminiu și marile ateliere în care se construiau vagoane de cale ferată și tramvaie, cu cei șase mii de muncitori ai lor. Marco, Mario și Savino se îndreptară spre străzile din centru. Întîlniră sute de muncitori care aveau aceeași țintă. Se alăturară unui grup în care-l zăriră pe Marcello. Se așteptau ca dintr-o clipă într-alta să le vadă și pe Rita, Luisa, Gina și Rosa. Crescînd cu fiecare clipă și mergînd zorită, mulțimea făcea zgomotul unui fluviu. Obloanele pră-văliilor erau coborîte în grabă. Muncitorii se opriră în fața palatului prefecturii încon-jurat de polițiști care stăteau în picioare alături de camioane; nervoși și întunecați la față țineau automatele îndreptate împotriva demonstrațiilor. Mulțimea începu să strige. :

— Vrem să vorbim cu prefectul, vrem ca prefectul să se angajeze să-i constrîngă pe patroni să trateze cu noi. Dar ferestrele prefecturii rămîneau închise.

Atunci muncitorii formară o delegație care se îndreaptă spre palat și ceru să fie primită de prefect, dar poliția împrăstie cu brutalitate micul grup.

— Vindușilor, strigă atunci un muncitor din mulțime, care se afla aproape de Marco, Marlo și Savino.

— E posibil ca nimeni să nu vrea să știe cum stau lucrurile, să vorbească cu noi, să ne asculte păsurile, să discute? spuse un altul.

În mulțime se amestecară grupuri de copii care ieșeau de la școală. Cîțiva muncitorii se urcaseră pe gardul unui bloc în construcție; unul din ei care purta un veston american aproape că își pierduse vocea strigînd. Lui Marco i se păru chiar că plînge, atît se freca la ochi cu pumnii. Un altul, care se cățărase lîngă el, îl ținea și se sprijinea de un par ca să nu cadă. Ferestrele prefecturii rămîneau închise.

— De ce nu vine nimeni? întrebă o femeie.

Întrebarea păru să întărească și mai mult furia mulțimii. Tînărul care sta pe gard strigă:

— Lașilor ! Eu am fost partizan.

— Aștia sînt plătiți pentru ca să nu mai putem intra în fabrică! spuse un alt tînăr.

— Fasciștilor! Fasciștilor! *Polizei! Polizei! Polizei!* strigau toți.

Poliștii se desprinseseră de camioane și începură să dea în demonstrații cei mai apropiați. Unii căzură la pămînt, alții opuseră rezistență și încercară să-i respingă pe agenți înspre prefectură. Atunci aceștia începură să arunce lumînări lacrimogene. Prima fereastră de la prefectură se deschise și începu și de aici să plouă cu lumînări roșii care ajungeau și mai departe decît celelalte, pînă la capătul pieții. Începu să se înalțe un fum acru și pătrunzător. Marco și Marlo își dădură seama că batista cu care-și astupau gura nu mai servea la nimic. Mulțimea părea înnebunită din cauza țipetelor femeilor și ale copiilor care plîngeau. Mulți o luau la fugă izbindu-se de ceilalți. Fumul cenușiu și ușor rămînea suspendat la mică înălțime. După ce trecură primele clipe de spalmă, mulțimea se strînse din nou compactă pe străzile care dădeau în piața prefecturii și în piața principală a orașului. Pe neașteptate, poliția dezlănțui cîteva șarje cu camioanele încărcate cu agenți. Marco văzu chipurile galbene ale oamenilor care fugeau căzînd printre pîcloarele celor de dinaintea lor și rămînînd nemișcați pe caldarîm. Marco și Mario nu se mișcaseră din colțul unei străduțe; își astupaseră nasul și gura cu batistele, pe care le udaseră la chiuveta unui bar. Pe lîngă ei trecură doi bărbați ducînd pe brațe o femeie leșinată. În fundul unei străzi din spatele prefecturii, poliștii, echipați cu măști antigaz și adăpostiți de camionate, continuau să arunce lumînări lacrimogene. Muncitorii culeseră cîteva și le aruncară, la rîndul lor, împotriva poliștilor. Marco și Mario făcură la fel. O femeie traversă strada strigînd să nu le atingă pentru că erau grenade, apoi se întoarse de unde venise. Mario spuse că a înnebunit: o ajunsese din urmă și o împinse sub un portal. Marco băgă atunci de seamă că în mulțime erau mai multe fete decît i se păruse la început.

— Dar unde o fi Rita? Unde o fi Rosa, Gina și Luisa? Il întrebă pe Mario.

— Trebuie să fie pe aici, pe aproape, răspunse Mario. Cu siguranță. Cînd se termină nebunia asta le găsim.

Încetară să mai arunce cu lumînări lacrimogene. Strada rămase pustie. Apoi grupuri, grupuri, muncitorii ieșiră din gangurile caselor și din străduțele învecinate umplînd-o din nou și, în ciuda mirosului insuportabil care continua să persiste, se îndreptară în tăcere spre prefectură. Atunci poliștii începură să tragă. Cîțiva muncitorii care mergeau alături de Marco și Mario strigară:

— Asasnilor! Dacă am avea și noi un automat sau o pușcă n-ați mai avea curajul să trageți!

Alții strigară:

— Ce fac? Sînt nebuni de trag? Noi n-avem nici măcar o piatră.

Apoi un altul din față strigă disperat:

— I-au omorît, ciînli, i-au omorît!

Poliștii încetară să mai tragă. Urmărea câteva clipe de tăcere absolută. Lui Marco, i se păru că palatele și casele vechi, vechea biserică albă, devin mai mici, se îndepărtează în spațiu și timp. Apoi mulțimea izbucni în urlete. Marco văzu câțiva tineri care duceau pe brațe un muncitor din capul căruia curgea un sînge gros și negru. Cămașa sfîșiată la piept, începuse să se înroșească; începură să se înroșească și mințile celor care țineau corpul, cu capul și picioarele atîrnînde. Marco și Mario se îndreptară în fugă spre ei. Mai încolo, bărbai și femei stăteau roată, aplecați spre caldarîm. În fața prefecturii nu mai erau nici camioanele nici poliștii. O femeie se întoarse și, apucîndu-se cu mințile de pînă, începu să strige:

— Au omorît-o! Au omorît-o și pe ea! și căzu leșinată pe pietre.

Sosiră apoi trei mașini ale Salvării, își crolă drum prin mulțime și încărcară câțiva răniți pe care Marco îi observă de abia acum. Apoi veniră alte două. Într-una fu așezat muncitorul ucis pe care cel câțiva tineri îl țineau încă pe brațe. Cealaltă se opri lîngă grupul aplecat spre caldarîm. Oamenii de pe ambulanță își făceau cu greu loc prin mulțime, mai ales din cauza femeilor.

— Unde să fie Rita, Rosa, Gina și Luisa? îl întrebă din nou Marco pe Mario.

Un muncitor cu chipul slab și palid, răvășit de durere, le veni în întîmplare ca și cum i-ar fi cunoscut și le spuse:

— Lucra cu mine. Era un bun strungar. Clinii și ucigașii. După ce l-au omorît, au luat-o la fugă. Acum putem să luăm cu asalt prefectura și s-o ocupăm.

— Cum se numea? îl întrebă un alt muncitor care se apropiase.

— Gino, Gino Casamonti. Lucra cu mine.

Li se alăturară încă trei muncitori. Unul îl întrebă pe cel care vorbea cu Marco și Mario:

— Îl cunoșteai?

— Lucra cu mine, chiar la strungul de lîngă mine.

— Dar este sigur că l-au ucis? întrebă un altul. Nu cumva este doar grav rănit?

— Nici ție nu-ți vine să crezi. Lucra cu mine, chiar la strungul de lîngă mine. Eram prieteni. Ne duceam la pescuit împreună.

— În Grecia îi arestează pe capii rezistenței, spuse un muncitor agitat.

— Care areștări? Îi împușcă pe partizani, spuse un altul.

— Pe ce lume trăiești? spuse un tînăr de douăzeci de ani. N-ai citit că l-au asasinat pe Beloiannis?

— Vă țineți de povești, spuse unul înalt și corpolent. În Grecia? Beloiannis? Dar voi nu vedeți că aici ne omoară pe toți? Ne omoară la Modena, la Reggio Emilia, la Milano, în Sicilia.

— Nu-mi închipuiam că o să sfîrșească astfel, spuse un om în vîrstă și începu să plîngă.

— Dar cum l-au omorît? întrebă un muncitor care sosise atunci.

— Cu o rafală de automat, trasă pe la spate, spuse tînărul de douăzeci de ani.

Un bărbat în jur de cincizeci de ani, cu bluza și pantalonii pătați de sînge, ridică mințile spre cer și începu să strige:

— Era lîngă mine. L-am văzut cum cade pe caldarîm fără să scoată o vorbă. Auzeam cum trăgeau într-una. L-am strigat. Ai căzut Gino? l-am întrebat. Am ingenunchiat și l-am strigat și mai tare. Apoi m-am tîrît pînă la el și am încercat să-l ridic. Porcii ăia încetaseră să mai tragă. Era roșu de sînge. M-au ajutat apoi alți tovarăși. Lumea a început să urle că murise.

Deodată Marco auzi țipînd o voce cunoscută. El și Mario se întoarseră și văzură cum Rosa, Gina, Luisa, Savino și Marcello își croiau drum printre oameni. Rosa plîngea și se clătina, cuvintele îi mureau în gît sugrumate. Cu o ultimă sforțare alergă spre Mario, îl luă în brațe și spuse:

— E Rita, au omorît-o pe Rita. Apoi căzu leșinată.

Gina și Luisa plîngeau și ele, băteau din picioare, îmbrățișîndu-l cînd pe Mario, cînd pe Marcello sau pe Savino. Marco se năpusti în mulțime, fu izbit, respins, strivit de autoambulanță. În cele din urmă, ajutat de Mario și de ceilalți prieteni, reuși să spargă cercul de oameni care înconjurau cadavrul Ritei.

Rita era întinsă pe caldarîm, cu pieptul plin de sînge, cu corpul ușor răsucit și picioarele desfăcute. Părul lung, castaniu, îi acoperea chipul aproape în întregime și era lipicios din cauza sîngelui. Marco îngenunchea lîngă ea. Nu îndrăznea s-o mîngîie. Cei din jurul lor tăceau. Nu urla nimeni cum se întîmplase cînd murise Gino. Și totuși Rita fusese ucisă la nici cincisprezece metri de el. Marco privi în jurul lui cu uimire.

— Sînt foști fasciști, ciinii și ucigașii ăștia. De-asta i-au și adus aici, îi spuse o femeie.

— Au avut ordin să tragă în oameni, spuse o altă femeie.

— N-o cunosc, spuse o fată. Nu o cunoaște nimeni.

— Cîți ani să aibă? E foarte tînără, spuse un muncitor.

Marco simți cum Mario și Savino încercau s-o ridice de jos.

— N-o să ne vină și nouă odată rîndul? spuse un muncitor.

— Dacă nu sîntem în stare să le dăm o lecție, pînă la urmă au să ne omoare pe toți, unul cîte unul, bărbați și femei, spuse alt muncitor.

— Nu putem face nimic?

— Ce putem face?

Oamenii de pe autoambulanță îi ajutară pe Mario și Savino să-l îndepărteze pe Marco de cadavrul Ritei, în timp ce Marcello căuta s-o calmeze pe Rosa care era scuturată de hohote de plîns desperate. Luisa o ținea de mină și Gino îi ștergea lacrimile. Marco văzu oamenii cu glugă neagră ridicînd corpul Ritei și depunîndu-l pe o targă ce dispăru încet în autoambulanță. Unul din ei se întoarse și se uită lung la Marco, Mario, Rosa și ceilalți, apoi închise ușa și mașina porni.

Marco se ridică de pe caldarîmul unde rămăsese pînă atunci îngenuncheat. Mario și Savino îl apucară de braț. Apoi se apropie Rosa care vru să-l înlocuiască pe Savino. Marco îl auzi pe Marcello întrebînd-o pe Gina:

— Dar voi unde erați? Erați cu Rita?

— Nu, noi am venit cu muncitorii de la o altă fabrică; ne-am întîlnit cu ei pe drum. Rita întîrziase și n-am mai dat de ea. Am văzut-o cînd era moartă.

Marco se gîndi că atunci cînd erau aruncate luminările lacrimogene și începuseră să tragă, ea era poate la cîteva zeci de metri de el și că nu știuse acest lucru. Dacă ar fi zărit-o, ar fi luat-o de mină, ar fi traversat strada cu ea și ar fi dus-o în gangul în care se refugiase împreună cu Mario. Încet, înconjurat de prieteni, începu să meargă în urma ambulanței care înainta la pas printre oamenii rămași în fața prefecturii și cei care alergau tulburați și îngroziți să vadă unde fuseseră uciși Gino și Rita. Ferestrele și poarta cea mare a prefecturii erau închise și nu mai era nici măcar polițistul care de obicei făcea de gardă în fața intrării. În timp ce mergea în urma ambulanței, în mintea lui Marco licări pentru o clipă speranța că Rita nu murise și că era doar grav rănită. Dar renunță pe dată la această iluzie. Începu să plîngă. Plîngea și Mario. Cu emoție și seamănare în glas, spuse:

— Se vede că nu i-a fost dat să fie fericită. A avut de suferit toată viața, încă din copilărie. Eu o știu foarte bine. Așa i-a fost scris.

Pe neașteptate, Marco își aminti întrebarea lui Giuseppe după ce luptaseră împotriva nemților și eliberaseră M...: « cîți morți ați avut? », și răspunsul lui pe care acum îl silabisea încet: « dar de ce trebuie să existe întotdeauna morți? ». Și revăzu privirea lui ironică și în același timp dureroasă.

Florența, ianuarie 1970 — decembrie 1971.

În românește de CONSTANTIN IONCICĂ

LUNGA TĂCERE A LUI ROMANO BILENCHI

Premiul Viareggio pentru proză revenea în 1972 lui Romano Bilenchi, scriitor trecut de şaizeci de ani ¹ dar cu o activitate literară propriu zisă ce nu depăşea un deceniu. Opera, de asemenea, era destul de redusă ca dimensiuni: câteva volume de povestiri, un mic roman şi apoi o lungă tăcere, spartă în 1958 de un volum care relua mare parte din povestirile publicate în deceniul '30 — '40, împreună cu şase noi scurte povestiri. Pînă în 1972, cînd apare romanul *Il bottone di Stalingrado — Nasturele de la Stalingrad* — pentru care avea să primească amintitul premiu literar, mai văzuseră lumina tiparului o povestire de mai mari dimensiuni, *Torino 1931* (în 1971) şi tot în acelaşi an *I silenzi di Rosai — Tăcerile lui Rosai* — un volum de memorii evocînd figura pictorului florentin Ottone Rosai.

Aşadar, o tăcere de peste treizeci de ani şi o evoluţie literară al cărei arc este în bună parte asemănător cu cel al prietenului şi colegului său de generaţie, Elio Vittorini.

Climatul literar în care îşi începe activitatea este cel al Florenţei anilor '30 — '40, al revistelor « *Il Bargello* », « *Solaria* » şi « *Letteratura* », climat caracterizat prin confuzie de idei şi programe estetice şi politice, dar limpezit tot mai mult sub acţiunea evenimentelor care încep să zguduie lumea.

Scrierile lui, ca şi ale altor contemporani (Pavese, Moravia etc.) reflectă o criză de adaptare, particularizată în cazul său de o copilărie şi adolescenţă dominate — cum rezultă din frecvenţa cu care revin unele teme — de diverse complexe. Ceea ce îl

¹ Născut la Colle Val d'Elsa (Siena) la 9 noiembrie 1909, dintr-o familie cu vechi tradiţii socialiste. Studiază la Florenţa şi Bologna, dar abandonează studiile universitare al căror academism nu convenea spiritului său neliniştit. La Florenţa, unde se stabileşte, leagă o strînsă prietenie cu Vasco Pratolini şi, mai ales cu Elio Vittorini. Participă activ la lupta de rezistenţă. După eliberarea Florenţei, este director al ziarului « *Nazione del Popolo* », organ al CTLN (Comitetul Toscan de Eliberare Naţională), apoi, între anii 1948—1956, director al cotidianului de stînga florentin, dependent de PCI, « *Il Nuovo Corriere* ». Inifinţează şi conduce (1945—1947) revista « *Società* » şi este pentru o vreme unul din directorii săptămînalului comunist « *Il Contemporaneo* ». Tradus în diverse limbi. O culegere completă a povestirilor sale a fost publicată în Franţa de editura Gallimard.

deosebește, însă, de Moravia și Pavese este faptul că odată ajunsel a maturitate, personajele sale intră repede în normalitate, se adaptează realităților dure ale luptei politice. Sînt furii de tinerețe convertite, sub preslunea timpului și a faptelor, în acțiune politică.

Bilenchi se dovedește a fi un scriitor cu un repertoriu tematic destul de redus: temele diverselor scrieri sînt aproape aceleași, reluate, amplificate sau nuanțate din diverse perspective. Pe plan stilistic este însă un tip destul de neliniștit, dar în limitele unei scriituri remarcabile prin sobrietatea ei. «Neliniștea» aceasta stilistică este atestată și de numeroasele revizuri la care și-a supus operele, în căutarea nu a unei «scriituri frumoase» ci a unei esențializate. Aprofundările sale stilistice urmăresc o evidențiere a adevărului poetic, căutarea unui ritm, a unei cadențe topite în narațiune, aproape insesizabilă dar totuși prezentă. «Cărțile mele — spune el — au cunoscut mai multe ediții și de fiecare dată am găsit lucruri care erau prost exprimate. Ceea ce urmărește să obțină la început un scriitor ca mine, care parcurge drumul de la substanță la formă, sînt tocmai unele rezultate pe planul adevărului poetic. Restul vine pe urmă. O vreme, cînd aveam optsprezece ani, eram convins chiar că trebuie să «scrii prost» în mod deliberat, să spui ceea ce ai de spus și atît, ca o reacție la academismul dezgustător care bîntuia atunci în paginile ziarelor, revistelor și cărților. După aceea, maturizîndu-mă și considerînd că am ceva de spus, că mi-am făcut o cultură, am căutat un echilibru. Ceea ce am făcut eu nu sînt revizuri și rescrieri, ci corectări necesare și funcționale».

Nasturele de la Stalingrad reprezintă un moment de vîrf al acestei continue aprofundări stilistice. Este opera unei depline maturități politice și artistice. Așa cum am mai spus, această carte are în urma ei treizeci de ani de tăcere literară, ani de totală angajare politică și neobosită activitate jurnalistică. Cîndva, afirmase că-l interesează, ca scriitor, doar anii de început, ai nașterii și formării omului și cei de pe urmă, ai stingerii lente. De data aceasta îl interesează individul solicitat de istorie, adevărul poetic al acestei istorii văzută prin prisma experienței sale politice. Periplitul istoricopolitic și evoluția culturală și ideologică a lui Marco, protagonistul acestui roman, ca și al altor povești, reprezintă, în fapt, propria viață a scriitorului și a prietenilor săi, a unei generații care n-a depus niciodată armele și nu a cedat preslunilor istoriei.

Romanul este compus din trei părți, *Marco și Paolo*, *Nasturele de la Stalingrad* și *Rita*, corespunzînd fiecare celor trei timpi ai narațiunii, fascismul, războiul și rezistența, perioada de după război. Prima parte reprezintă perioada de formare a protagonistului, a dificilei sale «adaptări» la realitate, a drumului său către maturizarea politică. Este perioada marșului asupra Romei, a instaurării fascismului și a procesului de fascizare a tinerelor conștiințe, într-un mic oraș de provincie. Adevărata sa maturizare politică se produce în cea de a doua parte a romanului, cînd îl cunoaște pe Mauro și la parte la rezistența împotriva nemților. Tot aici, există un epilog în măsură

să explice titlul romanului, oarecum neobișnuit. Este povestea relatată de un soldat austriac, obligat să lupte în armata germană. Iată, de altfel, pasajul: « Scoase dintr-un buzunar al vestonului un mic nasture de metal și-l dădu lui Marco. Era strivit, dar lăsa încă să se vadă în relief secera și ciocanul deasupra unei stele cu cinci colțuri.

— L-am smuls, spuse el, de la mîneca hainei unui soldat rus ucis la Stalingrad, ca să-mi poarte noroc. Cadavrul lui a rămas zile întregi în fața postului nostru, în mijlocul drumului. Era un tînăr înalt și blond, Apoi într-o noapte a dispărut, luat, probabil, de tovarășii lui. Ți-l dau acum ție, ca amintire. Tînărul acela, ucrainean sau siberian ce-o fi fost, a murit și pentru noi. Fără toți acești morți ruși, uscați și împietriți de ger, n-ar fi fost posibil un mîine pentru nimeni pe lumea asta.

Soldatul surise, îi bătu ușor cu mîna pe umăr pe Marco și pe Giulia și plecă».

Remarcabil este în acest roman ritmul narațiunii, siguranța cu care alternează Bilenchi diversele episoade, «curgerea» lor, ca și portretele, schițate fugar și topite fără efort aparent în fluxul narațiunii.

Ritmul său narativ este strîns, nu îngăduie amînări sau pauze, ci se exprimă printr-un crescendo care în ultima parte, în final, aruncă o lumină asupra întregului roman.

Întrebat fiind dacă se consideră un scriitor realist a răspuns: « Mă consider un scriitor realist, cu condiția să ne înțelegem bine asupra semnificației pe care trebuie s-o dăm cuvîntului realitate. Vargas Llosa a scris de curînd în «Corriere della Sera»: 'Proza narativă latino-americană din zilele noastre tinde, în cea mai mare parte a ei, să ofere o reprezentare a realității continentului, avînd atenția îndreptată, în special, asupra nivelelor sale sociale, politice și culturale. Sînt, pe de altă parte, convins că un număr însemnat de scriitori latino-americani tinde să integreze în această viziune obiectivă și descrierea altor nivele ale realului, ca, de pildă, cel fantastic și cel mltic. Această tendință nu trebuie, însă, văzută ca o formă de evaziune din problematica latino-americană ci, dimpotrivă, ca o voință de viziune totală, cu alte cuvinte ca o voință de a descrie literar realitatea noastră fără a o mutila în vreuna din fazele sau componentele ei. Ceea ce își imaginează sau visează oamenii ține de realitate în aceeași măsură ca și ceea ce fac sau suferă.' Acesta este conceptul de realism pe care îl împărtășesc».

Nasturele de la Stalingrad apare astfel ca o dovadă de înaltă valoare artistică a inepuizabilelor resurse ale realismului.

scriitori despre scriitori

ROMANO BILENCHI cu VITTORINI la FLORENȚA

Lui Vasco Pratolini

L-am cunoscut pe Elio Vittorini la Florența către sfârșitul anului 1930. Mă dusesem în ziua aceea la Alessandro Bonsanti pe care îl cunoscusem cu câteva luni în urmă. Era iarnă. În acea după-amiază de decembrie palida lumină a cerului părăsise orașul pentru a face loc unui crepuscul gri, glacial și bîntuit de vînt. Bonsanti urma să se ducă la redacția revistei Pegaso, în piața San Giovanni, și mă invită să-l urmez. Cînd la redacție erau pe punctul de a închide, să fi fost ora opt, am plecat împreună cu el. La cîțiva pași de Bottegone, acolo unde vîntul, așa cum se întîmplă adeseori în acel loc, ne sili aproape să o luăm la fugă, am fost depășiți de un tînăr ceva mai înalt ca mine, într-un palton gri gen shetland care îl strîngea, cu fața înfundată într-un fular de lînă de culoare deschisă. Purta o beretă albastră, pășea repede cu ochii așintîți în jos. Bonsanti îl strigă : « Elio ». Tînărul se întoarce brusc și ne așteaptă. Bonsanti mi-l prezintă : « Elio Vittorini ». Pentru a ne feri puțin de vînt am dat colțul pe via Martelli. După ce a schimbat cîteva cuvinte cu Elio și cu mine, Bonsanti a plecat. Am rămas singur cu Vittorini. Atrăși de o subită și reciprocă simpatie, am hotărît să mergem să luăm masa împreună.

La început, mi-a vorbit cu o vehemență aproape agresivă, ca și cum ar fi vrut să-și descarce sufletul, să-mi povestească uneltirile unei persoane care i-ar fi pricinuit numeroase neajunsuri. După care glasul li deveni blînd, plăcut, mîngîietor. Îi simțeam sinceritatea

în cuvinte și în privirea limpede. Îmi povesti că a fugit de trei ori din Sicilia, întrerupându-și studiile tehnice. Cu puțin înainte, în Veneția Giulia, fusese asistent într-o întreprindere de construcții rutiere și conducător sindical.

Ceea ce l-a atras mai mult, în timpul acestei perioade din viața sa, a fost construirea de poduri. Apoi, pierzându-și slujba, venise cu un an înainte la Florența cu nevasta și fiul său, Giusto. Obținuse un post de corector la ziarul *Nazione*, post pe care îl mai ocupa încă. Trebuia să-și petreacă toate nopțile într-o cușcă de sticlă așezată în mijlocul tipografiei. De câteva zile se simțea rău : medicul îi găsește plămînii atinși de o intoxicație cu plumb și îl sfătuipe să părăsească lucrul sau, cel puțin, să-l întrerupă pînă la vindecare. Între timp a devenit prieten cu un corector care trăise cîțiva ani în străinătate și care învățase foarte bine engleza. Stimulat și sprijinit de prietenul său, s-a apucat să studieze această limbă și, îmi mărturisise el, pentru a putea trăi va face traduceri atunci cînd va stăpîni îndeajuns limba. Făcea exerciții traducînd din De Foe și din alți scriitori englezi ai secolelor XVII și XIX, alternînd cu cîțiva scriitori englezi și americani contemporani. După masă, l-am condus acasă. Și eu i-am povestit viața mea, speranțele mele, îndoielile mele, dezluziile mele. Eu aveam douăzeci de ani și, cu toate deosebirile dintre primele noastre experiențe, de formația noastră culturală în plină devenire, mai cu seamă la mine, ne-am despărțit ca niște vechi cunoștințe, prieteni de totdeauna. Am descoperit chiar că în acele zile citeam aceeași carte : Oblomov. Mi-a mai spus că scria nuvele care urmau să apară în cîrind în volum, i-am promis că-mi voi procura și eu un exemplar.

1930 ne ascuți conștiințele și făcu să se nască în noi îndoieli mai puternice, temeri chiar. Garoafa roșie, care apărea în foileton în *Solaria*, căzu sub ochii cenzurii. Un timp, apărui mutilată, după care, se notifică directorului revistei ordinul de a suspenda publicația. Eu începusem să trimit la jurnale scurte narațiuni care relatau episoade trăite de mine, copil fiind încă, în timpul luptei dintre fasciști și adversarii lor. Una dintre acestea era axată pe figura unui industriaș care plătea un spion să-i denunțe muncitorii nefavorabili regimului fascist. Ziarul căruia i-o trimiseseam mi-a refuzat-o ; întrebîndu-mă dacă nu cumva am înnebunit subit. Cînd se întimpla să am la mine aceste mici nuvele, i le citeam lui Elio, înainte de a le trimite vreunui ziar sau reviste. Scrisesem odată o scurtă istorioară despre un bătrîn vinător care beat fiind a provocat un grup de fasciști : aceștia din urmă, fără a ține seama de starea lui fizică și mentală, l-au lovit fără milă. Povestirea, ca de obicei, era obiectivă. Vittorini o citise : a fost publicată într-un săptămînal ; dar cuvîntul muncitorii a fost înlocuit cu subversivi ; acolo unde scrisesem o ciomăgeală se citea acum o lecție meritată.

În 1939 m-am stabilit la Florența. Lucram noaptea și eram liber toată după-amiaza. Vittorini termina de tradus Lawrence. Primele zece zile din fiecare lună citea, studia sau scria ceea ce îl plăcea ; celelalte zile, și le petrecea traducînd din scriitori englezi sau americani ; astfel își câștiga existența. Ne întîlneam la sfîrșitul după-amiezii aproape în fiecare zi și ne plimbam în oraș, discutînd politică și cărțile pe care le citeam. Apoi ne duceam la « *Giubbe Rosse* », cafenea frecventată cu precădere de către colaboratorii revistei *Solaria* și de către scriitori și artiști străini în trecere prin Florența. Mult timp viața noastră s-a scurs liniștită, întotdeauna egală ; aceleași plimbări, aceleași lecturi, aceleași femei. Mi se spunea adesea că nimeni mai bine decît noi nu punea în practică proverbul venețian : « Mai bine să-ți ardă casa, decît să-ți pierzi un obicei ».

În spre sfîrșitul lui 1935 și începutul lui 1936, Elio îl cunoscuse pe Vasco Pratolini, pe care eu îl zărisem copil, pe via Toscanella unde locuia atunci. Vittorini l-a rămas impresionat de vivacitatea, de inteligența unora dintre scrierile lui Vasco ; de ideile exprimate

clar cit și de cele care se lăsau numai bănuite ; înțelesese că era vorba de un tânăr pe punctul de a porni pe drumul cel bun și n-avu răgaz pînă nu-l cunoscuse. Între ei se stabili o duioasă prietenie care dură pînă la moartea lui Elio. Cred că întîlnirea lor se poate plasa între două șederi ale lui Pratolini în sanatoriu. Cu răbdare, Elio îi explică lui Vasco ceea ce era în realitate fascismul. Dacă îmi amintesc bine, Vittorini el însuși îi publică lui Vasco prima năvelă. În timp ce Pratolini se găsea pentru a doua oară în sanatoriu, la Sondalo de astă dată, el și Elio își scriau zilnic. Cînd Vasco se reîntoarce la Florența, după rituala plimbare cotidiană, Elio și cu mine ne duceam aproape în fiecare după-amiază într-o mică cafenea, « Da Torino », situată pe via Martelli și frecventată de către bătrîni magistrați, tîrfe și ziarîști. Ne așezam la aceeași masă cu Ottone Rosai, Bruno Rosai, Berto Ricci, Pratolini, Renzo Grazzini, Bruno Becchi și încă alții. Stăteam puțin de vorbă, apoi Vittorini, eu și adesea Rosai ne petreceam restul după-amiezii la « Giubbe Rosse » unde ne întîlneam cu alți prieteni. Pratolini ni se alătură puțin timp după aceea : atunci cînd a reușit să-și învingă înapămintătoarea sa timiditate.

Prietenia dintre Vittorini și mine s-a dezvoltat, plină de vigoare, mai cu seamă în 1936 și de-a lungul anilor următori, asemenea unui grăunte care ținut îndelung în pămînt dobîndește mai multă forță decît cel ce crește și înflorește normal. De la 1936 la 1938, cu excepția scurtei sale călătorii în Sicilia — călătorie în grup reprezentînd recompensa ciștigată la un concurs literar — am fost mereu împreună. Chiar și vara : el se ducea la Bocca di Magra, eu la Forte dei Marmi, și ne vedeam ades.

După ce m-am căsătorit, locuiam într-o casă în vecinătatea lui Elio, cam la cinci sute de metri distanță. În fiecare zi fără excepție, după ce îmi terminam lucrul la cinci și jumătate, mă duceam să-l iau, sau el venea la mine și făceam împreună mici plimbări în jurul Fortăreței Da Basso, după care ne duceam la « Giubbe Rosse ». Lui Elio și mie ne plăcea să stăm de vorbă cu Montale, Landolfi, Delfini, și zilnic făceam acolo cîteva cunoștințe noi : am întîlnit astfel pe Sbarbaro, pe pictorul Tosi, pe Giorgio Pasquali, pe Gianfranco Contini. Era o agreabilă companie.

Elio era generos și știa să trăiască și prin alții. Îmi aprecia nevelele. După el, erau echivalentul italian al unor scriitori americani și ceea ce considera important era că ajunsesem la acest rezultat singur, fără a cunoaște operele acestor scriitori ; el s-a opus întotdeauna să le citesc. Pornisem pe o cale nouă și dreaptă : să o continui prin propriile mele forțe. Într-o după-amiază, veni să mă ia pentru a merge la cafenea. Tocmai începusem să scriu Conservatorio di Santa Teresa. L-am rugat să aștepte puțin : voiam să termin un capitol început. Pe biroul meu era un mic teanc de foi dactilografiate. Elio se apucă să le citească. « Dar este o năvelă foarte frumoasă », zise el. « E un roman pe care vroiam să-l fac, i-am răspuns. Acesta era începutul ; mai tîrziu, m-am îndreptat în altă direcție ». « Am găsit aci lucruri noi, importante pentru tine, este un text încheiat. Apare peisajul, care, înainte, nu exista în scrisul tău. Îl duc lui Bonsanti pentru Letteratura, are nevoie de nevele ». « Lasă-mă cel puțin să-l transcriu, l-am rugat ; este la prima formă ». « Te cunosc eu, spuse Elio, dacă-l transcri, îl transform și-l dai la coș ». Îndoi foile, le puse în buzunar și-mi spuse : « Nu ți le dau înapoi ». Nu a vrut nici măcar să fac corectura șapurilor. Era Anna e Bruno ; eram în iunie 1937.

Vittorini își asumă conducerea micului nostru grup : el, Vasco și cu mine, închiși într-o cameră ore și ore în șir, elaboram proiecte de propagandă revoluționară, de acțiune prin persuasiune asupra polițiștilor, asupra tinerilor pe care îi cunoșteam ; redactam proclamații și manifeste care nu erau nici proclamate, nici distribuite, căci nu eram în legătură cu nici o mișcare, cu nici un partid politic. Elio avea puțin prea multă imaginație și candoare, fiecare din cuvintele lui însă conținea o autentică pasiune. El susținea că în cazul unei revoluții, tinerii, dar mai cu seamă muncitorii, vor folosi armele, ar trebui deci să știe să

le minuiască. Dar unde să se exerseze în siguranță în aceste timpuri? Ei bine! n-aveau decît să profite de cursurile de pregătire militară organizate de fasciști. Trebuia scris neîntîrziat un articol care să îndemne pe tineri să-și facă o pregătire militară. Mi s-a încredințat această sarcină. De asemenea trebuiau mobilizate toate forțele noastre pentru a împiedica progresul rasismului, fapt pentru care am scris epistole, note și articole.

Vorbeam în public cu mai multă îndrăzneală. Cîteodată cînd ni se întîmpla să depășim limitele și să ne ciocnim de realitatea polițistă a regimului, eram cuprinși de teamă. Atunci căutam adăpost în spatele cîte unei mici lașități întotdeauna cu caracter jurnalist. Eram obligați să ne împoțonăm cu mustăți false, cu bărbi false: iată ceea ce reproșam înainte de orice societății în mijlocul căreia eram constrinși să trăim ca într-o cămașă de forță.

Presiunile pe care politica și fasciștii le exersau asupra lui Elio începuseră să devină intolerabile. Adesea găseam în cutiile de scrisori provocări și amenințări. Am umplut atunci cutiile cu ziare mototolite ca să nu mai poată intra nimic înăuntru și am spus factorului să ne predea corespondența în mînă. Iluziile noastre, speranțele de luptă au dispărut unele după altele. Vittorini se decise să părăsească Florența, unde Vasco și cu mine am rămas închiși în noi înșine, întîlnindu-ne des pentru a ne putea descărca astfel minia și durerea. La urma urmelor ne-am găsit refugiul în literatură.

Vittorini a plecat la Milano.

Într-o zi din iunie '43, am aflat că Elio fusese arestat, apoi, înainte de 8 septembrie, că a fost eliberat. Am fost foarte îngrijorat pentru el. Îmi părăsisem lucrul și participam la rezistență, în sfîrșit în rîndurile partidului comunist. De la Elio nu mai aveam nici o veste. Mă ocupam atunci de presa clandestină. Într-o dimineață din iarna lui '44, Giuseppe Rossi, conducătorul partidului din Florența, îmi dădu un pachet cu materiale de la biroul de centralizare ca să aleg pe cele ce trebuiau publicate. Cu o imensă bucurie am descoperit printre articole o scurtă nuvelă al cărei erou era un tînăr matelot. Bineînțeles povestirea nu era semnată, dar ea nu putea fi scrisă decît de Vittorini. Am fost fericit să-l știu în viață și liber. I-am spus lui Rossi, el mi-a confirmat că Vittorini era înscris în partidul comunist și că lua parte activă la rezistență. Rossi și-a dat seama de bucuria mea: o lună mai tîrziu, într-o seară, îmi spuse: « Miine dimineață, la ora șase, vino la Ponte di Ferro pe malul celălalt al riului Arno, trebuie să-ți dau fără întîrziere materialul ce vine de la birou ». Erau un loc și o oră nepotrivite pentru acest soi de întîlnire, pe care o aveam de altfel zilnic, dar am primit fără să-mi treacă nimic altceva prin gînd. La ora șase fix eram în Piazza Gaviana. Abia se luminase de ziuă. L-am zărit pe Rossi stînd de vorbă cu un tînăr înalt și brun: stăteau în mijlocul pieței, nemișcați unul lîngă altul, aproape se atingeau. Din cînd în cînd, Rossi privea apa la care stătea cu spatele. Cînd mă văzu, îmi făcu semn să-l aștept lîngă pod. M-am rezemat de parapet și am așteptat. Îl priveam pe Rossi și mă gîndeam la relațiile noastre, la prietenia care se născuse între noi.

Deodată, am auzit pe cineva alergînd pe pod. M-am întors brusc. L-am văzut pe Elio la doi pași de mine; ne-am repezit unul către celălalt, ne-am îmbrățișat și ne-am sărutat, ca doi frați care se iubesc și care au fost mult timp despărțiți. Ne-am dus într-o cafenea, apoi într-un birt, și am rămas împreună pînă seara. A stat la Florența trei zile pentru a cunoaște activitatea desfășurată de Fronte della Gioventù și să facă un raport asupra ei; ne-am întîlnit în fiecare dimineață și în fiecare după-amiază, făcînd proiecte pentru după război, ca în timpul cînd Elia locuia la Florența.

Am discutat îndelung despre naivitatea noastră și greșelile noastre din tinerețe; despre felul în care, cu excepția cîtorva am reușit cei din generația noastră să ne salvăm. Acum ne riscam viața în fiecare clipă, dar aveam impresia, acționînd astfel, că răscumpărăm acele greșeli. Împotriva tuturor regulilor conspirative l-am însoțit la gară. Nu l-am mai

văzut decît la Eliberare ; am reînceput să ne scriem și, din timp în timp să ne întîlnim. Dacă unul din noi doi voia să audă vocea celuilalt, ne telefonam.

În 1947, Vittorini a înființat revista *Il Politecnico* ; îi dăduse acest titlu ca un omagiu adus lui Carlo Cattaneo, scriitor pe care l-a citit mult și pe care l-a iubit. Cîțva timp după aceea, a venit la Florența să mă roage să-i fiu redactor-șef. L-aș fi secundat cu plăcere, dar aveam deja o muncă destul de dificilă și delicată : partidul nu mi-ar fi îngăduit s-o părăsesc.

Am urmărit cu atenție munca lui Elio și am discutat mult cu el despre aceasta, în rarele noastre întîlniri care aveau loc aproape totdeauna în timpul adunărilor și al congreselor. Îl simțeam înfierbîntîndu-se împotriva politicii culturale a partidului ; într-o zi fiind la Florența pentru un congres, îmi propuse să scriem împreună un articol de protest împotriva unui editorial al lui Pietro Secchia pe tema raporturilor dintre politică și cultură, publicat în *Unità*. Atunci am reușit să-l calmez. Ne vom întîlni mai pe îndelete și în liniște, i-am spus, pentru a dezbate aceste probleme, și vom întocmi un document scris pentru Palmiro Togliatti și ceilalți membri ai secretariatului partidului. Un articol al Mariei Ali-cota, în *Rinascita*, precipită lucrurile, și s-a ajuns la un schimb de scrisori deschise între Vittorini și Togliatti.

Apoi Elio a venit la Florența și am stat mult de vorbă despre *Politecnico*, despre noi înșine și despre alte probleme mai generale și mai importante.

Politecnico a fost ziarul cel mai viu de după război, el revelase tineri scriitori, dar, pentru mine, era prea eterogen, sărea de la un subiect la altul, dintre cele mai disparate, fără a aprofunda nici unul, fără nici o ordine logică, adeseori n-avea nici o legătură cu realitatea și cu societatea italiană. Îl citeam cu plăcere, dar ca pe un jurnal făcut de un prieten foarte drag și inteligent : n-aș fi știut de unde să încep dacă aș fi fost obligat să pun mîna și să lucrez acolo.

În octombrie 55, Vittorini îmi telefonă pentru a mă anunța că fiul său Giusto fusese atins de o boală îngrozitoare. Am fost impresionat profund. Giusto, cu toate că mai mic de statură și mai slab, semăna mult cu Elio. Aceleași trăsături, același contur al buzelor, aceeași privire strălucitoare și pură. L-am văzut crescînd ; inteligența sa, primele contacte cu tatăl său, cu mine, cu Vasco, cu lumea noastră, m-au uimit. Strigase împreună cu noi « Trăiască Rusia Sovietică! ».

În asemenea momente, inteligența nu e bună la nimic, cunoștințele nu contează, nici bunul simț. Aflînd că la Siena un profesor începuse să trateze cancerul printr-o metodă care dădea unele rezultate, am cerut informații unchiului meu care locuia în acel oraș : medicul era o persoană serioasă ; l-am căutat. Acesta acceptă chiar să meargă la Milano, dar m-a lăsat să înțeleg că ar fi fost mai bine ca Giusto să fie internat într-o clinică la Siena.

Între timp, am citit într-un ziar american că în Uniunea Sovietică se experimentează un nou tratament împotriva cancerului. M-am adresat lui Togliatti care mi-a răspuns :

« Dragă Bilenchi,

Cunosc cazul fiului lui Vittorini, dar, dacă ceea ce mi s-a raportat este exact, nu cred că or exista o speranță care să vie de la Moscova sau că ar fi la Moscova un medicament salvator. Știu că la Moscova se fac, pentru anumite tumori, tratamente care nu se fac încă aci, dar pînă în prezent nu am auzit de rezultate pozitive în cazuri de asemenea gravitate. În orice caz, transmite-mi diagnosticul exact și voi face tot ce trebuie pentru a avea un răspuns precis sperînd și eu să fie favorabil ».

Tot atunci, Pratolini mi-a scris și el :

« Chiar și cel mai neînsemnat lucru dacă ai să-i spui, scrie-i lui Elio : e curajos și calm, iar faptul că-și simte prietenii aproape îl reînforțează mult, în special în tot ceea

ce îl privește pe Giusto : Elio nu-și face nici o iluzie, dar cum îmi spunea la telefon, dacă există ceva care ar putea ameliora starea lui Giusto și să-l mai țină printre noi, chiar și numai pentru o lună, trebuie încercat absolut totul ; și te asigur că Elio încearcă totul în toate direcțiile».

La 14 noembrie, Elio îmi mai trimise această scrisoare :

« Dragul meu Romano,

Scrisoarea ta m-a emoționat pentru osteneala pe care ți-o dai în cazul lui Giusto. Dar, vezi tu, împrejurările sînt de așa natură încît nu mai pot crede în propriile eforturi, numai eforturile celorlalți, ale tale, ale lui Vasco, îmi par credibile și pozitive. Ajutorul tău îmi este deci nespun de prețios.

Vai, cazul lui Giusto este din cele mai grave, dată fiind vîrsta lui tînă, și nu ne permite să sperăm în ceva care să albă un efect radical. Dar poate medicamentul rusesc, cine știe? în locul agoniei să-i dăruim un an de viață. Iată minunea la care îndrănesc să sper. Și pentru a cîștiga timp în eventualitatea unui asemenea miracol aș vrea, în așteptare, să încerc la Siena. Medicul acela ar veni la Milano numai numai pentru o simplă consultație și pentru a-i prescrie o cură pe care să o urmeze aici? De două zile, Giusto e ceva mai bine, dar nu e încă transportabil. În orice caz starea sănătății sale pare că se ameliorează. Dacă medicul din Siena ar reuși să stabilizeze starea lui actuală grație unui tratament făcut la Milano, Giusto ar putea merge apoi la Siena. Am vorbit despre asta cu soția lui care dorește ca medicul să vină ac. Poți tu să-l rogi? Dacă între timp ai primit răspunsul lui la raportul medical, vei putea acționa în consecință. În ceea ce privește cheltuielile, personal aș prefera să-mi ceară o sumă globală (care să cuprindă călătoria, deplasarea, consultația etc.) în loc de a avea grija găzduirii lui, lucru întotdeauna problematic. Te îmbrățișez».

Îmi telefonă apoi pentru a-mi spune că Giusto murise. Mi-a scris și această scrisoare :

« Dragul meu Romano,

Îți rămîn profund recunoscător pentru tot ce ai făcut pentru a mă ajuta să-l salvez pe Giusto. Niciodată nu am bănuir că se va sfîrși atît de repede. Consideram ziua în care s-a declarat răul ca începutul acestuia : din contră, era ziua triumfării lui. Din această cauză nu am putut face nimic la timp util.

Îți mulțumesc de asemenea pentru solidaritatea ta frățească din aceste zile. Mi-ar face mare plăcere să te văd. Dacă, întimplător, vei face o călătorie la Milano, nu mă uita. Te îmbrățișez».

Ne-am văzut o lună mai tîrziu. Am petrecut cîteva ore în liniște, în biroul meu, așezați unul lîngă altul, vorbind despre Giusto, fără a fi în stare să găsim un alt subiect care să merite a fi abordat.

Ne-am revăzut : era vară. Am început prin a vorbi despre romanul pe care îl scria, Orașele lumii (nu-mi mai amintesc ce titlu vroia să-i dea atunci). Mi-a spus că încetase să lucreze la el, că nu-i mai plăcea, că era un roman depășit, « manzonian », și făcu gestul de a cînta la vioară. Citisem cîteva pagini, ba chiar mai mult : Elio însuși mi le citise în timpul uneia din călătoriile noastre la Florența ; citisem altele într-o revistă siciliană. I-am spus că aceste fragmente erau foarte frumoase, poate mai frumoase decît Călătorie în Sicilia : stilul era mai ferm, simbolul mai difuz, strîns legat de acțiune. Poezia nu este niciodată depășită, i-am spus. Înainte , aveai o altă concepție despre literatură și artă. O carte nu anulează o altă carte. Cum am putea gîdi că opere ca Cronaca de Compagni, La Vita Nova de Dante, Fiammetta de Boccaccio sînt depășite? Și literatura este o muncă colectivă, inspirația, chiar greșelile unui scriitor ar putea fi utile unui alt scriitor. Eu știam însă bine ceea ce îl frămînta pe Elio, îl cunoșteam prea bine pentru a nu-mi da

seama. A fost un mentor plin de autoritate, necontestat, pentru tinerii care l-au urmat și l-au stimat ca pe nimeni altul înaintea lui. Acum, vedea că tinerii îl părăsesc, că iau alte căi, iar el se rătăci, și rătăcirea lui se repercutează în munca lui de scriitor. Trebuia să continue romanul, să se refugieze în poezia pe care o purta în el, să înfrunte operele maturității. Prietenia noastră îmi dădea dreptul să-i țin această predică, lui, care de atâtea ori folosise predica. A ris, surprins și plin de afecțiune. « Am ajuns la pagina treisute optzeci și cinci, și mă opresc », făcu el. M-a privit în ochi. « Tu, în schimb, să reîncepi », îmi spuse. Cât îl iubeam de mult, cât îl înțelegeam! Nici o carte mediocră, nici o eroare, nici o idee falsă sau necugetată nu vor reuși vreodată să-i distrugă înfățișarea puternică de om cinstit și pur, de artist, de poet.

Ultima dată când i-am vorbit, a fost tot vara. Se întorcea de la Castiglione del Cella. Fusese în spital la Pisa. Avea fața lividă, îmi spuse că suferă de stomac. Mai târziu am aflat că era bolnav și am aflat și natura bolii sale. Aceeași boală ca și Giusto. Nu-mi venea să cred că, într-o zi sau alta, Elio va muri. Nu mi-l puteam închipui decât sănătos, vioi, înflăcărat, buzele și ochii debordând de amabilitate, de ironie și de forță. Dacă aș fi avut posibilitatea să-l veghez noapte și zi, poate astfel boala și moartea lui nu m-ar fi înspăimântat. Mi-era insuportabil gândul de a-i face o scurtă vizită, și de a-l găsi nemișcat, descărnăt, distrus, în patul său de suferință și de a simula încrederea că totul va trece, că se va însănătoși, că vom discuta și vom visa din nou împreună. De mai multe ori mi-am pregătit valiza, m-am dus până la gară, dar niciodată n-am avut curajul să mă urc în tren. Nu am avut nici măcar curajul să-i scriu. Îi căutam pe toți acei care au fost să-l vadă, veștile pe care le aflam mă îngrozeau: un spirit de o mare luciditate, pătrunzător, logic, într-un corp aproape inexistent. Vasco, nici el n-a avut curajul să se ducă la Milano. La 12 februarie 1966, seara după cină, mi-a telefonat Pratolini: cu o oră înainte, Ello murise.

În românește de NADIA LOVINESCU

Profeți care s-au instalat comod în negație, ca într-un academism imperturbabil, sau funambuli ai unui carnaval pedant, se întrec adesea în a proclama că «arta a murit»: ne asigură că pictura-pictură e bună de pus la un muzeu de inutilități anacronice, așijderea cu sculptura, care n-a devenit încă neon și nu trepidează după comenzi electronice. Pentru acest exclusivism clamoros, anarhic în aparență, dar oficializat în fond, și profitabil prea de multe ori, precum o meserie lesnicioasă — căci poate fi o meserie, «avangarda», Hélène Parmelin a inventat o expresie revelatoare. *Arta și anartiștii* se cheamă eseul, sau mai bine pamfletul în care scriitoarea combate terorismul non-artei; al acelei non-arte care a preluat din dadaism gestul negației enorme și grimasa anarhică, dar nu pentru o aventură imposibilă ci pentru a se instala, intransigent pe cât de confortabil, în plinul circuitului tradițional al galeriilor și al muzeelor. *Fronda* care preținde pentru ea — și numai pentru ea — muzeul, iată una din absurditățile cu care se războiește Hélène Parmelin, în această scriere plină de sarcasm și de vervă; însemnase pentru ea — mi-a declarat într-un interviu, la ORTF, «presque un cri de colère», ce cunoscuse un ecou foarte amplu; urmat acum, în ultimile luni, de o altă carte, la fel combativă, reactualizînd-o pe prima, numită *L'art et la rose*.

În mînie contra jongleurilor de vorbe care sunt uneori criticii; mînie, — din partea unei scriitoare — împotriva confuziei pe care nu odată vorbele și programele o aduc plasticii; entuziasm, în schimb, pentru gîndirea gravă care poate fi pictura, — gîndire cu penelul în mînă —, ireductibilă și plină de ferveare. Cu nedreptăți, inevitabile excese, cu unele erori poate, de estimație, paginile acestea rămîn o pledoarie tonică pentru claritate. Și mai ales, într-o epocă în care arta e de atîtea ori virulent contestată, ele se voiesc, nu doctoral, însă franc și vivace, o adevărată *Défense et illustration de la peinture*. Nu întîmplător Hélène Parmelin e o ferventă și asiduă exegetă a lui Picasso.

DAN HĂULICĂ

HÉLÈNE PARMELIN

ARTA ȘI ANARTIȘTII

Ceva extraordinar se petrece în lumea artelor. Lucrurile ajunseseră și așa destul de departe. Dar timpurile prezente fac să culmineze o situație deja bizară.

Situație în care totul este liber și totul interzis, totul deschis și totul închisat, când totul este în plină efervescență și în același timp când totul dispare, situație în care arta are toate drepturile dar își pierde toate mijloacele, găsindu-și însă, concomitent altele. E ridicată în slăvi sau aruncată la gunoi. E realizată din orice și din nimic. În artă « revoluționarii » sînt numeroși și aparțin tuturor domeniilor opuse. Ei o neagă, o aruncă în brațele burghezului, o numesc maica lor bună, disprețuiesc banul pe care îl obțin însă cu ajutorul ei. Non-arta își proclamă rațiunea de a exista, arta pe aceea de a fi suprimată. « Guerila culturală » declară apusă era galeriilor comerciale și a muzeelor și vrea să răspundească în cetate pătratul de neon pentru toți.

Și toate aceste lucruri pasionante, în plină efervescență, iritante, fecunde, permanent denaturate de limba și pana unora și de banii altora, așadar toate acestea n-ar prezenta nici o dificultate dacă pisicii i s-ar spune pisică, neonului neon, obiectelor obiecte, vidului vid, decorației decorație și așa mai departe.

Dar asistăm la o uriașă falsificare a cuvintelor, ideilor, semnificațiilor, scopurilor și mijloacelor. Căci tot ce este gol devine plin. Ideile revoluționare privind arta și societatea deghizează în artă-pentru-toți fabricarea artei decorative de către industriași. Iar făclia smulsă burghezului seamănă pînă la identificare cu o dispută pentru supremația clanurilor.

Or, în jurul și în afara picturii și sculpturii, s-au deschis domenii de activitate cu infinite posibilități. Încă abea explorate.

Unele, științifice: câmpul deschis acelor care folosesc animația cu electricitate, colaborarea inventatorilor de idei geniale cu electronica, folosirea ordinarilor în toate tehnicile de iluminat, de ornamentare a cetății la scara celor mai avansate realizări urbane și a celor mai novatoare jocuri de lumină.

Altele cvasiștiințifice: decorația geometrică cea mai savantă și cea mai căutată — legată de arhitectură — și toate ideile conducătoare de astăzi ale environment-ului.

Și, în sfârșit, altele făcând dovada celui mai deplin anartism: bilciul de idei proclamând că totul-e-permis, realizările celei mai grave și mai nebune deriziuni, anartismul-spectacol, anartismul-care-se-ia-în-serios și, pe deasupra, divagațiile celor mai savanți jongleuri de cuvinte pe care critica de artă i-a putut produce.

Cea mai mare parte a universului participă cu frenezie la acest climat față de care pictura și sculptura rămân străine. Nu există nimic mai vast ca bilciul de idei raționale și iraționale. În el, fiecare își poate afla misiunea, fericirea, nefericirea, umiliința sau norocul.

Traversăm așadar niște momente foarte agitate de febră internațională. Sau mai bine zis le-am putea traversa dacă nu ar fi toate deformate de următoarea idee: pictura a murit, sculptura deasemeni, și toate formele de anartism le înlocuiesc, formind avangarda artistică a acestor timpuri.

Pe de o parte, tehnicile științifice sau cvasiștiințifice, singurele de avangardă — ni se spune — pentru că ele intră în contact cu știința și cu tehnica. De cealaltă, absolut orice lucru considerat la rîndul său drept singurul cu adevărat de avangardă pentru că e botezat astfel, nașul creatorul și nașa critica numind gîndire profundă vidul înfățișat deasupra cristelniței în maiestuoase acorduri de orgă.

Toate acestea ar putea părea legate, la prima vedere, de mișcarea de contestare a culturii care se dezvoltă. Aș răspunde: nici măcar. Cine spune artă sau anartism spune bani. În consecință, nu poate exista contestație adevărată în acest domeniu, chiar dacă ea caracterizează cîteodată conștiințele unora.

Dar pentru a dovedi că arta trebuie aruncată la gunoi și că anartismul e demn să preia puterea, cuvintele și ideile contestare abundă. Vor să ne convingă că anartismul este o filozofie, ba chiar mai mult, o morală socială. Vor să ne convingă că avangarda este cel mai nou produs al cursei ideilor. Nu contează că ea nu va dura decît atît cît ține orice modă. Din moment ce prinde, ea va deveni o avangardă oficială, susținută, proslăvită! Trăiască Ideile, jos cu gîndirea!

Pictura și sculptura sînt cele care reprezintă gîndirea. Gata. Nu mai e modern. La gunoi. Modern înseamnă adaptat epocii noastre. Deci vivat pătratul în arhitectură, explozia în environment și dadaist este acela care se ia în serios. Negăm galeriile, dar rămînem în ele. Negăm muzeele, dar le pretindem pentru noi. Urlăm împotriva speculei, dar îl înlocuim pe negustor cu industriașul. Vrem arta în viața zilnică, dar în loc să acordăm spațiu sculptorilor și străzi, pereți și fațade pictorilor, trimitem să zornăie prin oraș plăcuțe de metal și să danseze — unde ești Malevici? — pătrate albe mici pe pătrate albe mari. Non-artă a devenit o deviză. Negația e într-adevăr un lucru considerabil, dar tot negînd, negația devine un academism ca oricare altul.

La Salonul din mai, acum doi sau trei ani, paznicii se agita dezvelind din ambalajele lor pinze, sculpturi și obiecte.

Scoaseră și un scaun din hîrtia în care era împachetat. Dar deodată unul din ei începe să-și smulgă părul din cap. Căci opera trimisă era: scaunul în ambalajul său. L-au reîmpachetat, cu sfor și multă grabă.

Și de ce nu? Iar cînd a vrut să întroneze pe acest scaun țelurile avangardei (căutarea creatoare, îndrăzneala), înconjurată de forma vidului și de simbolul modernității,

zadarnic s-a dovedit critica a fi un formidabil croitor de cuvinte căci scaunul, cu ambalaj cu tot, era gol precum regele din poveste.

E drept că în climatul actual, această întâmplare pare învechită, depășită, ca dintr-o altă lume. De atunci anartismul s-a manifestat cu o cu totul altă vigoare, dovedind o mult mai surprinzătoare inventivitate.

Un tineret frământat, copleșit de probleme vitale, avid de spații noi în care să se poată avînta, năvălește în bastioanele anartismului cu o devorantă sete de descoperire. Și, uneori, cu o la fel de devorantă sete de publicitate, de scandal, de succes rapid. Care îi este cultivată cu grijă, fiecare străduindu-se — în culisele anartismului — să ofere la concursul Lépine un spectacol care va pune pe fugă sau va stîrni comentarii.

Mai este tinerețea, în acest domeniu, o calitate?

Nu arta este decadentă în societatea burgheză. Ea nu a strălucit niciodată cu atîta forță ca acum. Decadent e doar modul în care este ea practică, moda, spaima că nu faci parte din detașamentul avangărzii susținute, desemnate. Sînt confecționate genii necesare pentru prezent și pentru trecut. Iar corul aduce imediat osanale. Există pictori față de care presa se dovedește mereu ezitantă, timorată. Deși nu vrea să-i vorbească prea mult de rău ea nu-i vorbește nici prea mult de bine. Și, dimpotrivă, există pictori proclamați unanim într-un prelung strigăt de extaz, pictori pentru care nu există destule cuvinte și culmi suficiente de înalte pe care să fie așezați. Ne referim atît la pictori de astăzi cît și la pictori din trecut. La pictori necesari modei pentru ca ea să-și poată stabili înaintași. Și mai ales la pictori dezumanizați pentru că anartismul are nevoie de un tată anti-artă și de un pătrat în chip de mamă.

De exemplu, ei fac acum — printr-un surprinzător fenomen de panurgism artistic — dintr-un om cu un minunat caracter, un colos al lumii moderne.

Omul acesta este Duchamp.

Cazul Duchamp este extraordinar. A fost ales drept părinte al anartismului sau mai bine zis — pentru a fi în spiritul celor care l-au ales — drept părinte al «avangardei» ce urmează defunctei picturi. De cîtva timp, Marcel Duchamp se înconjoară cu aureola unei formidabile glorii de anti-artă. Ceea ce nu constituie una din cele mai mici ciudătenii ale acestor timpuri.

Căci Marcel Duchamp, mare contestatar, a mers pînă la capăt cu gestul său de negare. Și încă de multă vreme. A expus obiecte pe care le-a semnat. A fost celebru pentru al său «zăvor de siguranță cu lingură» etc., pentru ale sale «ready-made». A fost dadaist.

E adevărat, era împotriva artei și estetismului, împotriva automatismelor, împotriva reprezentărilor primare, împotriva falselor modernisme, împotriva Muzeului, etc.

Atunci, s-a dovedit consecvent cu sine și a părăsit terenul artei. Nu s-a tot jucat la Infinit cu obiecte sau cu non-obiecte. A preferat să joace șah. Refuzul și l-a pus în practică. Absența a realizat-o. Spatele ce trebuia întors artei l-a întors. Chestiune de convingere. Refuz. Tot ce vreți. Dar în orice caz logică. Și acord cu el-însuși. Total. Sau aproape: căci uneori își turna în bronz «refuzurile de a crea». În fond, de ce nu? Era dreptul lui. În refuz totul este deriziune. Inclusiv vânzarea lui.

Dar nu există creator mare și nici mare maestru care, refuzînd, să gîndească. Duchamp a simbolizat cu vigoare, într-o anumită perioadă, o atitudine față de artă. Dar există poate în această atitudine și o anumită neputință. Și, în orice caz, nu poate exista de loc fertilitate.

Or, din acest inteligent mînuitor de idei, ei vor să facă un colos al gîndirii moderne și al anti-artei. Din acest dadaist, un geniu creator. Din acest om care se folosea de

obiectele ca atare pentru a-și alimenta nevoia sa reală de sfidare, părintele contes-tatarilor care iau totul în serios. Din acest om care-și bătea joc de burghez, o făclie a artei oficiale.

E aproape jalnic să vezi aceste tinere și dinamice creaturi ale anti-artei adunându-se sub stindardul unui fost combatant din vechile războaie ale artei. Cu deosebirea că el a fost într-adevăr un revoltat și nu a vrut niciodată să retracteze.

String observații pentru a mă apropia, de astă dată, de centrul propriului meu *environment*. Iată câteva dintre ele care ar putea fi de folos.

În primul rînd în ce constă puterea de șoc a obiectelor?

Dacă expui o scîndură de călcat într-o bucătărie, un cartof înalt de o sută de metri la Luna Park, un cap din neon în vîrfurile unui zgîrie-nor de pe Broadway, un soclu printre socluri și un uriaș ghiveci cu flori într-o grădină (ca acele vase uriașe — și somptuoase — așezate în iarbă și printre stelele de piatră ale termelor lui Dioclețian — la Roma), toate rămîn normale și la locul lor. Deci importantă aici este deplasarea obiectului și izolarea sa. Punerea lui în evidență.

Interesantă idee: reușești să faci ceva deosebit cu un lucru, scoțîndu-l din contextul său obișnuit. Îl vezi cu alți ochi.

Sar aceasta nu e suficient. Dacă îl așezi într-un loc destinat artei, locul ocupat va permite criticilor să înzestreze acest obiect cu puterea de a produce un șoc mental. Artistul devine astfel genial cu puține cheltuieli intelectuale.

A doua constatare: anartismul poate face astfel jocul tuturor neputințelor. Deci, în atmosfera creată de cea mai înzestrată critică aparținînd anti-artei, dacă expun la Luvru un ou așezat pe un soclu adecvat și în climatul verbal necesar, nu numai că am apoi șanse să expun pretutindeni, dar în plus pot chiar să fiu celebrul autor al unui ou uriaș: căci de mărirea dimensiunilor se ocupă industria dotată cu mașini speciale și cu tehnicieni experimentați.

Așadar, locul care-l găzduiește are, pentru anartism, o importanță capitală. Căci așa cum există un anartism savant, există și unul neputincios.

A treia constatare: Nu există formă de anartism lipsită de frenezie. Ești alături de . . . , ești pentru . . . , sau nu ești nimic. Nu-ți este îngăduit să-l iubești ca pe o formă nouă și rodnică a libertății în stare să creeze orice. Trebuie să-l iubești în mod exclusiv, să-l pui în locul artei și deci nu oriunde.

Galeriile, le-au obținut. Cît despre muzee, încep să le ocupe și pe ele. La expozițiile internaționale participă în masă. Vor totul. Scuiă pictura dar mai ales o surghiunesc. Dimpotrivă, dacă un muzeu expune sau cumpără lucrări anartistice e copleșit de elogiul nesăbuite: iată un muzeu de avangardă, un conservator de șoc, avangarda îi primește la pieptul ei proslăvindu-i din toate puterile. Scandal, publicitate, vilvă.

Contestație? Revoltă? Refuz? Absolut de loc — în majoritatea cazurilor. Nu mai știi dacă o vorba de joc, de deriziune, de decadență, sau de nebunie organizată, în orice caz de speculație, de toate la un loc și, în același timp, de o formidabilă escrocherie.

Oare nu mai ajung tinerii anartiști să se întrebe cum de poate fi posibil ca niște revoluții de cuvinte — atît de violente — niște refuzuri atît de trufase, sau o atît de semeață batjocură să fie de multă vreme atît de acceptate, de adulate, de solicitate încît întreaga lume să fie copleșită de ele? Negustorii, galeriile și muzeele rămîn pentru toți aceleași. Și care este diferența între arta așa-zis moartă sau academică și anartismul burghez?

Căci ei nu duc lipsă nici măcar de expoziții didactice și de conferințe explicative.

Vasarély: « Să ucidem în noi, în primul rând, egocentrismul. De azi înainte doar echipele, grupurile, disciplinele întregi vor fi în stare să creeze; cooperarea între savanți, ingineri și tehnicieni, arhitecți și plasticieni va fi prima condiție a operei».

Nimic mai adevărat. În domeniul acesta al decorației și adeseori al decorației de mari proporții, munca de echipă este o necesitate absolută. De altfel, Vasarély are numeroși coechipieri care lucrează în birourile sale de proiectare. În toate domeniile geometriei, în toate domeniile în care stăpînă este ideea, iar nu gîndirea, munca de echipă este o necesitate modernă. Cu atît mai mult cu cît în regatul lui Vasarély este admisă realizarea mai mult sau mai puțin strălucită, mai mult sau mai puțin perfectă. Dar în nici un caz eșecul.

Punct esențial pentru înlăturarea confuziei dintre două lumi: În cadrul acestor arte avînd ca obiect armonia, decorația, mișcarea și neonul, toată lumea poate face ca el. Toată lumea îl poate imita. Toată lumea poate lucra în același domeniu și în același mod. Ba chiar mai bine, deși Vasarély este expert în materie. Unii se plîng că are prea mulți imitatori și că sînt prea mulți cei care-l copiază: dar o fac tocmai pentru că această posibilitate există .

În schimb în pictură . . . Ea nu este o tehnică apropiată unei idei. Ea este o formă de gîndire în căutarea unei cunoașteri a lumii. Nu o tehnică asimilabilă de către toate tehnicile interesate în acest sens.

Iar tentativa de a extinde munca de echipă la formula pictori-pictori este una din cele mai grave greșeli ale epocii noastre. De altfel, artiștii subliniază ei-înșiși această greșeală, abandonînd pictura îndată ce-ncep să lucreze în comun, pentru a opta în favoarea *environment*-lui.

Așadar, atenție: dacă anartiștii înțeleg să reprezinte decorația, animația, căutarea, armonia, îi aplaudăm. E minunat dacă reușesc să creeze un non domeniu atît de bogat. N-au decît să fie, după cum le e voia, stăpînii lumii lor.

Dar dacă socotesc că ei *reprezintă* pictura și sculptura, atunci totul e pierdut.

În fond, e aproape emoționant să constăți frenezia cu care acești oameni talentați și uneori chiar geniali în specialitatea lor, nemulțumindu-se cu ceea ce fac și cu ceea ce au, năzuiesc ca opera lor să fie socotită drept rod al « gîndirii ».

Încăpăținarea lui Schöffer este, dintre toate, cea mai combativă. După el, pictura a murit de foarte multă vreme. Schöffer tocmai a prezentat o « structură cibernetică » la Casa de Cultură din Rennes.

Spicuim din periodicul *Ouest-France* din 25 ianuarie 1969:

« Pictura și sculptura actuală nu mă interesează. Ați putea concepe ca, în momentul de față, o uzină să construiască vehicule hipomobile? Nu! Ei bine, acesta e și situația artei: penelul în pictură și dalta în sculptură erau bune doar în perioada cuprinsă între secolele XIV și XVII . . . »

Dar greșeala esențială nu rezidă în asimilarea artei cu știința în ceea ce privește evoluția uneia și progresul celeilalte. Cea mai gravă confuzie — ea fiind și periculos de mult susținută — se situează în planul artei și societății.

Vasarély și Schöffer fac paradă de concepțiile altruiste, sociale, generoase ale artei (lor) în societate. Vor să o popularizeze.

Îl citez pe Schöffer intervievat de André Parinaud în *La Galerie des Arts*, interviu avînd următoarea introducere:

« Nicolas Schöffer și departamentul « Ambianță programată » Philips a prezentat de curînd la galeria Lacloche *Lumino*, o creație a lui Nicolas Schöffer; sculptorul de lumini și renumitul cibernetician mondial a inventat un aparat care, comercializat, evidențiază importanța căpătată în societatea noastră de noile concepții despre artă ». *Lumino*: e vorba de un mic Schöffer transportabil ca o lampă și pe care-l poți monta în locuința ta.

Nicolas Schöffer declară că vrea să « socializeze opera de artă ». Căci « societatea burgheză a pus stăpînire pe artă și a alienat-o atît pe planul social cît și pe acela al creativității. Producția artistică se află în serviciul speculanților care au transformat opera de artă în obiect comercial. Fenomenul acesta a corupt deopotrivă creația artistică ca și pe artiștii care sînt obligați să compună împreună cu posesorii acestei societăți și să furnizeze produse capabile să devină obiecte de speculă, desocializînd astfel arta . . . »

Schöffer caută deci ceea ce el numește « soluții de socializare ». Și care sînt fie programe de distribuire a produselor estetice la scară urbană, fie, dimpotrivă, un unic produs industrial nu prea scump și la îndemîna tuturor.

Și în plus, toate acestea vor permite — afirmă el —, « înlocuirea tehnicilor ancestrale complet perimate — de exemplu pictura de șevalet, sculptura de șevalet — și care înseamnă pentru artă ceea ce reprezintă vehiculele hipomobile pentru circulație . . . »

Dar această « socializare » este un mit. Un joc de cuvinte. În realitate ceea ce anarștii ni se propun drept « arta în viață » este pur și simplu industrializarea, la un nivel uluitor de înalt, a decorației pre-fabricate fără nici o legătură cu arta. « Artă în viață » este de fapt bunul gust geometric.

De ce să te joci de-a contestarea societății de consum în mijlocul galeriilor comerciale și al industriilor pe care le alimentezi? Ca toți ceilalți, de altfel.

Societatea de consum își dezvoltă artele sale. Cît despre « democratizarea » artei, aceasta e o cu totul altă problemă.

Surprinzător e că faimoasei formule « arta a murit » din mai '68 îi răspund industriașii. Și e uluitor că formulei « arta, puțin îmi pasă » — tot din mai — (atît de legată de cu totul alte probleme de contestare generală a culturii), îi răspund aceleași uriașe organisme aparținînd arhitecturii, muzeul, electronica, fabricația, industriașii.

Și de ce nu? Dar cel puțin aceia care o fac să nu se mai pretindă dezgustați de comerț.

Căci, pe de altă parte, cine comandă operele create de artă și de anarștii moderni cînd ele ajung de proporții gigantice? Cine mărește dimensiunile sculpturilor mici și micile mașinării, făcînd din ele niște mastodonți? Industriașii. Altfel cine le-ar putea plăti?

Și de multe ori, în numele non-speculei, te angajezi în serviciul unor mari firme.

Iar dacă e vorba de o necesitate, e mai indicat să nu strigi atît de tare împotriva obiectului de artă făcut pentru speculă. Pentru că de fapt cea pe care o nimicești nu e societatea. Ci dimpotrivă: arta.

Artă nu are nici o legătură cu aceste luări de poziție. Artă nu este un gest. Creații de pictură și de sculptură nu sînt interesate nici de teatru, nici de obiect, nici de realizare. Ei nu se pot condamna să confecționeze, toată viața, cercuri, pătrate și culori și să fabrice armonie: nu acesta este domeniul lor.

Și de fapt nici aceasta nu e adevărata problemă.

Ea rezidă în tentativa generală și militantă de deumanizare dusă împotriva artei, în favoarea tehnicilor goltite de gîndire. Iată care este singura problemă, unicul pericol, enorma decadență.

Toate acestea nu reprezintă, evident, decât un scurt rezumat a ceea ce se petrece în lumea artei și a non-artei. Imposibil să vorbești despre toate. (Dacă mi-ai fi ascultat inima, ai fi citat aproape integral catalogul ultimei Bienale de la Veneția: e de-a dreptul antologicabil).

Cît despre pictori și sculptori, ei asistă în tăcere la această nemaipomenită contestare a existenței lor, contestație dusă de cea mai mare parte a criticii, susținută de toate mijloacele de Informație: cinematograful, radioul, televiziunea, și bucurîndu-se de sprijinul cercurilor oficiale, al muzeelor și al absolut tuturor Jurnalelor.

Împotriva colosalei tentative de a fi desfășurată de către pătratul universal, de către vid și de către spectacol, arta se mulțumește să existe.

În rest, nu poate exista nici o altă concluzie pe marginea acestui rapid și incomplet tablou decât următoarea:

Există fără doar și poate anti-artă și anarțiști. Există și bilciul de idei. Există și o artă cinetică. Există tot ce vrei.

Dar, în afară de ele, există și pictura și sculptura, cu sau fără șevalet.

Dacă toate acestea trăiesc și prosperă în tradiționalul amestec al noțiunilor, definițiilor, științelor, artelor, tehnicilor, spectacolelor, meditațiilor, bufoneriilor, al criticilor îmbătîndu-se cu vorbe, al cuvintelor grele sau goale de sens și în amalgamul ideilor, lucrurile stau bine: aceasta este de fapt libertatea.

Cu condiția însă să li se spună lucrurilor pe nume, să nu fie legată contestarea de industrie și nici urmașii lui Rembrandt de pătrat, de flash sau de *nana*.

Cît despre «artă și societate», aceasta e o cu totul altă problemă.

ARTA ȘI TRANDAFIRUL

Am publicat, acum cîva timp, o cărticică intitulată *Artă și anarțiști* în care ceream, în primul rînd, să li se spună lucrurilor pe nume. Datorită ei am primit o corespondență surprinzător de bogată. Mi se trimiteau scrisori entuziaste. Apoi, autorul vreunei dintre ele publica un articol dezaprobat, ca să primesc nu mult după aceea, de la el, o altă scrisoare prin care se scuza că nu a putut proceda altfel. Majoritatea scrisorilor dovedeau o complicitate totală. Jumătate din ele conțineau, între două laude, scuza expeditorilor de a nu fi îndrăznit să scrie un articol din motive pe care, probabil, aveam să le înțeleg: vă asigur că le înțelegem. Vorbesc fără pic de ironie. Nu puteam aproba în mod public o carte în care-mi băteam joc de-o anumită categorie a criticilor de artă ce consideră «avangarda» ca pe o meserie și care și-au acordat ei înșiși Marele Ordin al Artei Noi, precum și toate funcțiile pe care acest fapt le implică.

Dar mai cu seamă unii prieteni îmi spuneau plini de cruzime — credeau ei — : «cu această carte care proslăvește pictura și care — spui tu — pune «non-artă» la locul ei, ei bine, cu această carte ai să-ți atragi simpatia tuturor răsufliților.» Se refereau, firește, la cei ce se ocupă de pictură.

Sînt de acord că universul anti-artei exercită un farmec irezistibil. Trăiești acolo într-un climat aparte. Oamenii pe care îi întâlnești nu seamănă cu nimeni. Te simți parcă în alte timpuri și în alte locuri. Se vorbește enorm de mult și fără ca acest lucru să coste. Vreau să spun că ideile nu necesită eforturi deosebite. Expozițiile sînt astfel concepute încît să șocheze. Ceea ce se caută cu înfrigurare este invenția. Trebuie să fii non-conformist și entuziast echipier. E o lume plină de tentație pentru

tinerii care se simt deopotrivă frustrați și plini de dorințe: numai că nu-și dau seama ce anume doresc.

Tinerii hippies — mă refer la cei adevărați — rup contactul cu restul oamenilor, teoretic nu cer nimănui nimic și pleacă să trăiască, în felul lor — fără publicitate — inutili pentru ceilalți și chiar pentru ei înșiși. Dar, în sfârșit, încă o dată, aceasta este problema lor. În schimb, anart-hippies noștri îl scuipă pe Picasso, vomită în fața lui Cézanne, îi calcă pe amândoi în picioare, iar în opera lui Van Gogh încearcă să-l descopere nu pe acesta, ci pe Artaud (am auzit-o cu urechile mele), căci altminteri... Din momentul în care un tânăr folosește pînza și penelul cu alt scop decît cu acela de-a lipi pe ea ceva, de a mări pe ea o fotografie sau de-a o expune ca atare, e considerat un preistoric, un înapoiat, un paseist.

Baudelaire spunea că « un tablou bun trebuie creat așa cum ai crea universul ». Pictura nu va fi niciodată o descoperire, o experiență, o tentativă, o stare sau un anumit mod de așezare a materiei. Nu va fi niciodată o anecdotă, o întîmplare povestită, « o oglindă cu ciocîrlii » și nici un obiect insolit sau bizar. Pictura adevărată nu caută trucul, succesului ieftin sau metoda pentru a atrage atenția. Metoda în sine, culoarea în sine, evenimentul în sine sau chiar personajul în sine n-o interesează. Propria ei existență și întregul univers sînt acelea repuse în discuție odată cu fiecare nouă pînză. Iar în interiorul căutărilor sale, ea deschide un drum clocotitor de viață.

Contra-arta, suprimînd procesul de creație întru profitul ideilor spectaculoase și trecătoare nu mai declanșează în numeroși spectatori decît un mecanism superficial. Și totuși, toată lumea este de acord. Căci datorită gestului inventat, umorului sau violenței, poeziei și denunțării, ce mult le-am simți lipsa la Bienale — și nu numai acolo —, ce mult i-am regreta noi pe toți acești anti-conformiști, cascadori ai materiei și căutători de insolit, pe toate aceste genii ale găselniței publice, pe toți acești îndrăgostiți de spectacol, dacă într-o bună zi ar dispărea cumva așa cum au și venit! Pentru că ei fac parte din prezentul nostru. Sînt funambulii materiei și contestatarii tuturor lucrurilor interzise. Nu vrem să dispară, dar nici să-i înlocuiască pe toți ceilalți.

Ceea ce-i conferă artei caracterul superior e tocmai această înaintare de-a lungul etapelor succesive ale creației — și prin superior nu înțeleg « mai sus decît celelalte ». Ci vreau să spun că opera de artă a unui mare pictor se situează la un nivel de gîndire specific picturii, care adună deopotrivă o anumită proiecție a gîndirii asupra lumii, libertatea de acțiune a acestei gîndiri, efuziunea și acest soi de așezare în bătaia unui fascicul luminos al gîndurilor și al realității înconjurătoare, așezare lipsită de un suport rațional și care nici nu urmărește ceva rațional: asemeni iradierii unui om, a unui obiect, a unui peisaj, a unei realități oarecare în momentul în care au devenit pictură.

Artă este într-o oarecare măsură singurul mijloc dăruit omului de a cunoaște lumea altfel decît prin studierea și acumularea datelor științei. Pictura nu sublimează lumea: o extinde. N-o copiază și nici n-o imită: o repercutează. O îmbogățește printr-o prodigioasă încărcătură de gîndire, dotată însă și cu la fel de prodigioasă capacitate de-a o folosi.

Guernica nu este orașul bombardat, locul precis, țara, ziua, războiul din Spania, ci toate acestea la un loc, împreună cu strigătul de revoltă și de oroare, carnea sfîrtecă, poporul neîngenuncheat, întunericul, lumina, cu tot ce e necesar pentru a realiza bombardarea Guernicăi de către avioanele fasciste; ea înseamnă, în plus, o întregă tradiție a operei revoluționare, o adevărată deschidere a timpului picturii, gîndul și expresia, inima și cugetul năzuind către o idee mai nobilă decît orașul însuși.

După cum *Suzana scîldîndu-se* a lui Tintoretto nu este povestea Suzanei și a bătrînilor, ci un corp mai corp decît poate fi un corp de un alb mai alb decît lumina, o

generozitate a cărnii, un sidefiu al cărnii, o blindețe, o senzualitate, o uluitoare cascadă a cărnii în cute, pentru o uluitoare prezență a femeii în pictură. Ca să nu mai punem la socoteală încă multe altele. E nudul, e femeia, e lumea și este totodată și Suzanași bătrînii...

Arta este nu numai locul cel mai înalt al vagabondajului gîndirii, ci și al celei mai îndrăznețe expresii ale ei, în fiecare epocă. Ea dărîmă orice automatism. Privirea pe care o fixează asupra realității este deapururi nouă, căci ea nu acceptă nimic statornic și-și privește epoca cu proprii ochi. Încarnînd realitatea într-un chip veșnic nou, ea sfărîmă toate barierele rigidității. Fiecare formă de libertate pe care o inovează, pe ea o eliberează și o înalță, lărgeste orizonturile ideilor și ale posibilității lor de manifestare, și implicit pe ale spectatorului.

Fără îndoială că toate acestea sînt valabile pentru fiecare artă, dar pentru nici una din ele într-o atît de mare măsură ca pentru pictură. Zadarnic au fost pictura și muzica cele mai iubite moduri de comunicare cu oamenii, singurele etaje la care Turnul Babel nu s-a putut înălța, zadarnic și-au împărțit lumea aceste limbaje universale: domeniile lor sînt opuse și adeseori dușmane. Aceasta pentru că pictura este, fără îndoială, cea mai refractară și cea mai profundă dintre artele gîndirii, cea mai bogată în contradicții.

În românește de ALINA LEDEANU

Corectura : LIDA IGIROȘIANU

Coli tipă 12 Tîraj 8930 ex.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1043
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97.
București
Republica Socialistă România

Prezentarea tehnică

I. BROD

Secolul 20

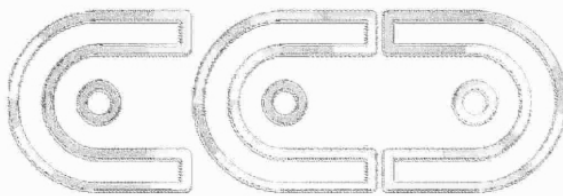
REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 16.79.22.

ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99

BUCUREȘTI

Lei 10

43 804

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

